

શ્રદ્ધાંજલિ

સ્વર્ગરથ પરમ પૂજ્ય પિતાજી

અમે ભાઈઓની છત્રછાયારૂપ બનીને અમારા ઉછેર અને
પ્રગતિ માટે આપે જે શ્રમ લીધો હતો, ધર્મપ્રેમી
જીવન ગાળી બતાવીને અમારામાં પણ એ પ્રેમના
સંસ્કાર મૂક્યા હતા, અને સુજનતાની સુવાસ
ચોમેર પાથરીને અમને એના મધમધતા
વાતાવરણમાં રાખ્યા હતા, તેના સંસ્મર-
ણમાં આ મૂલ્યવાન પુસ્તક પ્રસિદ્ધ
કરી અમે આપને શ્રદ્ધાંજલિ
અર્પી કૃતાર્થ થઈએ છીએ.

લી.

આપનાં બે બાળકો
શાન્તિલાલ અને રતિલાલ

પ્રકાશકોનું નિવેદન

સ્થાનકવાસી જૈન ધર્મના દરિયાપુરી સંપ્રદાયના સુપ્રસિદ્ધ પડિત મુનિરાજ શ્રી. હર્ષચંદ્રભાઈ મહારાજ સવત ૧૯૬૮ માં જ્યારે છીપાયોળને ઉપાશ્રયે પધાર્યા હતા, ત્યારે અમારા સદ્ગત પિતાશ્રી કચરાભાઈ વખતોવખત તેમના પરિચયમાં આવતા હતા. મુનિરાજશ્રીનું પુસ્તક “ભારતનાં દર્શનો” અમારા પિતાશ્રીએ વાંચ્યું હતું અને તેથી મુનિરાજશ્રીની લેખનશક્તિ ઉપર તેમનો પ્રેમ જાગ્યો હતો. એવું જ કોઈ બીજું પુસ્તક મુનિરાજશ્રી લખે તો તે પોતે પ્રસિદ્ધ કરીને તેનો પ્રચાર કરે એવી તેમની આકાંક્ષા હતી.

પરંતુ એવું નહું પુસ્તક મુનિરાજશ્રી પૂર્વ કરે તે પૂર્વે તો તેમનો સ્વર્ગવાસ થઈ ગયો અને તેમની આકાંક્ષા મનમાં જ રહી ગઈ. એ આકાંક્ષા અમારે હસ્તે પૂરી થવાનો આજે પ્રસંગ આવ્યો છે. મુનિરાજશ્રીએ આ “જૈન દર્શનમાં વિકાર” નામનું પુસ્તક તૈયાર કરીને અમને આપ્યું તેથી અમે તે પ્રસિદ્ધ કરવાને ભાગ્યશાળી થયા છીએ.

અમારા પિતાશ્રી સ્વ. કચરાભાઈનો જન્મ વીસલપુરમાં થયો હતો. તેમના પિતાશ્રીની તબિયત સારી રહેતી નહિ, તેથી શ્રી. કચરાભાઈના અભ્યાસ વગેરે ઉપર સીધી દેખરેખ તેમના કાકા શ્રી. ધનજીભાઈની હતી. તેમણે ખૂબ કાળજી રાખીને તેમને ટ્રેનીંગ કોલેજમાં ભણાવ્યા કોલેજ છોડ્યા પછી થોડો વખત તેમણે વીરમગામમાં શાળાની નોકરી કરી અને પછી અમદાવાદની પ્રોપ્રિયટરી હાઈસ્કૂલમાં શિક્ષક તરીકે કામ કર્યું. ત્યારપછી તે મીલ્ક સ્ટોરના ધંધામાં પડ્યા અને તેમાં મહેનતુ, પ્રમાણિક તથા શુભ નિષ્ઠાવાન હોવાથી પોતે ઠીક પ્રગતિ કરી શક્યા ભરતીઓટની પેઠે ધંધામાં તેમણે ઘણી લીલી-સફાઈ જોઈ હતી અને આફતોનો પણ સામનો કર્યો હતો. ઉત્સાહ અને પરિશ્રમશીલ સ્વભાવને લીધે તે

‘ચલુ કામ જાતે જ કરી દેતા, પરાયા આધારે છોડતા નહિ, એ સદ્ગુણે તેમને ધર્મામાં સારી સકળતા મેળવી આપી હતી.

વીસદશપુર એ દરિયાપુરી સંપ્રદાયની માદીનું જીવન આમ ગળ્યાય છે. ત્યાના જોનેને સાધુ-સંતોના પરિચયનો લાભ તેવડાં જ ખીળ ગામેના પ્રમાણમાં વધુ મળે છે. તેમના સંમાગમની શુભ અસરથી શ્રી. કચરાભાઈનું ધર્મવિષયક જ્ઞાન અને ધર્માનુકૂળ જીવન ઉચ્ચ પ્રકારનું હતું. રોજ સામાયિક કરવાનું તે કદાપિ ભૂલતા નહિ

તેમની શરીરસંપત્તિ સારી હતી; પરંતુ અવસ્થાની અસર પહેલાં કાનના દર્દરૂપે જણાવા લાગી હતી, અને તે દર્દમાંથી મુક્ત થતાં તેમને લકવાની બિમારી લાગુ પડી હતી. અનેક ઉપચારો છતાં તેમને લાગ્યું કે પોતાનો અંતિમ સમય નજીક છે, એટલે તેમણે સર્ભાનાવસ્થામાં વ્રત-પચ્ચખાણુ આદર્શી, દોષોની ક્ષમાપના કરી, અને ૬૨ વર્ષની ઉંમરે અશાઠ સુદ ૧૦ ની રાત્રે તેમનું અવસાન થયું. તેમની પાછળ તેમણે સારી રકમ જ્ઞાનદાનમાં ખર્ચવા માટે નક્કી કરી હતી, તેમાંથી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું છે

આજની સર્વ વસ્તુઓની સગત મોઘવારીને કારણે આ પુસ્તક પાછળ પ્રમાણમાં ઘણું વધુ ખર્ચ થયું છે; તેનું જે રૂ. ૧ મૂલ્ય રાખ્યું છે તે પડતર કીંમત કરતાં લગભગ અર્ધું છે. આવા પુસ્તકોનો જેમ અને તેમ વધુ પ્રચાર થાય એ સાર છે, પરંતુ તે માટે પુસ્તકો વિનામૂલ્યે વહેંચવાથી તેનો પૂરો સદુપયોગ થવાનો સંભવ રહેતો નથી; તે કારણથી માત્ર જિજ્ઞાસુઓ જ પુસ્તક ખરીદીને વાંચી શકે એ હેતુપૂર્વક પુસ્તકનું માફકસર મૂલ્ય ગણવું એ જરૂરી જણાયું છે. છતાં જે લોકોપયોગી અને સાર્વજનિક સંસ્થાઓને જોઈશે તેને પુસ્તક વિનામૂલ્યે આપવાની જોગવાઈ પણ રાખવામાં આવી છે.

શાન્તિલાલ કચરાલાલ શાહ
રતિલાલ કચરાલાલ શાહ

પ્રસ્તાવના

આર્થાવર્ત્તાનાં અને ખાસ કરીને જૈન દર્શનનાં પુસ્તકો જોતાં જણાય છે કે આ વિશ્વની હયાતી ઘણા લાંબા કાળથી ચાલુ છે, અને હજીએ ઘણો લાંબો કાળ જશે, તોપણ વિશ્વની સ્થિતિ રહેવાની જ. આ સ્થિતિ ચાલવાનું કારણ જીવોની ઘણા કાળની સક્રિય પ્રવૃત્તિ છે. જીવો ક્યારે પણ નિષ્ક્રિય રહેતા નથી. જો જીવો નિષ્ક્રિય થઈ જાય અને કોઈ પણ ભલી કે ભૂંડી પ્રવૃત્તિ ન કરે તો વિશ્વ આવી સ્થિતિમાં ન જ રહે. પરંતુ અનુભવથી સમજાય છે અને શાસ્ત્રો કહે છે તે પ્રમાણે જીવો તેમ રહી શકતા નથી. જીવો શરીર સાથે રહેલા છે, જોડેલે શરીર વાણી અને મનથી—જો કર્મ બાંધવાનાં સાધનોથી—શુભાશુભ પ્રવૃત્તિ કરે છે. જો શુભ અને અશુભ બન્ને પ્રવૃત્તિથી જીવ સુખ કે દુઃખ રૂપે પોતા સાથે કર્મનો બંધ પાડે છે. આ પ્રવૃત્તિનું કારણ જીવની પોતાની ચંચલતા છે. પાણી સ્થિર રહે છે પણ વાયુના ચોગે જેમ તે અસ્થિર થાય છે, તેમ જગતના જીવો ઘણા લાંબા કાળની વાસનાના ચોગથી ક્ષણે ક્ષણે પરિસ્પંદતા પામે છે, અને અસ્થિર સ્વભાવને સેવે છે. જમીનમાંથી ખનિજ ધાતુઓ અને અનેક પ્રવાહી પદાર્થો નીકળે છે. તેમ આ આત્મા—પૃથ્વીમાંથી અસ્થિરતા, રાગ, દ્વેષ અને મોહનાં ઝરણાં ક્ષણે ક્ષણે વહાં કરે છે. આમ થવાનું કારણ જૈન પુસ્તકો કહે છે કે જીવોની અંદર રહેલી મોહકશા છે. વિશ્વમાં અનંત જીવો છે, તે બધા મોહ અને રાગદ્વેષને વશ પડ્યા છે. જો જીવો રાગદ્વેષ અને મોહને દબાવે તો

અવશ્ય ઉચ્ચ ભૂમિ પર આવી શકે છે. એ સ્થિતિ ઉપર આવી ન શકવામાં મૂળમાં અજ્ઞાન-અવળાઇ છે કિંવા અવિદ્યા છે. એ અવિદ્યાના અધિકારથી આ વિશ્વરૂપ નાટ્યભૂમિમાં કંઈ કંઈ વેશ જીવો લગવી રહ્યા છે, અર્થાત્ અનેક જન્મોની હારમાળામાં જીવો પરોવાઈ રહ્યા છે. આ વસ્તુ સુધરવાને તેઓને મનુષ્યજન્મ, આર્યક્ષેત્ર, આર્યકુટુંબ, અને જૈન ધર્મની આવશ્યકતા છે. જો કે આ વસ્તુ મળવી હુલ્લ છે, તથાપિ ઘણાં જીવો એ વસ્તુ પામી શક્યા છે, પરંતુ તેમાંજે અહોભાવ અને સારી સમજણ પામી શકતા નથી.

આપણે જોઈએ છીએ કે ઘણાં જીવો મનુષ્યો, મનુષ્ય-જન્મનો આનંદ લેવામાં તરબોળ થઈ ગયા છે. કેટલાક યુદ્ધમાં ન્યૂન હોય છે અને કેટલાક યુદ્ધમાં અધિક હોય છે, પરંતુ અધાતુ શારીરિક સુખની પ્રાપ્તિ અર્થે કંઈ ખજાણાટ મચાવતા હોય છે. કંઈ લોકો પૈસાને અર્થે વ્યાપારની ધમાલ કરતા હોય છે, કંઈ લોકો શિલ્પ-કળા, ચાતુરી, કારીગરી બનાવવામાં મગ્ન થયા હોય છે. કંઈ લોકો વાચકોને માટે અભિનવ રસ ઉત્પન્ન કરવા સાહિત્યનું સર્જન કરવામાં શુદ્ધાઈ ગયા હોય છે. કંઈ લોકો રાષ્ટ્રવિધાન કરવાની પ્રવૃત્તિમાં મગ્ન હોય છે. કંઈ લોકો સુદ્ધને અંગે વ્યૂહની કેમ રચના કરવી એ વિચારમંદ પડી ગયા હોય છે. કંઈ લોકો તેને અંગે શસ્ત્ર-અસ્ત્ર-વિમાન-તોપ-ગોળા-રણગાદી વિગેરે સરંજામને ઉત્પન્ન કરવામાં પોતાની યુદ્ધિનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હોય છે. હકીકત એ છે કે મનુષ્યજન્મ પામીને યુદ્ધિની નિષ્ણાતતા મળે

અને કેમ બતાવવી એ વિષયમાં માનવસમાજ રોકાઈ ગયેલો જણાય છે. એ માનવ વ્યક્તિને કોઈ સાધુજીવી પુરૂષ કહે છે, અરે સુર મનુષ્ય ! કંઈ પરલોક વિષે ખ્યાલ આવે છે કે ? અરે ! બીજું તો ઠીક, પરંતુ બે પરલોક હશે અને ધર્મરાજા પૂછશે તો તું શું ઉત્તર આપી શકીશ ? ત્યારે તે મનુષ્ય એ સાધુપુરૂષ સામે મીટ માંડી સાંભળશે કે 'ચુરકવા મંડી પડશે !

પોતાને દુનિયામાં નિષ્ણાત માનતો મનુષ્ય લશ્કરી પોલિસ આગળ જેમ સકંજામાં સપડાઈ જતાં નરમ બને છે, તેમજ કુદરતના દરબાર આગળ તે નાસીપાસ થવાનો; પરંતુ એ વાત મનુષ્યની આંખ આગળ ખુલ્લી દેખાતી નથી. મનુષ્યવર્ગ કેવળ ઐહિક સુખની લાલસામાં અગણિત તોફાન કરી રહ્યો છે. બળમાં મનુષ્ય બીજા કરતાં જેમ વધારે ચઢે છે, તેમ બીજાને વધારે ને વધારે દબાવે છે. મનુષ્યને જેમ જેમ વધારે મદદ કે સાથ મળે છે, તેમ તેમ એ વધારે જીદમ કરે છે. હકીકત એ છે કે શરીરમાં અને ઇન્દ્રિયોમાં મસ્ત થયેલ માનવી અગણિત હિંસાની છાજો ઉછાળી રહ્યો છે. માનવસમુદાય પોતાના સુખને અર્થે અને કીર્તિને અર્થે અનેક કૂર કર્યો કરી રહ્યો છે. એ તેની પાસે બળ-ઐનિકસમુદાય ન હોય તો આટલું અઘોર કૃત્ય તે કરી શકે નહિ. જેમ કોઈ રાજકર્ત્રી પ્રજા ઐનિકૈના બળથી અઘોર જીદમાટ કરે છે, તેને મન પરલોક કે ઇશ્વર નથી, તેમ માનવવર્ગ જગતમાં અઘોર જીદમો કરી રહ્યો છે.

કોઈ મનુષ્ય મગ, મઠ, ઘઉં, ચોખા, ચણા, બાજરી, અડદ, વિગેરે અનાજને એકત્ર કરી કૂટી નાંખે છે; કોઈ

મનુષ્ય ચકલાં, કબૂતર, મોર વિગેરેનાં ઇંડાને લેઈ મસળી નાંખે છે; કેઈ મનુષ્ય હરણ, રોઝ, વૃક, સસલાં વિગેરે વનચર જીવોનો સંહાર કરતો હોય છે : માનવજાતિ આમ જુદી જુદી રીતે સમજણપૂર્વક અર્થ માટે કે અનર્થકારક રીતે જગતનાં નાના મોટા જીવો સાથે મસ્તી કરતી હોય છે. કેઈ સુઝ મનુષ્ય તેને કહે કે, અરે ભલા માણસ! આમ શામાટે જીવોને પરિતાપના આપે છે ? ત્યારે તે મનુષ્ય કહેજે કે, અરે ! તે શું ઉપયોગનાં છે ? તે તો મારવા લાયક છે, નાશ કરવાલાયક છે; તેમને તો દબાવવા જોઈએ, નહિતો તે બીજાઓને અવશ્ય ત્રાસ આપે; અરે ! તેમને તો તર્કન નિર્મૂળ કરવા જોઈએ. સુઝ મનુષ્ય તે સાંભળી વિચારી તેને એમ કહે છે કે તે જીવોને ત્રાસ આપો તો તેમને દુઃખ થાય કે નહિ ? તે જીવોને દુઃખ થાય છે એમ જો તમે ન સમજતા હો તો કેઈ પણ ધાતુના વાસણમાં ભડભડ બળી રહેલા અંગારાને નાંખી જુઓ અને તે વાસણને તમે તમારા હાથથી પકડો; જો એ અંગારા ભરેલા ધાતુપાત્રને હાથથી ઝાલતાં તમને કાંઈ પણ ઇલા ન થાય તો તમારી મતલબ બરાબર છે; પરંતુ તમે તે પાત્રને ઝાલતાં અવશ્ય થરરાટ પામશો અને કહેશો કે એ નહિ જ બને, કેમકે હાથ બળી જાય છે, મૃત્યુની નજીકમાં આવી જવાય છે. તો તાત્પર્ય એ છે કે જેમ તમને દુઃખ થાય છે, તેમ તે જીવોને દુઃખ થાય છે, જો વાત તમે તમારા ગળે ઊતારો; જેમ તમને દુઃખ નથી ગમતું તેમ તે જીવોને પણ દુઃખ નથી ગમતું.

હકીકત એ છે કે આમ આપું વિધિ હિંસાના

ઉછાળામાં ઉછળી રહ્યું છે. માનવસમુદાય જે હિંસાને નિવારી શકતો નથી, અથવા જે જગ્યાએ પરિહાર કરવા માનવ અશક્ત બને છે, ત્યાં મનુષ્ય લાચાર છે; પરંતુ જ્યાં હિંસા કરવાની બિલકુલ જરૂર નથી ત્યાં માનવસમુદાય બુદ્ધિના અભાવે ધસારો કરી રહ્યો છે; ત્યારે સમજાય છે કે તે હીચકારાનું કાર્ય કરે છે. હીચકારાનું કાર્ય એ માટે છે કે તે જીવોને કાંઈ પણ અર્થ વિના-મોજની ખાતર અથવા પોતાના માની લીધેલા કલ્યાણની ખાતર માનવસમુદાય હણી રહ્યો છે. એ માનવો હિંદુ હોય કે મુસલમાન હોય, આર્ય હોય કે અનાર્ય હોય, સૂર હોય કે અસૂર હોય, નર હોય કે નારી હોય, પરંતુ સૌ કોઈ નાના જીવોથી માંડી મોટા જીવો સુધીનાને કાંઈ નિસબત સિવાય મારી રહ્યા છે.

આ વાતનું હું ખજગતના કોઈ પણ જીવોને લાગતું નહિ હોય, પરંતુ વીતરાગદશનના ઉપદેષ્ટા શ્રી વર્ધમાનને તે લાગી આવ્યું છે. સર્વ જીવો ઉપર તેમની અપાર દયા છે. એ દયાને લીધે તેમણે પોકાર કર્યો છે કે, હે જીવો! કોઈ પણ જીવોને નહિ હણો! નહિ હણો! એ વાત તેમના ઉપદેશેલા આગમોમાં સ્થળે સ્થળે કિતરેલી છે. આચારાંગ અને સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રોમાં દરેકે દરેક અધ્યયનમાં અને ઉદ્દેશમાં અહિંસા માટે પોકાર તરી આવે છે. પ્રભુ શ્રી વર્ધમાને તેમનાં સાધુસાધ્વીઓ અને શ્રાવક-શ્રાવિકાઓને હિંસા નહિ કરવાને ફરી ફરી ભલામણો અને સૂચનાઓ કરી છે. શ્રીમાન્ વર્ધમાનનું હૃદય જેટલું 'હિંસાથી ધૂળયુ છે, તેટલું ધીબા કોઈ પણ ધર્મ-નાયકનું હૃદય ધૂળયુ

જણાતું નથી. પરન્તુ જો વસ્તુ શ્રી મહાવીરના અસ્ત થવા સાથે ધીમે ધીમે અસ્ત થવા પામી હતી. સૂર્યના ગયા પછી થોડો વખત પ્રકાશની ઝાંખી રહે છે, પણ પછી અધકાર ફેલાય છે; તેમ શ્રી વર્ધમાનના થોડા વંશો સુધી ઢયાનો મૂળ સિધ્ધાંત સચવાઈ રહ્યો હતો, પણ પછી અહિંસા અને હિંસા વિષે વિચારનો ભેદ પડતાં ઘોર અધકારની જેમ હિંસાધર્મની સ્ફુરણાઓ થવા લાગી.

હકીકત જો છે કે જૈન દર્શન રૂપ સ્વચ્છ આકાશમાં 'હિંસાધર્મ'નાં વાદળાં થોડે થોડે લિન્નલિન્ન દિશાઓથી ઉભરાવા લાગ્યાં. જો જ જૈન દર્શનમાં ભિન્ન ભિન્ન વિચારોએ સડો ઘાલ્યો. જો જ. મૂળ સ્વરૂપમાં-શુદ્ધ સ્વરૂપમાં વિકાર પડ્યો. આજે વિશ્વમાં રૌદ્ર રસ અને વીર રસનાં પ્યૂગલો વાગે છે અને શુદ્ધની મહેફીલો જામે છે, તેમ જૈન દર્શનમાં આરે તરફથી હિંસાધર્મનાં પ્યૂગલો ફુંકાવા લાગ્યાં અને ચટકાય જીવના લોગની મહેફીલો ઉડવા લાગી. બેટલા તે વસ્તુની આઠે આવવા લાગ્યા તેટલાને તેઓ સાફ કરવા લાગ્યા. જે ધર્મમાં ચટકાય જીવોને રક્ષણ મળતું હતું અને જે ધર્મ ચટકાય જીવના પિતર તરીકે પડાયો હતો, તે ધર્મમાં ધર્મને જોડે ચટકાય જીવોનો હોમ થવા લાગ્યો. બ્રાહ્મણ-વેદો પશુહોમની આજ્ઞા આપે છે અને યજ્ઞોની અંદર પશુઓના હોમ થતા હતા, ત્યારે જૈન દર્શનનાં અગોપાંગ પછીનાં વૃણ-ભાષ્ય-વૃત્તિ-અથે વિગેરે, પ્રભુને નવાજવામાં ચટકાય જીવોનો લોગ આપવાના હુકમો આપવા લાગ્યા. જો ચૈત્ય અને પ્રભુની ખાતર હિંસા થતી હોય અને તેમાં ધર્મ હોય તો પછી ઉપદેશકોને રહેવા

સાડુ અને તેમના માનપાન સાડુ હિંસા થાય તો તેમાં
 ઠોણ ના કહી શકે ? સૌને માનપાન અને સુખ સગવડો
 ભેઈતાં હતાં. હરિભદ્રસૂરિ આદિ સમર્થ વિદ્વાનો હિંસા
 ધર્મનો એકડો ઘૂંટતા ગયા છે. આજે એ એકડો ખૂબ
 જાડો અને પહોળો થયો છે. જેમ ધીજ વાવ્યા પછી
 વૃક્ષ ધીમે ધીમે ફાલી કૂલીને જળરહસ્ત થાય છે અને
 વિશાળ જમ્યા રોકે છે, તેમ આજે જૈન દર્શનમાં એ હિંસા
 વૃક્ષ ખૂબ વિકસી ગયું છે. એટલે એ વૃક્ષ શ્રીમાન્ વર્ધ્ધ-
 માનથી વચાતું આવ્યું છે તેવી સમજણ સમાજમાં વિસ્તરી
 છે. આજે થોડી વ્યક્તિઓના સુખની ખાતર એ
 અખંડ જૈન દર્શન છિન્ન લિન્ન થઈ રહ્યું છે. રાજા તરફથી
 મૂકાએલા રક્ષપાલની જેમ સૂબાઓ પોતે ધણી-ધોરી થઈ
 પડે અને વસતીને હેરાન કરે, તેમ આ લોકો પોતે
 શ્રીમાન્ વર્ધ્ધમાનના સૂબાઓ થઈ આખા શાસનના
 માલિક થઈ પડ્યા છે. જેને જુઓ કે પૂછો તો તે પોતે
 જૈનાચાર્ય છે, પોતે આખા જૈન દર્શનનો આચાર્ય છે એમ
 કહેવરાવે છે. ઉપરાંત ષટ્કાય જીવોના રક્ષક ન રહેતાં લક્ષક
 થઈ પડ્યા છે. તેઓ પોતે એકું માની રહ્યા છે, અને
 ધીજઓને પાસે મનાવી રહ્યા છે કે અમે જ જૈન દર્શનમાં
 ઉપરી, સુખ્ય, સમર્થ અને વાચસ્પતિની જેમ વિદ્વાન્
 છીએ, અને જૈન દર્શનની નોકા અમે જ ચલાવીએ છીએ.

સૂર્ય ગયા પછી વિશ્વમાં અંધકાર ફેલાય છે,
 તેમ આજે આખા જૈન દર્શનમાં અંધકાર ફેલાઈ રહ્યો
 છે જેમ જેની ઈચ્છામાં આવે તેમ તે ચાલે છે. જેમ
 ઈચ્છામાં આવે તેમ ઉપદેશ આપે છે. નાયક વિના જેમ

લૂંટફાટ અને ચોરી થાય છે, તેમ આ સમાજમાં સ્વચ્છંદે ચાલનારાઓ લૂંટફાટ ચોરી વિગેરે કરી રહ્યા છે. આનું દુઃખ ઘણા લોકોને આજેજ લાગે છે તેમ નથી, પરંતુ ફરેક વખતે જે જે સુઝો અને વિચારકો થયા છે તે બધાને એવું જ દુઃખ લાગ્યું છે. એટલે એ લોકો દુઃખનો ઉલારો લોકોની આગળ અથવા પોતાની કૃતિમાં ઠાલવતા ગયા છે. આવી અનેક કૃતિઓ જૈન દર્શનમાં આજે સચવાઈ રહી છે. તેમાંથી એક કૃતિ અહીં આપણે મૂકીએ. આ કૃતિ ઉપાધ્યાય શ્રી. યશોવિજયજીની છે. શ્રી. યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે શુજ્ઞ લાખામાં અનેક કૃતિઓ કરી છે, તેમાં શ્રી. સીમંધર દેવને વિનંતિ કરતાં કેટલીક ઢાળો રચી છે, તે બધી અને મૂકવા અવકાશ નથી, તેમ છતાં તેમણે હૃદય આ સમાજનું ચિત્ર દેખી કેટલું બધું બળે છે તે નીચે ઉતારેલી એક ઢાળથી જણાઈ આવશે. આ સ્તવનમાં નાની મોટી ઢાળો થઈ સવાસો કઢીએ છે; તેમાં આ પ્રથમ ઢાળ છે:—

સ્વામી સીમંધર વીનતી, સાંભળો માહરી દેવ રે,
તાહરી આણુ હું શિર ધર્મ આદર તાહરી સેવ રે. સ્વામી. ૧

કુચરની વાસના પાશમાં, હરિણ પરે જોહ પડ્યા લોક રે,
તેહને શરણુ તુજ વિણુ નહીં, ટળવળે આપડા ફોક રે. સ્વામી. ૨

જાન, દર્શન, ચરણુ શુણુ વિના, જે કરાવે કુળાચાર રે,
લૂટે તેને જન દેખતાં, ક્યાં કરે લોક પોકાર રે. સ્વામી. ૩

જેહ નવી ભવ તર્પાં નિચુંણી, તારશે કેણી પેરે તેહ રે,
એમ અભણુયો પટે દંદમાં રે, પાપખંધે રહ્યા જોહ રે. સ્વામી. ૪

કામ કુંભાદિક અધિકનું, ધર્મનું કાષ નવિ મૂળ રે,

દોકડે કુચર તે દાખવે, શું થયું એ જમણ રે. સ્વામી. ૫.
 અર્થની દેશના જે દીએ, ઓળવે ધર્મના તે અંથ રે,
 પરમ પદનો પ્રકટ ચોર છે, તેહથી કેમ વહે પંથ રે? સ્વામી. ૬
 વિષય રસમાં ગૂઢી માચીઆ, નાચીઆ કુચર મદ પુર રે,
 કૃણ ધામે ધમાધમ ચલી, જ્ઞાન માર્ગ રહ્યો દૂર રે. સ્વામી. ૭.
 કલહકારી કદાગરે ભર્યા, થાપતા આપણા બોલ રે,
 છન વચન અન્યથા દાખવે, આજ તો વાળતે દોલ રે. સ્વામી. ૮
 કેમ નિજ દોષને ગોપવા, રોપવા કેમ મત કંદ રે,
 ધર્મની દેશના પાલટે, સત્ય ભાષે નહિ મંદ રે. સ્વામી. ૯
 બહુમુખી બોલ એમ સાંભળી, નવી ધરેલોક વિશ્વાસ રે,
 હુંદતા ધરમને તે થવા, ભ્રમર જેમ કળિની વાસ રે. સ્વામી. ૧૦

ઉપાધ્યાય યશોવિજયજી કહે છે કે આ હૃદયનો
 પોકાર કોની પાસે જઈને કરે? હે પ્રભો! વર્તમાન શ્રી
 સીમધર દેવ! તમે સાંભળો કે, લોકો જ્ઞાન દર્શન અને
 આદિત્ર ગુણ વિના પોતાને ગુરૂ મનાવી રહ્યા છે બિચારા
 લોકો પણ હરિષ્ણની પેરે જ્યાં ત્યાં આમ તેમ આંટા મારે
 છે, પણ સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી. ઉપાધ્યાય
 કહે છે કે હવે જ્યારે આ લોકો પોતે તરી શક્યા નથી,
 તો પછી બીજાને શુ તારી શકશે? કારણકે તેઓ જ્યાં
 ધર્મનું મૂળ નથી એવા કામકુંડલના-મૂળમાં રમી રહ્યા છે.
 ભજત લોકો પાત્રેથી અર્થ કઢાવવાની પ્રવૃત્તિમાં તેઓ
 પડી ગયા છે. પ્રત્યક્ષ પરમ પદના તેઓ ચોર છે. તેઓથી
 ધર્મનો પંથ કેવી રીતે ચાલી શકે? આમ ઉપાધ્યાય
 પોતાના હૃદયનો બળાપો દાવવી રહ્યા છે. હકીકત એ છે-
 કે જ્યારથી આ સડો પેઠો છે, ત્યારથી વિચારકો આમ

“પોતાનું” દુઃખ પ્રભુની પાસે બતાવી રહ્યા છે, પરંતુ જે વસ્તુ સુધરી શકી નથી.

આથી આ પુસ્તિકામાં વક્તવ્ય એ છે કે તેઓ ધર્મને બહાને સ્વચ્છંદે ચાલી રહ્યા છે. પોતે નિર્ગુણી અને સદા-ચારથી રહિત ‘છતાં મૂર્તિ’ નહિ માનનારને વર્ગોવી રહ્યા છે, અને દ્રોહકારક, ભ્રમજાલક, તથા સદ્ગુણવિષાતક અનેક લેખો અને ગ્રંથો બનાવી રહ્યા છે. તેમને તેમના પંથના સમર્થ વિદ્વાનો પણ પહેંચી શક્યા નથી, ઉલટા તેઓ લાગ્યારી બતાવે છે. સેવકવર્ગ તેમનાં કાર્યને જે વધાવે નહિ તો અવશ્ય તેઓ કાંઈક પાછા ઝોસરે, પરંતુ ‘સેવ્યવર્ગ’ અને સેવકવર્ગ બન્ને જ્યાં ભીંત ભૂલ્યા છે ત્યાં કહેવાનું કોને હોય ?

આખા જૈન દર્શનમાં દૃષ્ટિ નાંખીએ તો સમાજમાં જીવન-તત્ત્વ જેવી કોઈ ચીજ જણાતી નથી. જે જૈન દર્શન ચેતનતત્ત્વનું ઉદ્દેશોધક અને સ્થાપક હતું, તેમાં જ જડવાદે જડ ઘાલી છે, અને સમાજને તે કોઈ ઉધે રસ્તે દોરી રહ્યો છે; એટલે અસત્ય, હિંસા અને સ્વચ્છંદને માર્ગે જડવાદ સમાજને ચલાવી રહ્યો છે. આમ થવાથી પરિણામ કષાય અને વ્યાકુળતામાં આવ્યું છે. જ્યાં જ્યાં દૃષ્ટિ કરશે ત્યાં ત્યાં ધર્મના સ્તંભસભ ગણાતા કાર્યવાહકો કષાયના અંગારા ઠાલવતા હોય છે, અને જડની પાછળ અગણિત દ્રવ્યનો વ્યય અને હિંસાનાં વહેણ વહેવરાવતા હોય છે.

જૈન તત્ત્વસારના ઉપોદ્ધાતમાં મૂકેલા નીચેના પ્રલોકો જુઓ :

અહિંસાસંભવો ધર્મઃ સ હિંસાતાં કથં ભવેત્ ।

ન તોષજાનિ પદ્માનિ જાયન્તે જાતવેદસઃ ॥

અર્થાત્—જળથી થતાં કમળો-અગ્નિથી ક્યારેય થતાં નથી, તો પછી અહિંસાથી થતો ધર્મ અવહિંસાથી કેવી રીતે થશે ?

પાપહેતુર્વચઃ પાપં કથં હૈતુમલં ભવેત્ ।

મૃત્યુહેતુઃ કાલકૃટં જીવિતાય ન જાયતે ॥

અર્થાત્—પાપનું કારણ વધ છે, તે પાપ છેલ્લા કેવી રીતે સમર્થ થશે ! કાલકૃટ એ જ મરણ થવામાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે તો તેનાથી અવિત કેમ રહેશે ?

હકીકત એ છે કે અવિત, સુખ અને ધર્મનું કારણ અહિંસા છે. સ્થળે સ્થળે જૈન ગ્રંથો એમ પોકાર કરીને કહે છે, તોપણ લેલાશુ લોકો અહિંસાના પૂરપાટમાં આવી રહ્યા છે.

આજે કેટલાક સુજ્ઞ વિચારકો ઉપરના શ્લોક પ્રમાણે કહે છે કે ‘અમે સમજીએ છીએ કે આ જડ પાછળ થતી હિંસાથી અમારું હૃદય ધ્રુજે છે અને ના પાડવા પ્રયત્નોએ છીએ પરંતુ એમ જો હવે કરવા જઈએ છીએ તો અમારું સ્થાન અહીં રહેતું નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ ચીલે પડેલા લોકો અમને જ રસ્તો પકડાવે છે. હકીકત એ છે કે આ વિકાર પામેલા સમાજમાં મૂર્તિની જે કિંમત આંકવામાં આવી છે તેનાં સહસ્રાંશે પણ સદાચાર કે સત્યવ્રતની કિંમત આંકવામાં આવતી નથી. મૂર્તિ પાછળ હિંસા થવાથી લોકો સ્વર્ગમાં જશે, કે બીજે જશે, તેની પ્રીતિ તેમને પડી નથી. માત્ર તેમનો ચલાવેલો પંથ કેમ અતૂટ

આણુ રહે એ એમનો આશય છે. મૂર્તિ પાછળ સમાજ આજે કેટલો સડી ગયો છે તે તો 'જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ'માં દૃષ્ટિ નાંખવાથી સમજાણ પડશે.

જૈન દર્શનમાં વિકાર કે મડો કેવો થયો છે તે વાત આ પહેલાંનાં કંઈ પુસ્તકોમાં બહાર આવી છે. એ વાત આ નાની પુસ્તિકામાં તેમના ઉપરથી જણાવવામાં આવી છે. આમાં અગિયાર પ્રકરણો છે, તેમાં વિષય જે કહ્યો છે, તે અત્રે સંક્ષેપમાં જણાવીએ તો તે ઉચિત લેખાશે.

પહેલા પ્રકરણમાં દર્શાવ્યું કે ધર્મને અંગે મનુષ્યે કેવી ખેંચતાણુ કરે છે અને પોતપોતાના ધર્મ ઉપર તેઓ કેવો ધર્મડ રચે છે, પરંતુ ધર્મનું શું ફરમાન છે એ બાણુવા ઇચ્છતા નથી. ઉલટું તે સામે કેટલું બધું દુર્લક્ષ્ય સેવવામાં આવે છે.

બીજા પ્રકરણમાં જિન ચૈત્ય શાસ્ત્રોક્ત છે અને તે પૂજવાયોગ્ય છે એમ જે પ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકો કંઈ કાળથી કહી રહ્યા છે તે કહેવામાં આવ્યું છે અને તેની સામી બાણુમાં પુરાવા મૂક્યા છે. અર્થ એ છે કે એ શાસ્ત્રોક્ત નથી પરંતુ જૈન દર્શનથી વિરુદ્ધ છે; એ સંભંધી તેમનાં પુસ્તકોના પૂરાવા જણાવ્યા છે. ઉપરાંત જિન ચૈત્ય કરવાથી-કરાવવાથી અને અનુમોદન આપવાથી કેવો સંસાર વધે છે અને ન કરવાથી-ન કરાવવાથી અને હિંસાનો નિષેધ કરવાથી કેટલો સંસાર ઘટે છે, તે સંભંધી મહાનિશીથ સૂત્રનો કેટલોક ભાગ મૂળ અને અર્થ સાથે જણાવ્યો છે.

ત્રીજા પ્રકરણમાં, પ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકો મૂર્તિના

અભાવે સ્થાપનાચાર્ય કરવાનું જણાવે છે, તો તે વસ્તુ શાસ્ત્રવિહિત નથી, પરંતુ પછીના આચાર્યોએ ઉપસ્થિત કરી છે, એ વાત જણાવી છે.

અતુર પ્રકરણમાં દ્રૌપદી રાજવરકન્યાએ, પરણવા જતી વખતે જિનપ્રતિમા પૂજી છે, એ વાત શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકો ત્યાં ત્યાં ખડી કરે છે, તો તે કેમ છે એમ કોઈ પણને શંકા થાય તો તેનો ખુલાસો છે કે પરણતી વખતે સ્નાનગૃહમાંથી નિકળી દ્રૌપદી રાજવરકન્યા સ્વયંવર મંડપમાં જવા ધબ્ધે છે, તે પહેલાં એ જિનપ્રતિમાને ઘરે ભય છે અને તે ત્યાં ભેતાં પ્રણામ કરે છે પરંતુ એ જિન-તીર્થંકરની પ્રતિમા છે એમ નથી, પણ કામદેવની હોય એમ તે વખતના સંયોગો ભેતાં દેખાય છે. આ સંબંધી દ્રૌપદી અર્ચા પુસ્તક જે શ્રીમાન્ ધર્મસિંહજી સ્વામીના હસ્તથી કે તે વખતમાં તૈયાર થયેલું હતું, તેમાંથી જે મુખ્ય વક્તવ્ય તેમનું પોતાનું હતું, તે આ પ્રકરણમાં લીધું છે.

પાંચમા પ્રકરણમાં આગમ અંગેની કેટલીક વાતો જણાવવામાં આવી છે, એટલે મૌલિક આગમો કેટલાં હતાં, અને ક્યારે ઘટી ગયાં, ઉપરાંત તેમાં કેમ વિકાર પેઠો વિગેરે વિષે કેટલીક હકીકત જણાવી છે.

છઠ્ઠા પ્રકરણમાં શતપદી ભાષાંતરનાં કેટલાંક અવતરણો લીધાં છે. એ ગ્રંથકારના વિચારો અહિંસા વિષે કેટલા મળતા છે અને અધર્મિત ઘટનાઓ શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકો જે જે ઊણી કરે છે, તે વસ્તુ કેટલી અસત્ય છે એમ બંને બાજતો વાચકોની આગળ જણાવી છે.

સાતમા પ્રકરણમાં સુખવશિકા સુખ ઉપર ન રાખવી પરંતુ હાથમાં રાખી, મૂકવી અથવા ન જ રાખવી એમ આજે પ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકો કહે છે; તેમની વિરૂદ્ધમાં તેમના તરફના સાધુઓના બનાવેલા શ્રેયા, વિચારો અને કાગળો આપવામાં આવ્યા છે.

આઠમા પ્રકરણમાં જૈન સાધુઓ અને સાધ્વીઓ જિન ચૈત્યને એટલે ધોધમાર પોતાની ઇચ્છિત જે પ્રવૃત્તિઓ ચલાવી રહ્યા છે, તે બધી પ્રવૃત્તિઓ કેટલી બધી કુત્સિત છે, ચૈત્ય અને જિનબિંબ એ તેને જોડે નિર્વાહ કરવા ઇચ્છનારા તરફથી લોકોને અપાતાં પ્રલોભનો છે, એવું જે 'સંઘપટ્ટક' બતાવે છે તે સંઘપટ્ટકના કેટલાક શ્લોકો લેવામાં આવ્યા છે. વિચારકો પોતે સમજે કે ચૈત્યની પાછળ કેવી પ્રવૃત્તિઓ ચાલે છે, અને તે પ્રવૃત્તિઓની વિરૂદ્ધમાં કેટલો પોકાર છે : એ આ પ્રકરણમાં લીધેલા વિષયથી સમજી જવાશે.

નવમા પ્રકરણમાં એ ત્રણે પ્રકરણોનો જે આશ અને સાર છે, તે સમજાવવામાં આવ્યો છે.

દશમા પ્રકરણમાં ચૈત્ય પાછળ થતી હિંસા કેટ બધી નિંદનીય છે અને તેને માટે જૈન સિદ્ધાંતો શું છે તે વિષય લેવામાં આવ્યો છે.

અગિયારમા પ્રકરણમાં 'જૈન દર્શન'નો શું આશય તે સંબંધી જણાવવામાં આવ્યું છે.

જૈન દર્શનમાં જડપૂજા અને તેની પાછળ હિંસાનો ખાસ અવરોધ કરવામાં આવ્યો છે, અથવા

ચતા વિકારને મૌલિક પુસ્તકોએ ઘણી અટકાયત કરી છે, તથાપિ એ સડો-એ વિકાર જૈન દર્શનમાં ઓતપ્રોત થઈ ગયો છે. શબ્દભવ બ્રાહ્મણ બ્યારે યજ્ઞાદિ ક્રિયામાં મશગુલ હતો, ત્યારે જૈન નિર્ગથો તેને સમજાવે છે અને ઉપદેશે છે કે 'અહો કયં તત્ત્વેન જ્ઞાયતે' અહો, કેટલું બધું એ હંખ કહેવાય કે આલું કદ છતા તત્ત્વ સમજી શકાતું નથી, તેમ વસ્તુ એ છે કે આલું ઉચ્ચ શાસ્ત્ર સાહિત્ય છતાં જૈન અનુયાયીઓ જડપૂજા પાછળ ઘેલા બન્યા છે એ ખરેખર વિલક્ષણતા છે. સત્યપ્રકાશને-જ્ઞાનને અપનાવો અને અંતરાત્માને તેમા બહલાવો, એ જૈન દર્શનનો આશય છે, નહિ કે જડવાદમાં આત્માને બહલાવવાનો. એવા લક્ષ્યથી પૂર્વાચાર્યો એ વિષયનું સમર્થન કરે છે. જુઓ, શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યનો 'યોગશાસ્ત્ર'માંનો નીચેનો પ્રલોક (પ્રકાશ બારમો) આત્માને કેવો ઉપદેશ આપે છે ? તેઓ કહે છે કે—

તાંસ્તાનાપરમેશ્વરાદપિ પરાન્ ભાવૈઃ પ્રસાદં નયં-
સ્તૈસ્તૈસ્તાત્તદુપાયમૂઢભગવન્નાત્મન્ કિમાયાસ્યસિ ।
હન્તાત્માનમપિ પ્રસાદય મનાન્ યેનાસતાં સંપદઃ ।
સામ્રાજ્યં પરમેપિ તેજસિ તવ પ્રાજ્યં સમુજ્જૃમ્ભતે ॥

અર્થાત્— હે ઉપાયમૂઢ ! હે ભગવન્ ! અને હે આત્મન્ ! પરમેશ્વરથી જુદા જુદા ભાવો માટે જ્ઞાને શ્રમ કયો કરે છે ? જો તું આત્માને થોડો પણ પ્રસન્ન કરે તો આ સંપત્તિઓ શું કીંમતની છે ? અર્થાત્ એ સંપત્તિઓ અર્થ વિનાની છે. તારા પરમ તેજની અંદર આ વિશાળ સામ્રાજ્ય, જો-ખીલી રહ્યું છે

અર્થઃ જો છે કે જોકે પરમેશ્વરને પ્રસન્ન કરવાને અનેક જુદા જુદા ભાવો જડમાં કે જગત્ની કોઈ પણ ચીજમાં ઉત્પન્ન કરી, હે આત્મા ! શામાટે વખતનો વ્યય કરે છે ? તારામાં-તારા પરમ પ્રકાશિત તેજમાં અપાર લક્ષ્મી છે, સંપત્તિ છે, તો તે આત્માને, હે આત્મન્ ! તું સેવ ! હે આત્મન્ ! આ મોહવિનુંશિત જડમાં કે વિશ્વમાં મુંઝાવાનો વખત લેવો તે તને યોગ્ય નથી.

મુનિ હર્ષચંદ્રજી.

અનુક્રમશ્લિકા

પ્રકરણ	પૃષ્ઠ
૧ પ્રવેશક	૧
૨ ચૈત્ય (મૂર્તિ) વાદ	૧૪
૩ દ્રોપદી સંબંધી ચર્ચા	૫૭
૪ સ્થાપનાચાર્ય	૬૯
૫ આમમહોસ . ..	૭૪
૬ શતપદી ભાષાંતરમાંથી કેટલાંક અવતરણો ...	૧૦૩
૭ મુખવચ્ચિકા	૧૨૬
૮ 'સંવપટ્ટક' માંથી લીધેલા કેટલાક શ્લોકો ...	૧૪૪
૯ પૂર્વ પ્રકરણોની સમાક્ષેપના .	૧૯૮
૧૦ શ્રીમાન્ વર્ધમાનનો સિદ્ધાંત	૨૨૦
૧૧ જૈન દર્શન	૨૩૩
પરિશિષ્ટ	૨૫૧

જૈન દર્શનમાં વિકાર

પ્રકરણ ૧ લું

પ્રવેશક

‘ધર્મ’ શબ્દ સમાજભરમાં ઘણો પ્રચલિત છે. ધર્મ શબ્દ ઉપર અનેક વ્યક્તિઓને અત્યંત મોહ હોય છે, પણ ધર્મ શબ્દ ને અર્થનું વહન કરે છે, યા એ શબ્દનો ને અર્થ ઉદભવે છે, તે ઉપર મનુષ્યોનું મન બહુ જલુ જણાતું નથી જગતમાંના અનેક ધુરંધર મહાત્માઓએ ધર્મ શબ્દ સ્વીકાર્યો છે અને તેનો અર્થ સમજાવ્યો છે, પણ જગતમાંના જીવોએ એ અર્થનું જેવી રીતે પાલન કરવું જોઈએ તેવી રીતે તેઓ કગ્તા જણાતા નથી મનુષ્યમાં ધર્મને નામે અનેક શાખાઓ અને સંસ્થાઓ પડી ગયેલી જણાય છે. જૈન, બ્રાહ્મણ, બૌદ્ધ ધર્મ ઉપરાંત મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, પારસી, ચાહુદી વિગેરે અનેક ક્રોમોના જુદા જુદા ધર્મો જનસમાજમાં પ્રવર્તમાન છે. તેઓ સૌ પોતાનો સમુદાય ઉંચો છે અને પોતાનો ધર્મ પણ ઉંચો છે એમ માની રહ્યા છે. છતાં તેમને પૂછવામાં આવે કે તમે તમાગ ધર્મના ઉપદેશિત વિચારો પ્રમાણે ચાલો છો ખરા કે? તો તેઓ હા કહેશે કે ના? મનુષ્યને ધર્મ ઉપર માન

છે એ વાત ખરી છે પણ તે પ્રમાણે ચાલવું જ જોઈએ એ વસ્તુ તે સ્વીકારી શકતો નથી. મનુષ્ય વિચાર અને છુદ્ધિમાં ધણો આગળ આગળ વધતો ગયો છે, પણ વર્તનમાં-સાચા ત્યાગમાં આગળ વધવું તેને પરવડતું નથી. અર્થાત્ મનુષ્ય સદાચારનું યજ્ઞાતથ્ય પાલન કરવામાં ધણી જ નિર્બળતા બતાવતો હોય છે.

ધર્મતત્ત્વના વારસા ઉપર દષ્ટિપાત

જગતના બિનબિન પ્રદેશોમાં થએલા ધર્મધુરંધરો પોતપોતાના વિકાસ પ્રમાણે ધર્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કર્યા પછી તે જનકલ્યાણાર્થે જનસમાજ સમક્ષ મૂકી ગયા છે. તેઓ મર્યાદિત કે અમર્યાદિત સ્થિતિમાં જ્યાંસુધી પહોંચી શકાય ત્યાંસુધી પોતાનો જીવનવિકાસ સાધી શક્યા. શરૂઆતમાં આ તત્ત્વ તેમના કેટલાક અનુચાથીઓને સુખ આપનાર થયું હોય પરંતુ વખત જતાં એ તત્ત્વ-એ વિચારો જાણે કે કાંસારપ જન્યા ન હોય અગરતો તેમાં જ લોકો સુઝાઈ ગયા ન હોય, એમ બનેલું જણાય છે. અલબત્ત, મનુષ્યો ત્યાં જ મમત્વના વમળમાં ચઢ્યા છે અને એ ધર્મતત્ત્વ સંબંધી પુસ્તકો અને ઉપકરણો માટે અર્થહીન લડાઈ કરી રહ્યા છે. કેટલાય લોકો એ વારસામાં મળેલી વસ્તુને આધારે સમાજ ઉપર અપાર સત્તા ભોગવે છે. ધર્મધુરંધરો જે તત્ત્વ-ધર્મવિચાર મૂકી ગયા હતા તે ધર્મતત્ત્વથી પોતાનું અને લોકોનું કલ્યાણ થવું જોઈતું હતું, પરંતુ તેના બદલે એ જ ધર્મતત્ત્વના વારસાથી યુરોપમાં રોમન કેથોલીક ગુરૂઓ પોપશાહી ચલાવી સુખ વૈભવો ભોગવવામાં પડી ગયા છે. તે જ પ્રમાણે પારસી અને સુસલમાનોમાં પણ ધર્મના નામે ગુરૂ શબ્દ પડેલા મોબેદો, મૌલાનાઓ અને મૌલવીઓ શિષ્યોના ધનનો ઉપભોગ યથેચ્છ રીતે કરી રહ્યા છે.

હિંદુ, ખ્રીષ્ટ અને જૈન ધર્મમાં પણ મૂળ ધર્મસ્થાપકોએ પોતાની પાછળ મૂકેલા વારસાથી પરંપરાએ કરીને પાટે આવેલા અને આવી રહેલા ગુરૂઓ પોતાના શિષ્યોથી અર્પિત થએલા

અઢળક ધન ઉપર પોતાના જીવન સુખમય કરી રહ્યા છે. દરેક સમાજ-સેવક વર્ગ એમ માનતો હોય છે કે એ ગુરુઓથી આપણો ઉદ્ધાર છે અને તેમના કહેવા પ્રમાણે વર્તવાથી સદ્ગતિ મળવાની છે. સાગશ એ છે કે ધર્મસ્થાપકોમાં શરૂઆતની જે ત્યાગની ભાવના હતી તે ભાવના તેમની ઉત્તરોત્તર પેઢીમાંથી ચાલી ગઈ છે.

જેવી રીતે સમાજમાં સડો પેસતો જાય છે તેવી રીતે સમાજમાં વિકાસ પામેલા સમર્થ જીવોથી મુદારો પણ થતો જાય છે એ સુધારાને આવકાર આપનાર વર્ગ એ મૂળ ધર્મના જીવ-નૂતન માર્ગ રૂપે સ્થાન લે છે. જેમાં મૂળ સડો હોય છે તે સમાજ કાંઈ તદ્દન નાશ પામતો નથી પરંતુ એક વધુ કાંટાને સ્થાન આપે છે દરેક સમાજમાં સડો થતાની સાથે જ નવીન સમુદાય ઉપસ્થિત થાય છે, છતાં એ નવસમાજમાં પણ પાછળથી સડો લાગે છે. કારણ એ છે કે મનુષ્યોમાં એટલી બધી નિર્બળતા હોય છે કે તેને સહજે સુખમાં-ઇન્દ્રિયજન્ય વિષયમાં આનંદ મળતો હોય છે, અને ઇન્દ્રિયજન્ય સુખની તૃષ્ણા લાગવાથી જીવ નીચે ઊતરતો જાય છે. જૈનોમાં ધર્મતત્ત્વનો હાસ

જેમ બીજા સમાજમાં સડો પેડો અને ધાર્મિક તત્ત્વોનો હાસ થતો ગયો, તેમ જૈન સમાજમાં પણ થવા લાગી ગયું છે. તેનાં ધાર્મિક તત્ત્વોમાં ક્ષતિ લાગી ગઈ છે જૈન ધર્મ કેટલો ઉચો હતો એ સમજી શકાય તો જ આજની સ્થિતિ કેટલી ઊતરી ગયેલી છે તે સમજી શકાય, મનુષ્ય બહુધા અજ્ઞાની ને ઇન્દ્રિયસુખની લાલસા વાળો હોય છે, એટલે તેને મૂળ વસ્તુનો ખ્યાલ આવી શકતો નથી શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ આચારાગાદિ સૂત્રોમાં ખતાવેલો કડક ત્યાગ ક્યાં ને તેમના પગલે પગલે ચાલવાનો દાવો કરનારા સાગી વર્ગનો સાગ ક્યા ? શ્રી વર્ધમાન સ્વામીએ સસારથી મુક્ત થવાનો ખતાવેલો નિષ્પક્ષ માર્ગ ક્યાં ને આજે ધસી રહેલા તેમના અનુયાયીઓનો રાગદ્વેષ સંકલિત પક્ષપાતિક માર્ગ ક્યાં ?

શ્રી વર્ધમાન સ્વામી ઉપરાંત ખીજા ધર્મધુરધરો પોતાના દષ્ટિએ ગમે તેટલા ઉંચા હોય પણ શ્રી વર્ધમાન સ્વામીની સરખામણીમાં કદી ઊભા રહી શકે તેમ નથી ખીજા ધર્મનાયકોથી શ્રી વર્ધમાન સ્વામી જુદા પડતા હોય તો કારણ એ છે કે છકાય જીવ પ્રતિ જેવી અનુકંપા અને દયા તેમણે દર્શાવી છે તેવી ખીજા ધર્મનાયકો દર્શાવી શક્યા નથી. સૂક્ષ્મમાં સૂક્ષ્મ જીવ ઉપર પોતાના જ સમાન દષ્ટિ રાખીને શ્રી વર્ધમાન સ્વામી વર્ત્યા છે, તેમ ખીજા ધર્મનાયકો વર્ત્યા નથી, એટલું જ નહિ પણ એ છકાયના જીવોને જોઈએ 'તેવી પરિપૂર્ણ' રીતે જાણી શક્યા નથી. જગતના જીવો પોતાનાં સુખ માટે ખીજા જીવો સાથે ગમે તેમ વર્તી રહેલા હતા ત્યારે શ્રી વર્ધમાન સ્વામીને એ જીવો સાથે નિષ્કુરપણે વર્તવું ધણું અઠાડું લાગ્યું હતું. દયા, દયા, એમ પોકાર કરવાથી દયાપાલન થતું નથી, પણ ક્રોધ પણ જીવ સાથે નિષ્કુરપણે કે નિર્દુષ્ટપણે વર્તવું નહિ એ જ દયા છે. આવી કડક અને સખ્ત દયા શ્રી મહાવીરના હૃદયમાં હતી તેથી તેમણે કહ્યું કે 'મા હણો! મા હણો!'. એ પોકાર તે વખતના કેટલાક સુચ વિચારકોએ ઝીલ્યો હતો. કેટલાક ધર્મનાયકોએ અને ખીજા કેટલાક લોકોએ આ વસ્તુનો સ્વીકાર ન કર્યો. અર્થ એ છે કે શ્રી મહાવીરના કડક ત્યાગ બણી થોડાક જ લોકો વળ્યા હતા. આજે પણ શ્રી મહાવીરના એ પોકાર તરફ કોણ ધ્યાન આપે છે? વિકાસ કે વિકાર?

આજે તો શ્રી મહાવીરના નામે છકાયની બધેકે સુખ્યત્વે સ્થાવર કાયની અપાર હિંસા ચાલી રહી છે. શ્રી મહાવીરના નામ અને પ્રતિમા પાછળ પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ કાયના જીવોનો કેટલોય વિનાશ થઈ રહ્યો છે. તેમના જ અનુયાયીઓ કહે છે કે પૃથ્વી વિગેરેમાં અસંખ્ય જીવો છે, પણ પ્રભુ નિમિત્તે તેમને હણત્યાં પાપ થતું નથી. વીરના અનુયાયીઓની શુદ્ધિમાં એણે એ વિકાસ છે કે વિકાર? શ્રી વીરના સંદેશવાહક ગણધર

સુધમાં સ્વામી આચાર્ય સૂત્રમાં કહે છે કે “ સર્વે પાણા પિયાડયા સુદમાયા દુક્ષ્ણપડિકુલા અપ્પિયવહા પિયજીવિગો જીવિલકામા ” ॥ “ સર્વેસિ જીવિય પિય ” ॥ સઘળા જીવોને આયુષ્ય વહાણું છે, સુખ ને શાતા ગમે છે, દુઃખ પ્રતિકૂલ છે, વધ અપ્રિય છે, જીવવું ગમે છે, ને જીવિતની અભિલાષા છે સર્વ જીવોને જીવન પ્રિય છે. શ્રી વર્ધમાન સ્વામી જગતના જીવોના દુઃખના જાણનાર હતા. જીવો મરતાં મૂળે છે એવું શ્રી વીર પ્રભુ બરાબર જાણતા હતા. ત્યારે આજે તેમનો જ અનુયાયી વર્ગ શું કાર્ય કરી રહ્યો છે અને કેવી નિષ્કુર અને ધાતકી પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહ્યો છે ? વર્ધમાન સ્વામીને તે કોઠો બરાબર સમજી શક્યા હોત તો અનર્થ હિંસાની પરપરામાં તેઓ પોતાનો હાથ ન ચલાવત.

પરિવર્તનનો કાળ

શ્રી વર્ધમાન સ્વામી નિર્વાણ પામ્યા પછી થોડી પેઢીઓ ઉત્તરોત્તર સારી રીતે ચાલી પણ પાછળથી એ પાટાનુપાટ વર્ગ વિવાદમાં પ્રવેશવા લાગ્યો હોય એમ જણાય છે. સો બસો વરસ સુધીમાં ગગદ્વેષનો બહુ વધારો થયો નહિ એટલે વસ્તુ કદાચ સારી રહી, પણ પાછળથી દેશકાલમાં મહાન પરિવર્તનનું મોજીલું ફરી વળ્યું. સ્થૂલભદ્ર મહાનુભાવના વખતમાં દેશમાં બાગ વર્ધનો મોટો દુષ્કાલ પડ્યો ત્યારપછી બીજો તેટલાં જ વર્ષનો દુષ્કાલ પાંચમા-છઠ્ઠા સૈકામાં રક દિલ આચાર્યના વખતમાં પણ પડ્યો અને તેટલા જ વખતનો ત્રીજો દુષ્કાલ શ્રી વીગનિર્વાણથી દશમી ચતાબ્દીમાં પડ્યો એ દુષ્કાળે દેશમાં હાહાકાર પ્રવર્ત્યો હતો. અન્ન વિના સાધુઓ ધણુ દુઃખ પામતા હતા. સાધુ સાધ્વી વર્ગ જોજન માટે ઘેર ઘેર ભ્રમણ કરતો હતો. શ્રી મહાવીર પછી શાસનને ટકાવનાર સમર્થ પટ્ટધરો થોડી પેઢીઓ સુધી જ રહ્યા. પછી આવા વિષમ સંયોગોના બળે એ વસ્તુમાં પરિવર્તન આવ્યું, એટલે શ્રી મહાવીરે બતાવેલો કડક ત્યાગ તેઓ પાળી શક્યા નહિ. શ્રી

મહાવીરની હયાતીમાં ને ત્યારપછી થોડા વખત સુધીમાં બૌદ્ધ ધર્મને મધ્યમ માર્ગ શ્રી વર્ધમાનના માર્ગમાં ચાલનારી વ્યક્તિઓને લક્ષ્યાવી શક્યો નહિ પણ પછી દેશમાં દુષ્કાળના પ્રસંગે ઉપસ્થિત થતાં એ મધ્યમ માર્ગ ભણી શ્રી મહાવીરના નિર્ગથો લક્ષ્યાયા, ને કડક ત્યાગથી ધીમે ધીમે દૂર ખસવા લાગ્યા કડક ત્યાગનું પાલન કરવું અતિ દુષ્કર હતું દોષરહિત ભોજન મેળવવું કઠિન હતું. દેશ સુખી ન હતો. ધન ગમે તેટલું હોય પણ ધાન્યની અનુકૂળતા ન હતી. લોકની વૃત્તિમાં મોટો તકાવત થયો હતો. લોકોને આકર્ષવા બૌદ્ધો દાનશાલા, સત્રશાલા, દવાખાનાં વિગેરે અનેક લોકોપયોગી કાર્યો કરવામાં રોકાઈ ગયા હતા બૌદ્ધ લોકોને પાંચ સમિતિ, ત્રણ ગુપ્તિ અને છકાય જીવના વધ વિષેનો ખ્યાલ ઓછો હતો-બદકે ન હતો. તેઓનાં સિદ્ધાંત શ્રી મહાવીરના સિદ્ધાંતથી ઘણો દૂર પડતો હતો. બૌદ્ધ લોકો લૌકિક વ્યવસાયમાં ઘણો રસ લેતા હતા. પામર-અનાથ વર્ગને તેમની દોરવણીની આવશ્યકતા લાગતી હતી. નિર્ગથવર્ગ ઘણા કડક ત્યાગને અનુસરનારો હતો તેઓનું લક્ષ્ય શ્રી મહાવીરના સિદ્ધાંત તરફ હતું, પરંતુ સ યોગવશાત્ અને લોકરૂચિને અનુકૂળ થવાની વૃત્તિથી તેઓનું લક્ષ્ય બદલાયું. કરવું નહિ, કંગવલું નહિ અને અનુમોદન કરવું નહિ એવી સ્થિતિમાં તેઓ હતા, પણ મધ્યમ માર્ગે તેમને લક્ષ્યાવ્યા, ને બૌદ્ધ લોકોના વિચારો તેમના દિલમાં ધીમે ધીમે ઘૂસવા લાગ્યા; એટલું જ નહિ પણ જૈન ધર્મના નિર્ગથ્યને ન બઢી શકે તેવી હિંસાનુ અનુમોદન કરવામાં પણ તેઓ પડી ગયા.

બૌદ્ધો શુદ્ધના નિર્વીણ સુધી અને પછીથી કેટલાક વખત સુધી શુદ્ધદેવનું આવહું ઊભું કરતા ખમયાતા હતા, પણ પછી તેમણે તેજ શુદ્ધદેવની પ્રતિમા દાખલ કરી અને લોકોને બૌદ્ધ ધર્મ 'ભણી ખેચવા સખત મોગ્યો માંડયો' લોકો સ્થૂલ શુદ્ધિના હતા એટલે એકદમ ત્યાં ધસારો થયો.

તે વખતે શ્રી વર્ધમાનના નિર્વાણ પછી પાંચ-છ સૈકા બાદ શ્રી મહાવીરની પ્રતિમા આ લોકોએ દાખલ કરી હોય એમ જણાય છે. જે નિર્મિત્ય વર્ગ અંગાદિ મુત્રાને પત્ર પર લખવામાં પાપ સમજીને ખમચાતો હતો તે જ વર્ગ પ્રતિમાની બાજુમાં કેવી રીતે જઈ શકે? પણ જૈન ધર્મના મમત્વને લીધે છૂટી છવાઈ કોઈ કોઈ જગ્યાએ આ વસ્તુ બની હોય એમ લાગે છે તેમના અનુયાયીઓ એવું કહે છે કે સપ્રતિ રાજ્યે અનેક દેરાસરો કરાવ્યા; ભરત રાજ્યે ચોવીસ તીર્થંકરોની પ્રતિમાઓ કરાવી હતી એમ પણ તેઓ કહે છે. આ બધાં ઊભાં કરવામાં આવેલાં અસત્યો છે. કોઈ જગ્યાએ સપ્રતિ રાજ્યે કરાવેલી પ્રતિમાનું નામ કે નિશાન જણાતું નથી. રાજ્ય ભરતે પ્રતિમાઓ કગળ્યાની પણ કોઈ મૌલિક પુસ્તકમાં નોંધ જણાતી નથી આજનો વિદ્વાન વર્ગ કહે છે કે શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ પછી પાંચ છ સૈકા બાદ આ વસ્તુ બની હોય એમ લાગે છે. ‘સંઘપટ્ટક’ ગ્રંથ કહે છે કે શ્રી મહાવીરના નર્વાણ બાદ ૮૮૨ વર્ષ પછી ચૈત્યવાસ થયો, એટલે કે સાધુઓ ચૈત્યમાં રહેવા લાગ્યા આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે તે પહેલાં શ્રેયા સૈકાઓમાં એ ચૈત્યો-મંદિરો ઉપસ્થિત થયાં હશે; પણ તેથી વધારે જૂનું પ્રમાણ મળતું નથી.

ચૈત્યવાસીઓના સમયની સ્થિતિ

ધણા બીણણ અને ત્રાસદાયક દુષ્કાલો પડવાથી એ સાધુઓ બૌદ્ધ સાધુઓની જેમ રહેવાની અને સુખ-સગવડ મેળવવાની બાજુમાં ઢળી પડ્યા હતા. શ્રી મહાવીરનું નામ આપી તેઓ ચૈત્યો કરાવતા હતા અને તેમાં રહેતા હતા એ ચૈત્યને જે અન્ન, ભોજન, કળ વિગેરે લોકો ધરાવતા હતા તે વસ્તુઓ ઉપર આ સાધુઓ પોતાનું યુગવાન ચલાવતા હતા આજે આ સાધુઓ-શ્રી મહાવીરના જ અનુયાયીઓ તેની પ્રતિમા નિમિત્તે વરઘોડા, ઉઘાપન, સંઘપટ્ટ વિગેરે પાછળ જેમ

મનગમતા લઢાવા લઇ રહ્યા છે, તેમ તે વખતે પણુ લગભગ એવી જ સ્થિતિ ચાલતી હતી. ભક્ત વર્ગ ન્યાં અંધ હોય ત્યાં પૂજ્ય વર્ગ ધર્મના બહાના નીચે પોતાને મનગમતી લીલા ચલાવે છે. આજે સમાજ આવી સ્થિતિ જોઈ ખળભળે છે, પણુ આ કરતાં વધારે ખરાબ સ્થિતિ શ્રી વર્ધમાનના અનુયાયીઓ, શ્રી હરિભદ્રસૂરિના કહેવા પ્રમાણે, તેમની પહેલાં કરી રહ્યા હતા. આજે શ્રી મહાવીરની પાટે આવનાર પૂજ્ય વર્ગ અંધશ્રદ્ધાળુ લોકોના પૈસાનો ગેરવ્યય કરાવી રહ્યા છે, તેવી જ સ્થિતિ તે વખતે પણુ હતી. આજે ઉપધાન તપ કરાવે છે, ઉષાપન કરાવે છે, તેમાં છોડ મુકાવે છે, તેમાં પુસ્તક, પાત્ર, રજોહરણુ વિગેરે સાધુઓને ઉપયોગમાં આવતી અનેક ધાર્મિક વસ્તુઓ મુકાવે છે, અને તે વસ્તુના ઉપભોક્તા સાધુઓ થાય છે.

આજે સાધુઓને વિહારમાં મુશ્કેલી ન પડે અથવા વિહારમાં સુખ-સગવડ મેળવવાં હોય ત્યારે લોકોના આગેવાન અને મોવડીઓ પાસે તેઓ સંધ કઢાવે છે. એવા સંધને પડાવ નાંખવા સાર કેટલીક જમીન સાર કરાવવી પડે છે. ત્યાં કેટલાયે વનરપતિ વિગેરે ત્રસ જીવોનું નિકંદન થતું હશે, ઉપરાત પશુઓને ત્રાસ અને જીવની ખુવારી પણુ થતી હશે સમાજ માને છે અને નજરે જીએ છે કે સંધ-કાઢવાથી અગણિત જીવોનો સંહાર થાય છે છતાં તેમનો પૂજ્ય વર્ગ આથી તીર્થંકર ગોત્ર ઉપાર્જન થવાનું મનાવે છે. ચૈત્યો બનાવવામાં, સંધ કાઢવામાં કે પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં જો તીર્થંકર ગોત્ર ઉપાર્જન થતું હોય તો પછી સંસારી જનોને સંસારનો ત્યાગ કરી સાધુ બની લોચ કરાવવાની અને વિના કારણે અગણિત દુઃખો ભોગવવાની શી આવશ્યકતા હોઈ શકે ? અર્થ એ છે કે ભક્તવર્ગને તેમનો પૂજ્ય વર્ગ પ્રથમથી જ હિંધા પાટા બંધાવતો આવ્યો છે. એ ભક્તવર્ગ અંધારામાં રાખનાર એ પાટાને ખસેડી શકતો નથી. ભક્તવર્ગ એમ માને છે કે સંસારમાં રહેવું, મજા કરવી, સુખ

ભોગવતું અને સાથે સાથે તીર્થંકર ગોત્ર બંધાતું હોય તો તેના જેવું ખીજું ઉત્તમ શું, હોઈ શકે? આવા ગુરુ ક્યાંમ મલ્લવાના નથી, ને મલ્લા છે તે જ પોતાનું અહોભાગ્ય છે એમ બક્ત વર્ગ પોતાના દિક્ષને સમજાવે છે અને ખુશ થાય છે. સાધુઓ પ્રતિમા નિમિત્તે, જ્ઞાન નિમિત્તે. ઉપધાન તપની ક્રિયા કરાવી રહ્યા બાદ અનેક કારણે વરધોડા કઢાવે છે અને એ વરધોડામાં સાધુ-સાધ્વીઓ આનંદ અને લ્હાવો મેળવવા નિકળે છે. આમ સાધુવર્ગ અત્યારે પ્રવૃત્ત થઈ રહ્યો છે કોઈ તેમને આ બાબતમાં કાંઈ પૂછે છે ત્યારે તેઓ તેમના પૂર્વજોના પરંપરાગત વ્યવહારોનું કારણ બતાવે છે અને કહે છે કે આમાં ખોટું શું છે? આ સ્થિતિ સુધારવા ઘણા સુધારકોએ પ્રયત્નો કર્યા છે પણ સ્થિતિ સુધરી શકી નથી. હરિભદ્રસૂરિ તેમના સંબોધ પ્રકરણમાં (પૃષ્ઠ ૧૩ થી ૧૮ માં) જણાવે છે કે “ આ લોકો ચૈત્ય કે મઠમાં રહે છે, પૂજા કરવાનો આરંભ કરે છે, પોતાની જાત માટે એ પ્રભુ નિમિત્ત ખેંચેલ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે છે, જિનમંદિર અને શાળા બંધાવે છે...તેઓ મહંત કાઢી આપે છે, નિમિત્તો બતાવે છે, ભજૂતિ નાંખે છે, સુગંધી તથા ધૂપિત વસ્ત્રો પહેરે છે, સ્ત્રીઓની સામે ગાય છે, સાધ્વીઓનું લાવેલું વાપરે છે, તીર્થના પડયાની જેમ લોકો પાસેથી અધર્મનું ધન એકઠું કરે છે. વળી તેઓ ત્રણ વાર ખાય છે, તાજૂલ વિગેરેને વાપરે છે, ઘી, દૂધ, કલ, રૂઝ અને સચિત પાણીને પણ ઉપયોગ કરે છે. જમણવારના પ્રસંગે મિષ્ટ આહારને મેળવે છે, આહાર માટે ખુશામત પણ કરે છે. તેમને પ્રજ્ઞતાં સત્ય ધર્મને બતાવતા નથી. સવારમાં સૂર્ય ઉગતાં જ વારંવાર ખાય છે. વિગતો (વિકૃત પદાર્થો) પણ વાગ વાર ખાય છે, લોચ કગતા નથી, શરીર ઉપરનો મેલ ઉતારે છે. જોડા ગખે છે, અને કારણ સિવાય પણ કટિપટ રાખે છે પોતે બ્રહ્મ છતાં ખીજાઓને આલોચના આપે છે, થોડી પણ ઉપધિનું પ્રતિલેખન કરતા નથી,

વસ્ત્રો, શય્યા, જોડા, વાહન, આયુધ અને તાંબા વિગેરેનાં પાત્રો રાખે છે, સ્નાન કરે છે, તેલ ચોળાવે છે, શૂગર સળે છે, અત્તર ફૂલેલ લગાવે છે, અમુક ગામ માંડે અને અમુક કુલ માંડે એમ તેઓ મમત્વ કરે છે, સ્ત્રીઓનો પ્રસંગ રાખે છે. શ્રાવકોને કહે છે કે સૂતકાર્થ (કારજ) વખતે જિનપૂજ કરો, ને તે સૂતક જનતુ ધનાર્જન દાનમાં આપો તેઓ પૈસા માટે અગાદિ સૂત્રો શ્રાવકોની પાસે વાચે છે. શાળામાં અને ગૃહસ્થના ઘરમાં ખાજ વિગેરેનો પાક કરાવે છે, નાંદ મંડાવે છે, પોતાના હિતાચાર-વાળા સૂત ગુરુઓનાં દાહસ્થલો ઉપર પીઠો ચણાવે છે, બલિ કરે છે. તેમના વ્યાખ્યાનમાં સ્ત્રીઓ તેમના ગુણ ગાય છે, સ્ત્રીઓની સમક્ષ પણ તેઓ વ્યાખ્યાન આપે છે. સાધ્વીઓ પણ માત્ર પુરુષોની સમક્ષ વ્યાખ્યાન આપે છે. ભિક્ષા માટે ચાલતા નથી. મંડળીમાં બેસીને ભોજન પણ કરતા નથી આખી રાત સૂએ છે ગુણી જનો ઉપર દ્રેષ રાખે છે, ક્રય વિક્રય કરે છે, પ્રવચનને બહાને વિક્રયાઓ કરે છે, પૈસા આપીને ચેલા કરવા નાનાં બાળકોને વેચાતા લે છે, મુગ્ધ જનોને ઠગે છે, જિનપ્રતિમાઓને વેચે છે અને ખરીદે છે, ઉચ્ચાટન વિગેરે કરે છે, વૈદ્યું કરે છે, જંત્ર મંત્ર કરે છે, દોરા ધાગા કરે છે, શાસનની પ્રભાવના વધારવાને બહાને લડાલડી કરે છે, સુવિહિત સાધુઓની પાસે જતા શ્રાવકોને રોકે છે, શાપ વિગેરે આપવાને ભય બતાવે છે, બાળવટું કરે છે, ધીરધાર કરે છે, અવિહિત અનુષ્ઠાનમાં પ્રભાવના હોવાનું જણાવે છે, પ્રવચનમાં નહિ જણાવેલા તપની પ્રશ્નપણા કરી તેનાં ઉજમણાં કરાવે છે, પોતાને માટે વસ્ત્ર, પાત્ર, ઉપકરણો અને દ્રવ્ય પોતાના ગૃહસ્થોના ઘેર ભેગું કરાવે છે, પ્રવચનને સભળાવી ગૃહસ્થો પાસેથી પૈસાની આશા રાખે છે, ચાનકોશની વૃદ્ધિ માટે ધનને ભેગું કરે છે અને કરાવે છે. તે બધામાં કોઇનો સમુદાય પરસ્પર મળતો નથી, પરસ્પર બધામાં વિસંવાદ હોય છે. પોતપોતાની મહત્તા વૃદ્ધારીને

સમાચારીનો વિરોધ કરે છે. એ બધા લોકો વિશેષે કરીને સ્ત્રીવર્ગને ઉપદેશ આપે છે, યથાચ્છદે વર્તે છે, ધમાધની કરે છે, ભક્તના સરસવ જેટલા ગુણને મેર જેટલો કરી કાઢે છે, બહાનાંઓ બતાવી વધારે ઉપકરણો રાખે છે, ધરે ધરે બાળને ધર્મકથાએ કહે છે. બધા અહમિન્દ છે. પોતાની ગરજ પડે મૂઠુ થાય છે, અને ગરજ સર્વે ભત્સર ધરે છે. ગૃહસ્થોનું બહુમાન કરે છે, ગૃહસ્થોને સંયમના સખા કહે છે, ચંદ્રવા પુંડીયાનો વધારો કરે બાય છે, નાંદનો આવકમાં પણ વધારો કરવા ચૂકતા નથી. તેઓ ગૃહસ્થોની પાસે સ્વાધ્યાય કરે છે, અને પરસ્પર બૂઝે છે અને ચેલાઓ માટે લાડી મરે છે.”

આ બધો વિષય ગર્વાધિકાર પ્રકરણમાં છે, ને તેને હરિ-ભક્ષુરિણએ ધણો લખાવ્યો છે તેમણે ૧૭૧ આયામાં તે વખતના ગુરૂઓનું વર્ણન કર્યું છે. છેવટમાં હરિભક્ષુરિણ કહે છે કે આવા શિરશ્ચલની વાતનો પોકાર કેની પાસે કરીએ? નીચેની ગાથા તેમાંની છે:

સુદ્ધ સુસાહુધર્મ્મ અગે નો વરેદ્ નો પસસેદ્ ।

સદ્ગુણોર્હિ રહિયા પરમન્યમુયા પમાયપરા ॥

અર્થાત્—સુસાધુનો શુદ્ધ ધર્મ તે અગે ધરતા નથી ને તે ધર્મની પ્રશંસા પણ કરતા નથી, એટલું જ નહિ પણ શ્રદ્ધા-ગુણથી રહિત છે, પરમાર્થપદ્ધતી તદ્દન ખસી ગયા છે, ને પ્રમાદને વશ થયા છે

एव नाउण संसग्गी कुसीलर्णि च सत्थयव ।

सवास च हियाकख्खी सव्वोपाएहि वज्जए ॥

અર્થાત્—હિતાર્થી મનુષ્ય એ કુશીલ જનોનો સહવાસ-પરિચય સમજ સર્વોપાય કરીને અવશ્ય તળે

હરિભક્ષુરિ શ્રી વર્ધમાનના બારમા તેરમા સૈકામાં થયા, ને તેમણે ચૈત્યવાસી સાધુઓની ખરોબર ખબર લાઇ આ રીતે ઝાટકણી કાઢી છે. હરિભક્ષુરિ પહેલાં કેટલાંક સૈકાઓ પૂર્વે એ ચૈત્યવાસની શરૂઆત થઇ હતી ને તે પહેલાં ચૈત્યવાદ પણ ઊભો થયો

હતો. શરૂઆતમાં ચૈત્ય (મૂર્તિ) ની હયાતી ન હતી, પણ શ્રી વર્ધમાનના નિર્વાણ પછી ને બૌદ્ધ લોકોના સંઘર્ષણથી ધર્મને ટકાવવા માટે એ વસ્તુ ઊભી થઇ જો ચૈત્યો શ્રી મહાવીરના નિર્ગ્ન્યોએ તે વખતે ઊભાં કર્યાં ન હોત તો તેઓને રહેવાની ધણી સુરક્ષા પડત. તે વખતે રહેવાને ઉપાશ્રયો નહોતા. નિર્ગ્ન્યો શહેર બહાર ઊતરતા. તેમને માટે બંધાવેલા મકાનમાં તેઓ રહેતા નહોતા, કારણકે લોકો તેમના માટે બંધાવતા નહોતા. નિર્ગ્ન્યોએ બૌદ્ધ લોકો પાસેથી એ વાત મેળવી કે તીર્થંકરોને નિમિત્તે જો દેવાલય થાય તો જ તેમાં તીર્થંકરોની પધરામણી થાય ને તેમની પાસે સાધુઓને રહેવાનું મળે. આજે જેમ મદિરામાં, મઠોમાં, દેવાલયોમાં તેના પૂજારી અને ગોઠીને રહેવા માટે સવડ થાય છે ને તેઓ ત્યાં રહે છે, તેમ તે વખતે એ સાધુઓ એક એક ચૈત્યમાં પ્રભુસેવાનું બહાનુ આગળ કરીને રહેતા હતા આ બાબત વિષે હરિભદ્રસૂરિએ જો લખ્યું છે, તે કરતાં વધારે ‘સંઘપટ્ટક’ માં શ્રી જિનવલ્લભસૂરિએ લખ્યું છે. ‘સંઘપટ્ટક’ માં ચૈત્યમાં રહેનાર સાધુઓના અનેક કુહોદો વર્ણવ્યા છે.

‘ચૈત્યવાદે દાખલ કરેલો સડો

આમ બનવાનું કારણ એ છે કે શ્રી વીરના નિર્ગ્ન્યધર્મની ઉપાસના કરનાર સાધુઓ અન્ય લોકની દેખાદેખી કરી શિથિલ પડી ગયા હતા. વચમાં કેટલાક વર્ષોના અંતરે યુગધરો કે સાધુસમાજના સુધારકો ઊભા થતા હતા. તેઓ મહા પરિશ્રમ વેડી સમાજ અને ‘ચતુર્વિધ સંઘને સુધારવા પ્રયત્ન કરતા હતા, પરંતુ એથી થોડો વખત ઠીક ચાલતું, ને પછી પહેલાં કરતાં પણ વધુ ખરાબ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન થતી જે મૂલ્ય સડો પેઠો હતો તેને કોઈ દૂર કરી શકતા નહોતા. તે સડો બીજો કોઈ નહિ પરંતુ ચૈત્ય-મૂર્તિવાદનો હતો. શ્રી. હરિભદ્રસૂરિ ચૈત્યવાસને ઉચ્છેદ કરવા છતાં તે સડાને વધારતા પણ ગયા છે. ‘સંબોધ પ્રકરણ’માં પહેલા પ્રકરણની અંદર

મૂર્તિની ભક્તિ અને પૂજા વિગેરેની વૃદ્ધિ કરવાની વાતનું તેમણે અનેક રીતે પોષણ કયું છે તેઓ એક બાળુથી મૂર્તિની તરફદારી કરે છે ને બીજી બાળુથી જે સાધુઓ તેના અંગે આરંભ પ્રવૃત્તિ કરે, તેના વિરોધ કરે છે આખા જૈન દર્શનમાં સડો કરાવ્યો હોય તો તે મૂર્તિવાદે કરાવ્યો છે. જ્યાં મૂર્તિ ઊભી થાય છે ત્યાં તેની પાછળ આરંભ તૈયાર થાય છે. મૂર્તિ હોય તો તેને રાખવા જગ્યા કે દેવાલય જોઈએ, તે દેવાલય કરવા અને તેમાં મૂર્તિ પધરાવવા અનેક પ્રકારનું સાહિત્ય જોઈએ તેમાં પ્રથમ પૈસા જોઈએ ને તે હોય તો ઇંટ ચૂનો પથ્થર જલ વિગેરે મૂલ કારણો અને પછી ગૌણ કારણો મનુષ્ય વિગેરે જોઈએ. તે કરવામાં આરંભ અને પરિગ્રહ બંનેની એકતા અને ઉપયોગિતા રહેલી છે. એ પાપ ન છૂટે તો એ સડો ક્યાથી દૂર થાય ? મૂર્તિ પાછળ સાધુવર્ગ શ્રાવકોને દોરી રહ્યો છે અને તેની પાછળ પોતાનો જીવનનિર્વાહ પણ કરી રહ્યો છે. સાધુવર્ગ જે પોતાના સંયમનો જ ખ્યાલ રાખે તો એ હિંસા અને આરંભની પ્રવૃત્તિ થાય નહિ, એટલું જ નહિ પણ એ મૂર્તિ પાછળ આજસુધી જે સડો પેદા થયો છે તે પેદા થઇને વધી શકત નહિ. એ સડાને મજબૂત કરનારા વધુ ને વધુ એક પછી એક અંગે પણ લખાતા રહ્યા છે. જે સાધુઓ હમણાં હમણાં લેખકો તરીકે બહાર પડી રહ્યા છે તેઓ બ્રાહ્મણોની વૈદિક હિંસાપ્રવૃત્તિ સામે સખ્ત વિરોધ બતાવી રહ્યા છે, પણ પ્રતિમા પાછળ હિંસાની અગાધ પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે તેના ઉત્તર આપવા અને બચાવ કરવામાં પાછળ પડતા જણાય છે. નિર્અંશ સાધુઓને વેદ વિષે કથિત હિંસાને નિંદનીય હિંસા બતાવવાનું મન થાય છે, પણ જે હિંસા શાસ્ત્રોક્ત નથી-શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ છે તે વિષે બોલવાનું મન થતું નથી. પ્રભુની પ્રતિમા જ મનુષ્યોનું કલ્યાણ કરી શકે છે એમ તેઓ જગતને મનાવી રહ્યા છે, એટલે તેની પાછળ ગમે તેટલી હિંસા થાય પણ એ હિંસા નથી, એમ તેઓ કહે છે; પણ એ હકીકત શાસ્ત્રવિહિત નથી-કપોલકલ્પિત છે.

પ્રકરણ ૨ જી

ચૈત્ય (મૂર્તિ)-વાદ

મૂર્તિની ભક્તિ કરવાને નિમિત્તે તેની પ્રતિમાની ભક્તિ કરવી એ બરાબર છે કે કેમ ? પ્રતિમાની ભક્તિ કરતા હિંસા આદિ થાય છે તે શાસ્ત્રોક્ત છે કે કેમ ? આ બંને વિષે આપણે અત્રે થોડો વિચાર કરીએ

‘ચૈત્ય’ શબ્દ અને ચૈત્યવાદ

દેવદિગણી ક્ષમાશ્રમણાદિની સમિતિ તરફથી જે અગ-ઉપાંગ-મૂલ છે તે વિગેરે ધાર્મિક મૂત્રો પત્ર ઉપર આશ્લેષેલાં છે, તેમાં મૂર્તિવાદનો વિષય જણાતો નથી. ત્યારબાદ અગણિત નાનાં મોટાં પુસ્તકો જુદા જુદા આચાર્યોએ લખેલાં બહાર પડ્યાં છે, તેમાં મૂર્તિવાદનું પુષ્કળ વિધાન દેખાય છે. પણ કહેવામાં આવ્યું છે તેમ એ વખતના નિર્ગન્થોએ પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે એ પુસ્તકો લખી નાંખ્યાં છે, અને શ્રી વર્ધમાનના નામ ઉપર ચઢાવી દીધાં છે. એ વિષે આજે કોણ તપાસ કરે અને અભ્યાસ કરી તેનો કોણ ખુલાસો કરે ? પડિત બહેચરદાસે તેમની “ જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થનાથી થયેલી હાનિ ” પુસ્તિકામાં આ બાબતમાં સાગે પ્રકાશ નાંખ્યો છે. સાધુઓ જૈન વેશ રાખવા સાથે સ્વચ્છંદે ચઢી ગએલા હતા અને બૌદ્ધ લોકોની નકલ કરી તેમણે શ્રી વર્ધમાનનાં બાવલાં સ્થળે સ્થળે બિભાં કરી દીધાં હતાં. કેટલાંય વરમોથી મૂળ નાંખેલી એ વાત આજે કેવી રીતે નીકળી શકે ? મૂર્તિ નહિ પણ ‘ચૈત્ય’ શબ્દ શાસ્ત્રોમાં છે ચૈત્ય શબ્દને તેઓ મૂર્તિના અર્થમાં લઈ જાય છે, પણ ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મૂર્તિ કોઈ રીતે બંધ બેસતો નથી. એ વાત ખરી

છે કે અગિયાર અંગમાં ઐત્ય શબ્દ ઘણી જગાએ વપરાયેલો છે, પણ તેથી તેનો અર્થ મૂર્તિ છે એમ શા આધારે કહી શકાય ? ઐત્ય શબ્દનો અર્થ મૂર્તિ હોય તો શ્રી વર્ધમાન ગુણશીલ ઐત્યમાં પધાર્યા ત્યાં શું ઐત્યનો અર્થ મૂર્તિ બધબેસતો આવે છે ? જ્યાં જ્યાં શહેરની વાત આવે છે ત્યાં ત્યાં ઉદ્ધાનની પણ વાત આવે છે, એટલે પ્રભુ જ્યાં પધાર્યા છે તે ઉદ્ધાન પૂર્ણભદ્ર, ગુણશીલ, સુભૂમિભાગ એમ અનેક ઐત્યનાં નામ આવે છે. તે ઐત્ય તો અતરાયતન છે, નહિ કે જૈન ઐત્ય. ઐત્ય શબ્દ ચિતા ઉપરથી થયો છે એ સ્પષ્ટ સમગ્ર છે. પંડિત બેચરદાસ કહે છે તેમ ઐત્ય શબ્દની મૂળ ઉત્પત્તિ, વ્યુત્પત્તિ ને પ્રવૃત્તિ ઉપર વિચાર કરવામાં આવે તો તે શબ્દનો ખરો અર્થ શું છે તે સ્પષ્ટ સમગ્ર શે ચિતા-ચિત્તિ-ચિત્ત-ચિત્ત્યા એ શબ્દો ઉપરથી ઐત્ય શબ્દ ઉત્પન્ન થયો છે. ચિતાનો અર્થ જેને લોકો ચેહ કહે છે તે થાય છે જે જગાએ લોકોની ચેહ કરેલી હોય છે તેની યાદગીરી કરવા માટે લોકો તેના ઉપર ચોતરો કરે છે, વેદિકા કરે છે, ઝાડ વાવે છે અને છેવટે વધારે ખર્ચ કરવાની ઈચ્છા થાય તો મકાન પણ કરે છે; પણ ખરી હકિકત એ છે કે તેના મૃતક સ્થાન ઉપર કાંઈ પણ સ્મરણ-ચિન્હ રાખવાનો તે સબંધી જનોનો ઉદ્દેશ હોય છે. સ્નેહી જનોની યાદગીરી ગહે તે સાડ સ્મારક કરવા તરફ લોકપ્રવૃત્તિ હોય છે, ને તે પ્રવૃત્તિ વધુ તો શ્રીમત વર્ગમાં હોય છે ગરીબ લોકો એ પ્રવૃત્તિ કરતા જણાતા નથી. શરૂઆત તો માત્ર સ્મૃતિ સાડ હતી, પણ આજે તેનું પરિણામ એ આવ્યું છે કે મનુષ્ય વર્ગ તેની પૂજા કરવા તરફ ઢળી પડ્યો છે. ઐત્ય શબ્દ જેમ જૈન સાહિત્યમાં વપરાયો છે તેમ તેને લાગતો સ્તૂપ શબ્દ ખ્રીસ્ત સાહિત્યમાં વપરાયો છે. તેવા પર્માયવાચક શબ્દો ઘણી જગાએ વપરાયા છે. બૌદ્ધ સાહિત્યમાં છે તેમ અંગ્રેજી સાહિત્યમાં-એન્સાઇક્લોપીડીયા નામના બૃહત્ કોષમાં ઐત્ય શબ્દની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તેમાં પણ એવો જ અર્થ કર્યો છે.

જૈન સાહિત્ય ગમે તેટલું ઉચ્ચ અને વિશિષ્ટ હોય પણ તેમાં અહં ને મમત્વવાળાઓ મળે તેમને એ ઉચ્ચ આદર્શ ક્યાંથી સમજાય ? ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ જો નમસ્કરણીય એક વસ્તુ જ હતી તો દેવદર્દિગણી ક્ષમાશ્રમણુ આદિ સમર્થ નિયંતાઓએ નમો-સ્કારના જે પાંચ પદ મૂક્યાં છે ત્યાં ‘ જમો ચેદ્યાણ ’ પદ કેમ ન મૂક્યું ? સૂત્રમાં સ્થળે સ્થળે એ વિષય આવવો જોઈતો હતો, અને એ વિષયનો પૂરતો સ્કેટ કરવો જોઈતો હતો, પણ તેમાં એ બદલનું ક્યાંય સ્પષ્ટ વિધાન થયેલું જણાતુ નથી. ચૈત્ય શબ્દ ન્યાં આવ્યો છે ત્યાં તે ગમે તે અર્થમાં હોય, પણ ચૈત્ય-(મૂર્તિ)વાદના ઉત્પાદકોએ ને તેમની પછીના મૂર્તિવાદના ઉપાસકોએ એ શબ્દને મારી મચડીને પોતાની મરજી મુજબનો અનર્થ કરવામાં બાકી રાખી નથી. ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ મૂર્તિ નથી એમ કહેનારા પ્રત્યે અવિવેકી અને અધટિત શબ્દો વાપરતાં પણ કેટલાકો પાછા હઠ્યા નથી.

સૂત્રોમાં ‘ ચૈત્ય ’ શબ્દનો વિવિધાર્થમાં ઉપયોગ

હવે આપણે અંગાદિ પુસ્તકોમાં ચૈત્ય શબ્દ ક્યાં ક્યાં વપરાયો છે, ને તેનો અર્થ કેવો થયે શકે તે જોઈએ. ચૈત્ય શબ્દ ધણે સ્થળે વપરાયો છે, ને તેનો સ્પષ્ટ અર્થ ચિતા-એક ઉપર કરેલું નિશાન એવો થાય છે. તોપણ ચૈત્યનો અર્થ મૂર્તિ, અને તે પણ તીર્થંકરની મૂર્તિ કહેવા કેટલાકો મથી રહ્યા છે. આચારાંગ સૂત્રમાં એ શબ્દ ક્યાં ક્યાં વપરાયો છે તે પહેલાં જોઈએ. (સ્વજ્ઞાપ્તિ દેવરાજવાણું આચારાંગ સૂત્ર, બીજી આવૃત્તિ, પૃષ્ઠ ૧૬૪, કલ્પ ૫૪૩) જાગમહેસુ વા શૂમમહેસુ વા ચેદ્ય-મહેસુ વા સ્વચ્ચમહેસુ વા ગિરિમહેસુ.....નાગનો મહોત્સવ હોય, સ્તૂપનો મહોત્સવ હોય, ચૈત્યનો મહોત્સવ હોય, વૃક્ષનો કે ગિરિના મહોત્સવ હોય, વિગેરે મહોત્સવમાં જે ભોજન અપાતું હોય, ન્યાં ભિક્ષુ ભોજન લેવા ગયો હોય..... અશુદ્ધ હોય તેવું ન લેવું. આમાં ચૈત્ય-જનન પ્રતિમાનો કાંઈ પણ

સંબંધ જણાય છે? માત્ર ચૈત્ય શબ્દ આવ્યો એટલે મૂર્તિપૂજનાદીઓ તેનો અર્થ પોતાના લાભમા કરવા મડી પડે છે. આખા આચારાંગમા એ શબ્દ કયા કયાં વપરાયો છે તે જોઈએ (પૃષ્ઠ ૨૩૧) સે જાણિ દમણિ અમ્હ અવળો અઠાણ ચેદ્યાઈ મવતિ .. ગૃહસ્થો વિચારે કે આપણા અર્થે આ ચેદ્યાઈ (મકાનો) બનાવ્યાં છે, તે મુનિઓને આપીએ. (પૃષ્ઠ ૨૩૨) તત્થ તત્થ અગારિહિ અગારાઈ ચેદ્યાઈ મવતિ તે તે જગાએ ગૃહસ્થોએ અગાર-ચૈત્ય-મકાન-નિશાનવાળા સ્થળો બનાવ્યા હોય. ઈત્યાદિ. (પૃષ્ઠ ૨૬૭) સ્વસ્થ વા ચેદ્ય કડ, થૂમ વા ચેદ્ય કડ, ચૈત્ય-વ્યંતગ-દિકથી વ્યવસ્થિત કોઈ વૃક્ષ હોય વા વ્યતરોથી આશ્રિત કોઈ સ્તૂપ હોય (પૃષ્ઠ ૩૪૩) મઝથૂમિયાસુ વા મઝથચેદ્યેસુ વા, અર્થાત્ મૃતકની સ્તૂભિકા હોય તેના ઉપર વા મૃતકના ઉપર નિશાન કે વૃક્ષ હોય તેના ઉપર... મુનિએ લઘુનીતિ કે મરેત્સર્ગ કરવો નહિ

ઉપરના વાક્યોમા વપરાયેલા ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ કોઈ જગાએ જિનમૂર્તિ વા પ્રતિમા નિકળતો જણાતો નથી. એ અર્થનો ક્યાંય સંબંધ પણ મળતો નથી.

હવે સૂત્રકૃતાગમા જોઈએ (સૂત્રકૃતાગ નાલદીપ અધ્યયન) 'મગલ દેવય ચેદ્ય પજ્જુવાસતિ' અર્થાત્-ભક્ત પોતાના સેવ્ય-ઉપાસ્યને મગલરૂપ દેવરૂપ પૂજે છે અને સેવે છે, જેમ થઈ ગયેલા સમર્થ પુરુષોની ચિંતાની ઉપર બંધાયેલા સ્મારકોને લોકો પૂજે છે

સ્થાનાગ સૂત્રમા બ્યા મગલ દેવય ચેદ્ય હોય ત્યાં પણ એ અર્થ નીકળે છે ઉપગત આ સૂત્રમાં નીચે પ્રમાણે પાઠ છે. "તાસિ જ. ડવરિ ચત્તારિ ચત્તારિ ચેદ્ય થૂમા તેસિ જ ચેદ્ય થૂમાણ પુરતો ચત્તારિ મણિપેઠિઆઓ" । આ જગાએ પણ ચૈત્ય સ્તૂપિકા ને લેની આગળ મણિપીઠિકા અર્થ છે, એટલે ઉપર ચૈત્યનો જે અર્થ કરવામાં આવ્યો હતો તે જ અર્થ અહીં પણ નીકળે છે.

સમવાયાંગ સૂત્રમાં "સુહમ્માણ સમાણ માણવણ ચેદ્યલ્લભમે x x x

વૈરામણ્ણ ગોલવદ્ધસમુગણ્ણ જિણસકદ્ધાલો” ટીકાકાર તે અર્થને જ સૂચવે છે : સુધર્મસમામયે ષષ્ટિયોજનમાનો માણવકો નામઃ ચૈત્યસ્તમોઽસ્તિ તત્ર વજ્રમયેષુ ગોલવદ્ વૃક્ષા વર્તુલ યે સસુદ્ગત્તા માજનવિગ્ધાઃ, તેષુ જિણસવચ્ચીની ॥ મૂળનો અર્થ ટીકાકાર કહે છે કે-સુધર્મ સભાની મધ્યે એક ચૈત્ય સ્તંભ છે, તેમાં વજ્રમય ગોળાકાર ભાજનમાં તીર્થંકરની દાઢાઓ છે “एणसि ण चउव्विसाए तित्थगराण...चउव्विस चैइयस्सत्ता मर्विस्सत्ति” અર્થાત્-એ ચોવિસ તીર્થંકરોનાં ચોવિસ ચૈત્ય વૃક્ષો થશે એટલે તેમનાં તે જગોએ સ્મારક ચિહ્નનો માટે વૃક્ષો કરશે.

મતલબ એ છે કે જ્યાં જ્યાં ચૈત્ય શબ્દ છે ત્યાં ત્યાં તેનો મૂલ્ય, અર્થ સ્મારક-નિશાન તરિકે છે. વ્યાખ્યા-પ્રસન્નિ (ભગવતી)માં પણ અસુવકુમારરણ્ણો.. સમાણ સુદ્ધમાણ માણવણે ચેઈણે ધર્મ...પાઠમાં ચૈત્ય શબ્દનો ઉપયોગ થયો છે “અરિહત્ત ચેઈયાણિ વા”, “ચેઈયમહે” વિગેરેમાં એ જ આશય છે. ઉપરાંત ભગવતી સૂત્રમાં જ્યાં જ્યાં ઉદ્ધાનો આવ્યાં છે ત્યાં પણ એ શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે. ગુણસિલણે ચેઈણે, છત્તપલાસણે ચેઈણે, પુપ્ફવહણે ચેઈણે, નદણે ચેઈણે, પુણ્ણમણે ચેઈણે, મણિમહે ચેઈણે, દૂહપલ્લસે ચેઈણે, વહુસાલ્ણે ચેઈણે, કોટ્ટણે ચેઈણે, સલ્લવણે ચેઈણે, ચ્ચદોત્તરાયણે ચેઈણે એમ અનેક ઉદ્ધાનોનાં નામ સાથે ચૈત્ય શબ્દનો ઉપયોગ થયો છે.

ગ્રાંતા સૂત્રમાં, ઉપાસક દર્શાંગમાં, ઉપર પ્રમાણે જ ચૈત્ય શબ્દ જ્યાં જ્યાં ઉદ્ધાન શબ્દ હોય છે તેની સાથે આવે છે. ‘પ્રશ્નવ્યાકરણ સૂત્ર’ માં ભવન, ધર, લેણ, આપન, એધય, ચિત્રસભા વિગેરેનો નામનિર્દેશ કર્યો છે. ત્યાં પણ ચૈત્યનો અર્થ તો તે જ છે.

જંબૂદ્વીપપ્રસન્નિમાં ઋષભદેવના નિર્વાણના અધિકારે નીચે પ્રમાણે કહે છે:—

“તણ જ સે સકે દેવિંદે દેવરાયા. મવળવહ-વાળમત્તર-જોહ્ણ -વૈમાણિણે દેવે એવ વયાસિ .તત્ત્તો ચિહ્ણાલો રણ્ણ..તિત્થગર

ચિદ્ગણ, ગણહરચિદ્ગણ, અગણરચિદ્ગણ અગણિકાય વિઝ્ઞ્વહ સ્ત્રીરોદગેળં
ગિષ્વાવેહ તણ ન સક્કે ભગવઓ દહિણ મકહ ગેખ્હહ. ”

“ તણ ન સે સક્કે વેમાણિણ દેવે જહારિય ણ્વ વચાસિ...મો
દેવાણુપ્પિયા ! સવ્વરચ્છનામયે મહણ મહાલયે તઓ વેદ્ધધૂમે કરહ-અર્ગં
ભગવઓ તિત્થગરસ્સ ચિદ્ગણ, અગ ગણહરચિદ્ગણ, અગ અવસેસાણ અગણારાણં
ચિદ્ગણ . તણ નં તે કરેતિ તણ ન જેણેવ સાહ સાહ ભવણાણિ સગાસગા
માણવગા વેદ્ધયક્ષ્વમા તેણેવ સવાગન્હિત્તા વડરામણુ ગોલસમુગ્ગણુ
જિણસકહાઓ પવિસ્રવતિ ” અર્થ એ છે કે ત્યારપછી તે
દેવેન્દ્ર-દેવોનો રાજ્ય નક્ક, અવનપતિ અતઃ ન્યોતિધી અને
વૈમાનિક દેવોને એમ કહેવા લાગ્યો કે તમે પણ ચિતિકાઓ-એહ
રચો. એક તીર્થકરની, બીજી ગણધરોની અને ત્રીજી
સર્વ સાધુઓની. તેમાં પછી અગ્નિ પ્રગટાવો. પછી
ક્ષીરોદક સમુદ્રના પાણીથી એ અગ્નિને શાંત કરો ત્યારબાદ શકેન્દ્ર
દક્ષિણની ઉપરની સક્થા-દાઢા લે છે. ઇશાનેન્દ્ર ઉત્તરની ઉપરની
લે છે અમરેન્દ્ર બધીન્દ્ર નીચેની દાઢા લે છે. ત્યારપછી શકેન્દ્રના
કહેવાથી ત્રણ ગ્લમય ઐત્ય સ્તૂપો દેવો બનાવે છે તીર્થકરને દાહ
દીધો તેના ઉપર એક ઐત્ય સ્તૂપ, ગણધરોને દાહ દીધો તેના
ઉપર એક અને સર્વ સાધુઓના ભસ્મીભૂત કરેલા સ્થાન
ઉપર એક, એમ ત્રણ ઐત્યસ્તૂપ દેવો કરે છે. ત્યારપછી
તે ઇન્દ્રો અને દેવો નન્દીશ્વર દ્વીપે જઈ ઉત્સવાદિક ક્રિયા
કરી ભસ્મમાથી લીધેલી દાઢાઓ ને તે દેવોએ લીધેલાં
અસ્થિઓ પોતાપોતાના સ્થાનમાં ન્યા માણુવક સ્તંભ છે તેના
મધ્ય ભાગમાં ગોળ દાખડા સમાન વાસણમાં મૂકે છે. આમ ઇન્દ્રો
અને દેવો જનસક્થા અને અસ્થિઓને પોતાને ત્યા લઈ જાય છે,
અને ન્યા ઐત્યસ્તંભ છે તેમાં મૂકે છે. એટલે ઐત્યનો અર્થ શું
થાય તે એ ઉપરથી સમજી શકારો. મૃત્યુદોકમાં તીર્થકરો, ગણુ-
ધરો અને સાધુઓના દાહની ભૂમિ ઉપર સ્મારક કરવામાં આવે

છે, તેને ચૈત્ય કહે છે દેવલોકમાં પણ ન્યા માણુવક સ્તંભ છે, - ત્યા તીર્થકરોના અવશેષો લઈ જઈ મૂકવામાં આવે છે તેથી તે ચૈત્ય સ્તંભ કહેવાય છે. આથી વિશેષ કોઈ અર્થ સમજાતો નથી જેને ધર્મદેલછા અને આગ્રહ છે તેની આખથી શાસ્ત્રોક્ત વિષય જોઈએ તેવો સમજી શકાશે નહિ. આ વિષયનું સમર્થન પડિત એચરદાસે પોતાની પુસ્તિકા 'જૈન સાહિત્યમાં વિકાર' થનાથી થયેલી હાનિ'માં ધણું કયું છે, અને તે સારી રીતે સમજાવી શક્યા છે. ચૈત્ય શબ્દનો પ્રાચીન અને પ્રધાન અર્થ શુ છે અને રૂઢ અર્થ શુ છે તે તે નીચે પ્રમાણે બતાવે છે.

- ૧ ચૈત્ય — ચિતા ઉપરનું સ્મારક ચિહ્ન-ચિતાની રાખ
- ૨ „ — ચિતા ઉપરનો પાપાણુ ખંડ, ઢેકું કે શિલાલેખ
- ૩ „ — ચિતા ઉપરનું પિંપળાનું કે તુલસી વિગેરેનું પવિત્ર વૃક્ષ (જુઓ મેઘદૂત-પૂર્વ મેઘ શ્લોક ૨૩)
- ૪ „ — ચિતા ઉપર ચણેલા સ્મારકની પાસેનું યજ્ઞસ્થાન કે હોમકુંડ.
- ૫ „ — ચિતા ઉપરનું દેરીના ઘાટનું ચણુતર-સામાન્ય દેરી.
- ૬ „ — ચિતા ઉપરની પગલાંવાળી દેરી કે ચરણપાદુકા.
- ૭ „ — ચિતા ઉપરનું દેવળ કે વિશાળકાય મૂર્તિ.

પડિતજી કહે છે કે આ સાત અર્થો તેની વ્યુત્પત્તિને છાજે તેવા છે. આ સિવાય આઠમો ને નવમો અર્થ તેની વ્યુત્પત્તિથી ધણો દૂર પડી જાય છે, તેમ તે લાક્ષણિક છે ને રૂઢ છે, પણ તે શબ્દના અર્થને સંગત થતો નથી. આઠમો અને નવમો અર્થ કેંક વખતનો દેરફાર થતાં દેવાલય અને મૂર્તિના અર્થમાં પરિણમ્યો છે ને તે છેવટનો-આધુનિક અર્થ છે. તે અર્થ આજે ધણા લોકો કરે છે ઉપરાંત હરિભદ્રસૂરિ પણ તેજ અર્થ કરી ગયા છે. (જુઓ સંબોધ પ્રકરણ-દેવસ્વરૂપના વર્ણનમાં શ્લોક ૩૨૮ પૃષ્ઠ ૬૨ માં) 'ચંદ્ર્ય સદ્દો દ્વડો જિણિવપડિન તિ અત્યઓ વિદ્ધો' ચૈત્ય

શબ્દ રૂઢ છે ને તેનો અર્થ જિનેદની પ્રતિમા થઈ ગઈ છે. એવો અર્થ હેમચંદ્રાચાર્ય પોતાના કાપમાં પણ કરે છે. તે કહે છે કે 'ચૈત્ય જિનૌક તદ્વિમ્બમ્' ચૈત્ય એટલે જિનનું મુદ્ર ચાય છે અથવા તેનું ચિમ્બ ચાય છે

ચૈત્યનો મૂળ અર્થ શુ ચાય છે ને દર્શાવવા જિનાગમના કેટલાક મૂળ પાઠો અત્રે દાખી બતાવ્યા છે અને ચૈત્યનો ખરો અર્થ શુ ચાય છે તે વાચકને સમજાવવા બનતી કોશીય કરી છે. હવે ચૈત્યનો અર્થ બીજાઓ શુ કહે છે તે અત્રે જગા લેઈએ.

‘ચૈત્ય’ શબ્દના જૈનેતરેાએ કરેલા અર્થો

બનારસથી પ્રગટ થતી ‘નાગરી પ્રચારિણી પત્રિકા’ માં દેવકુશ વિશે ને લેખ આવેલ છે તેમાં ચૈત્ય સંબંધે જણાવ્યું છે

(૧) દેવપૂજાકા પિતૃપૂજાસે વડા મવથ હૈ દેવપૂજા, પિતૃપૂજાસે હી ચલી હૈ મંદિરકે લીણ, સવસે પુરાના નામ ચૈત્ય હૈ જિમકા અર્થ ચિતા (દાહસ્થાન) પર વના હુઆ ।

બ્રાહ્મણમે ઉલ્લેખ હૈ કિ શરીરકો મસ્મ કરકે ઘાતુઓમેં દિરખ્યકા ટુકડા મિલકર ઇન પર સ્તૂપકા ચયન (જુનના) ક્રિયા જાતા થા. મુદ્ધકે શરીર ઘાતુઓકે વિભાગ તથા ઇન પર સ્થાનસ્થાન પર સ્તૂપ વનનેકી કથા પ્રસિદ્ધ હી હૈ બૌદ્ધો તથા જૈનોકે સ્તૂપ ઔર ચૈત્ય પહેલે સ્મારક ચિન્હ યે, ફિર પૂજ્ય હો ગા। (પણિત ચંદ્રધર ગમૌ ગુપેરી બી. એ અન્નમેગ).

(૨) ભારતના પ્રાચીન વાસ્તુશાસ્ત્રી વગલમિદિયો પોતાની મુદ્રત સંહિતામાં જણાવે છે કે ‘ચૈત્યે મુદ્રકૃતમ્ મય’ ચૈત્યસ્થાનમાં જો ઘર કરવામાં આવે છે તો તેને તે સ્થાનથી ભય ચાય છે. કારણ એ છે કે ચૈત્યો એ કહેવામાં આવે છે કે જ્યાં મૃત શરીર ઉપર શ્રુતિ માટે નિશાન કરવામાં આવે છે. તે ભય-

કારક સ્થાનો છે. તે સ્થાનોમાં બ્યંતરો રહેતા હોય છે અને આવગ કરે છે.

(૩) ‘વાચસ્પત્ય અભિધાન’ નામના વિશાલકાય કોશમાં ચૈત્ય શબ્દ વિષે નીચે પ્રમાણે કહે છે “ચૈત્ય નં કિન્ચાયા દ્વદમ્-અણ” ચિત્વા એ સબધી-આ ને અણ પ્રત્યય લાગવાથી ચૈત્ય શબ્દ ઘટ્ટ ગયો છે.

(૪) ‘શબ્દકલ્પુભ’ નામના વિશ્રુત કોશમાં ‘ચૈત્ય’ શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રમાણે કહે છે: “ચૈત્ય-ન. પુ. (બન્ને લિંગમાં છે) ચિત્વસ્ય દ્વદમ્ ‘યત્ર યૂપા મણિમયાચૈત્યા શ્વાપિ દિરણ્મયા’ । ચિત્ય સબધી આ એટલે ચૈત્ય ને જગાએ ધૂપો-સ્તંભો છે તે મણિમય છે, ને ચૈત્યો છે તે પણ મણિમય છે.

(૫) “બગલા ભાષાર અભિધાન” નામના બંગાળી ભાષાના કોષમાં ચૈત્ય શબ્દનો અર્થ નીચે પ્રમાણે છે: ચૈત્ય (ચત) સ્થિતિસ્થભ, ચિતા (સ્મશાન) ને તેના સબધી રાખવા સ્મશાનતરે પૂજ્ય વૃક્ષ

(૬) Chaitya—(Sanskrit, an adjective form derived from “Chita” a funeral pile). In accordance with its etymology the word might denote originally anything connected with a funeral pile, e. g. the bimus raised over the ashes of the dead person, or a tree making the spot. Such seems to have been its earlier use in Indian literature, whether Brahmanical, Buddhist or Jain; but as the custom of erecting monuments over the ashes or over the relics of departed

saints prevailed chiefly among the Buddhists and the Jains. The word (or one of the Prakrit equivalents, Pali chaitya, etc.) is especially characteristic of their literature. In this sense it is practically synonymous with stupa, 'tope', in India (though stupa is rather architecture and chaitya the religious term) and has various equivalents in the countries of Asia to which the custom extended with the spread of Buddhism. At a later period chaitya was used generally to denote any shrine, reliquary or sacred tree. This is clear not only from the references in the literature, but also from the express statement in a Sanskrit dictionary of synonymous, the Visva prawsa of Mahesvara Kavi (A. D. 1111), quoted by the commentary of Mallinatha, (14th century A. D.) or Kalidas's Meghadoota verse 23. (Encyclopædia of Religion and Ethics vol. 3, Page 335.)

અર્થાત્-ચૈત્ય (સંસ્કૃત ચિતા શબ્દમાંથી ઉત્પન્ન થએલું વિશેષણ છે) તેનો વ્યુત્પત્તિ અનુસાર મૂળ અર્થ બરાબર કરીએ તો 'ચિતાના સબંધી કાંઈ' એમ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે મરી ગયેલા માણસની રાખ ઉપર ઊભો કરેલો સ્તૂપ, અથવા તે સ્થાન ઉપર નિશાન કરવામાં આવેલું ઝાડ આ અર્થ પ્રાચીનમાં પ્રાચીન છે એમ ભારતીય સાહિત્યમા-પછી તે બ્રાહ્મણ સાહિત્ય

રાખ્યો પાસેથી પૈસા કઢાવી દાનશાળા, સત્રશાળા, દવાખાનાં વિગેરે કાર્યો કરાવવામાં તેઓ જોડાઈ ગયા હતા. તેમના આ પ્રયત્નની પાછળ લોકપ્રશંસા, પ્રેમ અને ઉત્સાહ હતો. આ બધી સ્થિતિનો ખ્યાલ ધીમે ધીમે જૈન નિર્ગ્રન્થોના ખ્યાનમાં આવવા લાગ્યો. શ્રીમાન્ મહાવીર સ્વામી કડક ત્યાગી અને નીરસ ભોજી હતા અને તેનો પ્રભાવ અનહદ હતો. તે વખત ચાલ્યો ગયો એટલે મહાવીર-નિર્વાણ પછી થોડોક કાલ એ કડક ત્યાગનો પ્રભાવ રહ્યો પણ પછી ધીમે ધીમે તેનો અસ્ત થયો. ચૌદ પૂર્વધારી સાધુઓ રહ્યા નહોતા. પૂર્વના અભ્યાસમાં અને અગ વિજ્ઞાનમાં અતિશય મદત આવી હતી. દુષ્કાળના અંગે ધણી મુશ્કેલીઓ આવતી ગઈ. મહાવીર નિર્વાણ બાદ ચાર-પાંચ શતાબ્દી સુધી જૈન નિર્ગ્રન્થો જેમ તેમ શ્રી મહાવીરના સિદ્ધાંતને વળગી રહ્યા, પણ પછી મૂળના કડક લાગને તેઓ વળગી રહી શક્યા નહિ. પોતાની બાજુમાં જ બીજા મનુષ્યની ઉન્નતિ જોઈ પોતામાં લાલસા અને અધીરાઈ ભર્યા થાય છે તેમ જ નિર્ગ્રન્થોને બૌદ્ધ લોકોની પ્રવૃત્તિ પસંદ પડી અને મધ્યમ માર્ગમાં તેઓ તણાવા લાગ્યા. તેઓ પૈકી જેઓ કડક ત્યાગી અને મુમુક્ષુ હોવા હતા તેઓ આમાં ફસાયા નહિ, પણ જેઓ ભવભીર ન હતા તેઓ તો મહાવીરના નામે બૌદ્ધ લોકોની માફક અનેક પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યા. સ્વર પાંચ સૈકા બાદ મહાવીરની પાદુકા, દેવાલય કે ચૈત્ય કોઈ કોઈ સ્થળે થવા લાગ્યાં અને કહેવાતા જૈન નિર્ગ્રન્થો ચૈત્યના માલીક થઈ પડ્યા.

ત્રીજી વખત શ્રીમાન્ દેવદિર્ઘ ગણિએ સમિતિ મેળવી તે વખતે કંઈસે રહેલાં ઘણાં આગમે નાશ પામી ગયાં હતાં. પહેલી બે વખત સમિતિ મળી હતી ત્યારે પણ જોઈએ તેવું શાસ્ત્રનું જ્ઞાન સ્મૃતિમાં હતું નહિ, ઘણો વિનાશ થઈ ગયો હતો, તોપણ તે વખતે સ્કંદિ-લાયાર્થે કંઈસે જ્ઞાન પત્ર ઉપર આરૂઢ કરવા પ્રયત્ન કર્યો નહોતો.

આં પ્રમાણે કરવામાં તેમનો શો આશય હશે તે સમજી શકાતું નથી. તેઓ કદાચ પત્ર, શાહી વિગેરેની હિંસાજનક પ્રવૃત્તિમાં પોતે પાપભીરૂ હોવાથી ન પડ્યા હોય એમ પણ ધણાનું મંતવ્ય છે. તે વખતે પણ બાર દુષ્કાળનો સમય હતો. ઘણા સાધુઓ ત્રાસ પામી ગયા હતા. આ અરસામાં ચૈત્ય-દેવાલયની ઉત્પત્તિ જૈનોમાં થઈ હોય એમ લાગે છે. વિદ્વાનોની એવી માન્યતા છે કે શ્રી મહાવીરના નિર્વાણ બાદ ચાર પાંચ સૈકા સુધી ચૈત્યની પ્રવૃત્તિ ભીમી થઈ ન હતી, પણ પાછળથી કોઈ કોઈ સ્થળે તેની શરૂઆત થઈ હોવાના શ્રી મહાવીર સ્વામીના એ અનુયાયીઓ કહે છે કે સંપ્રતિ રાજ્યએ બિમ્બો ભરાવ્યાં હતાં અને ઘણી પ્રતિમાઓ કરાવી હતી, રાજ્ય ભરતે ચોવીશ તીર્થંકરોનાં પ્રતિબિમ્બો ભરાવ્યાં હતાં, પણ તેનો પૂરાવો આખં કે કાનને સ્પર્શ કરતો નથી.

જિનમંદિરની ઉત્પત્તિનો કાળ

મહાવીર સ્વામી પછી ૮૮૨ વરસે ચૈત્યવાસ શરૂ થયો હતો. એ વખતે વિક્રમનું ૪૧૨ મું વરસ ચાલતું હતું, એટલે આ વખતે ચૈત્યની ઉત્પત્તિ થયાને ત્રણ શતાબ્દી થઈ હોય. તે પહેલા ચૈત્યની ઉત્પત્તિ થઈ હોય એમ સંભવતું નથી. શ્રી મહાવીરના વિહાર વખતે ચૈત્યનું ક્યાંય નિશાન હોય એમ આગમોમાં જણાતું નથી. પ્રભુ પોતે જ્યાં જ્યાં ઉદ્યાનમાં ઉતર્યા છે, તે ઉદ્યાનમાં મૂક્તનાં સ્થાનો હોવાના ઉલ્લેખો છે પણ કોઈ જિનનાં સ્થાનોની વાત નથી, તેમ કોઈ જગાએ શ્રાવકોએ જિન-બિમ્બ કે જિન પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાઓ કરાવી હોય એમ કોઈ મૂલ્ય આગમમાં જણાતું નથી જૈન ટીકાકારોએ મૂક્તનો અર્થ ગમે તેમ કરી તેને મરણ મુજબ ફેરવ્યો હોય, પણ પ્રતિમાઓનું માહાત્મ્ય કોઈ પણ જગાએ હોય એમ જણાતું નથી જૈન દર્શનમાં ગુણની પૂજા ચાલી છે પણ જડની પૂજા ક્યાંય ચાલી નથી. ગુણનો ઉત્કર્ષ થયા વિના ગુણી-ચૈતન્યને ક્યારે પણ શાંતિ મળવાની નથી પ્રશ્ન એ થાય

છે કે શાન્તિનું સ્થાન ચૈતન્ય છે કે જડ ?

જૈન સૂત્રોને પત્ર ઉપર આરૂઢ કરવા બ્યારે સમિતિ મળી ત્યારે એ લોકોના દિલમાં પૂરો ખ્યાલ હોવો જોઈએ કે કોઈ કોઈ સ્થળે ચૈત્યની પ્રવૃત્તિ શરૂ થઈ ગઈ છે, તો પણ એ વાત તેમણે પત્રારૂઢ સૂત્રોમાં દાખલ કરી નથી. આને અનેક પ્રશ્નોમાં અને ટીકામાં જેમ દેખાય છે તેમ તેમણે કાંઈ હોત તો દાખલ કરી હોત. પણ તેઓ પાપભીરુ છવો હતા, તેથી તેમ થતા અટકી ગયું. આને જૈન નિર્મલો કહે છે કે પાંચ અંગો માનવાં જોઈએ, પણ તેમણે સમજવું જોઈએ કે જે વસ્તુ મૂળ છે તે જ ખરાબર છે. તે સિવાય અવચ્ચુગિ, ચૂર્ણિ, ટીકા, ભાખ્ય, વિગેરે જે મૂળને સમજાવવા માટે બનાવવામાં આવ્યાં છે, તે મૂળને સમજાવી શકે તેટલાં પૂરતાં છે. વિશેષમાં મૂળથી જે ઉલટી વસ્તુ સમજાવે છે તે મૂળને ખરાબ કરવા ખરાબર છે. મૂળ છે તેના કરતાં ઉલટી વસ્તુ સમજાવે તો પછી મૂળનો અર્થ ક્યાં રહ્યો ? અર્થાત્ મૂળ અર્થને એવી ટીકા વિગેરે નુકસાન કરે છે. મૂળ સૂત્ર કરતા ટીકાકારોએ ઘણી જગાએ અર્થના ફેરફારો કર્યા છે. એ વિશે હિંદા અભ્યાસીઓ હોય ને જ સમજી શકે છે. બીજાઓ તો વસ્તુને ન સમજવાથી ટીકાઓ કે જે હોય તે મુજબ હા એ હા પાડે છે ઘણી જગાએ મૂળમાં જે વાત ન હતી તેની નીચે ટીકાકારોએ ટીકામાં વાત મૂકી, ને તેમાંથી ધીમે ધીમે મૂળની સાથે કૌંસમાં પર્વાય તરીકે મૂકી, ને તેમાંથી ધીમે ધીમે કૌંસ કાઢી નાંખી મૂળ સાથે એ વસ્તુને ભેળવી દીધી! આ પ્રમાણે ઘણી જગાએ બન્યું છે. પણ એ પર્વાય છે કે મૂળ છે તેનું સંશોધન કરવામાં આવે તો જ એ વસ્તુ સમજી શકાય તેમ છે.

આગતોમાંની 'ચૈત્યપૂજા' નો વાસ્તવિક અર્થ

વર્તમાન કાળે કેટલાક દાખલાઓ લેવામાં આવે છે કે આગતો

અંદર ચૈત્યપૂજા કહી છે જેમકે ચારણ મુનિએ ચૈત્યને વંદના કરી; સૂર્યાબ દેવે પોતાને જન્મ થયો ત્યાં અનેક વસ્તુની પૂજા કરી છે તેમા ચૈત્યની પૂજા કરી; દ્રૌપદીએ પરણ્યા જતાં જિનપ્રતિમાની પૂજા કરી છે. આ વસ્તુ આગમની અંદર છે તે બરાબર છે, પરંતુ તેમણે જે વિધાન ક્યું છે તે બરાબર અને હિતકારક છે કે નહિ એ જ પ્રશ્ન છે. તેની પ્રશંસા શાસ્ત્રકારોએ કરી છે કે? એ વિધાન જે બરાબર હોય તો શાસ્ત્રકારોએ એ વિધેય છે (કરવાયોગ્ય છે) એમ કહેવું જોઈતું હતું, પણ તેમ કોઈ જગાએ જણાવ્યું નથી લોકો કહે છે કે એ મૂર્તિ પ્રભુના શાત સ્વરૂપને સમજાવે છે એટલે આલંબન છે, પણ જે મૂર્તિ આલંબન હોય તો સ્થાનાગ સૂત્રમાં ચતુર્થ સ્થાન ઉપર ધર્મધ્યાનના ચાર આલંબન દર્શાવ્યાં છે તેમાં વાચના, પૃચ્છના, પરાવર્તના ને ધર્મકથા એમ ચાર આલંબન બતાવ્યાં છે, પણ ધર્મ-ધ્યાન કરવામાં મૂર્તિ-પ્રતિમાનું આલંબન બતાવ્યું નથી. તેમ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં ચોવીસમા અધ્યયનમાં આલંબનની વાત આવી છે ત્યાં આલંબન જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રને કહેવા છે, પણ મૂર્તિની શેષ પણ હકિકત આપી નથી. લોકો મૂર્તિને આલંબનરૂપ માને છે પણ હૃદયમાં જે જ્ઞાનનું આલંબન નથી તો પછી એ મૂર્તિ શા ઉપયોગની છે? મૂર્તિમાં પ્રેમ આરોપણ કરનાર પોતે ચૈતન્ય કે શુવ છે પણ મૂર્તિ પ્રેમને ઉત્પન્ન કરતી નથી જે મૂર્તિ મનુષ્યના હૃદયમાં પ્રેમ ઉત્પન્ન કરતી હોય તો અવગ્ય મૂર્તિ ઉપકારક છે, પણ મૂર્તિએ મનુષ્યમાં કદાપિ પ્રેમ ઉત્પન્ન કર્યો નથી પણ મનુષ્યે પોતે મૂર્તિમાં પોતાનો ભાવ આરોપ્યો છે.

મૂર્તિની ઉપકારકતાની વાતો:

કેટલાક જૈન સાધુઓ કહે છે કે મનુષ્યોને ઉપકારક હોય તો માત્ર જિનાગમો અને મૂર્તિ છે, જે તે ન હોય તો મનુષ્યો જૈન માર્ગ ઉપર આવી શકે નહિ આમાં કેટલું વજુદ છે

તે બેધએ આજે અનેક જન પ્રતિભાઓ સ્થળે સ્થળે આવી રહેલી છે પણ બે જિનાલયો ન હોત તો એ મૂર્તિઓ ઉપરથી જ કોઈ જૈન બની શકતું ખરે? એવીસ તીર્થકરો અને બીજા મહાપુરુષો જે મોક્ષે ગયા છે તેમના સંબંધે બે આગમો ન હોત તો એ મૂર્તિઓ આપણને કહી શકત કે આ મૂર્તિઓ તીર્થકરોની છે કે જેઓ મોક્ષપદને પામી ગયા છે? શાસ્ત્રે ન હોત તો મૂર્તિથી કંઈ બાન થવાનું જ નહોતું. મૂર્તિથી મનુષ્ય તરવને સમજ્યો જ નથી, પણ બે સમજ્યો હોય તે આગમોને લખને જ. યુરોપમાં જૈન ધર્મ વિષે કેટલાકને બાન થ છે તે આગમોને લખને જ, નહિ કે મૂર્તિઓને લીધે. જનસમાજ તેમજ ક્ષત્રધર્મી વિદ્વાન વર્ગમાં પણ બે જૈન ધર્મ વિશે કંઈ ખચે હોય તો તે જૈન ધર્મ ઉપર લખાયેલાં પુસ્તકોથી, નહિ કે મૂર્તિઓ ઉપરથી. શિક્ષાઓ, સ્ત્રીઓ કે સ્તંભો હોય તે મનુષ્યોને ખબર આપતાં નથી કે અમને અમુક રાજ્યોએ કે શ્રીમંતોએ બનાવ્યાં છે, પણ તેની સાથે બે ક્ષેત્રો લખેલા હોય છે તો તે ક્ષેત્રો મનુષ્યને માહિતી આપે છે. પાલીનાણા, ગિરનાર કે બીજાં સ્થાનો ઉપર લોકો ચૈત્ય, દેવાલય કે મકાનો બંધાવે છે, તેમાં પોતાના શિક્ષાક્ષેત્રો કાતરાવતા કે લખાવતા જાય છે તે ઉપરથી વાંચનાર વર્ષ, ખર્ચ, કે બંધાવનાર વિગેરેનો ખ્યાલ બાધે છે. પણ બે તે લખાણમાં કંઈ ન્યૂનતા હોય છે તો મનુષ્યો તે ધર્મારત ઉપરથી કંઈ સમજી શકતા નથી. વસ્તુ એ છે કે ઉપકારક હોય તો તે અક્ષર છે, પણ મૂર્તિ નથી અલખત, બને જડ છે, પણ આત્માને જ્ઞાન થવામાં અક્ષરો અર્થસૂચક છે, પણ મૂર્તિ-પ્રતિમા કે ચૈત્ય અર્થસૂચક નથી.

કેટલાક જૈન નિર્મિતોએ એવું કહે છે કે અક્ષર બેટલી જ મૂર્તિ ઉપકારક છે; તો પછી એકલી મૂર્તિ બસ નથી? પુસ્તકોની શી આવશ્યકતા છે? પણ વસ્તુતઃ પુસ્તકોએ જ જૈન દર્શન વિશે માહિતી

આપી છે અને પુસ્તકોએ જ જણાવ્યું છે કે તીર્થંકરો થયા છે. તેમણે અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ધ વિગેરે નિયમો સ્વીકારવાથી ધર્મ થઇ શકે છે તેવું સમજાવ્યું છે, પણ મૂર્તિ શેષ માત્ર સ્વરૂપ કે વસ્તુને સમજાવી શકતી નથી. આ ઉપરથી સહજ સમજાશે કે અક્ષરની કોટિમાં જે મૂર્તિને ગણવામાં આવે છે તેનો અર્થ કાંઈ નથી. અક્ષર વાંચવાથી મનુષ્ય જ્ઞાન પામી શક્યો છે, પણ મૂર્તિથી મનુષ્ય ક્યારેય જ્ઞાન પાસે જઈ શકતો નથી. આ ઉપરથી એટલું જ કહેવું બસ થશે કે મૂર્તિ ઉપકારક નથી પણ અક્ષર ઉપકારક છે.

મૂર્તિવાદથી જૈન ધર્મને ખરેખર લાભ ન થતાં નુકસાન જ થયું છે. આજે સ્થળે સ્થળે નવીન મંદિરો અને દેવાલયો બંધાતાં જાય છે, તોપણ જૈન સમાજની સંખ્યા ઘટતી જાય છે. અશોકના વખતમાં જૈનોની કરોડોની સંખ્યા હતી તે ઘટીને હેમચંદ્રાચાર્યના વખતમાં કમશઃ ઓછી થઈ અને સમ્રાટ અકબર અને હીરવિજયસૂરિના વખતમાં તો એકદમ ઘટી ગઈ હતી. ત્યારપછી આજે જુઓ તો જૈનોની દસથી બાર લાખની સંખ્યા છે. ક્યાં ચાલીસ કરોડ અને ક્યાં દસ બાર લાખ જૈન? ઠેકાણે ઠેકાણે મૂર્તિની સ્થાપનાથી જૈનોની સંખ્યામાં વધારો થયો છે કે ઘટાડો? કેટલાક જૈનો ખૂસ મારે છે કે આદિનાથ કે પાર્શ્વનાથ કે શ્રી વર્ધમાનની પ્રતિમાની સ્થાપના પોતાના ગામમાં થઈ ત્યારથી ગામમાં જૈનોની સંખ્યા ઘટતી જાય છે, કોણ જાણે મૂળ નાયકનું મુખ કેવી દિશામાં રાખવું જોઈએ ને કઈ દિશામાં થઈ ગયું છે કે સ્થિતિ સુધરતી નથી. વસ્તુ એ છે કે મૂર્તિવાદથી જૈનોની સંખ્યાની તરફેણમાં કઈ પરિણામ આવ્યું નથી, પણ વિરૂદ્ધમાં આવ્યું છે. આ વસ્તુનો ઉપલક્ષ દષ્ટિથી નહિ પણ ઉંડાણથી વિચાર થાય તો જણાશે કે મૂર્તિની શરૂઆતથી જ હિંસા-માર્ગ વધી પડ્યો છે. એકલી હિંસા જ વધી નથી પણ અસહનું વહેણ પણ અતિશય

વધી પડ્યું છે. જૈન ધર્મનું મૂળ કુરમાન હિંસા ન કરવી અને અસત્ય ન વધવું એ છે, તેને બદલે છડેચોક મૂર્તિવાદીઓ હિંસાને આગળ કરી રહ્યા છે અને તેને સત્ય ઠરાવવા અસત્ય બોલી રહ્યા છે. આજે તેઓના દિલમાં એવો ભય પેસી ગયો છે કે રખે મૂર્તિને કોઈ ખોટી ઠરાવે! જો મૂર્તિને સ્થાન નથી એમ સાબીત થાય તો તેમનું સ્થાન પણ રહે નહિ. આથી મૂર્તિપૂજન વિરૂધ્ધમાં કોઈ જરા પણ ઉચ્ચાર કરે છે તો તેઓ એકદમ ત્રાટકી ઉઠે છે અને ગમે તેવા પુરાવા ઊભા કરે છે.

મૂર્તિપૂજનની તરફેણમાં જે પુરાવા ઊભા થાય છે તેમાં કાંઈ વજ્રુદ્ધ હોતું નથી, ઉલટું પરિહાસ થાય તેવી બાબતો ઊભી કરે છે. મૂર્તિને ટકાવવા બે અનર્થો ઊભા કરવામાં આવ્યા છે : એક અર્થહીન અગણિત હિંસા અને બીજું નાહક ધનનો દુર્વ્યય. આ બે વસ્તુથી જૈન અનુયાયીઓ કેવળ અવિચારના માર્ગે ઊતરી પડ્યા જણાય છે. સાચા વિચારકો એટલે જેમને જીવનમાં જૈન દર્શનથી સત્ય વસ્તુ સમજાઈ છે તેવા વિચારશાળી મનુષ્યો બનતાં સુધી હિંસાને માર્ગે જતા નથી, તેમ છતાં હિંસા કરવી પડે તો તે ઉપયોગ સિવાયની અનર્થ હિંસામાં પડતા નથી; જ્યારે મૂર્તિ પાછળ નકામી-અર્થહીન હિંસા જૈન સમાજ કરી રહ્યો છે, ને અગણિત જલ, અગ્નિ, વાયુ અને પુષ્પો વિગેરેનો ધાણુ કાઢી રહ્યો છે એક તિથિના દિવસે શ્રાવકો વનસ્પતિનો-શાકનો આહારનો જ્યારે ત્યાગ કરે છે ત્યારે તે જ ઉત્તમ તિથિના દિવસે એ મૂર્તિ ઉપર અગણિત પુષ્પોના ઠાર ચડાવે છે. જો શ્રાવકને એવી તિથિના દિવસે શાકાહારનો ત્યાગ કરવાનું ચોક્કસ લાગે છે તો પછી એ મૂર્તિ કે જેમાં સંપૂર્ણ રીતરાગનું આરોપણ કર્યું હોય છે તેને એવા પુષ્પો ઉપર દ્યાનો માવ લાવવા આરોપણ નહિ કરવું જોઈએ? શું એ મૂર્તિગત, પ્રભુ એવા પુષ્પહાર અને માનપાનના લાંસ્ય છે કે તેને ત્યાગ ગમતો

નથી? પ્રભુની ખાતર અગણિત હિંસા થાય છે તેમાં શું પ્રભુ ખુશ થતા હશે? એ પ્રભુ પાછળ અઢળક દ્રવ્યનો વ્યય કરવામાં આવે છે તેમાં પ્રભુને કેટલો લહાવો પહોંચ્યો હશે? જૈન નિર્ગન્થો બધાકે ચારે તીર્થો આ મૂર્તિપૂજા માત્ર બાલ-ચેષ્ટા છે એમ ક્યારે સમજતા થશે? જેઓ જૈન શાસ્ત્રને નીચોવીને જૈન રહસ્ય પીધાનો એકરાર કરે છે અને સમ્યક્ત્વને પામ્યાનું જગતને જણાવે છે તે જ લોકો પ્રભુ આગળ નાચે છે, મૂર્તિને શલુમારે છે, શોભાવે છે; પણ એ બધું બાળકની રમત માફક માની પ્રતુના એક તારમાં તેઓ ક્યારે આવશે?

દેવદ્રવ્ય

જૈનો પ્રભુના નામે પ્રભુના ભંડારમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય ભેગું કરે છે, જે દ્રવ્યને દેવદ્રવ્ય કહેવામાં આવે છે નિધિ દ્રવ્ય, મંગલ દ્રવ્ય, શાશ્વત દ્રવ્ય વિગેરે નામોથી તે દ્રવ્યને ઓળખાવવામાં આવે છે. પ્રભુ એ એ દ્રવ્યનો ઉપયોગ ક્યારે પણ કર્યો છે? શું આ રમત સ્વાર્થની કે અન્યદર્શનીની નકલ નથી? પ્રભુની પ્રતિમા ઉપર લાખો રૂપીઆના મુકેટો ચડાવવામાં આવે તેથી શું પ્રભુ વધારે સારા દેખાતા હશે? એ ધનને નિધિ દ્રવ્યમાં દાખલ કરવામાં આવે છે તેના કગતાં એ ગરીબોના હિતાર્થે વપરાય તો શું ખોટું? પ્રભુને તેની જરૂર નથી પણ ગરીબ છૂવોને તેની જરૂર છે જેને જે વસ્તુનો ખપ નથી તેના નામે ગમે તેટલા ધનના ઢગલા કરવામાં આવે તો તે કોકટ છે. કેટલાય લોકો અન્નવસ્ત્ર વગર દુઃખી થાય છે, તેમના માટે એ ધન વપરાય તો તેથી સારો બીજા કોયો વિનિયોગ હોય શકે? એ દ્રવ્યનો ગમે તેવો ઉચો ઉપયોગ કરે. પણ એ દ્રવ્ય પ્રભુને થોડું પણ પહોંચવાનું નથી, પણ તેના બદલે અનેક સ્વાર્થ જનો તેનો ઉપયોગ કરતા હોય છે, અને પછી તેમાંથી તકરારો પણ ઉઠે છે. પુણ્ય થાય કે સાચા આત્માઓ આશીષ આપે તેવા સ્થાનમાં એ શાશ્વત દ્રવ્યનો ઉપયોગ થતો નથી. અંગાદિ

શાસ્ત્રગ્રંથોમાં જિન દ્રવ્યનો વિષય જરા પણ આવતો નથી, જો કે હરિભદ્રસૂરિ તેમના ‘સંબોધ પ્રકરણ’માં એ વિષય ઉપર ધણુ લખી ગયા છે. તે કહે છે કે “સુદ્ધતો જિણદવ્વ તિત્થયસ્સ લહ્હ જીવો, “ભવ્વતો જિણદવ્વ પરિત્તસસારિયો મણિજો” અર્થાત્-જિનદ્રવ્યને વધારતો જીવ તીર્થંકરપણુ પામે છે, તેમજ જિનદ્રવ્યને સંભાળતો જીવ અદ્ય સંસારી થાય છે. આવા આવા શ્લોકો હરિભદ્રસૂરિ કહી ગયા છે, જેનાથી સમાજ જિનદ્રવ્ય કે શાશ્વતદ્રવ્યને અંગે ગમે તેમ બોલે છે, ને અજ્ઞાન વર્ગને ખોટો દમ આપી હેરાન કરે છે. એટલે તેમાંનું થોડું પણ તથ્ય નથી. એસાની લેશ પણ વાત મૂળ ગ્રંથોમાં કહી નથી. હરિભદ્રસૂરિથી ચૈત્ય નિમિત્તે આવી ભૂલવણી ચાલી છે, ત્યારપછી તેના ચીલે ચીલે અનેક આચાર્યો તે વસ્તુનો વધારો કરી ગયા છે, પણ તે વસ્તુનો સુધારો કર્યો નથી. હરિભદ્રસૂરિ પોતે બ્રાહ્મણ જાતિના હતા ને જૈન ધર્મમાં દીક્ષિત થયા હતા, એટલે પોતાની જાતિના અને જન્મના સંસ્કારો જે હતા તે જૈન દેવને વિશે પરાવી દીધા છે પ્રથમ જે જિનદ્રવ્ય માટે શ્લોકો બતાવ્યા છે તેમાં જ પાછળથી તે ‘કહે છે કે ‘ભવ્વતો જિણદવ્વ ક્ષણત સમારિયો મણિજો’ અર્થાત્-જિન નિમિત્ત એકત્ર કરેલું દ્રવ્ય જે ખાય છે તે અનંત સંસારી થાય છે. જે સાધુઓ જિનને નિમિત્તે ભેશું કરેલું દ્રવ્ય વાપરતા તેઓ બધા અનંત સંસારી થયા હશે? કંકત જિન દ્રવ્ય વાપરતાં જે અનંત સંસાર બાધે તો પછી અસત્ય બોલતા અને ખોટો ઉપદેશ આપતાં ઉપદેશકો કેટલો સંસાર બાધે? આજે જ દેવદ્રવ્યનો કેટલાય શ્લોકો ઉપયોગ કરી ગયા છે. ભક્ત પોતે દેવને દ્રવ્ય ચડાવે છે પછી તે દ્રવ્યને તે ભક્ત વાપરે તો અનંત સંસાર વધારે, એવું સૂત્ર કયા સિદ્ધાંતમાં છે વા? શ્લોકોને ડરાવવા માટે પોતાને કાંઈ તેવી રચનાઓ આ પ્રમાણે થતી રહી છે. જૈન દર્શનમાં ઔદિક રચનાઓ પછી અગણિત ગ્રંથો લખાયા છે, જેમાં ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, અવચૂરિ, નિયુક્તિ, ટીકા અને તે ઉપરાંત અનેક છટક છટક

અથો છે તેમાં મૂળ વચનોનો વિરોધ કરે તેવાં વિધાનો અનેક રચે કરવામાં આવેલાં હોય છે. મૂળ રચનામાંનું વચન જુદું અને ટીકા-કારનું જુદું એમ હોય છે. એવી રીતે વિરોધાત્મક વિધાનો જાણી-ત્યાગે કોને માનવું કે કોને વ્યાજબી ગણવું અને કોને ખોટા કહેવા એ પ્રશ્ન ભલે થાય છે.

શ્રીમાન્ દરિભદ્રસૂરિએ ‘સંયોધ પ્રકરણ’માં ચૈત્યને અંગે અનેક ઉક્તિઓ કર્યા છે ને એ વાતને ત્યારપછીના બધા અંથકોને વધારે ને વધારે વણતા ગયા છે સત્ય અપ્રિય હોય તો બોકોને નથી ગમતું, અસત્ય પ્રિય હોય તો તે બોકોને ગમે છે. શ્રીમાન્ વર્ધમાનનાં ઉપદેશસૂત્રો કેવળ અહિંસા અને સત્યથી ભરપૂર છે તથાપિ બોકોનું દિલ ત્યાં ફરી શકતું નથી. તેના જ અનુયાયીઓ તેની મૂર્તિની આગળ અગણિત હિંસા કરી ગયા છે, અને ગાનતાન ચલાવી રહ્યા છે, છતાં બોકોને પૂછો તો કહેશે કે તેમાં આનંદ બહુ આવે છે. હિંસામય પ્રવૃત્તિ કરતા આખી રાત્રિ ગાળવામાં આવે તોપણ ઉઝગરાતું દુઃખ લાગતું નથી, પણ શાંતપણે ધ્યાનરથ રહેવાથી વખત જતો નથી એમ લાગે વસ્તુ એ છે કે બોકોને હિંસામય પ્રવૃત્તિ કરવી ગમે છે, પરંતુ અહિંસાની પ્રવૃત્તિ કરતાં તેઓ શ્રમિન થઈ જાય છે.

શાસ્ત્રકાંગેએ પુણ્યબધને અંગે દેવગતિ અને નરકગતિને લગતી અનેક કથાઓ કહી છે, પણ જેમ શ્રીમાન્ દરિભદ્રસૂરિ ચૈત્યનું ધન વધારવામાં ને ભક્ષણ કરવામાં પુણ્યપાપ બતાવી રહ્યા છે તેમ શાસ્ત્રમાં કોઈ જગ્યાએ ઉક્તિઓ મળતા નથી. દરિભદ્રસૂરિએ પોતાની જવાબદારી સાથે એ વિષય ગમે તેમ ચર્ચેલો હોય પણ તેનું પરિણામ શુ આવશે તે વિચાર્યું હોય એમ જણાતું નથી. શાસ્ત્ર ઉપર પણ મૂખી ચાલવું એ કેટલું ઉત્સુક છે એ સમજી શકાય નેવા વિષય છે. સિદ્ધાંતો કે જે સર્વ જ્ઞેતાંબરોને માન્ય છે તેમાં કોઈ જગ્યાએ આવકોએ ચૈત્યો કરાવ્યાં હોય, તેને અંગે દેવદ્રવ્ય વધાયું હોય કે

તેમ કરવા કોઈ મહાપુરુષે બોધ આપ્યો હોય તેમ જણાતુ નથી. રાજપ્રતીય ઉપાગ જુઓ, તેમાં જે પરદેશી રાજ સૂર્યાભદ્રેવ થાય છે, તેણે શ્રી. કેશીકુમાર શ્રમણ પાસે કેશીકુમારના કહેવાથી કહ્યું કે 'હે પ્રભો ! હું અરમણિક નહિ થાઉં, તેમજ આપના ઉત્તમ ઉપદેશને ભૂલી નહિ જાઉં, ઉપરાંત મારા રાજ્યનો ચોથો ભાગ લોકોના ઉપ-યોગમાં વાપરીશ. મારા હૃદયમાં લોકો માટે અપાર દયા ઉત્પન્ન થય છે તેથી તેમ કરવા પ્રયત્ન કરીશ.' આ શ્રવણે તેણે ધનનો ઉપયોગ લોકહિતાર્થે કર્યો કે અર્થવિનાના ચૈત્યને માટે કર્યો ? જો તે વખતે આજની માફક ધન વપરાતું હોત તો તે રાજ તેમાં વાપરત કે નહિ ? આ સ્પષ્ટ સમજાય તેવો વિષય છે. તે વખતે કેશીકુમાર સ્વામી કઈ પણ બોલ્યા નથી પણ મૌન રહ્યા છે. લોકના સુખનો ખ્યાલ કરવો ને તન અને ધનથી યતની મદદ કરવી એ ગૃહસ્થનો વિષય છે. એ જગાએ જો સાધુ-અણુગારનો એ વિષય હોત તો અવશ્ય શ્રી કેશીકુમાર સ્વામી બોલ્યા હોત આથી કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે એ રાજ્યને ધનતૃષ્ણા ઘટાડીને લોકહિતનો પૂરતો વિચાર કર્યો કે લોકને શું જોઈએ છે. એ મગલ દ્રવ્ય જો તેણે ચત્ય માટે ઉપયોગી ધાર્યું હોત તો તેમ તેણે કર્યું જ હોત

આ ઉપરથી એટલું સ્પષ્ટ થાય છે કે ચૈત્ય અંગે જે વિધાન કરવામાં આવે છે તે અનર્થ અને હિંસાનો વિષય છે અગ્ર ઉપાંગો તેના વિરોધ કરી રહ્યાં છે, એટલું જ નહિ પણ મહાનિશીથ સૂત્ર કે જેને શ્વેતાશ્વરે માન્ય રાખી રહ્યા છે તે પણ ચૈત્યની વિરુદ્ધમાં પ્રકાશ નાંખે છે. શ્વેતાશ્વરે જો અંગ ઉપાંગ ને મહાનિશીથને માનતા હોય તો અવશ્ય તેના વચનને તેમણે માન્ય રાખવું જોઈએ પરંતુ તેઓ તેની તરફ નજર નાંખવા પણ ઇચ્છતા જાણતા નથી. વૈષ્ણવો-કૃષ્ણનાં તુલસી સાથે લગ્ન કરાવે છે, અને અનેક અવિધેય વિધાનો કરે છે. ત્યારે જિનના અનુયાયી-પરમ ભક્તો તીર્થંકરની પ્રતિમાને વરરાજની જેમ સ્ત્રીઓ પાસે પોંખાવે છે, અને ઓવારણા પણ લેવડાવે છે.

કેટલીક બાબતોમાં હિંસા અને ખર્ચમાં તો જૈનો વૈષ્ણવો કરતાં પણ વધી જાય છે જૈનોના દેવ વીતરાગ છે અને તેમને આવું કંઈ પણ ખર્ચ નહિ, એમ સમજવા છતાં જૈનો આટલી હદે જર્જર થયા છે. જૈત્ય સામેનો પુરાતન વિરોધ

જૈત્યનો વિરોધ આજે જ થાય છે કે પહેલાં પણ વિરોધ હતો ? મહાનિશીથનાં જ અધ્યયન છે ને તેના ઉપર એ ચૂલિકાઓ છે, એમ એકંદરે આજ અધ્યયનો છે. તેના પાંચમા અધ્યયનમાં જૈનો કરાવવાથી તેની પાછળ હિંસા થાય છે ને ઈંટા, ચુનો, ભટ્ટી વિગેરે કરાવવાં પડે છે વિગેરે બાબતો પણ બતાવી છે. તે વખતે જૈત્ય ને દેવદ્રવ્યનો ઉપયોગ સાધુ કરતા હતા તે એકોને ક્યતુ નહોતું, નહિતો જૈત્ય બનાવવામાં પાપ થાય છે એમ સા માટે કહે ? તેઓ કહે છે કે શ્રીમાન્ દેવર્દિ ગણીએ મૂત્રો પત્ર ઉપર લખ્યાં અને તેઓ સ્વર્ગમાં ગયા, ત્યારપછી એક પૂર્વની વિદ્યા વિલય પામી ત્યારબાદ કેટલાક આચાર્યોએ મળી આ મહાનિશીથ સૂત્ર લખ્યું છે. દીપવિનય કવિરાજે એ આજ અધ્યયનનો સંક્ષેપમા સાર લખ્યો છે, ભેંકે હુંડી એવું તેનું નામ લખ્યું છે. તેમા તે જણાવે છે કે શ્રીમાન્ દેવર્દિ ગણી અને સસમિત્રમુનિ જે એક પૂર્વધર હતા તે સ્વર્ગે ગયા પછી હરિભદ્રમુનિ, સિદ્ધસેનસુરિ, વૃદ્ધવાદી, યક્ષમેન, દેવગુપ્ત, યજ્ઞોવર્ધનના શિષ્ય ગવિગુપ્ત, નેમિચંદ્ર, જિનદાસગણી પ્રમુખ પુરોહિતોએ લખતા લખતા કાંઈ તકાવત લાગ્યો હોય તો પ્રથમ થક ગયેલા કેવળાઓ ને મહાપુરોહિતે બળાવ્યું છે. અર્થાત્ નેમણે (હુંડી લખનારે) પ્રતિમાના ઉત્થાપકને ગાળો દીધી છે તોપણ તે માટે જે પાપ થાય છે તે પણ તેમણે જણાવ્યું છે. વસ્તુ એ છે કે મહાનિશીથ સૂત્ર માટે મૂર્તિપૂજકોનો આગ્રહ બંધાઈ ગયો છે, પણ તેમાં શું કહેવું છે તે વાત કોઈ જાણે નથી. મહાનિશીથના પાંચમા અધ્યયનમાં નિર્ગન્ધ-ધર્મ વિષે થયેલા સાકં લખ્યું છે જેમ અંગાદિ મૂળ સૂત્રોમા ધર્મ સમજાવ્યો છે તે જ પ્રમાણે એમાં મુનિ-

ધર્મ સમજાવ્યો છે તેમાં એક જગાએ આચાર્યના ગુણની વ્યાખ્યા કરતાં નામઆચાર્ય, સ્થાપનાઆચાર્ય અને દ્રવ્યઆચાર્યને વર્ણવાનું કહ્યું છે, પણ ભાવઆચાર્યને સેવવાનું કહેલું છે તે વખતે આચાર્યોએ કેવું સ્વરૂપ લીધું હશે તે સમજાવવાનો આશય તે ઉપરથી સ્પષ્ટ દેખાય છે. અર્થ એ છે કે જે આચાર્ય ગુણભાવ વિના વિચરતા હોય તેમને અવશ્ય વર્ણવા જોઈએ. આ રીતે ગુણ ઉપર જ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, નહિ કે દ્રવ્ય ઉપર. એમ જ શ્રી આનંદદાસે ૧૧ મા સ્તવનમાં અધ્યાત્મ વિશે વિચાર કરતા “નામ અધ્યાત્મ, દેવણ અધ્યાત્મ, દ્રવ્ય અધ્યાત્મ કોડો; ભાવ અધ્યાત્મ નિજ ગુણ સાધે તો તેકસુ રહ મડો, શ્રી શ્રેયાંસનિન અંતઃજ્ઞમી” એમ નામ સ્થાપના ને દ્રવ્ય અધ્યાત્મને છોડવા કહ્યું છે ને ભાવ અધ્યાત્મ ઉપર ભાર મૂક્યો છે. જેઓ નામ, સ્થાપના અને દ્રવ્ય ઉપર લોકોનું દિલ દોરવા ઇચ્છે છે તેમને ઉપગના કથનથી સમજાગે કે નામ, સ્થાપના ને દ્રવ્ય કોઈ રીતે દિનકાન્ત નથી એક માત્ર ભાવ જીવને મુખ્ય આપનાર છે. છતાં લોકો સ્થાપના પાછળ પડ્યા છે તે શુ અર્થને પામી શકે છે? વસ્તુતઃ એ લોકો મૂળ અર્થથી બ્રષ્ટ થાય છે, ને નવનીત મૂકી છાશમાં મન પરાવે છે.

સાવધાનાર્યનું દર્શાવ

મહાનિશીથના પાંચમા અધ્યયનમાં ગૌતમ સ્વામી પૂછે છે સે મયવ જેણ કેઈ આચરિણ વાXXXXXજ્ઞમો નિમ્મથ પાવયણ અન્નહા પન્નવેજ્ઞા સેણ કિ પાવેજ્ઞા; ગોયમા જ સાવજ્ઞાSSચરિણ પાવિમ-અર્થાત-હે ભગવન્! કોઈ પણ આચાર્ય વા ઉપાધ્યાય કોઈ પણ સમર્થના લીધે નિર્મન્ય સિદ્ધાંતની અન્યથા પ્રશ્નપણા કરે તો તે શુ પ્રાપ્ત કરે? પ્રશ્નએ કહ્યું છે કે, જેવું સાવલ આચાર્ય પામ્યા તેવું તે પામે

એ આચાર્ય શું પામ્યા તેના ઉત્તરમાં મહાનિશીથમાં ભગ-
વાન કહે છે કે—આને હું (મહાવીર) જેમ તીર્થંકર છું તેમ તે ધર્મ નામે
તીર્થંકર ઋષભદેવની પહેલાં અનંત ચોવીસીમાં કેમ વખતે થઈ ગયા છે.
'તસ્મય તિલ્પે સત્ત અચ્છેરગ પમુએ' તે તીર્થંકરની વખતે સાત આશ્ચર્ય
ઉપલ્યાં હતાં તેમાં એક આશ્ચર્ય એ ઉપલ્યું કે અસંયત જનોની
પૂજા થઈ, સત્કાર સન્માન થવા લાગ્યાં, કોટી તેમાં આસક્ત થવા
લાગ્યા, ને મિથ્યાત્વના પટલમાં વધારે ને વધારે દૂબવા લાગ્યા.
'તેજ કલ તેજ સમણ અમુણિય સમય મમાવેહિ તિગારવ મદરા મોહિર્ણિ
x x x સદ્ગણ મયાગાઠ દવિણ જાય પડિગાહિય' અર્થાત્—ને
વખતે અમુનિના સ્વભાવવાળા આચાર્યો ત્રણ ગર્વરૂપ મદિરા-
પાનથી ચક્રચૂર થયેલા (માત્ર નામના જ આચાર્યો) શ્રાવકો
પાસેથી ધ્ય ગાયવા અને ગ્રહણ કરવા લાગ્યા.
'થમ મહસ્સુમિએ સક્કમ્મિકિ મમ્મિએ ચેંડયાલયે કારવિક્કણ તે જેવ દુરત પત
લક્ષણાહ માહમેહિ આસાદા x x x' અર્થાત્—એ શ્રાવકો પાસેથી ધન ક્ષેનાર
આચાર્યો હજારો સ્તંભ જેમાં આવ્યા છે તેવાં શિખરઅંધ દહેરોં
કગવી પોતપોતાનાં કહી તેમાં રહેવા લાગ્યા. દુષ્ટ લક્ષણવાળા ને
અધર્મ સ્વભાવવાળા આવુ કાર્ય કરે છે તેઓ પોતાનું બળ,
વીર્ય, પગકંઠ અંધ કરી અનિત્ય વિહાર છોડી શિથિલ થઈ
પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તે છે ને રહે છે. 'પરિચિયાણ કહ્લોગ
પરલોગવાય અગીકાઝગય સુદીએ મસાર તેમુ જેવ મદદેવત્તેમુ
અન્નત્ત ગાહિરે સુચ્છિરેહ મમીકાર અહકારેહિણ અમિમ્મએ x x
વિચિત્તમ્મ દામાહિણ દેવઅન્નંણ કાઠ x x' અર્થાત્—આ કોઈ
અને પરલોક સંબંધી વિચાર મૂકી દઇને અતિશય દીર્ઘ સંસારને
કરવા તેઓ પોતાના મન ને દેવકુલ (દેરા) મા મૂઢ થઈ પડ્યા ને વિવિધ
પુષ્પોની માલાથી પ્રતિમાની અર્ચા—પૂજા કરવામાં પોતાનો વખત
ગાળવા લાગ્યા. ટૂંકમાં કહીએ તો સિદ્ધાંતના સારરૂપ તીર્થંકરના નીચેના
વચનને બાળુએ મૂકી નેઓ વિચારતા હતા. 'સવ્વે જીવા સવ્વે પાપા

સવ્વે મૂળા સવ્વે સત્ત્વ ણ અજ્ઞાવેયવ્વા ણ પરિચાવેયવ્વા ણ પરિચેતવ્વા ણ વિપણ્ણેયવ્વા ણ વિલ્લભેયવ્વા ણ ઉદવેયવ્વા જે ક્રેડં સુદ્ધમા x x x' અર્થાત—સર્વ પ્રાણી, સર્વ ભૂત, સર્વ જીવ, સર્વ સત્ત્વોને ઇતિ કરવી જોઈએ નહિ, પરિતાપના કરવી ધટે નહિ તથા વિરાધના—ત્રાસ ને દુઃખ આપવું જોઈએ નહિ, પછી તે જીવો સૂક્ષ્મ હોય - કે બાદર, ત્રસ હોય કે સ્થાવર, અપર્માત્મ હોય કે પર્માત્મ, એકેન્દ્રિય, બેદેન્દ્રિય, ત્રણ દેન્દ્રિય, ચતુર્દેન્દ્રિય કે પચ્ચેન્દ્રિય હોય. એમ ત્રિવિધ યોગ ને ત્રિવિધ કરણથી મુનિએ વર્તવું જોઈએ. આ પ્રજુની આગ્રા હતી, છતાં તે વખતે તે મુનિઓએ આજ્ઞા માની ન હતી, ને ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તતા હતા. એટલે તે વખતે સાધુ-સાધ્વીઓ લિંગ-વેશધારી હતાં અને આચાર્યો પણ નામના હતા.

‘एव गोयमा तैसि अणायार पविताण वहुण आयरिय मयहरदि एगे मरगय, छवि कुवल्लयप्पहाहिणे अणगारे महावस्सी अहेसी x x x' અર્થાત—આમ ધણી સ્વચ્છ હી, અનાચારમાં પ્રવર્તતાં સાધુ સાધ્વીઓ હતાં, તેમાં એક કુવલ્લય (કમલ)ની પ્રભા સમ પ્રભાવા ને મરકતની જેમ કાંતિવાળા કમલપ્રભાચાર્ય હતા તે મહા-સમર્થ હતા, ને જ્યારે પદાર્થના જ્ઞાનમાં નિપુણ હતા. ઉપગંત સંસારમાં ભટકવાના કારણથી અત્યંત ત્રાસ પામતા હતા. સિદ્ધાંતની આશાનના ન થાય એનો પૂરો ખ્યાલ તે ગમતા હતા. કોઈ વખતે પણ તીર્થંકરની આગ્રા ઉદ્ધૃત નહિ. શિષ્યસમુદાય સાથે તે વિચરતા હતા અને રાગ દ્રેષ મોહ મિથ્યાત્વ અહંકાર વિગેરેથી દૂર રહેતા હતા. ‘सव्वगुणगणाद्धित्व सरीरो’—સર્વ ગુણગુણના અધિષ્ઠાનરૂપ તે હતા. અનેક ગામ, નગર, પુર, પાટણમાં ભવ્ય જીવેને તારતા તે વિચરતા હતા. એક વખત વિહાર કરતા બન્ધા પેલા વેશધારીઓ હતા ત્યાં તે આવ્યા. તે વેશ-ધારીઓએ કમલપ્રભસૂરિને પ્રભાવશાળી તપસવી બાણી તેમનો સત્કાર કર્યો ને વંદના વિધિ કરી. ત્યારપછી તેમણે તે લિંગધારી સાધુઓને

કર્મકથા સંભળાવી. ત્યારબાદ કમલપ્રભ આચાર્ય ત્યાંથી ઉઠતાં તે કોશિએ પ્રશ્ન કર્યો કે “મયવ જદ તુમમિહદ એકામારત્તિય ચારમામિય પઠવિય તોળ કથ્ય એતિને ચેડ્યાલયે ભવતિ જુળ તુજ્જા ડળત્તિય, ત કીરદ અણુગહ મઘ્હાણ ફહેવ ચારમામિય તાહે મણિય તેળ મહાણુમાળે” — અર્થાત્—હે ભગવન્ ! જો આપ ઈચ્છા કરો તો અહીં આ વર્ષાકાળ ગાળવા ચાતુર્માસ કરો, જેથી અહીં કેટલાંક ચૈત્યાશ્રય-દહેળાં થાય; માટે અમારા ઉપર મહેરમાની કરી ચાતુર્માસ કરો. ત્યારે તે આચાર્ય ઉત્તર આપે છે કે—‘જહા મો મો પિયવણ જહિવિ જિણાલણ તહાવિ માવજ્જ મિણ ણડહ વાયા મિત્તે ણયમેયં આચરિજ્જા’ અર્થાત્—હે પ્રિય જન ! જેટલાં જિનાશ્રયો છે તે તમામ સાવધ છે, તો એ સાવધ કર્મ હું વાણી માત્રથી શ્રાવણ કરી નહિ, કર્મ હું નહિ, તો અનુભોદવાનુ તો શી રીતે બને ? અર્થાત્ એ આચરવા-લાયક નથી

‘એવ ચ મમ્મ સારપર તથ્ય જહાઠિય અવિવરીય ણિસક માળેળં તેસિ મિચ્છદિઠિલિંગિણ સાહુવેસધારિણ મજ્ઞે ગોયમા ! આસકલિય તિથ્યયર નામકમ્મ ગોયં’ અર્થાત્—હે ગૌતમ ! સિદ્ધાંતમાં પણ શ્રેષ્ઠ ને જેવું છે તેવું વચન તે કમલપ્રભાચાર્યે સાધુવેશને ધરનાર ખોટા વેશવાળા સાધુની મધ્યે બોલવાથી તીર્થંકર નામ કર્મગોત્ર ઉત્પન્ન થયું. ‘તેળ કુવલ્લયપ્પમેણ ણમવાડવસેસી કલ્લો x x x’ અર્થાત્—એટલું જ નહિ પણ તેથી તે કુવલ્લયપ્રભાચાર્યે ભવમાં ભટકવું બંધ થયું, ને તેમને એક ભવ કરવાનો બાકી રહ્યો.

મહાનિર્ણયમા આ જગાએ ગૌતમ સ્વામીના સામા ઉત્તર આપતાં શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના મુખમાં એવા ઉદ્ગારો મુકાયલા છે કે તેણે ઘણા સંસાર ઘટાડ્યો, એક જ ભવ કરવો બાકી રહ્યો. પણ સૂત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે તે લિંગી ને ખોટા વેશવાળા સાધુઓને આ વાત રૂચી નહિ; ત્યારે તેમણે શું કહ્યું ? ‘તેહિં ચ બહુહિ પાવમઠ્ઠિં લિંગિહિં લિંગિણિયાહિ પરોપ્પર મેક્કમ્મ કાલ્લળં ગોયમા ! તાલ

દાહનં વિપ્પલોદ્યં ચેવ તત્સ મહણુમાગત્સ મહાતવસ્તિણો ક્વલયપ્પ-
હામિધાણ કલ્લય ચ સે સાવજ્જાયરિયામિહાણ x x x' અર્થાત્-તે
બધા એકલા થએલાં વેશધારી સાધુઓ તથા સાધ્વીઓએ મળી
એકબીજાને તાળી આપી ને કુવલયપ્રભાચાર્યનું નામ સાવચ્છાચાર્ય
"પાડ્યું". ઉપરાંત બને તેટલી મસ્કરી અને ઉપહાસ કર્યો. તે સાધુ-
આચાર્ય ઉત્તમ છતાં તેમની હાએ હા ન પાડી ત્યારથી તે લોકો
તેમનું અપમાન કરવા લાગ્યા.

ત્યારપછી તે આચાર્ય ત્યાથી વિહાર કરી ગયા પણ મહા-
નિશીથમાં કહે છે કે તે ધર્મથી પતિત થએલા ને માત્ર લિંગ-વેશ
છે જેમનો એવા આ લોકો એવો વિચાર કરવા લાગ્યા કે શ્રાવકવર્ગ ન
હોય તો સાધુઓ મઠ કગાવે, દેવલને સમરાવે અથવા શુદ્ધ હોય તો
ફરીથી નવીન કરાવે, કરે, અતુભોદે તો તેમને સાવચ્છ કર્મનો દોષ
લાગતો નથી. ત્યારે કેટલાક એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે ચતિને
સંયમ એ જ મોક્ષનું કારણ છે "અજે મળતિ જહાણ પાસાયર્વકમાણ
પૂયા સક્કાર વલ્લવિહાણાહમુણ તિચચ્ચપ્પણા ચેવ મોક્સગમ્મં એવ તેસિ અવિદ્ય
પરમ્મઞ્જાણ પાવકમ્માણ જંજેણ સિદ્ધ સોત ચેવ હદ્દમ અસ્સલ્લેણં સુદ્ધેણ પલ્લેવ્હ
xx" અર્થાત્-કેટલાક કહેવા લાગ્યા કે પ્રાસાદવત્ સક-શિખરબંધ દેહરો
કરાવવાથી, પૂજ સત્કાર વિગેરે વિધાનોથી, ને તીર્થની સ્થાપના
કરવાથી મોક્ષમાં જવું થાય છે; જેમને પરમાર્થની સમજણ નથી
એવા આ લોકો પાપકર્મ કરવામાં લગામ વિનાના અથગી માફક
હોડતા હતા, જેમ જેને ફાવે તેમ તે લોકો બોલતા હતા "જચ્ચિય
ક્કોદ્ધ તથ્થ અગમ્મલ્લો તેસિ મજ્જે" અર્થાત્-તેમાં કોઈ આગમનો
અભ્યાસી ન હતો.

સૂત્રકાર દેરાસર કરવામાં કેટલું પાપ છે તે બતાવ્યા પછી તે
સાવચ્છાચાર્યને સાધ્વી પાસે ચરણરૂપથી કરાવે છે, અને તેને અજે
સાવચ્છાચાર્ય એ પાપી લોકોમાં મસ્કરી થશે એમ માની પોતાના
અચાવ અર્થે બાધાનો પલટો કરે છે, તે પણ બતાવવા પ્રયત્ન કરે છે.

સક્ષેપમા કહીએ તો—“એગાજ અજ્ઞાજ માચન x તવ ચરણ મોચિય
સગીર x અચ્વંત તવસિરિણ દિપ્પંત સાવજ્ઞાડડરિય વેચ્છિય મુવિમ્હિયે
x x x x એમતિ ચિત્તિઝળં મત્તિમગ્નિમ્મરા આચાહિણ પચાહિણ
કઝળ ઉત્તિમગેણં સઘદ્દેમાણી ઝટતિ નિવહિયા ચરણેસુ ગોચમા ”
અર્થાત્—તે વેશધારીમાની એક આર્ચા તે સાવધાચાર્યનો, તપ
અને ચારિત્રથી શરીર શોષાયા છતાં સૌંદર્યવિશિષ્ટ દેહ બોધને
વિરમ્ય પામી મનમાં ચિંતવવા લાગી કે અહો, આ કેટલું અધુ
આશ્ચર્યજનક સૌંદર્ય છે, દેવોને પણ વંદનીય છે. એમ હૃદયમાં
ચિંતન કરતી ભક્તિના નિર્ભરથી ઉભરાતી એકદમ સાવધાચાર્ય
પાસે આવી, આદક્ષિણા પ્રદક્ષિણા કરતાં તેણે પોતાના મસ્તકનું
સંધર્ષણ તેમના એ પગ વચ્ચે કર્યું, અર્થાત્ તે સાધ્વીએ પોતાનું
મસ્તક તેમના પગમાં મૂકી વંદના કરી

“તસ્મ સાવજ્ઞાચરિયસ્ત વિઝેય સો તેહિ દુરાચારેહિ પચપણમિજ્ઞમાણો
અન્નયાણ સો તેસિ તથ્ય જહા જગુરુહિ ઉવઝઠ x x x x” તે
સાવધાચાર્યને સ્પર્શ કરી વંદના કરતી સાધ્વીને સઘળા
વેશધારીઓએ બોલ ત્યાપછી તે આચાર્યે જગતચુર તીર્થંકર
જેમ ઉપદેશ આપે તેમ આપવો શરૂ કર્યો સત્ય હતુ તે જ આચાર્યે
કહ્યું. દુધ-દહીનું સાર જેમ માખણ છે તેમ અગ્નીઆર અંગ, ચૌદ
પૂર્વ ને આર અંગના સામ્યૂત એક દયા છે, તે દયાનું સ્થાપન જે
અધ્યયનમાં છે તે આ મહાનિર્ણય સુત્રનું પાઠ્યમુ અધ્યયન છે; તે
અધ્યયન સર્વ પાપનું ટાળનાર છે, ને કર્મકલેશનો નાશ કરનાર છે,
એમ આ અધ્યયનના વખાણ કર્યા

‘તાવર્ણ વસ્ત્રલગ્નિય જાવળ કમા ગાદા જથ્થ થીઝર ફરિય અતરિય કારણે
વિરૂપને અગ્રહાવિ કરેજ્ઞ મય ન ગચ્છ મૂલ ગુણ મોઢ તઝો ગોચમા x x x”
અર્થાત્—ત્યામુધી આ ગાથા (વિપથ) ચાલી ત્યામુધી નેમણે
પ્રથમ કરી ‘રેગાદિ ગમે તે કારણે ઉત્પન્ન થયા છતાં ખુદ
તીર્થંકર પોને એક વસ્ત્રને અંતરે બે સીના હસના સ્પર્શ કરે

તો તે ગચ્છ મૂલ્યુષ્ણ રહિત થાય' આમ કહેતાં કહેતાં આચાર્ય પ્રથમ મુઝાયા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે જેમ અર્થ છે એમ કહીશ તો આ લોકો મને શું કહેશે? કારણકે એ લોકોએ સાધ્વીને સ્પર્શ કરતાં જોઈ છે. એક વખત સત્ય કહેનાર તરીકે માઈ નામ સાવધાચાર્ય પાડ્યું; હવે આ પ્રસંગ પછી વળી આ લોકો શું કહેશે? ખીજો વિચાર થયો કે અસત્યથી અજ્ઞાતના થાય છે. ખરે રસ્તો સમજતો નથી અસત્ય વદવું ઘટે નહિ, કારણકે શ્રુતગ્રાંથી સાધુઓ પણ જો બાર અંગમાંથી કંઈ પદ અક્ષર માત્રા હીન કે અધિક પ્રરૂપણ કરે તો અનત સંસારી થાય છે. માટે જેમ થવું હોય તેમ થાઓ, પણ સાચો અર્થ કહેવો જોઈએ એમ નિશ્ચય કરી સૂત્રના અનુસારે નિર્મળ ચિત્તથી તે ગાથાનો અર્થ કહ્યો. તેટલામાં પેલા વેશધારીઓ જોમનાં હૃદય કિંદ્રુ હતાં તે કહેવા લાગ્યા કે આચાર્યોએ ચરણસ્પર્શ કર્યો તે શું ભૂલી ગયા? આથી સાવધાચાર્ય ગભરાયા.

‘સો સાવજ્ઞાયરિઓ ચિત્તિઓ જહા મમ સાવજ્ઞાયરિયા મિહાણ કય હમેહિ તસા તંપિ કિંપિ સર્વઈ કાહિતિ જિણતુ સવ્વલોપ અયુજો ભવિત્સં x x x x ઇતિચિત્તિમાણો જ સમરિય તિથ્થચરવચણ’ અર્થાત્—તે સાવધાચાર્ય ચિત્તવવા લાગ્યા કે આ લોકોએ એક વખત માઈ નામ સાવધાચાર્ય પાડ્યું અને હવે એવું જ સત્ય જોલીશ તો આ પાપી જનો મને શું કહેશે? મને તે લોકો ધણો હલકો પાડશે અને મારાં માન-પૂજને ધણો ધક્કો પહોચાડશે. એમ વિચારતાં તીર્થંકરનો ઉપદેશ તેમણે સંભાર્યો.

જે કોઈ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, ગચ્છાધિપતિ કે શ્રુતધર હોય તે તીર્થંકરોએ જે પાપસ્થાનકો એવવા નિષેધ્યાં છે તેને જાણે, પણ સર્વથા આચરે નહિ, અનુમોદે નહિ, ભદ્રું કરી માને નહિ; રાગ દ્વેષથી કે ક્રોધ, માન, માયા, લોભથી અગર પ્રમાદ અથવા અહંકારથી, દિવસ ચા રાત્રિ હો, સૂતો હોય કે જાગતો હોય, સભામાં

હોય કે એકસો હોય, પણ જે સાધુ દશામાં હોય તેવા પુરૂષો આની બુદ્ધ કોઈ વખત કંઈ નહિ તેમ છતાં જેઓ કરે છે તેઓ (કુવલ્યપ્રભાચાર્ય વિચાર કરે છે કે) નિંદાને પાત્ર થાય છે, સર્વ લોકમાં પરાભવ પામે છે, અનેક પ્રકારનાં રોગ વ્યાધિ તેને ઉત્પન્ન થાય છે. વળી તે જીવો અનંત સંસારને કરતા આંટા મારે છે, ક્યાંય પણ નિવૃત્તિ કે શાન્તિ પામતા નથી. વીતરાગનો આવો ન્યાયયુક્ત માર્ગ કમલપ્રભાચાર્ય સમજ્યા છતાં પોતાને માથે આવી પડેલી વિપત્તિથી ગભરાય છે ને ચિંતવે છે કે ગૌયરીને વિષે પ્રમાદ પામેલા મને આ પાપી, અધર્મી અને નીચ વિચારના લોકોએ આ જગમાં સકટમાં મૂકી દીધો; આ લોકમાં લેમ-કલ્યાણ થાય તેવો ઉત્તર આપી શકું તેમ નથી; પર-લોકમાં હું મંદભાગી ને પુણ્યહીન અનંત ભવની પરંપરા પામીશ.

‘મો સાવજાયરિઓ ગોયમા ! તેહિં દુરયાર પાવકલ્મ દુરોચારેહિ જહાણં અસલિયરલ્હરી મૂઝો x x x x’ અર્થાત્-હે ગૌતમ ! એ દુષ્ટ આચરણવાળાઓએ એ આચાર્યને ગભરાવી મૂક્યો. તેમનું મુખ-કમળ ખેદથી કરમાઈ ગયું. ઉત્તર આપવાને ઇચ્છતા હતા છતાં તે આચાર્ય ન્યારે દુઃખથી ઉત્તર આપી શક્યા નહિ ત્યારે તે લોકો. બોલ્યા કે કેમ ઉત્તર આપતા નથી ? તમને સારી યુક્તિ આવડે છે તેમ જાણી અમે બોલાવેલા હતા તેથી સત્વર ઉત્તર આપી અમાગ મનનું સમાધાન કરો. વળી તેમાં એક હિતાવળીઓ. ને દુઃખચારી હતા તે બોલ્યો કે આ પ્રમાણે ચિંતામાં શામાટે દૂખી ગયા છો ? ઉત્તર કેમ આપતા નથી ? જે સત્ય હોય તે કહો. આ સાંભળી આચાર્ય મનમાં વિચારવા લાગ્યા કે જે સૂત્રાર્થ તીર્થ કરોએ કહ્યો છે તે અયોગ્ય તો ન જ કહેવાય. આ વખતે તેમણે એક દષ્ટાંત કહ્યું કે જેમ કાચા ધડામાં નાંખેલું જળ તે ધડાનો નાશ કરે છે તેમ સિદ્ધાંતનાં રહસ્યો કુપાત્ર આત્માને નુકસાન પહોંચાડે છે આ પ્રમાણે કહેવાથી પાસે બીજેલા

સાધુવેશધારીઓ ચમકી ઉઠ્યા ને બોલવા લાગ્યા કે, આ પ્રમાણે વિસંગત બાષા કેમ વાપરે છે? બરોબર ઉત્તર ન આપી શકે તો 'ઉંચા આસનથી નીચે ઊતરી બેસો. દેવસ્વરૂપ જેવા આત્માને શા- માટે હલકા પાડો છો? આ પ્રમાણે તોફાની અને અગ્રિય શબ્દો સામળી તે આચાર્ય બહુ નાખુશ થયા, અને ગભરાઈ જવાથી પોતાનું માન સાચવવા સાઠ સંસાર દીર્ઘ થાય તેવો રસ્તો શેવો તેમણે પસંદ કર્યો.

‘મળિય ચ સાવજ્ઞાયરિણ જહાણ સવસગ્ગડવાણહિ આગમે ઠિઓ સુમેણ જાણહ, યં ઇંતો મિચ્છત્ત જિણાણ આણા અણામ્યા એ ચ વચણ x x x’ અર્થાત્—એ વખતે સાવધાચાર્યે કહ્યું કે ‘હે શ્રોતાઓ! શું તમે નથી જાણતા કે આગમમાં તીથકરોએ બે પ્રકારનો માર્ગ બતાવ્યો છે? એક ઉત્સર્ગ અને બીજો અપવાદ.’ આ બંનેમાં સામે મહાનિશીથકાર કહે છે કે આ વચન કેવલ મિથ્યા છે અને જિનોની આજ્ઞાને આ વચન બંધબેસતું નથી. વળી તે કહે છે કે કમલપ્રભાચાર્ય આ વસ્તુ સમજતા હતા કે છકાચની હિંસા થતી હોય તેમાં ને સ્ત્રીસ્પર્શ કરવામાં બે માર્ગ છે જ નહિ. તેમાં માત્ર એક ઉત્સર્ગ (હમેશાં ત્યાગ) માર્ગ હોય છે. આમાં અપવાદ (કોઈ સુશ્કેલી વખતે સેવવું એવો) માર્ગ છે જ નહિ. આ જગાએ સૂત્રકાર કમલપ્રભાચાર્યના કથન પ્રમાણે કહે છે કે ‘તે સ્ત્રી-સાધ્વીને ભક્તિ પ્રેમ આવ્યો તેથી તેણે મારા પગનો સ્પર્શ કર્યો, તેમાં વિરોધ કે પ્રાચલિત ક્યાં રહે છે?’

‘નિબંધિજ્ઞ અણત સસારિયત્તણ અપ્પહિવ્વકમિજ્ઞ ચ તત્ત્સ પાવસમુદાય મહાલ્લવ મેલ્લગત્ત મરિણ સવવન્નો વાણમતરેસુ સો સાવજ્ઞાયરિઓ x x x’ અર્થાત્—તે આચાર્યે અનત સ સારને બાંધ્યો, ને પોતે પાપકર્મના મોટા સમુદાય પૈકીના એક મોટા ભાગનું આશ્રિત્ય ન કરવાથી વાણવ્યંતર દેવની જાતિમાં તે, ઉત્પન્ન થયા ત્યારપછી પણ સૂત્રકારના કથન પ્રમાણે તે જીવ અસત્ય સભાષણના પગિણાને અનંત ભવ કરશે.

મહાનિશીથનો ન્યાય

કમલપ્રભાચાર્યની ઉપરની હકીકત ઉપરથી બે મુદ્દા નીકળે છે. એક તેમણે અનંત સ સાર ઘટાડી એક ભવ કરવાનો શેષ રાખ્યો હતો, બીજો તેમણે અનંત સ સાર વધાર્યો. સૂત્રકારે કમલ-પ્રભાચાર્યના આખા આખ્યાનમાં આ બે મુદ્દા તારવ્યા છે. લોકો તીર્થંકરની પ્રતિમાની પૂજા કરવામાં, તેને અંગે ઐત્યો કરવાં-કરાવવાં અને અનુમોદન કરવામાં જે ધર્મ ગણી રહ્યા છે તે વાત કમલ-પ્રભાચાર્યના આખ્યાનથી સિદ્ધ થઈ શકતી નથી. ઉલટી વિરૂદ્ધમાં જાય છે. કમલપ્રભાચાર્યે તે વખતના વેશધારીઓ સામે સ્પષ્ટ કહી દીધું કે એ અનંત સંસાર વધારવાનો માર્ગ છે. આજના આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો ને પંચાસો પોતાના હાથથી ફૂલ ચૂટતા નથી, દેરાસર બનાવતા નથી, પણ ફૂલ ચૂટાવવામાં, દેરાસર કરાવવામાં ને અનેક પાપમય પ્રવૃત્તિ કરાવવામાં ભાગ લે છે. શું તેમણે કમલપ્રભાચાર્યનું અધ્યયન નહિ વાચ્યુ હોય? મહાનિશીથ સૂત્ર કહે છે તે ખરું માનવું કે આજના કહેવાના સાધુઓનું કહ્યું ખરું માનવું? આજના જૈન સાધુઓ જોયો પૂજા-આંગી વિગેરે અનેક પ્રકારની પાપ પ્રવૃત્તિમાં અહોગત તરખોળ થઈ રહ્યા છે, તેમને વેશધારી કહેવાથી અવશ્ય ખોટુ લાગે. પરંતુ મહાનિશીથ સૂત્રે તેવાને વેશધારી કહ્યા છે, દંભી કહ્યા છે અને દુરાચારી આદિ અનેક વિશેષણોથી પ્રતિમાને સાર પાપપ્રવૃત્તિ કરનારાઓ પણ કહ્યા છે. આજના સાધુઓ કહે છે કે પ્રતિમાને સાર તે બધું કરવાથી આસવ નથી પણ સંવર છે, કારણકે તેમ કરવાથી ભક્તિ થાય છે. મહા-નિશીથ કહે છે કે જૈન સાધુ હિંસા કરે નહિ, કરાવે નહિ, અને કરતા પ્રત્યે અનુમોદે નહિ. સાધુઓ ફૂલ ચુટે નહિ, ચૂટાવે નહિ અને ચૂટતા ખુશી થાય નહિ પણ આજનો સાધુવર્ગ તેથી ખુશી થાય છે. તો પ્રભુની આજ્ઞા કઈ સમજવી? કમલપ્રભાચાર્યના વખતમાં સાધુઓ ને સાધ્વીઓ બધાં એકમાર્ગી થઈ પ્રતિમાની પૂજા કરવા-

કરાવવામાં જ મશગુલ બની ગયાં હતાં, અને પોતે જુદાં જુદાં ચૈત્યોનાં માલીક થઈ પડ્યાં હતાં. એ વખતે જ કમલપ્રભાચાર્ય એ જિનલિંગીઓની સામે પડ્યા ને જૈન નિર્ગથોનો ધર્મ સ્પષ્ટ સમજાવ્યો. આજે આ પ્રમાણે કોઈ સ્પષ્ટ કહેનાર સાધુ નિકળશે ?

આજે જેમ હિંસાધર્મની વિરુદ્ધમાં જૈનોમાં જુદો શીરકો છે તેમ તે વખતે પણ ચૈત્યવાદની વિરુદ્ધ ઘણાં લોકો હતા. તેનો પુરાવો આ મહાનિશીથ સૂત્ર છે. શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના નિર્વાણ બાદ ચાર પાંચ સૈકા પછી ધીમે ધીમે ચૈત્યની તરફેણમાં વલણ વધતું જતું હતું, કારણકે બૌદ્ધ ધર્મની મધ્યમ માર્ગની છાયા જૈન નિર્ગથો ઉપર ઊતરી હતી. બૌદ્ધ લોકોની રીતિ પ્રવૃત્તિ અને તે તરફ ઢળતી સોકલાગણી આ લોકોને લોભાવતી હતી અને પ્રતિસ્પર્ધા કરવા ઇચ્છા ઉત્પન્ન કરતી હતી. આ લોકોએ જૈનના નામક કે તેને લગતી કેટલીક ક્રિયા સાથે બૌદ્ધોની રીતભાત દાખલ કરી અને સગવડવાળો મધ્યમ માર્ગ ગિઓ કર્યો. શ્રી મહાવીરનો કડક ત્યાગ ને ક્રિયાકાંડ તેમને આકરો લાગતો હતો, તેવામાં બૌદ્ધો તરફ તેમની નજર પડી. શરૂઆતમાં ચૈત્ય અંગે તેમની પ્રવૃત્તિઓ ને હિંસા તરફ વળતી ક્રિયાઓ થોડી હશે પણ થોડા જ સૈકા બાદ બીજામાંથી વૃક્ષ થાય છે તેમ આ ચૈત્ય પાછળ અતિશય હિંસાની પ્રવૃત્તિ વધી અને મહાનિશીથમાં જળ્યાળ્યા મુજબ એ લોકો અનિષ્ટાચાર ને અધર્મની ડાટીમાં ખપવા લાગ્યા. આગમો પત્ર ઉપર લખાયાં ત્યારે વીરનો દસમો સૈકો ચાલતો હતો, ત્યારબાદ આ મહાનિશીથ સૂત્ર એક એ સૈકાને અંતરે લખાયું હોય એમ સૂત્રકાર કહે છે. પંડિત શ્રી. બહેચરદાસજીના કહેવા પ્રમાણે ચાર પાંચ કે છ સૈકા સુધી ચૈત્ય કે હિંસા સંબંધી પ્રવૃત્તિ નહોતી. કદાચ કોઈ કોઈ જગાએ હશે, પરંતુ એ વસ્તુ ધીમે ધીમે વધતાં મહાનિશીથના ઉત્પત્તિકાળે તેણે મોટું રૂપ લીધું હોય એમ મહાનિશીથ ઉપરથી જ જણાય છે.

મહાનિશીથના કથન પ્રમાણે એ હિસાબર્મની સામે ઝુભેશ ઉઠાવ્યાથી કમલપ્રભાચાર્યે પોતાનો સસાર ઘટાડ્યો ને માત્ર એક જ ભવ કરવાનો તેમને બાકી રહ્યો. આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ સમજવાનું છે કે જીવોના ભવ હિસાની વિરૂદ્ધ જવાથી ઘટે છે કે તરફદારી કરવાથી ઘટે છે ?

બીજો મુદ્દો એ છે કે કમલપ્રભાચાર્યે છટકવા માટે ઉત્સર્ગ ને અપવાદ એમ બે માર્ગની પ્રરૂપણા કરી તો તેનું પશ્ચિમ સૂત્રકારે કેવું સમજાવ્યું છે એ આજના જૈન નિર્ગ્નથોએ બાણુ જરૂરી છે હે જૈન નિર્ગ્નથો ! જરા વિચારીને અનરમાં ઊતારો કે આપણે કેટલી હદ સુધી વધી જઈને ચારે તીર્થને કઈ ગતિમા નાંખવા તૈયાર થઈ છીએ. મહાનિશીથ કહે છે કે જ્યારે કમલપ્રભાચાર્યે એવી પ્રરૂપણા કરી ત્યારે તે વ્યતંગના ભવ કરવાની પરપરામા પડી જાય છે. પ્રતિમાની પૂજન કરવામાં હિસા વિગેરે અનેક વાર થાય છે તે ભાષા સાવધાચાર્ય કમલપ્રભાચાર્ય પાસે બોલાવી છે ને વેશધારીઓને હિસા કગ્તા અનાયમાં ગણાવ્યા છે. તેમ જતા આજના નિર્ગ્નથો હિસાનો ઉપદેશ આપવામાં જરા પણ અચકાતા નથી, તેમજ અસત્ય ભાષા વાપરતા પણ પાછા હકતા નથી આચારાંગાદિ સૂત્રો હિસાની વિરૂદ્ધમાં પોકાર કરીને કહે છે તે કથન આજે આ સાધુઓ ઉઠાવી દઈ રહ્યા છે મહાનિશીથ કહે છે કે હિસા કરનારા, કરાવનારા અને અનુમોદન આપનારા, તેમજ અસત્ય ઉપદેશ આપનારાઓ અવશ્ય સસારમાં પરિભ્રમણ કરશે આમ છતાં મહાનિશીથને માન્ય રાખનારાઓ, જે કોઈ કીરકો એ હિસાના ઉપદેશની વિરૂદ્ધમાં બોલે છે તો તેની સામે ટૂટી પડે છે, તો મહાનિશીથ સામે તેઓ કેમ ટૂટી પડતા નથી ? મહાનિશીથે નેટલા ચૈત્ય કરનારાઓને વગોવ્યા છે, તેટલા બીજા કોઈએ વગોવ્યા નથી છતાં તેઓ ક્યાં કારણોથી ચૈત્ય વિગેધીઓની સામે કોંધી દૃષ્ટિથી જુએ છે ? જો તમે સાચા

હો તો મહાનિશીથને ખોટું કહો, કિંવા ફેંકી લો; તેમ ન કરો તો તમારી વસ્તુને સુધારી લ્યો.

બાલક જીવો કે જેઓ અજ્ઞાન દશામાં સબડે છે તેમને સમ્યક્ જ્ઞાન આપવાના બદલામાં અને પ્રભુનું સત્ય સ્વરૂપ કહેવાના બદલામાં મૂર્તિની પાછળ રાગ રંગ કરવામાં, તે મૂર્તિને શોભાવવામાં, તેની આગળ નાચ વગેરે કરવામાં અને અનેક પ્રકારની મોજ ઉડાવવામાં લોકોને-ત્રેરી રહ્યા છે. આ વર્તન શું સમ્યક્જ્ઞાન પ્રાપ્ત થવાનો માર્ગ છે કે ? તેનો બચાવ કરવામાં દેવો ને ધંદોનો દાખલો આપવામાં આવે છે. પણ તીર્થંકરોના જન્મ ને મરણ વખતે ધંદો ને દેવોનો આવવાનો રીવાજ પડી ગયો છે. દેવો ને ધંદો બન્નારે તીર્થંકરોના મુખ્ય કાર્યમાં રોકાઈ ગયેલા હોય છે, ત્યારે બીજા દેવો તેમની પ્રકૃતિને આનંદ આપવા આમતેમ દોડતા હોય છે, નાચતા ને ફૂંદતા હોય છે, પણ તેમ કરવામાં ધર્મ કે નીતિ જેવી કંઈ વસ્તુ હોતી નથી. જુઓ જંબૂ દ્વીપ પ્રસન્નિ સૂત્ર. દેવો કરે તેમ મનુષ્યે કરવું એવું કંઈ છે નહિ. દેવો કરે છે, તે પોતાની ફરજ છે એવું સમજે છે ને કરે છે. દેવો જો જન્મ, દીક્ષા, કેવળ. નિર્વાણ વખતે એ પ્રવૃત્તિ ન કરે તો તેઓ પોતાની ફરજથી ચૂક્યા છે એવું સમજે છે, ને દેવો તેવા મહાપુરુષનું ન કરે તો પછી કોનું કરે ? પણ છતાં તેમાં ધર્મ કે કલ્યાણ છે, એવું તેઓ સમજતા નથી. મહાપુરુષોની કાર્યવિધિ એવા મોટા દેવોને કરવી ઘટે છે. વળી ખરી વાત એ છે કે તે દેવો સાચા જીવન્ત તીર્થંકરોને માટે એ બધી પ્રવૃત્તિ કરે છે, નહિ કે મૂર્તિને માટે.

ઔદ્ધીના મધ્યમ માર્ગથી આકર્ષાએલા જૈન સાધુઓ

મહાનિશીથ સૂત્રકારે કમલપ્રભાચાર્યનો દાખલો મહાનિશીથમાં આપ્યો છે કે આજથી અનંત ચોવીશી પહેલાં ધર્મશ્રી તીર્થંકર થઈ ગયા છે, તે વખતે આવો બનાવ બન્યો હતો. હવે આ વાત ચૂકવામાં એ સૂત્રકારનો ગમે તે આશય હોય, પણ

આ સૂત્ર બ્યારે રચાયુ હતું, ત્યારે ચૈત્યો બનાવવા, જિનાશયો બધાવવાં ને એવી અનેક હિંસામય પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી હતી. જે કેટલાકે કેવળ મુમુક્ષુઓ હતા, તેઓ આ પ્રવૃત્તિથી અલગ પડી ગયા હતા, ને પોતાનું હિત કરવામાં રોકાઈ ગયા હતા, પરંતુ જેઓને એ સ્થિતિ અનુકૂળ નહોતી તેઓ તો શ્રી વર્ધમાનના ગયા પછી ૪-૫ શતાબ્દી જતાં જતા આ હિંસાના માર્ગે વળી ગયા હતા. સાધુ-સાધ્વીઓ કેવળ વેશને વળગી ગયા હતા. આ વાતને તોડવા મહાનિશીથકારે અનેક ઉપાયો બતાવ્યા છે. દ્વિગ્ધિમુરિએ સમોધ પ્રકરણમાં કુણ્ડને વગોવવા કેટલોય ઉદ્ધમ કર્યો છે. છતાં એ વસ્તુ થોડી પણ સુધરી શકી નથી. એ સડો કાઢવામાં વચ્ચે વચ્ચે અનેક આચાર્યો પ્રવૃત્ત થયા છે, કે જેમણે ક્રિયોદ્ધાર કર્યો છે ને તેને અંગે અનેક વિચારો બતાવ્યા છે, પરંતુ ચૈત્ય-મૂર્તિને વચ્ચમાં રાખવાથી એ વસ્તુ સુધરી શકી નથી. શરૂઆતમાં જે લોકો આચારના પ્રેમી હતા, તે મૂર્તિની વિરુદ્ધમાં હતા, પણ વખત જતાં તે લોકો તેની જ તરફદારી કરવા લાગ્યા, ને તેમાં જ (ચૈત્યમાં) રહેવા લાગ્યા. ત્યારપછી કેટલાક વખતને અતરે ચૈત્યવાસનો વિરોધ ઉપડ્યો, ને ઉપાશ્રયો બિન થવા લાગ્યા વસ્તુ એ છે કે જીવમાત્રને સુખ લેખએ છે. તે વખતે જૈનનિર્ગથોને બૌદ્ધ લોકનો મધ્યમ માર્ગ પસંદ પડી ગયો હતો; એટલે એ માર્ગનું અનુકરણ કરતો ચૈત્ય માર્ગ આ લોકોએ ગ્રાપ્તી કહાડ્યો. ભક્તવર્ગ હમેશાં અજ્ઞાન હોય છે, તેમને ગમે તેમ સમજાવવામાં આવે તો તે ના કહી શકતો નથી. આરંભ ને પરિગ્રહ હોય ત્યાં શ્રી મહાવીરનો સિદ્ધાંત રહેતો નથી, પણ આ લોકોએ આરંભ ને પરિગ્રહના પૂર જોસમાં શ્રી વીરનો માર્ગ ચલાવ્યો રાખ્યો. એ આરંભ ને પરિગ્રહની નદીમાં વહેતા જૈનના અનુયાયીઓ બોલે છે કે એક પૈસાનું ખર્ચ નહિ, તો ધર્મ શ્રી રીતે શાય? તે વખતથી ચાલી આવેલો રિવાજ આજે પણ પર્યુપાયમાં ને

પ્રતિક્રમણાદિ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પૈસા નિમિત્તે લી બોલવામાં આવે છે, એ રૂપે ચાલી રહેલો છે. આની નક્કલ આજ કાલ કેટલીક જગ્યાએ ચૈતન્યપૂર્ણક જેઓ પોતાને મૂર્તિવિરોધક કેહેવરાવે છે ત્યાં પણ ચાલી રહી છે. અર્થાત્ પૈસાની ઉત્પત્તિ થેન કેન પ્રકારેણ ધર્મકાર્યને અંગે કરી રહ્યા છે. સામાયિક પૌષ્ઠોપવાસ વગેરે જે પ્રવૃત્તિ કેવળ નિવૃત્તિ ને શાન્તિમાં રહેવાની છે ત્યાં પણ લોકો દેખાદેખીથી એ પ્રવૃત્તિને આહુવાન આપી રહ્યા છે. જ્યારે આરબ ને સાવણની પ્રવૃત્તિમાં હોય અને જ્યારે પૈસાની આપલે કરવાની અનુકૂલતા હોય ત્યારે અનુકરમાંની કે સહાયકારી પ્રવૃત્તિ કરવી ઘટે, પરંતુ તે વખતે તો તેઓ સાધુ જેવી નિઃસંગ દશામાં પડી જાય છે અર્થાત્ કૃપણતા બતાવે છે ને છતે પૈસે અનુદારતા બતાવી પોતાને નિંદાવે છે અર્થ એ છે કે ધાર્મિક ક્રિયા વખતે અધાર્મિકતાની પ્રવૃત્તિ કરવી ન જોઈએ, પણ મનુષ્ય તે વખતે કરી એસે છે, ને જ્યારે એ પ્રવૃત્તિ કરવી જોગ્ય છે, ત્યારે મનુષ્યને ન શોભે તેવા ઉત્તર તે આપે છે.

શ્રીમાન્ વર્ધમાનના નિર્વાણ પછી થોડો કાળ ગયા બાદ સમાજમાં ઘણી અધાધુધી ચાલી હતી જેનો ઇતિહાસ આજે કોઈને મળતો નથી. શ્રી દેવાદિર્ ગણી ક્ષમાશ્રમણ આદિ સમિતિએ મળી સૂત્રોને પત્ર ઉપર આગ્રહ કર્યો, લાસુધી વચ્ચમા ખરી સ્થિતિ શું હતી તે વાત પ્રકાશમાં આવી નથી. જે જે સમર્થ પુરુષ થાય છે, તે તે એક ધર્મસંસ્થાને સ્થાપે છે, ને તેમા ઘણા મનુષ્યોને પોતાની પાછળ ખેંચી લે છે પણ તે આવ પુરુષ ચાલ્યો જાય છે, સારપછી તે મંડળ ગમે તેવું ઉચ્ચ હોય પણ તેમાં જ સ્વચ્છંદ, વિદ્વાસિતા, અહ મમતા વિગેરે અધ સ્થિતિ પર લઇ જનારા દોષો ઉદ્ભવે છે. જૈન દર્શનના મૂલ સૂત્રો જુઓ તો જણાશે કે સાધુ દશામાં કેટલો ઉચો ત્યાગ ને તેમની કેટલી નિઃસંગતા ! એ જ દર્શનમાં ચૈત્યનુ સ્થાપન, તેની પાછળ શરીરને મળતી સર્વ સગવડો ને ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલવોને સેવકોના સપ્રમાણપત્રો : કેટલો બધો

તકાવત છે ? જે નિર્ઞ-થો ધનનો સ્પર્શ કરે નહિ, આત્મકલ્યાણની શોધમાં હોય, સંયમમાર્ગને દીપાવવા આંતર સ્ફુરણાઓ થતી હોય, - ને શ્રી વર્ધમાનનું લક્ષ્ય કરીને સયમમાં ચાલતા હોય, તે નિર્ઞ-થો આવી સ્થિતિમાં ઉતરી જાય એ કેટલું તાજુબ થવા જેવું છે ! તે વિચારનું અનુકરણ કરતા શ્લોકો (ઉપદેશ તર ગિણી) અહીં આપ્યાં છે :

મુજીમહિ વય મૈક્ષ શીર્ણ વાસો વસીમહિ ।
 શયીમહિ મહીપીઠે કુર્વીમહિ ' કિમીશ્વરે ॥૧૪૫॥
 પદ્મ્યામધ્વનિ સચરેય વિરસ મુજીય મૈક્ષ સઘ્ન ।
 શીર્ણ સિર્ગનિવસીય ભૂમિવલ્લયે રાત્રૌ શયીય ક્ષણમ્ ॥
 નિસ્સગત્વમધિશ્રયેય સમતામુલ્લાસયેયાડનિશ ।
 જ્યોતિસ્તત્ પરમ દધીય દ્વદયે કુર્વીયર્કિ મૂમુજા ॥૧૬૮॥

અર્થાત્-સાધુ જનો એમ બોલે કે અમે ભિક્ષા માગીને ભોજન કરીશું, કાટેલા-તૂટેલા વસ્ત્રો પહેરીશું, જમીન પ્રર સ્પર્શ જઈશું, મોટા લોકોથી શું ? પણે પ્રવાસ કરવો, વિરસ પણ એક વખત ભોજન કરવું, જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરવાં, કાણુ વખત ભૂમિમંડલમાં સ્પર્શ જવું, નિ સંગ સ્થિતિનો આશ્રય કરવો, નિરતર સમભાવને સંભારવો, પરમ જ્યોતિનું ધ્યાન કરવું, પણ રાજથી શા અર્થ છે ?

ધનથી લલચાયલા સાધુઓ

આવો માર્ગ શ્રી વર્ધમાન જનનો હતો પણ સાધુઓ તેવા ઉચ્ચ માર્ગમાં રહી શક્યા નહિ કાગળ એ હતું કે મધ્યમ માર્ગનો ધસારો પૂર જોસથી સમાજમાં ચાલી ગયો હતો આ સાધુ લોકોનેમા ઢળી પડ્યા. હકીકત એ હતી કે સાધુ લોકો બૌદ્ધના સંઘર્ષણને લીધે અનેક લાલચોમાં સપડાયા હતા જૈન સાધુઓએ રૂપીઆ લેવાની પણ શરૂઆત કરી હતી. આજે સાધુ લોકો રૂપીઆનો સંગ્રહ કરે તો લોકોમાં નિંદા થાય, પણ પ્રવૃત્તિ ચાલ્યા પછી લોકો જતુ કરે છે, ને રૂપીઆ આપે છે. તેમ તે વખતે તે સાધુઓને ગૃહસ્થોએ ને રાજા લોકોએ

રૂપીઆ આપ્યા છે, ને તેઓને લીધા છે. આ બધી વાત આજે આપણને પુસ્તકો ઉપરથી મળે છે. સિદ્ધસેન દિવાકર એક વખત આજ્યા જતા હતા, ત્યાં રસ્તામાં વિક્રમ રાજ તેમને મળ્યા આવે છે. રાજ વિક્રમ તેમની મહત્તા ને વિદ્વત્તા જુએ છે ને પ્રસન્ન થાય છે. તે વખતે રાજ પ્રીતિને અર્થે રૂપીઆ આપે છે.

તત્ત્વ વક્ષતયા તુટ- પ્રીતિદાને દદૌ નૃપઃ ।

કોટિ હાટક-ટકાના લેખક પત્રકેડલિસન્ ॥૬૨॥

અર્થાત્—રાજએ તેમની દક્ષતા જોઈ પ્રીતિદાનમાં એક કોટ સોનામહોગેનો લેખ પત્રમાં લખી આપ્યો. શું કગ્વાથી ? તો કહે છે કે—

ધર્મલાભ ક્વિત્રી પ્રોક્તે દૂરાદુષ્ટનપાણયે ।

સૂર્યે સિદ્ધસેનાય દદૌ કોટિ નરાધિપ ॥૬૪॥

ઉવાચ સિદ્ધો નોડસ્માકં યથા ભૂચિત્તથાકુરુ ॥૬૫॥

તેન દ્રવ્યેગ ચક્રેડસૌ માધારગમસુદગમ્ ।

દુ સ્થમાવર્મિકન્નોમ - ચૈલોદ્ધારાદિદેનવે ॥૬૬॥

અર્થાત્—દૂરથી હસ્ત ઉંચા કરી સિદ્ધસેન સૂરિએ રાજને ધર્મલાભ એમ કહે છે તે રાજએ એક કોટિ નાણા આપ્યું. સૂરિએ કહ્યું કે અમારે ન જોઈએ, તમને રૂપે તેમ કરો, તેથી રાજએ સાધારણ ખાતામાં દુ ખી સાધર્મી જનોમાં ને ચૈત્યોનો ઉદ્ધાર કરવામાં તે ધનને વાપર્યું. (જુએ પ્રભાવક ચન્નિ). આ ઉપગંત બીજા કાણે કેને ધન આપ્યું છે, તે જુઓ.—

યયૌ સ્થ પ્રમો પાર્શ્વે ચક્રે ધર્માનુચોજનમ્ ॥ ૬૭ ॥

ધ્રુવેનિ મ પ્રવેદેડથ ન મમ્યક્ત્વા ઘનાવર્ત્યમ્ ॥૧૦૧॥

દ્રવ્યલક્ષસ્ય મન્મયો વિહિત સૂર્યર્ચનિ ॥૧૦૨॥

અર્થાત્—સૂર્ય નામે એક જૈન ગૃહસ્થ શ્રવશ્રુતિ આચાર્ય પામે ગયા ને પોતાના પૈસાનો ઉપયોગ કરવા અર્પણ કરવા ઈચ્છા બનાવી, ને કહ્યું કે આ ધન જો આપ દો. તો મને થરો કાપ્પો થાય.

તે ગૃહસ્થે પ્રથમ સૂર્યનારાયણના મહાયજ્ઞમાં લક્ષ રૂપીઆ વાપરવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો, પણ પછીથી આ આચાર્ય પાસે જવાથી એ આચાર્યને નિમિત્તે વાપરવા વિચાર બદલ્યો. આ આચાર્ય પાસે તેણે સમ્યક્ત્વપૂર્વક વ્રત અંગીકાર કર્યા હતાં. આચાર્યે રૂપીયા લીધા નહિ, પણ કોઈ સ્ત્રી મરી ગઈ હતી ને તે દેવી થઈ હતી, તે દેવી ત્યાં હાજર થઈ હતી, તેથી ત્યાં ચૈત્ય કરાવવામાં તે રૂપીઆ એ આચાર્યના કહેવાથી ખર્ચવામાં આવ્યા હતા. (શુઓ પ્રભાવકચરિત્ર)

આ રીતે વિક્રમ જેવા રાજાઓ અને લલ્લ જેવા વ્રતધારી શ્રાવકો શું એટલું પણ નહિ સમજી શક્યા હોય કે આ મહાત્માઓને ધન ન ખપે? મહાત્માઓ ધનનો સ્પર્શ ન કરે, તો પછી એ ધનને શું કરે? જેઓ સંસારની સર્વ જાલથી નિવર્ત્યા છે, ને નિષ્કાંચનમય જીવન ગુજારે છે, તેમને ધનલાલસામાં ફસાવવા એ શું તેમના પરમ ભક્તોને ધટે છે? આ બધી વસ્તુ ઉપરથી એ ખ્યાલ આવે છે કે તે વખતે એવી સ્થિતિ ચાલતી હશે, એટલે ધન આપવામાં ધન આપનારનું કલ્યાણ થતું મનાતું હશે. ‘મહાનિશીથ’ અને ‘સંધપટ્ટક’ કહે છે કે તે સાધુઓ ધનનો સંગ્રહ કરતા હતાં. દુષ્કાલને લીધે ખાવાપીવાની સગવડમાં તે સાધુઓ ધન ખર્ચતા હતા, ઉપરાંત ચૈત્યો કરતા ને કરાવતા હતા. બૌદ્ધ લોકો શુદ્ધદેવની પ્રતિમા પાછળ જોમ પ્રવૃત્તિ કરતા હતા ને પૈસાનો સંગ્રહ કરતા હતા, તેમ આ લોકો પણ તેવા જ ચીલે ચાલતા હતા. માત્ર બન્નેનાં મૂળ સિદ્ધાંતોમાં ને ઇષ્ટદેવમાં તફાવત રહેતો હતો જૈનનો લેખાસ છતાં ગૃહસ્થ જેવી સ્થિતિમાં તેઓ પહોંચ્યા હતા. તાત્પર્ય એ છે કે બૌદ્ધ લોકોની હિંસાચલ જોષ જૈન સાધુઓ ચૈત્ય શબ્દ ઉપરથી ચૈત્ય-જિનબિન્ન-જિનાલય વિગેરે કરાવવાની પ્રવૃત્તિમાં પડી ગયા હતા જે તેઓ પોતાનું લક્ષ્ય ભૂલી ગયા ન હોત ને બીજાની દેખાદેખી ન કરી હોત તો આ પરિણામ ન આવત, અને જે સડો મૂળ નાંખીને પડ્યો છે, તે સડો થાત નહિ.

ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ મૂર્તિપૂજા-પ્રવૃત્તિ

હવે ભારતમાં મૂર્તિની પ્રવૃત્તિ સંબંધે એક જ પુરાવો મૂકાયે.

“ મૂર્તિપૂજાની ઉત્પત્તિ યા તો યહીકી વસી હૂઈ જગ્ગલી જાતિઓકી નક્કલ કરકે હૂઈ હોગી, યા સસ સમયકી બાહિરસે ધાવા કરનેવાલી જાતિ-ઓકી દેખાદેખી સીધી ગઈ હોગી + + બુદ્ધકે જીવનમેં શાયદ ડનકે ડીયે કોઈ મદિર નહીં બના થા, પરન્તુ ડનકી મૃત્યુકે ઉપરાત બહુતસે મદિર બન ગયે, જીનમેં ડનકી મૂર્તિયા રલ્લ્હી ગઈ. + + જવ તાત્રિક બૌદ્ધ મતકા પ્રચાર બઢા, તવ બહુતસે મદિર બનાયે જાને લગે + + તાત્રિક મતકે અનુસાર બૌદ્ધ વૈષ્ણવ ઔર શૈવ મતોંકા મેલ હોકર ઈસા ધર્મ નિકલ્લા જિસમેં દેવતા ઔર દેવીકી પૂજા સાથ સાથ હોને લગી શક્તિ યા પ્રકૃતિકી પૂજા પાંચવી યા છઠી શતાબ્દીસે શુરુ હૂઈ. તાત્રિક મત હી કે બાદસે પૂજનને જોર પકડા । ” (જી.એ. ‘સરસ્વતી’ માસિક ૧૯૧૯ જીલ્લાઈ, દેવોત્તરકા ઇતિહાસ પૃષ્ઠ ૭-૨૦)

આ લેખ પરથી એ ખ્યાલ ખાંધવાનો છે કે મૂર્તિપૂજાની ઉત્પત્તિ બુદ્ધદેવના નિર્વાણ પછી થઈ છે. બુદ્ધદેવનું માહાત્મ્ય વધારવાને બૌદ્ધ લોકોએ આ પ્રવૃત્તિ કરી હતી. ત્યારપછી દેખાદેખી જૈન લોકોએ ને બીજા લોકોએ તે વસ્તુનું અનુકરણ કર્યું. શ્રીમાન વર્ધમાનના શિષ્યો કે જેઓ બૌદ્ધ લોકના મધ્યમ માર્ગમાં લક્ષ્યાયા ન હતા, તેઓ તો તેનાથી હજારો ગાઉ દૂર ભાગતા હતા, ને ગમે તેવી મુશ્કેલી છતાં પોતાને એ વસ્તુથી દૂર રાખી શક્યા હતા. પણ વખત જતા એ શકી ન હતી, ને તેઓ મધ્યમ માર્ગ જેવી સ્થિતિ રહી સ્થિતિ જોમી કરીને એ સડામાં આખરે સપડાયા હતા. આ સડાનું બીજા આ વખતથી ગાપાણુ હતું આજકાલ એ સ્થિતિનું કેટલુંક પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે તથાપિ એ વસ્તુ હજી નાશ પામી નથી. સડાનું કારણ જો ચૈત્ય છે, તેને વળગીને જ તેઓની પ્રવૃત્તિ છે જો ચૈત્યને મૂકી દેવામાં આવે તો નિર્ગથિનો મૂળ ધર્મ તેઓના હાથમાં આવી જાય.

દ્રૌપદી સંબંધી ચર્ચા

પ્રકરણ ૩ જી

દ્રૌપદી સંબંધી ચર્ચા

દ્રૌપદીએ જિનપ્રતિમા પૂજા છે કે નહિ તે વિષે હવે આપણે જોઈએ. દ્રૌપદીએ પરણવા જતાં પહેલાં જિનપ્રતિમાને પૂજાએ હકીકત રાતાજી સૂતના ૧૬ મા અધ્યયનમાં છે; પરંતુ કોષ્ટએ જિનપ્રતિમા પૂજવી એવું વિધાન કોઈ પણ અંગ કે ઇતર જૈન શાસ્ત્રમંથમાં જણાતું નથી. સાધુઓએ પંચમહાવ્રત, પાંચ સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિનું પાલન કરવું એવું દરેક શાસ્ત્રમાં વિધાન છે, તેમ શ્રાવકોએ સમ્યક્-ત્વપૂર્વક ખાર વ્રતો પાળવાં એ વિધાન છે, પણ શ્રાવકોએ ને સાધુઓએ જિનપ્રતિમા પૂજવી એવી હકીકત જણાતી નથી. મૂર્તિ-પૂજા કરવી એ અગત્યનું વિધાન હોય તો શાસ્ત્રકારોએ એ વાતને આગળ કેમ ન કરી, એ પ્રશ્ન છે. કોષ્ટ માણસને કોઈ વાત રૂચી ને તે વાત તેણે કરી તેથી તે કરવાયોગ્ય છે એમ કહી શકાય? જો એ કરવાયોગ્ય હોય તો અવશ્ય શાસ્ત્રકાર આપણને કહે જ. પરંતુ એવું કરમાન ક્યાએ જણાતું નથી. ચરિતાનુવાદ વિષય જુદો છે ને ચરણકરણ વિષય જુદો છે. એટલી અંદર એ બે વાદનો સમન્વય કગ્વો એ હિતકારક નથી. જો તેમ હોય તો એ બે વાદને ભિન્ન કેમ પાડે? છેદ સૂતમાં સાધુઓએ નિપિદ્ધ માર્ગ ન જવું તેમ જણાવ્યું છે, ને બધ તો પ્રાચિનત્તવિધિ માર્ગ કહ્યો છે. સાતા સૂતમાં અગ્તિાનુવાદમાં કેટલીક જગ્યાએ સાધ્વીએ નિપિદ્ધ માર્ગ સેવ્યો છે તથા તેની ગુરૂણીએ તેને અલગ કરી નથી, પરંતુ શિષ્યા પોતાની બેળે ગુરૂણીથી અલગ થાય છે. અર્થ એ છે કે એક સમસે કંઈ નેમ ખીબાએ કગ્વું એ વિહિત માર્ગ નથી.

દ્રૌપદીની 'જિનપ્રતિમાપૂજ' ઉપરથી ઉઠતા પ્રશ્નો

દ્રૌપદીએ જિનપ્રતિમા પૂજા છે એમ કહેનાર સામે મહાનિશીથ

સૂત્રની એક સોટી ખતાવવી અસ છે. કમલપ્રભાચાર્ય કે જેને અનંત ભવ કરવાના હતા, તેમણે ચૈત્યપૂજનો વિરોધ ખતાવતાં અનંત સંસાર ઘટાડી નાંખ્યો, એ હકીકત શું સમજાવે છે? એટલું જ નહિ, પણ તેમણે તીર્થંકરનામ કર્મ ઉત્પન્ન કર્યું. જિનપ્રતિમા પૂજની યોગ્ય હોય તો એ અનંત સંસાર કેમ ઘટાડે ને તીર્થંકરનામ કર્મ કેમ ઉત્પન્ન કરે? એક બાળુથી મહાનિશીય પ્રતિમા પૂજવાની વિગ્રહ કહે છે, ત્યારે દ્રૌપદીને તે પૂજવાનું ચાતાસૂત્ર કહે છે એ વાતનો સંબંધ શું જેસી શકે છે? જો દ્રૌપદી આવિકા સમ્યક્ત્વવતી હતી અને તેણે પૂજા કરી તો પછી ધણા આવકો થયા છે તેમના વિષે કેમ વાત ન આવી? દ્રૌપદીને માટે વાત આવી તો પછી પાંચ પાંડવોએ જિનપ્રતિમા પૂજ કે નહિ તેમને વિષે વાત કેમ સૂત્રકારોએ ન કરી? આનંદ આવક, કામદેવ આવક વિગેરેની હકીકતો છે, પરંતુ તેમણે કોણે પૂજા કરી હોય એવી વાત જ નથી શ્રી વીરના પરમ ભક્ત રાજા શ્રેણીક હતા અને તેમના પુત્ર રાજા કોણિક વગેરે હતા, પરંતુ કોણે જિનપૂજા કરી હોય તેવી વાત ક્યાંયથી પણ નિકળતી નથી. તાત્પર્ય એ છે કે દ્રૌપદીએ જિનપ્રતિમા પૂજા છે, તેવી સૂત્રમાંની વાતની જગ્યાએ કાંઈક ગરબડ થઈ છે, પરંતુ એ સત્ય હકીકત નથી. ત્યાં જો વાત હતી, તેની જગ્યાએ બીજી વાત ગોઠવાઈ ગઈ છે. જો તેણે જિન-વીતરાગની પ્રતિમા પૂજા હોય એમ માનીએ તો પ્રશ્ન એ થાય છે કે તે વખતે દ્રૌપદી સમ્યક્ત્વવાળી હતી તેનો શો પૂરાવો? જ્યારે તે પરણે છે, ત્યારે તેના પિતા દુષ્ટ રાજા ચાર જાતિનાં ભોજન ઉપરાંત મલ ને માંસનાં ભોજનો પણ કરાવે છે ત્યાં આવનારા પાંડુ રાજા, ધૃતરાષ્ટ્ર, પાંચ પાંડવો, કૃષ્ણ, જલરામ વિગેરેને એ ભોજન આપવામાં આવે છે. દુષ્ટ રાજા જો સમ્યક્ત્વી ને આવક હોય તો એ છ પ્રકારના આહાર કેમ ખતાવે? દ્રૌપદી જો સમ્યક્ત્વી હતી, તો પરણવા પહેલાં આગળ ક્યારેય તેણે પ્રતિમા

પૂછ છે શું? અથવા જો કુષ્ઠ રાગ આવક હતો તો તેણે પોતાને માટે જિનાલય બધાવ્યું તેમ કયાંય પણ આવ્યું છે શું? આનંદ, કામદેવ, શંખ, પુષ્કલી વિગેરે અમલોપાસકો શ્રીવીરના પરમ ભક્તો હતા, પણ તેમણે પ્રતિમાની પૂજા કરી કે પોતાની ભક્તિ માટે દેવાલયો કરાવ્યાં તેવી કાંઈ હકીકતો નિકળતી નથી.

જિનપ્રતિમા એ પ્રકારની હોય તેમ સમજાય છે. એક કૃત્રિમ એટલે અશાશ્વત અને બીજી અકૃત્રિમ એટલે શાશ્વત. અકૃત્રિમ પ્રતિમાની વાત જિનાગમમાં આવે છે. ત્યાં ત્યાં સિદ્ધાચતનો જંબૂ દ્વીપમાં પવંતો ઉપર આવ્યા છે તેમાં જિન પ્રતિમાઓ છે, ને દેવલોકમાં શાશ્વત પ્રતિમાઓ છે. વળી નંદીશ્વર દ્વીપ વિગેરેમાં પણ છે. જે જે સ્થળે આગમમાં જિનપ્રતિમા વિષે વાત આવી છે, ત્યાં તે શાશ્વત પ્રતિમા વિષેની છે, પરંતુ અશાશ્વત પ્રતિમાની વાત મત્સ્ય લોકમાં ક્યાંએ આવી નથી.

રાય પસેણુધય સૂત્રમાંની સૂચાભિદેવની પૂજા

રાગ પયેસી (પ્રદેસી) સૂચાભ દેવ થાય છે, તે ઉત્પન્ન થયા પછી કેટલીક ક્રિયા કર્યા પછી ત્યાં સિદ્ધાચતનો કે જેમાં જિન પ્રતિમા છે ત્યાં આવે છે, ને તેને પૂજે છે. (જુઓ રાય પસેણુધય સૂત્ર) એ દેવ એવા વિચારમાં પડ્યો કે અહીં આવીને મારું પ્રથમ કર્તવ્ય શું છે? પછી નિરંતર શું કરવાનું છે? તત્કાલ અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયસ્કર્મ એવું શું કામ મારે કરવાનું છે? સૂચાભદેવ એવા વિચાર કરે છે ત્યાં તુરંત જ તેની સામાનિક સભાના દેવો હાથ જોડીને મેવામાં હાજર થયા અને ‘જય થાઓ. વિજય થાઓ’ એમ બોલી સ્વામીને વધાવતા તેની પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા હે દેવાનુપ્રિય! આપના આ વિમાનમાં એક મોટું સિદ્ધાચતન છે, તેમાં જિનની છંયાછંદે ઉઝી એવી એક સો ને આઠ જિનપ્રતિમાઓ બિરાજેલી છે. આપની સુધર્માં સભામાં એક મોટો માણુવક મૈત્ર્ય જે બોલો કરેલો છે, તેમાં મોહવી ગખેલા વજ્રમય:

જૈન દર્શનમાં વિકાર

ગોળ ડબામાં જિનનાં સક્રિયો સ્થાપી રાખેલાં છે. એ આપને અને અમને બધાને અર્ચનીય-વંદનીય-ઉપાસનીય છે. તો હે દેવાનુ-પ્રિય! એ પ્રતિમાઓની, એ સક્રિયોની અર્ચા, વંદના અને પરુપાસના એ આપનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે, અને વળી વર્તમાન અને ભવિષ્યમાં સદાને માટે શ્રેયરૂપ એવું એ જ કામ છે.

આ પ્રમાણે સૂર્યાભદેવને માટે હકીકત આવી છે, એટલે આ પ્રમાણે સામાનિક દેવો સૂર્યાભદેવને સલાહ આપે છે, ને જેટલા સૂર્યાભદેવો થાય છે તે બધાને આ પ્રમાણે વર્તવાનું હોય છે. આ સૂર્યાભદેવ સમ્યક્ત્વી છે એટલે તેમ કરવું જોઈએ ને જે સમ્યક્ત્વી ન હોય તેણે તેમ નહિ કરવું જોઈએ એવો કાંઈ અર્થ નથી. અર્થ એ છે કે આ સ્થળે ઉત્પન્ન થતા સર્વ દેવોને આ પ્રમાણે વર્તવાનું હોય છે. ત્યાંની એવી પદ્ધતિ છે કે જિનપ્રતિમાઓને પૂજ્યા પછી જિન સક્રિયો (દાદાઓ) ને પણ તે દેવો પૂજે છે. ત્યારપછી ત્યાં રહેલી અનેક વસ્તુઓને તે સૂર્યાભદેવો એક પછી એક પૂજે છે. આથી એવો અર્થ નથી નિકળતો કે સમ્યક્ત્વી દેવો છે તે પૂજા કરે છે, અથવા જિનપ્રતિમા વગેરેને પૂજવી એ સમ્યક્ત્વનું અંગ છે. વસ્તુ એ છે કે આ જગ્યાએ જેટલા દેવો થાય છે, તે બધા આ પ્રમાણે ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રવૃત્તિ કરે છે, ને આ સ્થાન અનંત કાળથી ચાલુ છે. આ જગ્યાએ અનંત દેવો થઈ ગયા છે ને અનંત દેવો થશે, તે બધા આ પ્રમાણે વર્ત્યા છે. લોકો આ જગ્યાએ શકા લાવશે કે સૂર્યાભદેવ એ પ્રતિમા આગળ ‘નમોત્યુષુ’ કહે છે, તો તે દેવ સમ્યક્ત્વી છે એ વાત તદ્દન સ્પષ્ટ સમજાય છે. હિતરમાં જણાવવાનું કે તે જિનપ્રતિમા છે, તો તેની આગળ એ દેવો એ શકસ્તવ (નમોત્યુષુ) કહે છે, તેમાં શું આશ્ચર્ય છે? અન્ય દેવની પ્રતિમા હોય ને ‘નમોત્યુષુ’ કહે તોએ બંધ બેસતો વિષય છે પરંતુ એ જિનપ્રતિમાઓની આગળ જે ભક્તિ પૂજા ને નમોત્યુષુ કહેવામાં આવે છે, તે દેવોનો જીવ (પરપર) વ્યવહાર છે

દ્રૌપદી સંબંધી અર્થો

અથવા કહો કે ૩૯ વ્યવહાર છે. જ્યાં જ્યાં જે સ્થિતિ વર્તન હોય તેમ તેમણે કરવું ઘટે તેમ ન કરે તો તેમને ત્યાં ચાલતી પ્રણાલિકા નો ભંગ થાય છે. જે એકલા સમ્યક્ત્વી દેવો કરતા હોય ને મિથ્યાત્વી દેવો ન કરતા હોય તો તે તેમનો જીવ વ્યવહાર નથી, પણ સમ્યક્ત્વને અંગે તેમની ભક્તિ છે એમ અર્થ અવશ્ય નિકળે; પરંતુ વસ્તુસ્વરૂપ તેમ નથી. સામાનિક દેવોએ તે મૂર્ચાભને સલાહ આપી ત્યારે સામાનિક દેવોએ તેને એમ નથી કહ્યું કે જેઓ સમ્યક્ત્વી દેવો હોય છે તેમને આ પ્રમાણે કરવાનું છે, ને જે મિથ્યાત્વી હોય તેમને કરવાનું નથી. દેવો સમ્યક્ત્વને અંગે એ જિનપ્રતિમાઓની પૂજા-અર્ચા કરતા હોય તો ઉત્પન્ન થયા પછી કોઈ બીજી વખતે તે પ્રતિમાઓની પૂજા-અર્ચા કરવા તે દેવે વખત લેવો જોઈએ; પરંતુ એ વાત ત્યારપછી કાંઈ નિકળતી નથી એથી એ સ્પષ્ટ થાય છે, કે તે દેવો પૂજા કરે છે, તે તેમના ઉત્પન્ન થવા સાથે જિત (૩૯) વ્યવહારને લીધે કરે છે.

‘જિનપૂજા’ એટલે કામદેવની પૂજા

શાશ્વત પ્રતિમા દેવલોકમાં ને જબ્બૂદ્રીપ નંદીશ્વર દ્રીપના પર્વતો વિગેરેમાં છે, પરંતુ અશાશ્વત પ્રતિમા વિષેની વાત કોઈ મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં ચાલી જણાતી નથી. એક દ્રૌપદી, અંગેની વાત જ્ઞાતાસૂત્રમાં છે જિનપ્રતિમા દ્રૌપદીએ પૂછે તો એ જિન એટલે તીર્થંકરની પ્રતિમા છે કે કોઈ બીજા દેવની છે એ વાત બરાબર સ્પષ્ટ થતી નથી જ્યારે તેણે પ્રતિમા પૂજે છે ત્યારે તે પરણવાની તૈયારીમાં છે, ને તે વખતે સ્વયંવર મંડપમાં જવાનો તેનો પ્રસંગ છે જે તે સામાયિક પૌષ્પોપવાસ કે સામાન્ય કામનો પ્રસંગ હોય તો સમજાય કે તે કદાચ ભક્તિને અંગે હોય; પરંતુ એ વખતે એ વાત હતી જ નહિ તે વખતે દ્રૌપદી પૂર્ણ મોહમાં ધમધમતી હતી તેમ ન હોય તો એ કન્યા એકી સાથે પાંચ પુરુષને કેમ પસંદ કરે ને તે પાંચેના ગળામાં એકી વખતે એ વરમાળા કેમ નાખે ? આ જ

હકીકત ખતાવી આપે છે કે તેના દિવમાં તે વખતે અગાધ મોહ હતો. સુકુમાલિકાના ભવમાં તેણીએ પાંચ પતિ સાથે વેશ્યાને મુખ ભોગવતી જોઈ હતી; તે જ વખતે એ વિષયાભિલાષિણી સાધ્વી પાંચ પતિને પરણવાને નિદાન કરે છે. એના દિવમાં મોહ હતો તેથી જિન (કામદેવ) પ્રતિમાને પૂજે છે, નહિ કે તીર્થંકરની પ્રતિમાને. લોકો લગ્નને વખતે પોતાનાં ઇષ્ટ દેવ-દેવીઓને પોતાની ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવાને માટે પૂજે છે, પણ ત્યાં ધર્મનો ખ્યાલ રહેતો નથી. કોઈ શંકા કરશે કે જિનપ્રતિમા એટલે કામદેવની પ્રતિમા છે એમ શા આધારે કહો છો? જિન એટલે કામ એવો અર્થ હૈમી કોષમાં છે તે તપાસી જુઓ. જિન શબ્દનો અર્થ વીતરાગ, શુદ્ધદેવ, ને જિન એટલે કામદેવ, કારણકે સર્વ જગતને તે છતે છે, એટલા એ શબ્દના અર્થો હૈમી કોષમાં કર્યા છે. સુકુમાલિકાના ભવથી છૂટી પરન્તુ તેણે નિદાનની આસોચના નહિ કરી; ત્યાંથી ખીજ દેવલોકમાં તે વેશ્યા (અપરિગૃહિતા) દેવી થાય છે. ત્યાં સ્ત્રીપણ મેળવે છે. ત્યાંથી છૂટી દુપહ રાજાને ત્યાં પુત્રી થઈ. પિતાને તેને સંતોષવા અર્થે સ્વયં-વર રચવાની ઇચ્છા થઈ આવે છે. પિતાએ તેને પરણાવી હોત તો શું એકી સાથે પાંચ પુરુષની સાથે હસ્તમેધાપ કરી આપત કે? પરન્તુ તેના ભવિષ્યમાં એવું થવાને યોગે પિતાએ સ્વયંવર રચ્યો. હવે જ્યાં પરણવા જાય છે ત્યાં જિનપ્રતિમાને પૂજે છે, એટલે કામદેવની પ્રતિમાને પૂજે છે, પરન્તુ તે વીતરાગ-તીર્થંકર દેવની પ્રતિમા હોય તેમ જણાતું નથી.

દ્રૌપદી સંખંધે મૂલ સૂત્રોમાં દાખલ થએલા વિકૃત પાઠો

અહીં કોઈ શંકા લાવશે કે દ્રૌપદી સમ્યક્ત્વી નથી તો તેણે પ્રતિમાની આગળ ‘નમોત્યુષ્’ સ્તવન કેમ કર્યું? આનો ઉત્તર એ છે કે સૂત્રની અસહી-મૂલ પ્રતિઓમાં ‘નમોત્યુષ્’ કલાતું જણાવ્યું નથી. હાલની પ્રતિઓમાં જેટલો પાઠ છે તેટલો પાઠ તેમાં નથી; એટલે આગ્યીન પ્રતિમાં ને અર્વાચીન પ્રતિમાં પાઠનો તફાવત જણાય છે.

હાલની પ્રતિઓમાં પાઠ વધારી દેવામાં આવ્યો છે. આ વાત ક્યારથી ફરી ગઈ છે અથવા એ વાતનો પુરાવો શો છે તે જાણવું જોઈએ. અસલી પ્રતિ બાબત એ પુરાવા છે. એક પુરાવો એ છે કે શ્રીમાન ધર્મસિંહજી સ્વામી દ્રૌપદીની ચર્ચામાં જણાવે છે કે ભરૂચના ભંડારમાં તાડપત્રની પ્રતિ છે, જે 'સાતમેા વર્ષ'ની છે તેમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે 'જિણપદિમાણ અન્વણ કરેહ કરિતા જેણેવ અતેસરે તેણેવ સવાગચ્છહ'.

ખીજો પુરાવો એ છે કે શતાવધાની શ્રી રતનચંદ્રજી મુનિ જણાવે છે કે "દ્રૌપદીને અંગે જિનપૂજા વિષે જે હકીકતો સૂત્રમાં આવી છે તે કેટલીક વધુ પડતી છે ને સંબંધ વિનાની છે, તે અમારી શોધ ને તપાસ ઉપરથી જણાઈ આવ્યું છે. આગ્રામાં ચાતુર્ભાસ ક્યું તે દરમિયાન શ્રી ગણધીરવિજયના પૌત્ર શિષ્ય શ્રી રતિવિજયજીના ભંડારમાં પડિમાત્રાની એક પ્રાચીન પ્રતિ જોવામાં આવી. તેના ઉપરથી જણાવું છું કે અસલી પ્રતિમાં આ પ્રમાણે છે." તેમણે તૈયાર કરેલી 'સાહિત્ય સંશોધનની આવશ્યકતા' નામની પુસ્તિકામાં તે જણાવે છે. "સ્થાનાંગ આદિ નવ અંગો પર ટીકા લખનાર શ્રી અભયદેવસૂરિ કે જેમણે ચાતા સૂત્ર પર વિક્રમ સંવત્ ૧૧૨૦ માં ટીકા લખી છે, તેમાં તેમણે પોતાની પ્રતિમાં નમેાત્યુણું રહિત પાઠ મુખ્ય રીતે રાખ્યો છે, અર્થાત્ નમેાત્યુણું કે તે સંબંધી બીજા પાઠોની ટીકા તેમણે ત્યાં કરી નથી. જુઓ આગમોદય સમિતિએ પ્રકાશિત કરેલું સટીક ચાતા સૂત્ર પત્ર ૨૧૦ પર પકિત છકી છે, તેમાં લખેલી ટીકા "જિણપદિમાણ અન્વણ કરેહ તિ, એકસ્યા વાચનાયમેતવદેવ દ્રવ્યતે."

આ ઉપરથી નિશ્ચિત થાય છે કે સૂરિજીએ ટીકા લખતી વખતે જે પાઠ હતો તે પાઠ મૂલ્ય રાખી લીધો છે, વાચનાન્તર છે તેને ગોણુ રૂપમાં લીધો છે. તે પત્રની આહમી પકિત જુઓ: 'વાચનાન્તરે તુ જ્ઞાયા જાવ મબ્બાલકાર વિમૂમિયા મજ્જણઘરાલો પહિનિસ્ત્તમઢ (૨) જેણમેવ જિણધરે તેણમેવ સવાગચ્છહ (૨) જિણધર અણુપવિસહ.....'

જૈન દર્શનમાં વિકાર

આ સ્થળે શતાવધાનીજી જણાવે છે કે ટીકાકારના હૃદયની કેટલી બધી ઝગજગત છે તે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે, કારણ કે જે ગૌણ (વાચનાન્તર) પાઠ હતો તેને તેમણે મૂલમાં દાખલ ન કર્યો. જે તે વાત તેમને માન્ય હોત તો અવશ્ય તે પાઠ તે જગ્યાએ દાખલ કરત. પરંતુ તેમને જે મૂળ પાઠ માલૂમ પડ્યો તે તેમણે રાખ્યો, ને ગૌણ રૂપમાં હતો તેને ગૌણમાં રાખી લીધો. આટલું લખ્યા પછી તે જણાવે છે કે અભયદેવસૂરિજીએ જે પદ્ધતિ રાખી તે પદ્ધતિ આ સૂત્રના પ્રકાશનકારે રાખી નથી, પરંતુ વસ્તુને ફેરવી નાંખી છે. જે ગૌણ પાઠ તરીકે ટીકામાં હતો તેને ઉઠાવી મૂળમાં દાખલ કરી દીધો છે, ને ટીકાકારને જે માન્ય હતો તેને ઉઠાવી દેવામાં આવ્યો છે. વિક્રમની બારમી શતાબ્દીમાં જે પાઠ હતો તે આજ વીશમી શતાબ્દીમાં રહ્યો નથી. આ ઉપરથી શતાવધાનીજી લખે છે કે આગમોદય સમિતિની આ શોધક પ્રવૃત્તિ શોભારૂપક નથી. લિખિત પ્રતિ હોય છે તો તેમાં એક પ્રતિમાં ફેરફાર થાય છે, પરંતુ ન્યારે એ પ્રતિને મુદ્રિત કરવામાં આવે છે ત્યારે તે ફેરફાર બધી પ્રતિઓમાં ઊતરી આવે છે. સંસ્કરણ કરનારા વિદ્વાનો મૂલપાઠ સાથે ગૌણપાઠ બતાવવા કૌ સનો ઉપયોગ કરે છે, પરંતુ અહીં એ કૌ સને કાઢી નાખી સરખા પાઠમાં એ પાઠ મેળવી દીધો છે. તાત્પર્ય એ છે કે જ્ઞાતા સૂત્રમાં કેટલો પાઠ 'વધારી' દીધો છે તે આ 'સાહિત્ય સંશોધનકી આવશ્યકતા' પુસ્તિકા જોવાથી માલૂમ પડી આવશે.

દ્રૌપદી રાજકન્યા સ્નાનગૃહમાં પ્રવેશ કરી જિનગૃહમાં આવી, મોરપીચ્છીથી જિન (કામદેવ)ની પ્રતિમાને પૂજી સ્વયંવરમંડપમાં એ સહચારિકા સાથે આવે છે. તે વખતે સહચારિકા એક હસ્તમાં દર્પણમાં રાખ્યોતુ પ્રતિબિંબ લે છે ને તે રાખ્યોતુ બલ શૌર્ય જાતિ કુળ વિગેરેની વિશિષ્ટતા જણાવતી આગળ આવે છે પછી નર્મ પાંચ પાંડવો એક સાથે બેઠેલા હોય છે, ત્યાં તે રાજકન્યા આવે

છે. ત્યાં શાસ્ત્રકાર કહે છે તેમ ‘પૂર્વકચ નિયાણેણ ચોદ્વિજ્ઞમાણી’
પૂર્વકૃત નિદાનથી ત્રેરાએલી દ્રૌપદી એકી સાથે પાંચ પાંડવોને પંચ
વર્ણવાળી પુષ્પની વરમાળા પહેરાવે છે. ઉપરાંત દ્રૌપદી કહે છે કે
‘આ પાચે પતિને હું વરી ચૂકી છું.’ તેના કથન પ્રમાણે “લોકોઃ
રમે માની એસે કે એક પુરુષને વરી છું. ‘एएणं मये पच पढ्वा वरिया’
પરન્તુ હું એ પાચે પાંડવોને વરી છું.” આ ઉપરથી એ કહેવાનું
છે કે તે વખતે તેના હૃદયમાં કેવી નિષયજ્વાલા હશે? સમા-
જમાં ગિષ્ટ આચારને પસંદ કરનાર વર્ગમાં એક સ્ત્રી ક્યારે પણ
પાચ પુરુષને પસંદ કરે તેમ જણાતું નથી. છતાં ત્યારે તેણે
પાચને પસંદ કર્યા ત્યારે એ ગજવર્ગમાં કેટલો ઘોઘાટ થયો
હશે, અથવા કેટલું બધું આશ્ચર્ય થયું હશે? એ બધાનું મૂળ કારણ
તપાસો તો એક પ્રથમ નિષયજ્વાલા સિવાય બીજું શું હોઈ શકે ?
ત્યા તેણે વીતરાગની પ્રતિમા પૂજી હોય એ કેવળ અસંભવિત છે;
કારણથી કાર્ય માલુમ પડી આવે છે.

જિન પડિમાનો અર્થ કામની પ્રતિમા હોય એમ આ પાઠના
ફેરફાર પહેલાં હોય એમ હેમચંદ્રાચાર્યના દ્રોષથી જણાય છે. એ વસ્તુ
છેવટ ગુણસાગરસૂરિ થયા ત્યાસુડી સચવાઈ રહી હોય તેમ જણાય
છે. ગુણસાગરસૂરિ કે જેમણે હાલસાગરનામનો રાસ બનાવ્યો છે, તેમાં
પાંચ પાંડવ ને દ્રૌપદીનો ઇતિહાસ તે આપે છે, તેમાં જણાવે છે કે :

કરી પૂજા કામદેવની ભાખે દ્રૌપદી નાર,

દેવ દયા કરી મુજને ભક્ષો દેભે ભરથાર.

(ખંડ છઠો-હાલ ૧૧૬ : રચનાકાળ ૧૬૭૨)

હૈમી કોપમાં હેમચંદ્રાચાર્યે જિનનો અર્થ કામદેવ કર્યો છે ને
આ ગુણસાગરસૂરિએ પણ જિનનો અર્થ આ સ્થળે કામદેવ લીધેલ
છે ને એ જગ્યાએ દ્રૌપદીની દષ્ટિમાં જિનપ્રતિમા એટલે તીર્થંકરની
પ્રતિમા હોય તો એ લોકો કામની પ્રતિમા કેમ જણાવે ? આ વાત
પગીથી ઉપડી હોય એમ જણાય છે, ને ‘નમોત્યુષ્ઠ’ ને

‘જહા સૂરિયાબો’ એ પાકો ધીમે ધીમે આ લોકો ધુસાડતા ગયા છે. આ વાત આજે એક મોટા વૃક્ષની જેમ દૃઢ થતી ગઈ છે. હેમચંદ્રાચાર્ય ને અભયદેવસૂરિ એ બન્નેની વચમાં કાળવું ઝાઝું અંતર નથી. અભયદેવસૂરિ જે ટીકાકાર છે તેમણે એ જગ્યાએ તીર્થંકરની પ્રતિમાનો અર્થ લીધો નથી, અર્થાત્ એ વખતે વિકૃત પાઠ હતો નહિ તે ઉપર આપેલા પાઠ ઉપરથી જણાય છે. હેમચંદ્રાચાર્યે પણ જિનનો અર્થ કામદેવ લીધો છે એટલે ત્યાંસુધી તે લોકોના ખ્યાલમાં વીતરાગ કે તીર્થંકરની પ્રતિમાનો અર્થ ઘટિત જણાયો હોય તેમ નથી. ત્યારપછીના લોકોએ આ વાત ઊભી કરી દીધી છે. શતાવધાનીજી જણાવે છે કે આ પ્રમાણે કિશનગઢ દિલ્લી આદિ અનેક શહેરોમાં જ્ઞાતા સૂત્રની પ્રાચીન પ્રતિઓ જોઈ છે, તેમાં પણ ‘નમોત્યુષ્ણ’ ના પાકો નથી.

પ્રાચીન પ્રતિમાં કેવો પાઠ છે ને હાલમાં આગમોદય સમિતિ તરફથી બહાર આવેલી પ્રતિમાં કેવો પાઠ છે, એ નીચે મૂકી બતાવીએ:

આગ્રામાં રત્નવિજયજીના ભંડારમાં જ્ઞાતાસૂત્રની પ્રતિમા ૧૮૩ આ પત્રના પ્રથમ પૃષ્ઠમાં આ પ્રમાણે પાઠ છે. [જુઓ ૨૧થે જોડેલો એ પત્રનો ફોટોગ્રાફ]

“ તતેણ સા દોવડ રાયવરજ્ઞા જેણેવ મજ્જણધરે તેણેવ સ્વાગચ્છડ । સ્વાગચ્છિતા મજ્જણધરં અણુપવિસડ (૨) પ્હાયા જાવ સુદ પવેસાડ । મંગલજ્ઞ વચ્ચાઈ પવર પરિહિયા । જિણપડિમાણ અજ્ઞણ ઝરેડ । કરિતા જેણેવ અતેરે તેણેવ સ્વાગચ્છડ ॥

હાલના જ્ઞાતાજીની પ્રતિમાં નીચે પ્રમાણે પાઠ છે.

“ તતેણ સા દોવડ રાયવરજ્ઞા જેણેવ મજ્જણધરે તેણેવ સ્વાગચ્છડ સ્વાગચ્છિતા પ્હાયા કય વાલેકમ્મા કય કોલય મંગલ પાયચ્છિતા સુદ પવેસાઈ મંગલજ્ઞ વચ્ચાઈ પવર પરિહિય મજ્જણધરાબો પડિનિક્કમ્મ પડિનિક્કમિના જેણેવ જિણધરે તેણેવ સ્વાગચ્છડ સ્વાગચ્છિતા જિણધરં અણુપવિસડ અણુપવિસિતા જિણપડિમાણ લાલોણ પનામ ઝરેડ કરિતા લોમહચ્ચ પરા સુસડ

અવ જહા સરિયામો જિણપટિમામો અચેડ અચિતા તહેવ મળિયવ્વ જાવ
ધૂવ હહહ હહિતા વામ જાણું અચેનિ દહિણ જાણું ધરણીતલંભિ ધિવેસેતિ
ળિવેસિતા તિસ્સુતો મુધ્યાળં ધરણીતલંભિ ળમેડ ળમાડના ઈસિંપચ્છુળસાન બ્રહ્મ
જાવ કરુદુ એવ વચાસી 'નમોન્યુળ અરિહતાગં મગવતાળં જાવનપનાળં'
પઢિનિસ્સમિના જેણેવ અતેડરે તેણેવ ડવગચ્છડ ।”

(ભાવનગરમાંથી પ્રકાશિત થયેલી પ્રતિ : વિક્રમ સંવત ૧૯૮૬)

બેઉ પાડોની વચ્ચે કેટલું બધું અંતર છે તે સ્પષ્ટ નોંધપાત્ર છે. અસહી પ્રતિમાં ત્રણ ચાર લીટીઓ છે ને અર્ગમીન પ્રતિમાં દસ આર લીટીઓ છે. પાઠ ઉપરથી સ્પષ્ટ સન્નિધ્ય છે કે જુદા જુદા પ્રસંગે આવેલા પાડોનો સંગ્રહ કરી એક સ્થળે દાખલ કર્યો છે. ‘માલોણ પળામ કરેહ હોમ દવ્ય પરમુનહ’ આ પાડો ગાતાણના શ્રીગ્ન અધ્યયનમાં પુત્રની અભિલાષા માટે ધન્ય સાર્થવાહની સ્ત્રી દેવદેવીઓની પૂજા કરે છે ત્યાં રહેલા છે. નમોત્યુણું જેવા પાડો સુરિયાબના અધિકારમાં છે. તે બધા એકત્ર કરી આ સ્થળે ગોઠવાયા છે.

પાલીતાણાના પર્વત ઉપર એક મુંદર આગમશાલા આંધવાસી આવેલી છે, ને તેમાં મુંદર પથ્થર ઉપર આગમેને દેવગવવામાં આવ્યાં છે. આ પાડો એ પ્રમાણે આશ્રેષ્ઠવામાં આવ્યા છે. આને આગમમાં ફેરફાર થયેલ લિખિત કે મુદ્રિત પ્રતિસબ કે કોઈ સાંભળતું નથી તો પછી એટલા બધે ઉચે આશ્રેષ્ઠેલ પથ્થરમાં કેણુ જેવા જન્મ અને કહેવાનું હતું કે તેમાં ફેરફાર થયો છે? યનાગધાની સ્ત્રી રત્નચંદ્રજી મહારાજ ‘સાહિત્ય સંશોધનની આવશ્યકતા’ માં પણ એજ ખૂબ મારી ગયા છે. કરવામાં આવેલા ફેરફારનું એક વધુ ઉદાહરણુ લઘુએ કેશરાજજી કૃત ‘ગમરાસ’ ની મૂલ અનેક પ્રતોમાં એક જગ્યાએ ૨૪ મી ઢાળમાં મુદ્રિકામાં અગ્નિહતનું નામ લખાવેલ આવે છે; ત્રિવાય કોષ જગ્યાએ ચૈત્ય કે પ્રતિમાની લકીકત આવતી નથી. તોપણ આનંદ મૌકિનક ગ્રંથાવલિ ને સાગરાનદ્ધરિ તરફથી પ્રકાશિત થયેલ છે, તેમાં એ જ ‘ગમરાસ’ દાખલ કર્યો છે, તેમાં

હાથે હાથે જિન બિમ્બ ને ચૈત્યને દાખલ કરી દીધા છે. કોઈ વાચક અસહી પ્રત, જીવે ને તે અથાવલીમાં પ્રકાશિત થયેલો રામરાસ જીવે, એટલે અવસ્થ તેની ખાત્રી થઈ જશે. સંશયનો ખુલાસો કરવો હોય તેને માટે માર્ગ છે પરંતુ જેને ઈરાદાપૂર્વક વિકૃતિઓ કરવી હોય તેને કોણ અટકાવી શકે ?

દ્રૌપદી રાજકન્યાએ જિનપ્રતિમા પૂજી, તો જો એ તીર્થંકરની પ્રતિમા હોય તો તેને તે અડકી કેમ શકે ? એ પ્રતિમાને દ્રવ્યલિંગીએ ગ્રહણ કરેલ છે કે સમ્યક્ દષ્ટિએ ગ્રહણ કરેલ છે ? દ્રવ્યલિંગીએ ગ્રહણ કરેલ હોય તો તે મિથ્યાત્વીની પ્રતિમા થશે દ્રૌપદી સમ્યક્ત્વી હતી નહિ એમ એ પાઠ ઉપરથી નિકળે છે. દ્રૌપદી એ પ્રતિમાને લોભ હસ્ત (ભારપીછી)થી સાક્ કરે છે ને પ્રતિમાને સ્પર્શ કરે છે. જિનપ્રતિમા હોય તો દ્રૌપદી સ્ત્રી-જાતિ તેને સ્પર્શી શકે કેવી રીતે ? સ્ત્રીજાતિનો સ્પર્શ તીર્થંકરની પ્રતિમાને થવો ન જોઈએ, છતાં થાય છે, તો ત્યાં એ પ્રતિમા કોઈ બીજી છે, પરંતુ જિનપ્રતિમા તો નથી જ.

આ બધા ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે દ્રૌપદી પાંચ પતિની પસંદગી કરીને પરણી ત્યાંસુધી એ સમ્યક્ત્વી નહોતી. તે પરણી ત્યારે છ પ્રકારના આહાર ઉત્પન્ન થયા છે ને કૃષ્ણાદિ પાડવોએ એ ભોજનો વાપર્યાં છે. એટલે ત્યાંસુધી તેઓ જૈન દર્શનમાં આવ્યા હોય તેવું જણાતું નથી. આથી ત્યાંસુધી દ્રૌપદી આવિકા થઈ નથી એમ પ્રતીત થાય છે અભયદેવસૂરિએ ત્યાંસુધી વૃત્તિ લખી છે ત્યાંસુધીના પાઠમાં આ બધો પાઠ જણાતો નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમણે વૃત્તિમાં શેકડું પણ જણાવ્યું નથી. એક વાચના ને બીજી વાચનાન્તરમાં પણ એ વિષય નથી.

પ્રકરણ ૪ થું

સ્થાપનાચાર્ય

આજે જૈન સમાજમાં સ્થાપનાચાર્યની પ્રણાલિકા જોસભેર ચાલી રહી છે જ્યાં મૂર્તિ ન હોય ત્યાં મૂર્તિપૂજકો ધર્મકાર્યના પ્રસંગે સ્થાપનાચાર્યને મુખ આગળ સ્થાપે છે. આ પ્રવૃત્તિ તેમની મૂળ પ્રણાલિકા છે કે હમણાં હમણાં ઉપજ્ઞવી કઠાયલી છે, એ સંબંધી વિચાર કરવાનો છે. જૈન જનતાને તેમને દોરનારાઓ જેમ ચલાવે તેમ ચાલવું પડે છે, છતાં તેમનામાં સારા વિચારકો પણ છે કે જેઓ પ્રવાહમાં ચાલતા નથી. તેમને ઉપજ્ઞવી કોઢેલી વસ્તુ ગમતી નથી. સ્થાપનાચાર્યની પદ્ધતિને કેટલાક અનુયાયી વર્ગે વધાવી લીધી છે, પરંતુ અચલ ગચ્છનાયક શ્રી મહેન્દ્રસૂરિ આ પદ્ધતિને માટે ના પાડે છે. જુઓ શતપદી ભાષાંતર પૃષ્ઠ ૨૭. અચલ ગચ્છનાયકનો સ્થાપના સામે વિરોધ

(૧) જિનકદંપી વિગેરેને દંડાદિ રૂપ સ્થાપનાચાર્ય નથી કારણકે તેઓને શુરુકુલવાસની અપેક્ષા નથી, તેમજ દંડાદિક ઉપકરણો હોતા નથી માટે મનમાં જ શુરુનો ભાવ થાપે છે.

(૨) આવકોને પણ સ્થાપનાચાર્ય નથી, કારણકે શુરુકુલ નિરપેક્ષ જિનકદંપી મુનિઓને પણ જ્યારે નથી, સારે તે આવકોને ક્યાંથી હોય ? કોઈ પૂછશે કે શું ત્યારે આવક શુરુકુલવાસી નથી ? નેનો ઉત્તર એ છે કે શુરુકુલવાસી તે ગણાય કે જે તેમની સાથે જ ખાદ્ય અને તેમની સાથે જ રહે ને સૂએ, તેમની સાથે પ્રતિક્રમણ કરે, તેમની સાથે ગામો ગામ વિચરે, શુરુ યોગ્ય ભાત પાણી લાવી આપે, રાત દિવસ પાસે રહે, અને તેમના જ હુકમમાં વર્તે. માટે આવક કદા શુરુકુલવાસી ન ગણાય.

(૩) પ્રદેશી રાજ તથા શંખ આવક વગેરેની પૌષ્ઠશાળામાં પણ સ્થાપનાચાર્ય જણાતા નથી, કારણકે તેમણે પોસહ તથા અણુસણ કરતાં પૌષ્ઠશાળામાં જેમ સંચારા તથા સ્વડિલભૂમિની પ્રત્યુપેક્ષણા કરી છે, તેમ કાંઈ સ્થાપનાચાર્યની પ્રત્યુપેક્ષણા કરી નથી.

(૪) સ્થાપનાચાર્ય સિવાય પણ અનિયત સ્થાનમાં સામાયિક થઈ શકે છે, કેમકે આવશ્યક ચૂંટણીમાં અનૃદ્ધિપ્રાપ્ત આવકને ચારે સ્થળે સામાયિક કરવું કહ્યું છે. તે ચાર સ્થાન એ કે ચૈત્યમાં, સાધુની પાસે, પૌષ્ઠશાળામાં, ને જે કોઈ સ્થળે અવકાશ મળે ત્યાં સામાયિક કરવું. અહીં જે કોઈ સ્થળનો અર્થ એ છે કે ખેતર, ખળાં, સભા, પરખ, વખાર કે સચવારાના પડાવ વગેરે સ્થળે પણ જીવજતુરહિત શુદ્ધ ભૂમિ જોઈ આવકે સામાયિક કરવું એટલે અહીં સ્થાપનાચાર્ય શી રીતે સંભવી શકે? આવકો કંઈ ખેતર પાદર ગામાંતરે જતા સ્થાપનાચાર્યની સાથે જતા-આવતા નથી.

(૫) સ્થાપનાચાર્ય સિવાય અનુદાન કરતાં કંઈ શન્યવાદ પણ નથી, કારણકે આવશ્યકચૂંટણી તથા પચાશક વગેરેમાં અનિયત સ્થાને પણ સામાયિક કરવું કહેલ છે. આવશ્યકચૂંટણી, અનુયોગદ્વાર, વિશેષાવશ્યક તથા યોગશાસ્ત્રની ટીકામાં મનમાં શુદ્ધનો ભાવ રાખવાથી પણ સ્થાપનાચાર્ય થાય છે, એમ કહેલ છે. તેમજ જિનકલ્પી મુનિઓ દંડાદિક સ્થાપનાચાર્ય વિના પણ અનુદાન કરે છે. વળી પ્રદેશી રાજ અને શંખ આવક વગેરેની પૌષ્ઠશાળામાં સ્થાપનાચાર્ય કહ્યો નથી. તેથી એ અંથો તથા એ પૂર્વ પુરોષોનું પ્રમાણ લઈ આવકો પણ દોઢલા વાંદલા શુદ્ધ મહારાજને મનમાં સાક્ષાત્ ખડા કરી ચિંતવતા થકા તેના આલખને અનુદાન કરે તો તેમાં શન્યવાદ ન થાય. શન્યવાદ તો ત્યારે થાય કે જ્યારે સાક્ષાત્ શુદ્ધ પાસે કે સ્થાપનાચાર્ય પાસે રહ્યા છતાં પણ ચિત્ત બીજા સ્થળે આવેલ હોય.

વળી જે બહારની સ્થાપના સિવાય મનમાં શુદ્ધનું સ્મરણ છતાં પણ ક્રિયા ન જ કરાય તો વિવેકી આવકો પ્રભાતે ઉઠી સામે

પ્રતિમા નહિ હોવા છતાં મનમાં કાઈ ચૈત્ય કે તીર્થ ધારીને ચૈત્ય વાદે છે તેમજ કેટલાંએક ધરિયાવહી પડિછમી સજ્ઞાય કરે છે તે કેમ થતે? વળી જે ગામો કે ધરોમા ન હોય પ્રતિમા, અને ન હોય સ્થાપનાચાર્ય, તેવા સ્થલમાં રહેનારા શ્રાવકોએ શું અવિરત જ રહેવું? માટે તેવા સ્થલે દેવગુરને મનમાં ધારીને જ ચૈત્યવંદન પચ્ચખખાણુ ધરિયાવહી સજ્ઞાય વગેરે કરવાં જોઈએ.

(૬) શ્રાવકના સ્થાપનાચાર્યની શાસ્ત્રમાં ક્યાંય વિધિ જણાતી નથી કેમકે સૂત્ર નિર્ધુક્તિ ભાખ્ય ચૂર્ણિ વૃત્તિ અને ટિપ્પન રૂપ આગમ અથોમા ક્યાંય સ્થાપનાચાર્ય પ્રતિષ્ઠિત કરાએલા હોય એવું કહ્યું નથી. શ્રાવકે આ વિધિએ તેની પ્રત્યુપેક્ષણ કરવી તથા ગામાતરે ઈર્ષ જવું ઇત્યાદિ વિધિ પણ ક્યાંય જણાતી નથી.

(૭) સ્થાપનાચાર્ય બાબત તેવી ઘટમાન યુક્તિઓ પણ નથી. સ્થાપનાચાર્યને ગુરુ લેખી અપકાય તથા ઉજલવાના સ્પર્શથી બચાવેા છો, અગર ભૂલેચૂકે તે થઈ જતાં શ્રાવકોને પ્રાયશ્ચિત્ત આપેા છો, ત્યારે તેમ કરતાં મોટા પ્રાયશ્ચિત્તવાલો જીનો સંઘટો કેમ નથી અટકાવતા? વળી આધાકર્મી સ્થાન તથા પાટલા કેમ તેને માટે રાખેા છો? તેમજ ધોએલી મોપતી ઉપર તેને કેમ સ્થાપેા છો? તથા તે ગૃહસ્થના ધરે કેમ વાસ કરી શકશે? તથા શી રીતે આમાંતર જતાં વાહન ઉપર લઈ જઈ શકાશે? ઇત્યાદિ વિચાર કરતાં ઘટમાન યુક્તિઓ પણ જણાતી નથી.

(૮) મનમાં ગુરુનો ભાવ રાખવાથી પણ સ્થાપનાચાર્ય થઈ શકે છે જ, કારણકે વિશેષાવસ્થક, આવસ્થક ચૂર્ણિ, અનુયોગદાર વૃત્તિ, વિશેષાવસ્થક વૃત્તિ તથા યોગશાસ્ત્ર વૃત્તિમાં સાક્ષાત્ ગુરુના અભાવે દંડકાદિ સ્થાપનાચાર્ય સ્થાપવેા અથવા મનમાં ગુરુનો ભાવ વધારવેા એમ જે પ્રકારે પ્રતિપાદન કરેલ છે. (જુઓ વિચાર ૨૧ મો) સ્થાપનાની નિરૂપયોગિતા.

જે સંપ્રદાયના અનુયાયીઓ સ્થાપનાચાર્ય કરવા વિષે

કહે છે તેજ સંપ્રદાયના અન્યસંગમ્મના શ્રી મહેન્દ્રસૂરિના સ્થાપના કરવા વિષેના વિચારો વાંચી જો સ્થાપના ક્યો વિના ન જ ચાલી શકે, તો આ વિચારક એ વિષે શું સમજાવે છે? ચૈતન્યપૂજક સંપ્રદાયના વિચારો તેમને વિરુદ્ધ લાગશે, પણ તેમને લગતા સંપ્રદાયના વિચારો કહે છે કે પ્રદેશી રાજ શખ શ્રાવક વિગેરેએ સ્થાપના ક્યાં કરી હતી? તેમની પૌષધશાલામાં તેમણે તેવી પ્રવૃત્તિ કરી હોય તેમ જાણતું નથી. વસ્તુ એ છે કે સ્થાપના કરવાનો રીતિ જૈન આગમોમાં કોઈ જગ્યાએ કહી નથી. ઉપાધિરહિત ધર્મ ધ્યાન કરવાનો પ્રભુનો ઉપદેશ છે, ત્યારે જૂઠા સોડાને ઉપાધિ સાથે ધર્મ કરવાની ઇચ્છા થાય છે જો હૃદયમાં ભાવ છે તો કેવળજ્ઞાનીઓ કે તીર્થંકરો શુ તે નથી જાણતા? સ્થાપના શુ ધર્મ ધ્યાન કરનાર ગુરૂપની સાક્ષી પૂરે છે? દિવ્ય જ્ઞાની કે કેવળ જ્ઞાની જેવા પ્રભુને મનમાં રાખવામાં આવે તો એ બધું જાણે છે ને જાણે છે. આચાર્ય-ગુરુ માની સ્થાપનાને વચમાં ચૂકવામાં આવે પણ એ સ્થાપના શું સામાયિક કરનારના સારા કે ખોટા વિચાર અનુષ્ઠાનમાં બતાવી શકશે? એ સ્થાપના ધર્મ ધ્યાન કરતા મનુષ્યને વખતનો ખોટો વ્યય કરાવે છે. આ સૂરિશ્રી કહે છે કે શ્રાવકોએ સ્થાવર લઘુનીતિ વિગેરે વસ્તુની પ્રત્યુપેક્ષણ કરી છે, પરંતુ સ્થાપનાની તપાસ ક્યાંએ કરી નથી. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે આ વસ્તુ કોઈએ ઊભી કરી દીધી છે. એટલું જ નહિ પણ નિર્ધુક્તિ, ભાષ્ય ચૂર્ણ, વૃત્તિ વિગેરેમાં કોઈ જગ્યાએ એ હકીકત નથી. ગુરૂ સમીપના ન હોય તો પૂર્વ કે ઉત્તર દિશામાં મુખ્ય કરી હૃદયમાં તીર્થંકરનો કે ગુરૂદેવનો ભાવ ઉત્પન્ન કરવો ને જે ક્રિયા કરવી હોય તે કરી શકાય છે. સાધુઓને અને શ્રાવકોને હરવખત ગુરૂનો યોગ ન હોય એ બનવું સંભવિત છે. તો તેમણે શુ આવશ્યકાદિ કે સામાયિકાદિ ક્રિયા ન કરવી? અથવા શું સ્થાપના જ કરવી જોઈએ?

વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાસિમાં સંધના અધિકારે રક ધક ઋષિ પર્વત ઉપર ચડે છે ને ત્યાં પૃથ્વીશિક્ષાપટ ઉપર જઈ સંતોષના કરે છે,

ત્યારે બોલે છે કે 'વંદામિ ણ ભગવંતં તત્ત્વગયં રૂઢગયે પાસઓ મે ભગવ ! તત્ત્વગતે રૂઢગત' અર્થ એ છે કે હે ભગવન ! અહીં રહેલો હું ત્યાં રહેલા આપ શ્રી ભગવંતને વહું છું, ને આપ ત્યાં રહેલા અહીં રહેલા મને જીઓ. આ જ પ્રમાણે જ્ઞાતાસૂત્રમાં મેધકુમાર પૃથ્વીશિક્ષા ઉપર બેસી સદ્બોધના કરતી વખતે પ્રભુને હૃદયમાં સ્થાપીને બોલે છે, ને કહે છે કે, હે પ્રભો ! આપ પોતે, સર્વજ્ઞ છો ને સર્વ જીઓ છો તો હું આપને વદના કરું છું આપ સર્વ રીતે વિજ્ઞાતા ને દષ્ટા છો, આપ સર્વ મારૂ ચરિત્ર જાણો છો; વસ્તુ એ છે કે મારી સ્થિતિ આપનાથી કાંઈ પણ અજ્ઞાત નથી; મારે હે સર્વેશ્વર ! આપ મારા સાચુ જીઓ ને હું આપની સાક્ષીએ મારા આત્માની વિચારણા કરું છું.

આ ઉપરથી સમજી જવાશે કે સાધક મુમુક્ષુ જીવને ઉપકારક ને હૃદયમાં પ્રેમભક્તિનું વહેણ ઉત્પન્ન કરનાર હોય તો એ આત્મા પોતે છે, પરંતુ એ સ્થાપના નથી સ્થાપના તો પોતે જડ છે, જે સાધકના દિલને પ્રેરણા આપવાને બદલે ઉપાધિમાં નાંખે છે. તાત્પર્ય એ છે કે સાધક મુમુક્ષુ જીવને સ્થાપના કરવી એ વખતનો દુર્વ્યય કરવા બરાબર છે. સાધકનું ધ્યેય તો સ્થાપના નથી, પરંતુ સર્વદષ્ટા જે તીર્થંકર કે સિદ્ધ છે તેમને તેણે હૃદયમાં સ્થાપવા જોઈએ સાધકને સાધ્યના જેવું થવું છે, પરંતુ તેને સ્થાપના જે જડ છે તેના જેવું થવું નથી સ્થાપનામાં ચિત્ત ચોડવાથી સાધ્ય જે સિદ્ધ કે તીર્થંકર છે તે હૃદયમાં સ્મૃતિરૂપે રહેતા નથી. એટલે જો સ્થાપનામાં વૃત્તિ રહે તો સત્ય વસ્તુ જે તીર્થંકર તે હૃદયમાં આવતા નથી, અને જો હૃદયમાં તેમને રાખવામાં આવે તો સ્થાપનામાં ચિત્તવૃત્તિ રહેતી નથી. હૃદયમાં ને વિચારમાં શુદ્ધ શુદ્ધ મુક્ત ને પરિશ્વર રૂપ જે પરમાત્મા છે, તેમને પ્રત્યેક શ્વાસે ચિંતવવા ને વિચારવા એ ઉચ્ચ ને શુદ્ધ સ્થાપના છે.

પ્રકરણ ૫ મું

આચમહાસ

જૈન દર્શન પ્રમાણે પ્રતિસમયે દરેક વસ્તુનો ફેરફાર થવા કરે છે ઉત્સર્પિણી કાલમાં વસ્તુઓ દરેક સમયે ઉચ્ચ ને સુંદર થતી હોય છે, ત્યારે અવસર્પિણી કાલમાં તે વસ્તુઓ નીચતા ને અસૌ-દર્યમાં પહોંચેલી જાય છે. શ્રી વર્ધમાન આ અવસર્પિણી કાલના ચતુર્થ આરાના છેવટમાં મોક્ષે ગયા, તે વખતે દિવ્ય જ્ઞાનનો-અવધિ જ્ઞાન, મન-પર્યવ જ્ઞાન ને કેવળ જ્ઞાનનો-જે પ્રકાશ હોતો, તે ધીમે ધીમે ઓછો થવા લાગ્યો; એટલે તે જ્ઞાનવાળા પુરુષો એક પછી એક ઘટવા લાગ્યા ત્યારપછી શ્રુત જ્ઞાનમાં જે પૂર્વધરો અને મહા વિદ્યાવંત પુરુષો હતા તે પણ ઓછા થવા લાગ્યા. શ્રી વીરે જે શ્રુત જ્ઞાન અગીયાર ગણધરોમાં ૩૩૫૦ હતા તે શ્રુત જ્ઞાન ગણ-ધરોની હયાતીમાં રહ્યું, પણ તેમની પરંપરા બધી થતી ગઈ તેમ તેમ તે જ્ઞાન અદશ્ય થતું ગયું. એ અગીયારે ગણધરો દશાંગ શ્રુતના ધારક હતા; પણ શ્રી વીરની હયાતીમાં જ એમાંના નવ ગણધરો નિર્વાણપદને પામી ગયા હતા. શ્રી વીર પછી માત્ર બે જ ગણધરો રહ્યા હતા, તે ઇન્દ્રભૂતિ ને સુધર્મા ઇન્દ્રભૂતિ ગણધરનો શિષ્ય-પ્રશિષ્ય સંપ્રદાય પાછળ ચાલ્યો જણાતો નથી; માત્ર સુધર્મા સ્વા-મીનો શિષ્ય સંપ્રદાય ચાલી આવ્યો છે. અર્થ એ છે કે એ દ્વાદશાંગ શ્રુતજ્ઞાનની પરંપરા જે કાંઈ ચાલી આવી તે શિષ્ય-પ્રશિષ્ય દ્વારા ચાલી આવી છે તે છે. બીજા ગણધરોની શિષ્યપરંપરા ન હોવાથી તે જ્ઞાનની પરંપરા આજે રહી નથી જેમ જેમ ગણધરો નિર્વાણ પામતા ગયા, તેમ તેમ તેમના શિષ્યો બીજા ગણધરોની સંપત્તિમાં મળતા ગયા. છેવટે સુધર્મા સ્વામીના મહાકાળમાં એ શિષ્યસંપ્રદાયને જ્ઞાન સંપત્તિ મળી ગયાં હતાં.

એ અગિયાર ગણધરોની છક્રસ્થ પર્યાય ને કેવળ પર્યાય આ-
પ્રમાણે છે

ત્રીસા વારસ દસગ વારસ વાગાલ ચોદસ દુર્ગ ચ ।

જવગ વારસ દસ અઢગ ચ છત્તમથ્થ પરિગાઓ ॥ (૬૫૨)

અગિયાર ગણધરોની ક્રમવાર છક્રસ્થ પર્યાય આ પ્રમાણે છે:
૩૦, ૧૨, ૧૦, ૧૨, ૪૨, ૧૪, ૧૪, ૬, ૧૨, ૧૦ ને ૮ વર્ષ-
એ પ્રમાણે છક્રસ્થ દીક્ષાપર્યાય છે. (જુઓ આવશ્યક સૂત્ર નિર્ણયક્રિત).
કેવળ દીક્ષાપર્યાય આ પ્રમાણે છે

વારસ સોલસ અઠારસેવ અઠારસેવ અઠેવ ।

સોલમ સોલસ તહેકવિસ ચોદસ સોલે ચ સોલે ચ ॥

અર્થાત-૧૨, ૧૬, ૧૮, ૧૮, ૮, ૧૬, ૧૬, ૨૧, ૧૪, ૧૬, -
૧૬ વર્ષ. આ પ્રમાણે કેવળ દીક્ષાપર્યાય જાણવી.

કુલ દીક્ષાપર્યાય જાણવાને એ બન્ને ભેગી કરવી ને સરવાળો
આવે તે દીક્ષાપર્યાય દરેક ગણધરની સમજવી એમ પહેલા ગણધરની
કુલ દીક્ષાપર્યાય ૪૨ વર્ષ હતી, બીજાની ૨૮, ત્રીજાની ૨૮, એમ
ક્રમવાર નીચે પ્રમાણે ગણી લેવી ચોથાની ૩૦, ૫૦, ૩૦, ૩૦,
૩૦, ૨૬, ૨૬ ને ૨૪ વર્ષ

આ પ્રમાણે બધા ગણધરો પોતપોતાની હયાતી સુધીમાં પોતાના-
દરેક શિષ્યને દ્વાદશાંગશ્રુત ભણાવતા હતા, પણ તેઓ પોતાનું આયુષ્ય
પૂર્ણ થતાં ચાલતા થયા, ત્યારે તે શિષ્યમડળમાં દ્વાદશાંગી શ્રુતજ્ઞાન
ધીમે ધીમે ઓછું થવા લાગ્યું. એટલે એ ગણધરોના શિષ્યમાં જે-
શ્રુત પ્રણાલિકા હતી તે ઉચ્છેદ થઈ ગઈ છે. માત્ર એક સુધર્મા
સ્વામીના શિષ્ય-પ્રશિષ્યના જે શ્રુતજ્ઞાન પ્રણાલિકા હતી તે ચાલુ
રહી છે એ શ્રુતજ્ઞાન તેમના શિષ્ય-પ્રશિષ્યના કઠોપકંઠ વહી રહ્યું
હતું, તે પણ ધીમે ધીમે એક પછી એક શિષ્યના મુખેથી હાસ

પામવા લાગ્યું. એટલે એક શિષ્યના કર્ણુમાં પડ્યું, તે બીજા પ્ર-
શિષ્યના કર્ણુમાં જતાં એાણું થવા લાગ્યું, જેમ એક ભાજનમાથી
બીજા ભાજનમાં પાણી જાય તે એાણું થાય તેમ થવા લાગ્યું

દ્વાદશાંગીનો ક્ષાસ (ઘટાડો) કેવી રીતે થયો ?

એ દ્વાદશાંગી શ્રુત આજે તદ્દન વિલય પામી ગયું નથી, પણ
તેમાં ઘટાડો થઇ રહ્યો છે. સુધર્માસ્વામીની પાટે શ્રી જંબૂસ્વામી
આવ્યા, તે પછી પ્રભવ, એમ ક્રમવાર શય્યભવ, યશોભદ્ર ને સંસ્કૃતિ-
વિનય આવ્યા ને ત્યારપછી ભદ્રબાહુ સ્વામી આવ્યા. આટલા વખત
સુધી દ્વાદશાંગી શ્રુતજ્ઞાન અખંડ સચવાઈ રહ્યું હતું. પણ ત્યાર-
પછી તેમાં એકદમ મોટો ઘટાડો થઇ ગયો. એ વખતમાં ઉપરાઉપરી
બાર વર્ષ ચાલુ દુષ્કાળો પડ્યા. અન્નની મુશ્કેલી ઊભી થઈ. જીવનને
ટકાવવાનો પહેલો સવાલ હતો. મુનિદશામાં મોટું ભંગાણુ થયું.
એ વખતે શ્રુતજ્ઞાનની વિસ્મૃતિ થવા લાગી. નિર્ગ્રંથો ભૂખ્યા
રહેવાથી જ્ઞાનને સંભારી શક્યા નહિ. દુષ્કાળનો અંત આવતાં
પાટલીપુત્ર (હાલનું પટણા) માં સંયત નિર્ગ્રંથો એકત્ર થયા. એમ કહે
છે કે અગ્રીયાર અંગો માંડ માડ તેઓ એકત્રિત કરી શક્યા હતા,
પણ બારમું અંગ દષ્ટિવાદ તેઓ ભેળું કરી શક્યા ન હતા. એ
દષ્ટિવાદ અંગ માત્ર શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી પાસે મોળુદ હતું, પણ
તે નેપાલમાં 'મહાપ્રાણુ' નામક ધ્યાન કરવામાં રોકાયા હતા. ભદ્રબાહુ
સ્વામી પાટલીપુત્રમાં આવ્યા નહોતા, એટલે શ્રી સંધે તેમને કહેવરાવ્યું
કે તેમણે ત્યાં આ વખતે આવવું જોઈએ, પણ ભદ્રબાહુ સ્વામી
ધ્યાન કરવાની પ્રવૃત્તિમાં હોવાથી એક વખત તો ના કહી હતી,
પરંતુ સંધનો ધણો આગ્રહ થવાથી એ વાત તેમણે સ્વીકારી એ
દષ્ટિવાદની વાચના લેવા માટે એમ કહે છે કે પાંચસો મુનિઓ તેમની
પાસે હાજર થયા. ભદ્રબાહુ સ્વામી વાચના આપતા, પણ કટકે
કટકે આપતા હતા, એટલે સાધુઓને અનુકૂળતા આવી નહિ, ને
સંતોષ પામી શક્યા નહિ અને ત્યાં તેઓ ટકી શક્યા નહિ. એક

સ્થૂલભદ્ર સ્વામી ગમે તે હિસાબે રહ્યા ને જેમ વાચનાં આપી તેમ લેવા તે રોકાયા.

સ્થૂલભદ્ર સ્વામીએ આઠ વર્ષમા આઠ પૂર્વનો અભ્યાસ કરી લીધો. તે વખતે તેમને શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીએ પૂછ્યું કે ઉત્સાહભંગ તો થયો નથી ને? કંટાળો તો આવતો નથી ને? તેમણે કહ્યું કે ‘હું ઉત્સાહભંગ નથી થયો પણ વાચના વધારે મળે તેમ ઇચ્છું છું.’ ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે ‘ધ્યાનની પૂર્ણાહુતિ કરવામાં હું રોકાયો હતો તેથી તેમાં વખત આપી શકતો ન હતો. પણ હવે એ પૂર્ણ થવા આવ્યું છે, એટલે વધારે વખત તેમાં આપીશ.’ આ પ્રસંગમા કહે છે કે સ્થૂલભદ્રે પૂછ્યું કે હવે અભ્યાસ કેટલો બાકી છે? ત્યારે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ કહ્યું કે આ તો સમુદ્રમાં બિન્દુ સમ છે, એટલે હજી ઘણું બાકી છે. ત્યારપછી મહાપ્રાણ ધ્યાન પૂર્ણ થયા બાદ ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ઘણો વખત લીધો ને તેમને દશ પૂર્વ સુધી અભ્યાસ કરાવ્યો.

પછી તેઓ વિહાર કરી શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામી સાથે પાટલીપુત્રમાં આવ્યા. ત્યાં સ્થૂલભદ્રની બહેનો જેઓ દીક્ષિત હતાં તેઓ દર્શનાર્થે ઉપાશ્રયમા આવ્યા. આ વખતે ભદ્રબાહુ સ્વામી વિગેરેને અભાવે સ્થૂલભદ્રે વસ્તુ બાણવા માટે સિંહતુ રૂપ બનાવ્યું હતું. બહેનોએ સ્થૂલભદ્રને નહિ જોયા, પણ સિંહને જોઈ લીધો એ વાત ભદ્રબાહુ સ્વામીને કાને પહોંચી. આથી તેમને વધારે અભ્યાસ માટે ભદ્રબાહુ સ્વામીએ ના પાડી દીધી પછી સઘનો ઘણો આગ્રહ થવાથી પૂર્વગત વાચના માત્ર મૂળસૂત્ર રૂપે આપી, પણ અર્થરૂપે વ્યાખ્યા આપી નહિ. એટલી વ્યાખ્યા આપતાં શરત એ કરી કે તમારે એ વ્યાખ્યા કોઈને આપવી નહિ. એટલે દષ્ટિવાદ અંગનો ઉચ્છેદ આ પ્રમાણે ધીમે ધીમે થતો ગયો. વીર સંવત્ ૧૭૦ વર્ષ પછી ૧૧-૧૨-૧૩ ને ૧૪ મા પૂર્વનો અર્થથી વિચ્છેદ થયો ને સ્થૂલભદ્રના સ્વર્ગ-ગમન પછી શબ્દથી પણ નાશ થયો.

શ્રુતજ્ઞાનનો દ્વાસ કેવી રીતે થતો ગયો ?

આમ કંઈક રહેલા પૂર્વનો વિનાશ થઈ રહ્યો હતો. સંયોગો બદલાતા જતા હતા. જીવનસૌરભ દ્વાસ પામતું હતું પરસ્પર કલહની કંઠાવણી વધતી હતી. આર્ય સુહસ્તી ને આર્ય મહાગિરિ મહા આચાર્યો થયા. આ વખતે વચ્ચસદિત રહેવું કે વચ્ચગદિત રહેવું એ સંબંધી અસંતોષનાં બીજો રોપાયાં હતાં. ઇર્ષ્યા-અમૃયા અને ખટપટો સ્થાન જમાવતાં હતા. પોતાની મહત્તા ને બીજાની ન્યૂનતા કુવાની વૃત્તિ પરસ્પર જાગી ગઈ હતી. ત્યારપછી સુકાળ આવ્યો હતો કે ક સૈકા સુધી સારી ચિંતિત ચાલી હતી શ્રુતજ્ઞાન તો ઘણું ઘટી ગયું હતું, પણ તેટલામાં બીજી વખત દુષ્કાળે પોતાનો પંજો શોકો ઉપર ચલાવ્યો હતો. બીજો દુષ્કાળ પણ આર વર્ષ સુધી ચાલ્યો હતો સાધુઓ ક્ષુધાને લીધે શ્રુતજ્ઞાનનું અદ્યુ, ગુણુન, ચિંતન, વિગેરે કરી શકતા નહોતા. મુનિજનો ઘણી મુશ્કેલીમાં આવી ગયા હતા. મનુષ્યો બધું સહન કરી શકે છે પણ અન્ન વિના ચલાવી શેવું ઘણું કઠિન હોય છે. દષ્ટિવાદ તો ઘણો વિલપ પામી ગયો હતો, પણ અંગાદિ શ્રુતજ્ઞાન પણ નામના પંથે ચાલી રહ્યું હતું. આ દ્વાસવર્ષીય દુષ્કાળ વીત્યા પછી બીજી વખત મથુગનગરીમાં મુનિમંડલ મળ્યું હતું. આ નગરી પાસેનો પ્રદેશ શૌરસેન ગણાય છે. આ મંડલમાં મુખ્ય શ્રી રક્ષિલાચાર્ય હતા. તેમણે બધા મુનિઓ પાસેથી જેમ જેમ યાદ આવતું ગયું તેમ તેમ એકત્ર કર્યું. મથુરાનગરીમાં વાચના એકત્ર થઈ તેથી તે માથુરી વાચના તરીકે ગણાવા લાગી. વળી શૌરસેનનો પ્રદેશ હોવાથી એ માથુરી વાચનામાં શૌરસેની ભાષા મિશ્રિત થઈ છે. આ વખતે કેટલુંક અંગત જ્ઞાન એકત્ર થયું ને થોડું પૂર્વગત જ્ઞાન સંઘટિત થયું.

એમ મથુરાનગરીમાં મુનિમંડલ ભેગું થયું હતું ને તેમાં અગ્રણીય શ્રી રક્ષિલાચાર્ય હતા, તે વખતમાં કેટલાક મુનિઓ વલ્લભીનગરીમાં એકત્ર થયા હતા, તેમાં શ્રી નાગાર્જુન મુખ્ય સ્થાને હતા તેમને પણ એ ઈચ્છા હતી કે શ્રુતજ્ઞાનને ઉચ્છેદ થતું રોપીએ તો

સાથ, એટલે તેમણે પણ જેમ જેમ યાદ આવતું ગયું તેમ તેમ ગોઠવણ કરીને વ્યવસ્થિત કર્યું. આ વાચના નાગાશ્રુનીય કહેવાય છે. આજે ત્રથોમા ફેગ્દાર લાગતો હોય તો બન્ને જગ્યાએ જુદી જુદી વાચના થઈ તેથી તેમ થયું છે; એટલે સ્મૃતિ જુદી જુદી હોવાથી ને ભિન્ન રક્ષણો હોવાથી એ પાઠાંતરો ને વાચનાભેદો થયા છે. આમ ખીજી વખત વાચના થયા પછી કેટલાક વખતને અંતરે શ્રી દેવર્દિંગણી ક્ષમાશ્રમણ થયા. એ પૂર્વનો ઘટાડો થતાં થતાં તે વખતે એક પૂર્વતુ જ્ઞાન રહ્યું હતું.

દેવર્દિંગણીના વખતમાં ત્રીજી વખત દુષ્કાળ પડ્યો હતો, તે પણ કહેવાય છે કે બાર વર્ષ સુધીનો દુષ્કાળ હતો. ઘણા નિર્ગન્થો મલ્લેખના કરવા લાગી ગયા હતા. બહુશ્રુતધરે પચત્વ પામી ગયા હતા. મુશ્કેલી ને નિર્ગ્મયતા લગભગ વિલપ પામવા આવી હતી. સાધુધર્મનો લોપ પહેલા દુષ્કાળોમાં થઈ ગયો હતો અને તે વખતે પણ લોપ થઈ રહ્યો હતો. શરીર ટકાવવાની મુશ્કેલી હતી, તો પછી મુનિધર્મ કેવી રીતે ટકી શકે? હકીકત એ બની કે જેમ જલ વિના કંઈ પ્રાણ આવે તેમ તે વખતે મુનિધર્મનો છેડો આવી રહ્યો હતો ઉચ્ચ વિચાર, ઉચ્ચ જીવનવ્યવહાર, એ સધળાં આપત્તિમાં આવી ગયાં હતાં. એ દુષ્કાળો ભિતર્યા પછી શ્રી દેવર્દિંગણી આદિ શ્રમણમંડળ વલ્લભીપુરમાં એકઠું થયું. એ દેવર્દિંગણીએ ભવિષ્યની પ્રગ્નના હિતાથે ને શ્રુતજ્ઞાનની ભક્તિથી પ્રેરણાને મુનિઓના કંઈ ને પોતાના કંઈ ને શ્રુતજ્ઞાન રહ્યું હતું, તેને પત્ર પર આરૂઢ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરી. જે શ્રુતજ્ઞાન કંઈ ત્રુટિત કે અત્રુટિત હતું, તે જ્ઞાનને વ્યવસ્થિત રીતે દેવર્દિંગણીએ અમલથી થઈને એકત્રિત કર્યું. વીર સંવત્ ૯૮૦ થી ૯૯૪ સુધીમાં તે કાર્ય તેમણે કર્યું તેમ કહેવાય છે. જે ભાગ ને જે વિષય જેમ ક્રમવાર જોઈએ તેમ રહી શક્યો ન હતો, છતાં જેમ સમજણ પડી ને જેમ મળતું ગયું તેમ તેમણે વિચારપૂર્વક એકત્ર કર્યું.

એ વાચના કયા કયા વખતમાં થઈ?

પહેલી વાચના શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના વખતમાં પાટલીપુત્રમાં થઈ છે તેથી તે વાચના પાટલીપુત્રીય વાચના કહેવાય છે. તે વખતે વીર સંવત્ ૧૬૦ નો ગણો હોય. બીજી વાચના મથુરાનગરીમાં શ્રી સ્કંદિલાચાર્યની નીચે થઈ, ને વલ્લભીપુરમાં શ્રીનાગાજીનાચાર્યની નીચે થઈ. આનો વખત 'આર્હત આગમેતુ અવસોકન' ના લેખક શ્રી હીરાલાલ રસિકદાસ વીર સંવત્ ૮૨૭ થી ૮૪૦ નો ખતાવે છે. પડિત બેચરદાસ 'જૈન સાહિત્યમાં વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ' પુસ્તિકામાં શ્રી વીરનો પાંચમો-છઠ્ઠો સૈકો કહે છે એ બન્ને લેખકોમાં તફાકત એક જ છે, પણ વર્ષનો તફાવત છે. ત્રીજી વાચનાનો વખત વીર સંવત્ ૯૮૦ થી ૯૯૩ નો છે.

બીજી વાચના વલ્લભીપુરમાં થઈ તે વખતે એ જ્ઞાન પત્ર ઉપર આશ્લ કરવામાં આવ્યું હતું એમ કેટલાકો કહે છે, પણ તે વાત બરાબર હોય એમ જણાતું નથી નાગાજીનીમ વાચના માથુરી વાચના સાથે કેટલીક ખાખતમાં મળતી નહિ આવવાથી તે વસ્તુને મૂકી દીધી હતી એટલે એ અભિપ્રાયનો સ્વીકાર મૂળ ગ્રંથમાં થઈ શક્યો નહિ, તેમજ તે હકીકતને તદ્દન છોડી દીધી નહિ, પણ ચૂર્ણિ વિગેરે જે ગ્રંથો થયા તેમાં તે વસ્તુ દાખલ કરી, એમ શ્રી. હીરાલાલ તેમના ઉપર જણાવેલા પુસ્તકમાં કહે છે

શ્રી વીરના નિર્વાણ પછી એક હજાર વર્ષ સુધી એક પૂર્વતું જ્ઞાન રહ્યું હતું, ત્યારપછી તે જ્ઞાનનો ઉચ્છેદ થયો; તો એ પૂર્વગત શ્રુતજ્ઞાન ગ્રંથમાં આશ્લ થયું હતું કે નહિ, એ વાતનો ખુલાસો અત્યારે મળતો નથી. ગમે તેમ હો, પરન્તુ બારમા અંગનો ઉચ્છેદ આજે તદ્દન થઈ ગયો છે એ તો સ્પષ્ટ છે. હવે રહ્યાં અગિયાર અંગ. તે અગિયારે અંગો જેમ હતાં તેમ તો નથી જ, કારણકે તેમાંનો કેટલોક કે ઘણો ભાગ નાશ પામી ગયો છે. જે જે અંગનાં

ને જે પદો કહ્યા છે તે તો નથી જ. વળી વધારે ૨૫૪ એ છે કે આચાર્યના પ્રથમ શ્રુતશ્લોકનું 'મહાપરિજા' નામક સાતમું અધ્યયન શ્રીકાંકશ્ચરિત્રે ટીકા લખી તે પહેલાં નાશ પામી ગયું હતું. ચાતાકર્મકથામાં જે ઉપાખ્યાયિકાઓ હતી તે પણ આજે નથી. પ્રશ્ન-વ્યાકરણ જે દશમું અંગ છે તેની અસંકલ્પ દશા જે હતી તે આજે નથી; તેને સ્થાને આસવદ્વાર ને સવગ્દાર વિષયો દાખલ થયા છે એટલે ૧૧ અંગ જેવી જોડએ તેવી સ્થિતિમાં રહ્યાં નથી, અર્થાત્ તેમાંનો ધણો ભાગ નાશ પામી ગયો છે.

છેવટે કેટલા અંગો રહેશે ?

તીર્થોદ્ગાથી પ્રપ્રીત્યુમાં નીચે પ્રમાણે પણ છે

વામાણ મહસ્ત્રેણ ચ	અન્વીક્ષાણ દ્રઢ મરહવાનં ।
દસર્વચાલિય અચ્ચો	દુષ્પસદ્ જહનિ નાસિર્હાતિ ॥ ૫૦ ॥
દગ્ધવીમ મહસ્ત્રાઢ	વાસાગ વીર મોક્ષ ગમ્મગાઓ ।
અવ્યોન્નિઢન દોર્હી	આવસ્સગ જાવ તિષ્ઠ તુ ॥ ૫૨ ॥
દગ્ધવીસ સદ્સ્ત્રાઢ	વાસાગ વીર મોક્ષ ગમ્મગાઓ ।
અણુયોગદાર નંદી	અવ્યોન્નિઢનાઢ જાતિષ્ઠ ॥ ૫૩ ॥

અર્થાત્—શ્રી વર્ધમાનના નિર્વાણ પછી ૨૧૦૦૦ વર્ષ જશે તોપણ દશવૈકલ્પિક સૂત્ર, આવરપક સૂત્ર, અનુયોગદ્વાર ને નંદી, આ ચાર સૂત્રગ્રંથો રહેશે, ને છેવટે (તે વખતે) દુષ્પ્રભ સાધુ, કાશ્યપના સાધ્વી, આવક ને શ્રાવિકા એ ચાર જીવો તેના ઉપરથી આત્મહતિ કરી શકશે ત્યારપછી એ ચાર ગ્રંથોનો પણ ઉચ્છેદ થશે.

‘આદ્ય આગમોનું’ અવશોકન’માં શ્રી. હીગ્ગલાએ આ પ્રમાણે જણાવ્યું છે.

- (૧) કેવળજાનનો ઉચ્છેદ શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ૬૪ મા વર્ષે થયો.
- (૨) ૧૧-૧૨-૧૩ ને ૧૪ મા પૂર્વનો ઉચ્છેદ શ્રી ભદ્રબાહુ સ્વામીના સ્વર્ગગમન પછી ૧૭૦ મા વર્ષે અર્થથી થયો.

- (૩) શબ્દથી ઉચ્છેદ શ્રી સ્થૂલભદ્રના ગયા પછી થયો. વીર સંવત ૨૧૫ થી ૨૨૫.
 (૪) આર્ચરક્ષિતના સ્વર્ગગમન પછી છેલ્લા સાડા ચાર પૂર્વનો ઉચ્છેદ થયો.
 (૫) શ્રી વીર સંવત ૧૦૦૦ વર્ષ પછી સમસ્ત પૂર્વનો ઉચ્છેદ થયો.
 (૬) મહાપરિણા (આચારાંગનું) અભ્યયન શીલાંકશ્રી પહેલાં ને વજ્રસ્વામી પછી નાશ પામ્યું.

હાલ જે સાહિત્ય છે તે મૌલિક છે કે ગૌણ છે ?

હમણાં જે પીસ્તાલીશ કે ચોરાસી આગમો કહેવાય છે તે શ્રી દેવદિગ્ધણીએ પત્ર પર આરૂઢ કર્યાં હતાં કે નહિ, તેનો નિર્ણય આજે આવી શકતો જણાતો નથી. શ્રી વીરનિર્વાણ પછી ને દેવદિગ્ધણીએ સૂત્રોને પત્ર પર આરૂઢ કર્યાં તેટલા ગાળામાં પણ વિવિધ સાહિત્ય ઉપસ્થિત થયું હતું, તે બધું શ્રી દેવદિગ્ધણીએ માન્ય રાખ્યું હતું કે નહિ ? નંદી સૂત્રમાં અનેક ગ્રંથોનાં નામો છે તે આજે નથી. આજે ૧૧ અંગ, ૧૨ ઉપાંગ, દશ વૈકાલિક વિગેરે ચાર ને બૃહત્કલ્પ વિગેરે ચાર ને આવશ્યક એમ બત્રીશને કેટલાક માન્ય રાખે છે ત્યારે કેટલાક પીસ્તાલીસ એટલે તેમાં તેરનો વધારો કરે છે ને માન્ય રાખે છે. તેરમાં દશ પ્રકીર્ણ (પદ્ધતિ), એક પિંડનિર્ધુક્તિ, પંચકલ્પ ને મહાનિશીથ છે. એ તેર પછીથી બન્યા હોય કે દેવદિગ્ધણીએ માન્ય રાખ્યાં ન હોય તેમ જણાય છે. મહાનિશીથ સૂત્ર આજે શ્વેતાંબરો (મૂર્તિપૂજકો) માનતા હશે, પણ તે બનાવટી છે એ વસ્તુ પૂર્વે દર્શાવવામાં આવી છે. પંચકલ્પ આજે નથી. પિંડનિર્ધુક્તિ દશ વૈકાલિક ઉપરથી અવતરણ કરેલું છે, ને દશ પ્રકીર્ણ તે બિન બિન વ્યક્તિઓએ ત્યારપછી બનાવેલાં છે. જોકે તેમાં જે વસ્તુ છે તે અવિરોધક છે, છતાં ઉપરના ગ્રંથમાંથી તે લીધેલી છે, અને તે નવીન વસ્તુ નથી. એટલે પંચકલ્પ, મહાનિશીથ, પિંડનિર્ધુક્તિ ને દશ પ્રકીર્ણ સિવાય જે બત્રીશ છે તે તો સૌ શ્વેતાંબરોને માન્ય છે.

૧૧ અગ છે તે તો ગણધરના મુખથી કહેવાયલાં છે એમ આજના બધા વિદ્વાનો માન્ય રાખે છે જે બાર ઉપાગ મૂલ-છેદ વિગેરે છે, તે ગણધરના મુખથી સીધી રીતે કહેવાયલા નથી, પણ કહેવાય છે કે વિસ્મૃત થતાં શ્રુતજ્ઞાનમાંથી જુદા જુદા મહાન્ સમર્થ આચાર્યોએ ઉધ્ધૃત કર્યા છે, અને તે તેમની સ્વતંત્ર કૃતિ નથી. અર્થબવાચાર્ય પોતાના પુત્ર દીક્ષિત થયેલા મનક મુનિને અભ્યાસ કરાવવાને અર્થે પૂર્વમાંથી દશ વૈકલ્પિક સૂત્ર તૈયાર કર્યું; તેમજ પ્રજ્ઞાપના શ્રી શ્યામાચાર્યે તૈયાર કર્યું છે. શ્રીમાન્ દેવર્દિગણી ક્ષમા-શ્રમણની સમિતિમાં એ સિદ્ધાંતો તરીકે માન્ય રખાયાં છે, એમ ધણાઓનું માનવું છે. જે કે તેમાં ક્ષતિઓ-ત્રુટિઓ દેખાય છે, તથાપિ મૌલિક સિદ્ધાંત સાથે કે તત્ત્વો સાથે તે વસ્તુઓ વિરોધક થતી નથી. મહાનિશીથને માટે તેમ નથી તેમાં મુનિધર્મને અગે કેટલાક આચારની વાનગીઓ ઉમદા કહી છે, તથાપિ કંઈ કંઈ વાતો મૂલ વાતોને ઉલ્લંઘી જાય તેવી તેમાં ગોઠવાયેલી છે. ધણો ભાગ તેમને માનવાની બાબતમાં છે, તોપણ કેટલોક ભાગ (સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક) મહાનિશીથને માનવાની વિરુદ્ધમાં છે. (જુઓ શતપદી)

જૈન સાહિત્યમાં વિકાર

આજે જૈન સાહિત્ય ઉપર નજર નાખીએ છીએ ત્યારે તે સાહિત્ય ઘણું વિશાળ દેખાય છે, પણ પ્રશ્ન એ થાય છે કે બધાં પુસ્તકો શુ તીર્થપતિ શ્રીમાન્ મહાવીરની આજ્ઞામુદ્રાથી અંકિત છે કે? જેમ અનેક ધર્મદ્વાંટામાં અજ્ઞાનતા ને અધ શ્રદ્ધા હોય છે તેમ જૈન સમાજમાં પણ અધ શ્રદ્ધા ને અજ્ઞાનતા છે, કેટલોક અનભ્યાસી વર્ગ ત્યારે અધ શ્રદ્ધાને વળગી રહ્યો છે, ત્યારે કેટલોક વિચારમાં આગળ વધેલો વર્ગ નાસ્તિકતાને પથે વહી રહ્યો છે. જેમ એક વર્ગ કહે છે કે એકેએક અક્ષર મહાવીરના શ્રીમુખથી નિકળેલો છે, ત્યારે બીજો વર્ગ કહે છે કે એકેએક અર્થ મહાવીરના નામે બીજા બધા આચાર્યોએ ચડાવી દીધેલો છે. અધ્યત્મ ને સત્યશોધક વર્ગ

આજે ધણે ઓછો દેખાય છે. જ્યાંસુધી દિવ્ય જ્ઞાન ને તેના ઉપાસકો રહ્યા ત્યાંસુધી મહાવીરની આગ્રાથી અંકિત ગ્રંથો બન્યા, પણ વખત જતાં સત્તા ને સુખની અભિલાષાઓ વધવાથી એ ધર્મ-સાહિત્યમાં વિકાર પેડો. ‘કારણ સડે તો કાર્ય પણ સડે’—એ કહેવત અનુસાર સાધુઓમાં વિકાર થવાથી તેમનાં બનાવેલાં પુસ્તકોમાં પણ વિકાર પેડેલો જણાય છે. બ્રાહ્મણ સાહિત્યમાં બ્રાહ્મણ લોકોએ પોતાની ઇચ્છાનુસાર જેમ વિચારો ને સૂત્રો ગોઠવ્યાં છે, તેમજ આ લોકોએ પોતાની ઇચ્છાનુસાર સૂત્રો ને ગ્રંથો બનાવ્યા છે. બ્રાહ્મણ લોકો કહે છે સ્ત્રીજનો ને ક્ષુદ્ર જનો વેદ વાંચવાને અધિકારી નથી; ત્યારે આ લોકો એમ કહે છે કે આવક વર્ગ મૌલિક સિદ્ધાંતો વાંચવાને અધિકારી નથી; અર્થાત્ તે લોકોને સિદ્ધાંતો વાંચવાને અનધિકારી ઠરાવ્યા છે. આવક વર્ગ એટલું પણ પૂછતો નથી કે આ આગા પીતરાળ દેવની છે કે સાધુવર્ગની છે? આમ છતાં, આવકવર્ગ જે વાંચવા ઇચ્છે તો તેમને મહાન પાપ લાગે છે એવા વિચારો ને સૂત્રો તેઓએ બનાવી દીધાં છે.

જૈન દર્શનમાં અનેક સમર્થ વિદ્વાનો થયા છે. તેમણે ભિન્ન ભિન્ન વિષયો ઉપર અનેક પુસ્તકો લખ્યાં છે. વ્યાકરણ, સાહિત્ય, કાવ્ય, અલંકાર, રસ, છંદ, કાષ, ન્યાય, તર્ક, જ્યોતિષ, વૈજ્ઞક, વિગેરે ઉપર તેમણે ઘણું લખ્યું છે, પરંતુ મૂળ ગ્રંથોમાં ને તેના ઉપર થયેલ ચૂર્ણ, ભાષ્ય, ટીકા વિગેરે ધાર્મિક સાહિત્યમાં જે ગોટલે વાળી નાંખ્યો છે તે વિષે અહિં કેટલુંક કથિતવ્ય છે.

જે ચૈત્ય શબ્દ વિષે આપણે આગળ લખી ગયા છીએ, એ ચૈત્ય વસ્તુ શ્રી વર્ધમાનના ગયા પછી કેટલીક શતાબ્દોને અંતરે ઉપરિચિત થઈ છે. તથાપિ અંગ ઉપાંગ વિગેરેમાં એ ચૈત્ય શબ્દને એવા અર્થમાં ધુસાડી દીધો છે કે આજે જૈન સમાજમાં કચેશનું બીજ રોપાર્થ ગયું છે. ઉપાસક સૂત્રમાં આનંદના અધિકારે, ઔપ-પાતિકમાં અંબડ સંન્યાસીના અધિકારે. ને જ્ઞાતા સૂત્રમાં દ્રૌપદીના

અધિકારે ચૈત્ય શબ્દ ગોઠવાઈ ગયો છે. તેનો ખુલાસો જૈન દષ્ટિએ કરવા જતાં લોકો અનેક તર્ક-વિતર્કમાં પડી જાય છે. વ્યવહાર સૂત્રમાં મુનિવર્ગને આગમોનું અધ્યયન કરવાના પ્રસંગમાં કોઈ આચાર્યોએ એવી ક્ષાંસ મારી દીધી છે કે વાચકોના ગળામાં એ વાતનો સંબંધ ઊતરી શકતો નથી એ જગ્યાએ એવી વાત સમજાવી છે કે ૩ વર્ષની દીક્ષપર્ચાયવાળા મુનિ માત્ર આચારાગનો કલ્પ અધ્યયન સુધી અભ્યાસ કરી શકે. ૪ વર્ષની દીક્ષાવાળા સૂત્રકૃતાંગ બણી શકે. પાંચ વર્ષની દીક્ષાવાળા દશા, કલ્પ, ને વ્યવહાર સૂત્ર સુધી જઈ શકે આઠ વર્ષની દીક્ષાવાળા સ્થાનાગ ને સમવાયાંગ સુધી અભ્યાસ કરી શકે. ૧૦ વર્ષની દીક્ષાવાળા વ્યાખ્યા પ્રત્નિ, એમ છેવટે વીશ વર્ષની દીક્ષાવાળા મુનિ સર્વશ્રુતના અધિકારી થઈ શકે. હવે આવી પદ્ધતિ શ્રીવીરના વખતમાં જ્યાં જ્યાં મુનિજને દીક્ષા લીધી છે ત્યાં કાઈ દર્શાવી જણાતી નથી. ત્યાં તો એકી સાથે અગિયારે અગેનો અભ્યાસ કરવામાં આવ્યાનું જણાય છે. એટલે ધાર્મિક પુસ્તકોમાં ગમે ત્યારે આ વિષય વિકારરૂપે દાખલ થઈ ગયો જણાય છે.

ત્યારપછી જેમ જેમ પુસ્તકો બનાવતા ગયા તેમ તેમ તે તે પુસ્તકોમાં અગણિત અસંખ્ય હકીકતો અને વિચારો દાખલ કરતા ગયા. શ્રી દેવર્દિંગણીના ગયા પછી થોડા વખતને અંતરે કે પછી વિશેષ વખતને અંતરે મહાનિશીથ બનાવવામાં આવ્યું હોય તેમ કહેવાય છે તેમાં ઘણી અસંખ્ય હકીકતો નાંખી છે. તે વિષે શતપદી પ્રકરણમાં લખવામાં આવ્યું છે તેની બનાવટ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે એ સૂત્ર કેવે પ્રસંગે ને શામાટે થયું હશે. મહાનિશીથમાં પાંચમા અધ્યયનમાં કમલપ્રભાચાર્યનું દર્શાત મૂકવામાં આવ્યું છે, તેથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે તે વખતે ચૈત્યવામીઓ ઘણા પૂરમાં દોડતા હશે ને તે લોકોની સ્થિતિ સુધારવા એ સૂત્ર બન્યું હશે. તેમ છતાં એ વસ્તુ સુધરી શકી નથી; ઉલટું વખત જતાં વધારે ને વધારે ખરાબ થતી ગઈ છે.

જૈન સમાજમાં ધર્મને બહાને એટલાં બધાં પુસ્તકો બહાર આવ્યાં છે કે જેની ગણતરી કરતાં ધણો વખત લાગે. એ પુસ્તકોમાંના વિચારો વીતરાગદર્શિત તત્ત્વોને મળતા આવે છે કે નહિ તેનો વિચાર કરવા એ લેખકો થોભ્યા નથી. જુઓ સ્થૂલભદ્ર ચરિત્ર. જે પુરૂષ દશ પૂર્વ ને ચૌદ પૂર્વધારી હતા. તે વેશ્યા કાશાને ત્યાં એક વખત ચાતુર્માસ રહ્યા. તેમણે દીક્ષિત થયા પહેલાં કંઈ વર્ષો તેને ત્યાં ગાળ્યાં હતાં, એમ એ પ્રકરણના લેખક લખે છે. તેની સાથે અગાઉ અનેક વૈષયિક ભોગોપગમન કર્યા હતાં ચાતુર્માસ દરમિયાન સ્થૂલભદ્ર દીક્ષિત થઈ આવે છે ને વેશ્યા તેથી ખુશ થાય છે, અનેક ભોગોદ્વારા લલચાવે છે, છતાં મુનિ અલિપ્ત રહે છે. આવી બધી વાતને મંથકાર જેમ કાવે તેમ ઘટાવે છે, ને પૂર્વના ભોગો ગમે તેવા ભોગબ્યા છતાં આ વખતે મુનિ લલચ્યાતા નથી એ વસ્તુની શુરુશુભે લેખક પ્રશંસા કરાવે છે. હવે પ્રશ્ન થાય છે કે આ હકીકત સત્ય છે કે કેમ? આ વસ્તુ જૈન દર્શનમાં બની શકે ખરી? આવી વસ્તુને મહાવીરનાં સૂત્રો અનુમતિ આપતાં નથી, એટલું જ નહિ પણ ઉલટું એ વસ્તુને ધિક્કારે છે. જુઓ દશવૈકાલિક સૂત્ર, અધ્યયન પાઞ્ચમું.

ન ચરેજ વેસસામતે વંમચરેવસાણુણં ।

વમચારિસ્સ દત્તસ્સ હોજ્જા તત્થ વિસોતિયા ॥

અર્થાત્—મુનિ વેશ્યાના મહોદલામાં જાય નહિ, તેના ઘરે રહેવાનું કરે જ ક્યાંથી? ત્યાં જાય તો બ્રહ્મચર્યનું અવસાન થઈ જાય. ઇન્દ્રિયો ગમે તેવી કાબૂમાં હોય પણ બ્રહ્મચારી મનુષ્યના મનમાં શંકા-બ્રાન્તિ થાય : એમ થાય કે બ્રહ્મચર્ય રાખું કે નહિ?

બ્રહ્મચર્ય રાખવા માટે મૂલ્ય સૂત્રવાક્યો જ વેશ્યાને ત્યાં જવાની ના પાડે છે, ત્યારે સ્થૂલભદ્ર ચરિત્રના લેખક તે વસ્તુની સામી પ્રશંસા કરે છે! સૂત્રકારના હેતુથી લેખક કેટલો વિરુદ્ધ જાય છે તે આ ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

હિતરાખ્યન સૂત્ર પાંચ ઇન્દ્રિયના વિષયને રોકવાનું બતાવતાં આપુ બ્રહ્મશ્રુતિ અધ્યયન રોકે છે ને કહે છે કે, હે મુનિ ! તું ગમે તેવા સમર્થ હોય ને ઇન્દ્રિયોને કબજામાં રાખી શકતો હોય તોપણ એના સંગમાં રહેવું તને ઇષ્ટ નથી.

કામતુ દેવીર્હિ વિમૂસિર્વાર્હિ ન ચાઙ્યા લોમહંસં તિગુણાં ।

તદ્દાવિ એગત દિયતિ નચ્ચા વિવિત્ત વાસો મુણિણ પસચ્ચો ॥

અર્થાત્—મુંદરમાં મુંદર ને અલંકારથી સુસજ્જિત અપ્સરાઓથી ધારો કે મુનિ ચળે નહિ; તથાપિ કોઈ પણ સ્ત્રીજન વિનાના એકાંત સ્થળમાં મુનિજનોએ વિચરવું એ હિતકારી છે, પરંતુ સ્ત્રીજન સાથે રહેવું ઇષ્ટ નથી.

સૂત્રકાર વીતરાગ પુરુષો આમ કહે છે, ત્યારે સ્ત્રીલભ્ય કોણ વેળાને ત્યાં ગલા હોય એ માનવું કેટલું બધું અઘટિત છે? છતાં તે પ્રકરણના કર્તાએ તે મુનિને ચિત્રિત શાળામાં રહેવા જણાવ્યા છે, નિત્ય મિષ્ટાન્નભોજી કલા છે, ને વળી મુનિ અને વેશ્યા ખાસ એકલાં રહેલાં હોય એમ કહ્યું છે. આ બધું વાંચી કયા વાચકને પ્રશ્ન નહિ થાય કે આમાંનું લેશ પણ સંભવિત છે? જૈન દર્શનનો સારો અભ્યાસી તો કહી દેશે કે આ બધું તદ્દન બનાવટી છે, ને અર્થરહિત છે.

બ્રાહ્મણ સાહિત્યમાં મૌલિક તત્ત્વો સાથે અનેક ગોટાળા દેખાય છે, તેમ જૈન સાહિત્યમાં અનેક કથરાવાળાં પુસ્તકો જોવામાં આવે છે. સ યોગકાલ બદલાતા જવાથી નિર્ગન્થોના દિલમાં મહિનતા વધવા લાગી. સેવ્ય વર્ગના વિચારો બદલાવા લાગ્યા તેમ સેવક વર્ગમાં પણ વિચારો પથરો લેવા લાગ્યા. નદીનું વહેણ ચાલતું હોય તેને જેમ ટેકરો કે સ કડાશ મળે ત્યારે પાણી નવો ચીલો લે છે ને વહેણ છિન્નભિન્ન થાય છે, તેમ લાગી વર્ગ અને તેનો અનુયાયી વર્ગ ખડક સમાન રતો લાગવાથી નવો રસ્તો કાઢવા લાગ્યા છે કેટલાક લોકો નવીન રસ્તો કાઢનારને બહાદૂર કહે છે, ત્યારે કેટલાક લોકો બીજો ચીલો પાડનારને બહાદૂર કહે છે.

‘કુમ્ભાપુત્ર ચરિયમ’ પુસ્તક હમણાં પ્રકાશનમાં આવ્યું છે. તે પુસ્તક વિક્રમ સંવત ૧૬૦૦ ની લગભગમાં લખાયું છે. તે પુસ્તકના રચયિતા શ્રી હેમવિભક્તસૂરિના શિષ્ય જિન માણિક્ય સુનિ છે તેમ છેલ્લી ગાથામાં જણાવ્યું છે. એ પુસ્તક કર્તાએ કઇ સાલમાં રચ્યું તે તેમાં સ્પષ્ટ નથી. એ પુસ્તકની ભાષા લેખકે અર્ધભાગધી રાખી છે. તેમણે એ પુસ્તકની એવી સંકલના કરી છે કે જાણે શ્રી વીર ઇન્દ્રભૂતિ સાથે વાતચિત કરતા હોય. જુના વિચારના લોકો આ લખેલી હકીકતને વધાવી લેતા હશે. કારણકે ભાષા પૌરાણિક છે; પણ વિચારમાં આગળ વધેલો વિદ્વદ્વર્ગ એ ભાષાને જોઇને મોઢ પામશે નહિ. આ જ પ્રમાણે કે’ લેખકેએ પોતાનાં બનાવેલાં પુસ્તકોને શ્રી વર્ધમાનને નામે ચડાવી દીધાં છે, જાણે કે આ બધી વાત શ્રી મહાવીર પ્રભુ કહેતા હોય ને ઇન્દ્રભૂતિ હા પાડતા હોય. એવી જ પદ્ધતિએ વસુદેવ-હિંદિ, વર્ધમાનદેશના, શ્રાદ્ધવિધિ, એવા અનેક ગ્રંથો રચવામાં આવ્યા છે.

કુર્મપુત્ર ચરિત્રના લેખકનો આશય એ છે કે ધર્મનાં અંગો ચાર છે: દાન, શીલ, તપ ને ભાવ; તેમાં પણ ભાવ સર્વથી અધિક છે. એ ઉપરથી કુર્મપુત્ર ગૃહવાસી હોતાં ભાવથી તત્ત્વોને પામી શક્યા છે ને ચારિત્ર સિવાય કેવળજ્ઞાનને મેળવી શક્યા છે. જુઓ તેની ગાથા:-

માવેળ કુમ્મપુત્તો અવગયતત્તો ય અગહિય ચરિત્તો ।

ગિહ્વાસેવિ વસતો સપત્તો કેવલનાળં ॥

આવી અનેક સંબધ વિનાની વાતો ચમત્કૃતિ ઉત્પન્ન કરવાને પોતાના આશયને પોષવા નિમિત્તે તે તે વખતના લેખકો લખી ગયા છે. આનું પરિણામ શું આવશે વા વાચકો શું વિચાર કરશે એટલો વિચાર કરવા તે તે લેખકો થોભ્યા નથી. લોકો કુર્મપુત્ર ચરિત્ર વાંચીને એવા વિચાર ઉપર આવતા જાય છે કે ગૃહમાં રહેવાથી ભાવ થાય તો કેવલજ્ઞાન થઇ શકે છે, માત્ર ભાવની વિશુદ્ધિ જોઇએ.

જો ભાવ નથી તો પછી દીક્ષા લેઈ આવા પરિપક્વ સહન કરવા ને ખીજા અગણિત દુઃખ ભોગવવાં એનો અર્થ કાંઈ નથી. અર્થ એ છે કે આવાં પુસ્તકો ગૃહમાં રહેવું ને મોજશોખ સાથે કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન કરવું તેની બાબતમાં જાય છે.

કુર્મીપુત્ર ચરિત્રના લેખક લખે છે કે કુર્મીપુત્ર વિષે શું વધારે લખું ? કુર્મીપુત્ર ભારે પૂર્વ ભવમાં હતો, ત્યારે એક ચક્ષિણી તેના ઉપર મોહ પામે છે. મતલબ કે શરીરે તે ધણો સુંદર હતો. એક વખત એક કેવલજ્ઞાની પાસે આવી તે ચક્ષિણી પ્રશ્ન કરે છે, ત્યારે કેવલી તેને એમ કહે છે કે તે તારો પૂર્વનો પતિ છે. આથી તે ચક્ષિણી કુર્મીપુત્રને ઉપાડી જાય છે, ને વિષયાધ થઈ તેના શરીરમાં સુંદર પુદ્ગલોને પ્રક્ષેપી તેની સાથે વિષયોને ભોગવે છે. ત્યારપછી ખીજા ભવમાં તે જીવ કુર્મીપુત્ર તરીકે થાય છે. ખીજા કોઈ ક્ષેત્રમાં ન્યાં તીર્થંકર વિચરે છે, ત્યાં આગળ કોઈ ચક્રવર્તી આવે છે ને ચક્રવર્તી તીર્થંકરને પૂછે છે કે, હે પ્રભો ! હાલમાં ભરત-ક્ષેત્રમાં કોઈ ચક્રવર્તી છે કે કોઈ કેવલજ્ઞાની છે ? તીર્થંકર ઉત્તર આપે છે કે—

જપદ્વિ જિજ્ઞો ન સપદ્વિ, મરહે નાણી નરિદ્વિ ચક્ષી વા ।

કિં પુણ કુમ્માપુત્તો ગિહ્વાસે કેવલી અધ્વિ ॥ ૧૬૧ ॥

અર્થાત્—હાલમાં કોઈ જાની નથી કે કોઈ ચક્રવર્તી રાજ્ય નથી; પણ કુર્મીપુત્ર ગૃહવાસમાં કેવલજ્ઞાનીપણે છે.

આમ ઉત્તર સાંભળ્યા પછી ચક્રવર્તીને કરીથી પૂછવું પડ્યું કે—

ચક્ષુરો પટિપુચ્છદ્વિ, મયંવં કિં કેવલી ઘરે વસદ્વિ ।

કહદ્વિ પદ્મ નિમ્બ અમ્મા પિત્ત પહિવોહાય સો વસદ્વિ ॥ ૧૬૦ ॥

અર્થાત્—હે ભગવન્ ! શું કેવળી ઘરમાં વસતા હશે ખરા કે ? અમુ કહે છે કે તે પોતાના માતાપિતાને પ્રતિબોધ આપવા સાચે રોકાયા છે.

આ વાત ખીજા ક્ષેત્રના તીર્થંકરની કરી; પણ કુર્માપુત્ર તે વિષે ખુલાસો વિચારે છે તે આપણે જોઈએ.

જહ તાવ ચરિત્તમહ, ગહેમિ તા મહ્ત્ત માયતાયાણ ।

મર્ણ હવિજ્જ નૂળં, સુય સોગ વિયોગ દુહિયાળં ॥ ૧૩૫ ॥

અર્થાત્—જો હું ચારિત્રને લઈ તો મારાં માતા ને પિતા બન્ને અવસ્થા મરણને પામે, કારણકે મારો વિયોગ તેઓ સહી શકશે નહિ.

તમ્હા કેવલકમ્મલ—કલિઓ નિઝ માય તાય જવરોહા ।

ચિદ્વહ ચિરં ઘરમિ, ચ સ કુમારો માવચારિત્તો ॥ ૧૩૬ ॥

અર્થાત્—તે માટે 'કેવલજ્ઞાનરૂપી લક્ષ્મી સાથે પોતાનાં માતા-પિતાના ઉપરોધથી તે કુમાર ભાવચારિત્ર સાથે લાંબા વખત સુધી ધરમાં રહે છે.

આમ ખીજા ક્ષેત્રના કેવલજ્ઞાની કહે છે કે તે માતાપિતાને જોધ આપવા રોકાયા છે; કુર્માપુત્ર કહે છે કે જો હું દીક્ષા લઈશ તો અવસ્થા મારા વિયોગે માતાપિતા મરી જશે. ચક્રવર્તીને ઉત્તર આપનાર કેવલી છે ને કુર્માપુત્ર પણ કેવલી છે, તો જેના ઉત્તરમાં તદ્વાવત કેમ? સત્ય શું સમજવું? કુર્માપુત્રને કેવલજ્ઞાન હોય તો રાગ કે દ્વેષ ન જ હોય; તો પછી તેમને ખીક ક્ષોભ કે મોહ શેનો હોય? તેમને માતાપિતા ઉપર પણ રોહ-રાગ ન હોવો જોઈએ. તો પછી આ ઘટના કોખક કવિની છે કે કુર્માપુત્રની છે? આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે સાહિત્યના રચયિતાએ સાહિત્યરચનામાં રસ લીધો છે, પણ આગળપાછળ સંબંધ સચવાય છે કે નહિ, ચા વાચકો ક્યાં ભૂલ જોશે, તેનો વિચાર કયો જણાતો નથી. તાત્પર્ય એ છે કે અન્યદર્શનીઓ જેમ પુસ્તકો લખતા હતા, તેમ જૈનદર્શનીઓ પણ પુસ્તકો બનાવવામાં રસ લેતા હતા. વીતરાગની આગ્રાથી અકિત આ પુસ્તક થશે કે બહાર જશે એવો ખ્યાલ ક્યાં વિના તેઓ પુસ્તકો બનાવતા હોય એમ જણાય છે. કુર્માપુત્ર

ચરિત્ર લખનાર છેવટે છેલ્લી ગાથામાં પોતાનું નામ જણાવે છે:

સિરિ હેમવિમલ સુહ ગુરુ, સિરિ જિણ માણિક્ક સીસરણં ।

રહ્ય પતરણમિયં વાહજ્ઞં ત ચિર જયત ॥ ૧૯૮ ॥

અર્થાત્—શુભ ગુરુ શ્રી હેમવિમલ, તેમના શિષ્ય જિન માણિક્ક-
કમસૂરિએ આ પ્રકરણ રચ્યું છે. આ પુસ્તક વાંચતાં લાંબો કાળ
જય પામે.

આ માણિક્કમસૂરિએ પોતાનું નામ આપ્યું છે, પણ કયા
વર્ષમાં આ પુસ્તક બનાવ્યું, તે તેમાં જણાવામાં આવ્યું નથી.
(કહે છે કે આ ચરિત્ર શુભવર્દ્ધનગણીની બનાવેલી ઋષિમંડળ
વૃત્તિમાં છે, તે ઉપરથી જિન માણિક્કમસૂરિએ રચ્યું છે.)

આ પ્રમાણે અનેક પુસ્તકો સાહિત્યમાં વધારે કરી રહ્યાં છે.
વસુદેવહિંડિના બનાવનારે તે વર્દ્ધમાન ને સુધર્મા સ્વામીના વખતમાં
બનાવ્યું હોય તેમ જણાવ્યું છે. વર્દ્ધમાનદેશના પુસ્તક બનાવવામાં
આવ્યું છે, તે જાણે વર્દ્ધમાન સ્વામી પોને દેશના આપતા હોય તેમ
બનાવ્યું છે શ્રાદ્ધવિધિ પુસ્તક જે ગ્લેન્સેખરસૂરિએ બનાવ્યું છે, તેમાં
પણ શ્રી વર્દ્ધમાન ઉત્તર આપતા હોય તેવી રીતે રચના કરી છે.

આમ આચાર્યોએ અનેક ગ્રંથો શ્રી મહાવીરના નામે ચલાવી
દીધા છે આ પદ્ધતિથી સમજાય છે કે તે કાલ સાહિત્ય બનાવવાનો
કાલ હતો. અંગ ઉપાંગની જેમ નિર્દોષતા સચવાય કે ન સચવાય,
પણ સાહિત્યમાં વધારે કેમ કરવો એ તે શોકોનું લક્ષ્ય હતું.

મૂલ સૂત્રોની પંચાંગી

હવે પંચાંગી વિષે વાત કરીએ. આગળ એકત્રીશ કે બત્રીશ
આગમો કહ્યાં છે તે મૂલ છે. તે ઉપર નિયુક્તિ, ચૂલ્હિ, ભાષ્ય ને
વૃત્તિ (ટીકા) એ ચાર અંગ મળી એ પંચાંગી કહેવાય છે. મૂલ
છે તે ગણધરકૃત ને આગમથી ઉદ્ધૃત છે, પણ પછી જે નિયુક્તિ-
વિગેરે ચાર અંગ છે તે તે પછીના આચાર્યોએ રચેલાં છે આને ઘણા

લોકોનું માનવું છે કે એ મૂલ સાથે ચારે અંગોને કેમ માનવાં નહિ? અર્થાત્ અવશ્ય માનવાં જોઈએ, કારણકે તે ચારે અંગો મૂલ આગમને ઉપકારક છે ને આગમને વિસ્તારથી સમજાવે છે અર્થશ્રદ્ધાણુઓ એ પંચાંગોને માને છે, પણ પ્રજામાં અભ્યાસનો ધણો વધારો થયો છે એટલે વૃત્તિ, ભાષ્ય, ચૂર્ણિ, નિર્ધુક્તિ વિગેરેમાં ક્યાં ક્યાં ફેરફાર થયો છે તે આજનો વિદ્વદ્વર્ગ જોઈ રહ્યો છે. શ્રી આનંદધનજી કહે છે કે ચૂર્ણિ, ભાષ્ય, વૃત્તિ, વિગેરેને છેદે [ન માને] તે તો દુર્ભવ્ય છે, પણ આજનો વિદ્વદ્વર્ગ કહે છે કે જે મૂલમાં હકીકત હોય, તેને બહુ સમજણપૂર્વક વા વિસ્તાર-પૂર્વક સમજાવે તો તે નિર્ધુક્તિ, ભાષ્ય, વૃત્તિ બરાબર છે પણ જે વસ્તુ મૂલમાં હોય નહિ, ને નિર્ધુક્તિકાર કે વૃત્તિકાર ગમે ત્યાંથી લાવી તેની નીચે મૂકી દે ને તેનો વિસ્તાર કરે તેનો અર્થ શો? મૂલમાં ક્ષેષ પણ ગંધ હોય નહિ છતાં ક્યાંથીએ અંગકાર તેવી વાત લાવે છે ને ગોઠવે છે. સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રના બીજા શ્રુતસ્કંધના છઠ્ઠા અધ્યયનમાં આદ્રિકુમાર દીક્ષા લેઈ શ્રી વર્ધમાનને મળવા ગય છે, જ્યાં ગૌશાલક વિગેરે જુદા જુદા મતવાલા આદ્રિકુમારને મળે છે ને પોતાના મતની સુંદરતા બતાવી લલચાવવા પ્રયત્ન કરે છે. ત્યાં આદ્રિકુમાર માટે વૃત્તિકાર ને નિર્ધુક્તિકાર એકદમ કોઈ નવીન વાત જાણી કરે છે જે વાતની ચત્કિચિત્ત ઝાંખી કે રૂપરેખા પણ મૂલમાં જણાતી નથી. મૂલકાર આ પ્રમાણે કહે છે:

પુર કઠ અદ્દ સ્મ સુજેહ, ઇગતચારી સમણે પુરાસી ॥

અર્થાત્-ગૌશાલક કહે છે કે, હે આદ્રિકુમાર! પૂર્વે શ્રી મહાવીર એકલા ચાલતા હતા, ને પૂરા શ્રમણ (તપસ્વી) હતા, આજે તેવા તે જણાતા નથી; આજે તો તે કેવા છે, વિગેરે કહે છે.

મૂલમાં જેની ગંધ નથી તેવી વાત ત્યાં દીકાકાર કહે છે કે આજ બેણિકના પુત્ર અભયકુમારે આદ્રિકુમારને પ્રતિબોધ ઉપજાવવા માટે જનપ્રતિમા મોકલી હતી. આદ્રિકુમાર અચંપા સાથે પેટી ઉઘાડે છે

તેમાં તે જિનપ્રતિમા જુએ છે, ને વૈરાગ્ય પામે છે. આખા અધ્ય-
યનમાં અભયકુમાર સંબંધી કાંઈ પણ વાત કે વિચાર છે નહિ, તો-
પછી આ બધું શા આધારે બિંદુ કર્યું? મૂલ્યમાં કાંઈક હોય તો-
શાખા-પ્રશાખા વિગેરે થાય, પણ ન્યાં મૂલ્ય છે જ નહિ ત્યાં શાખા-
ક્યાંથી? પાયો જ ન હોય તો ભીત ન થાય. આદ્રકુમારને વૈરાગ્યઃ
થાથી થયો, કેણુ પિતા, ક્યાં સ્થાન વિગેરે મૂલ્યમાં છે જ નહિ.
બ્રાહ્મણુ લોકોએ તેમના સાહિત્યમાં જેમ ગુલબાંગો બીભી કરી છે
તેમજ આ લોકોએ મૂલ્યમાં કાંઈ નહિ છતાં સાહિત્યમાં અનેક ગુલ-
બાંગો ખરી કરી છે.

પ્રતિમાના પ્રેમીઓને આ વાત ઠીક નહિ જ લાગે, કારણકે-
તેઓ કહેશે કે જેઓ પ્રતિમાના વિરોધીઓ છે તેમને આવી-
વાત ન જ ગમે. પણ હવે આપણે પ્રતિમા સિવાય બીજી
કંઈ ગુલબાંગો છે તે જોઈએ. ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના આદ્યમા
અધ્યયનમાં કપિલ મુનિ કેવલજ્ઞાન પામે છે, એ વાત બરાબર છે;
પણ ત્યાં ટીકાકારે ને નિર્ધુક્તિકારે જણાવ્યું છે કે કપિલ મુનિ ન્યાં-
ચાહ્યા બધા છે ત્યાં બલભદ્ર આદિ પાંચસો ચોર તેમને બેઠે છે.
ચોરો કહે છે કે અમને કાંઈક કહો ને ગાયન કરો. ત્યારે કપિલ મુનિ
કહે છે કે તમે બધા ઢોલ ત્રાંસા વિગેરે વગાડો ને હું તમારા આગળ-
નાચુ ને ગાયન કરું. આમ કહેવાથી ચોરો ત્યાં તેમ કરે છે ત્યારે કપિલ-
કેવળી 'અણુવે અસાસ્યમિ સસારમિ દુઃસ્થ પઞ્ચાણ' આમ ગાયનમાં
બોલી નાચતા બધાં છે ને ચોરોને સમજાવતા બધા છે. (જુઓ-
ધનપતિસિંહ બહાદુરવાળા સંસ્કૃત ટીકા ને શાન્ત્યાચાર્ય કૃત ટીકા).
હવે જો કપિલ કેવળી હોય તો તેમ કરે ખરા? ને એમ કહે
ખરા? કે પોતે નાચે કહે ને ચોરો ઢોલ વગાડે? આવી પ્રવૃત્તિ સામાન્ય-
કોટિના સાધુની પણ ન હોય, તો કેવળી કેમ કરે? એ જ ટીકામાં
દશમા અધ્યયનમાં શ્રી ગૌતમ અષ્ટાપદ પર્વત ઉપર બધા છે તે,
પણ સૂર્યનાં કિરણો ગ્રાહીને બધા છે. ત્યાં ઉપર કેટલાક તાપસ-

જૈન દર્શનમાં ચિંતાર

લોકો મળે છે, તેમને પોતાની લખિધથી ગૌતમ ક્ષીર-ખાંડનું ભોજન જમાડે છે. આવી અનેક વાતો જે મૂલ્યમાં થોડી પણ ન હોય ત્યાં ટીકાકારે ઊભી કરી દીધી છે. નાચવું, કુદવું, ઢોલ વગાડવો, સૂર્યનાં કિરણોના માર્ગે ચાલવું, બાવાઓને જંભાડવા, આવી બધી વસ્તુઓ શું જૈન દર્શનના આદર્શ મુનિઓ કરે ખરા ?

તે લોકોએ જિનપ્રતિમા વિષે જ નહિ પણ એવી અનેક બાબતોમાં મૂલ્ય શાસ્ત્રકારોથી જુદું ને જુદું વિધાન કર્યું રાખ્યું છે. એટલે પંચાગીને નામે એવો ખીચડો કરી નાંખ્યો છે કે મૂલ્ય કયું ને પછીનું કયું એ બાબતે જ કોઈ શોધી કાઢે છે. આચારાંગ સૂત્રની ટીકામાં 'જમો તિવ્યસ્ત' શીલાકસૂરિ કહે છે એટલે ટીકાકાર કહે છે કે તીર્થંકરો વ્યાખ્યાન વાંચે છે ત્યારે તીર્થને ચતુર્વિધ સંધને નમસ્કાર કરે છે એમ જ અભયદેવસૂરિ પણ વ્યાખ્યાપ્રશ્નિ (ભગવતી) સૂત્રમાં ટીકામાં કહે છે 'નમો તીર્થાય'. તીર્થંકરો સિદ્ધ સિવાય કોઇને નમસ્કાર કરતા નથી, તો શું તીર્થને નમસ્કાર કરે ખરા ? આજે શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સાધુઓ વ્યાખ્યાનમાં કહે છે કે તીર્થંકરો તીર્થ-સંધને નમસ્કાર કરે છે, પણ તમારા જેવા હાડકાંના માળા જેવા સંધને નહિ; તે સંધ જુદો, તમે નહિ. જો આજનો સાધુવર્ગ આજના તીર્થને નમસ્કાર કરવા ખુશી નથી, તો તે વખતના તીર્થંકરો સંધને નમસ્કાર કરે ખરા ? આજનો શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક સાધુવર્ગ તીર્થંકરો જેટલો પૂર્ણ નથી તેમ એટલો વિશ્વસનીય નથી, છતાં સંધને નમતો નથી, તો પછી જેઓ સર્વજ્ઞ ને સંપૂર્ણ નિર્દોષ છે, તેવા તીર્થંકરો સંધને કેમ નમે ? તાત્પર્ય એ છે કે જૈન સાધુઓએ પ્રાણી લોકોની જેમ ગુલબાંગો હાંકવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી.

સૂત્રમાં નથી એવી વાતો તેમણે ઊભી કરી છે એટલું જ નથી, પણ સૂત્રમાં જે હકીકતો છે, તેને પણ તેમણે ફેરવી છે. શીલાકસૂરિએ આચારાંગ ને સૂત્રકૃતાંગ સૂત્ર ઉપર વૃત્તિ (ટીકા) લખી છે.

સૂત્રકૃતાંગ અને આચારાંગની ટીકામાં તીર્થંકરો નમસ્કાર કરે છે, તે જણાવ્યું; તે સિવાય શીલાકસૂરિ કહે છે કે ‘મહાપરિન્ના’ નામનું સાતમું અધ્યયન વિચ્છેદ ગયું છે. (જુઓ આચારાંગ ટીકા) તે ઉપરથી જૈન સાહિત્ય સંશોધક સમિતિએ પુનાથી આચારાંગ સૂત્ર મૂલ બહાર પાડેલ છે તેમાં પણ તે તેમ લખે છે. કચ્છ-કોડાવવાળા ત્રો રવજીભાઈ દેવરાજે મૂળને અર્થ સાથે એ સૂત્ર બહાર પાડ્યું છે, તેમાં પણ તે લખે છે કે સાતમું અધ્યયન ‘મહાપરિન્ના’ નામ પામી ગયું છે. ભાવનગરથી બહાર પડેલ (જૈન ધર્મ પ્રસારક સભા તરફથી) સમવાયાંગ સૂત્ર અર્થ સાથે છે, તેમાં કહે છે કે મહાપ્રજ્ઞા (મહાપરિન્ના) નવમું છે, તે નામ પામી ગયું છે. તો હવે સમવાયાંગ સૂત્રનું નવમું સમવાય કહે છે તે બરાબર છે કે ટીકાકાર શીલાકસૂરિ કહે છે તે બરાબર છે? આમ મોજુદ છે તેવાં સૂત્રોમાં પણ વાતોને મરડવામાં આવી છે.

ભાષ્યકારો પણ વીતરાગની દૃષ્ટિથી કેટલા દૂર રહ્યા છે, તે હવે જોઈએ. દરેક વિદ્વાને ધણું જ જીનું ને સાડ કાંત્યું છે, પણ ત્યાં પ્રસંગ બદલાયો છે, ત્યાં વીતરાગની દૃષ્ટિની ઓથે, મોટામાં મોટા ફેદાઓ પણ એ કાંતણુમાં નાંખ્યા છે. ભાષ્યમાં વિશેષાવસ્થક ભાષ્યનો દાખલો લઈએ એ ભાષ્યકાર શ્રીમાન જિનભદ્રગણિ જણાવે છે કે—

ન ચ ઘાયત્તિ હિંસો નાઽઘાયતોત્તિ નિચ્છિયમર્હિંસો ।

ન વિરલ્લ જીવમર્હિંસો ન ચ જીવ ઘણતિ તા હિંસો ॥ ૧૭૬૩ ॥

અહ્ણતોવિ દુ હિંસો દુટ્ઠ ત્તણ્ઞો મજ્ઞો અહિંસરોવ્લ ॥

વાહિંસો ન વિ હિંસો સુદ્ધ ત્તણ્ઞો જહ્વા વિજ્ઞો ॥ ૧૭૬૪ ॥

અર્થાત—કોઈ પરપ્રાણનો ઘાત કરે એથી એ હિંસક છે એમ ન કહી શકાય તેમ કોઈ ઘાત ન કરે એથી એને અહિંસક પણ કહી શકાય નહિ. વળી કોઈ થોડા જીવ હોય ત્યાં રહે તેથી અહિંસક ન કહેવાય તેમ ધણા જીવો હોય ત્યાં રહે તો તે હિંસક

છે એમ પણ ન કહેવાય પરપ્રાણનો ધાત ન કરનારે મનુષ્ય પોતાની દુષ્ટ વૃત્તિથી હિંસક કહેવાય છે, અને પરપ્રાણનો ધાત કરનારે મનુષ્ય શુદ્ધ વૃત્તિવાળો હોય તો (વૈલની જેમ) હિંસક નથી કહેવાતો.

ભાષ્યકારનું વક્તવ્ય ઉચું ને ઋણુ હોય એમ આપણે એક વાર માની લેઈએ, પણ વાચક ક્ષોભ પામે છે કે કોઈ પરપ્રાણનો ધાત કરે એથી હિંસક છે એમ માની લેશે નહિ, ત્યારે વાચક વળે હિંસા કરનારને હિંસક ન કહેવો અને હિંસા ન કરનારને હિંસક કહેવો એ શું, બરાબર છે? વીતરાગો જેને હિંસા કહે છે તે કરનારને અહિંસક કહેવા, તેનો પુરાવો શો? વીતરાગોથી ચાલતા યોગની અસ્થિરતાથી હિંસા થાય એ કદાચ બને, પણ તેથી તેઓ હિંસા કરનાર છે એમ શા આધારે કહેવાય? જેઓ હિંસા નથી કરતા તેમને નિશ્ચયથી અહિંસક નહિ કહેવા, એમાં પ્રશ્ન થાય છે, કે ત્યારે શું હિંસા ન કરવી એ બરાબર નથી, અને હિંસા કરવી એ બરાબર છે? અથવા બાલ હિંસા કે અહિંસા એ અર્થ વગરની છે, ને માત્ર આંતર આશય એ જ અર્થસૂચક છે, કે જેનાથી પાપ વિગેરેના બંધ પડે છે? આમાં આંતર આશયની વાત કહેવા જતાં બહારની વસ્તુ કે કૃતિ ઉપરથી ભાષ્યકારે હાથ લેકાવી લીધો છે. આની અસર તો વાંચક પર એવી થાય કે બહારની હિંસા ઉપર નહિ પણ માત્ર દિલની હિંસા-અહિંસા જ જોવાની જરૂર છે. દિલને કળવું સુગમ્ય નથી એટલે દિલ પવિત્ર હોવાનું કહેનાર દાંભિક હિંસક-અહિંસક જ લેખાય! ૧૭૬૭ મી. ગાથામાં ભાષ્યકાર કહે છે કે—

અસુમ પરિણમ હેતુ જીવાન્માહોત્તિ તો મયે હિંસા ।

અર્થાત—અશુભ પરિણામ જ જીવની હિંસા કરવામાં હિંસા કહેવાય છે.

જસ્ટઠ ન સો નિમિત્ત, સતો વિ ન તસ્સ સા હિંસા ।

અર્થાત—અને જેને એ પરિણામરૂપ હેતુ ન હોય, તેને જીવ ધાત થયા છતાં પણ હિંસા નથી ચાલતી.

અશુભ પરિણામ હોય તો મનુષ્ય પાપી છે, તંદુલ-મત્સ્યની જેમ; ને જો તેવા અશુભ પરિણામ ન હોય છતાં જીવની ધાત થાય તો તેને હિંસા નથી લાગતી, અર્થાત્ તે પાપી નથી. આ જ વાત આજે મનુષ્યોને જોઈએ છે. પોતાની પ્રવૃત્તિમાં ગમે તેટલી હિંસા થાય પણ જો તે મનુષ્ય પરિણામ સારા રાખે છે, તો તેને પાપથી ડરવાનું કાંઈ કારણ નથી; એ વાત લોકોને ગમતી છે. આ ભાષ્યકાર બંધે આમ વાત કરે, પણ મૂળ સિદ્ધાંતકાર આમ ગરબડવાળા વિચારો નથી દર્શાવતા જુઓ દશદૈકાલિક સૂત્ર અધ્યયન ૪ શુઃ

જય ચરે જય ચિદ્વે જયમાસે જય સૅ ॥

જય મુજતો માસતો પાવં કમ્મ ન વધદ્ ॥ ૮ ॥

અર્થાત્—યત્નાથી ચાલે, યત્નાથી જીવો રહે, યત્નાથી ખેસે, યત્નાથી સુવે, યત્નાથી જામે, ને યત્નાથી ખેલે, તો તે મનુષ્ય પાપ-કર્મને બાંધતો નથી.

આ ઉપરથી જોઈ શકાશે કે સિદ્ધાંતકારો ને ભાષ્યકારો કેવા એક બીજાથી જુદા પડી ગયા છે સિદ્ધાંતકારો પ્રવૃત્તિ ઉપર ભાર મૂકે છે, કારણકે પ્રવૃત્તિ સારી હોય તો હૃદય સાફ બને ને પાપકર્મ ન બધાય; હૃદય બહુ ઉગ્મ્ય ન હોય, પણ જો પ્રવૃત્તિ સારી હશે તો હૃદય સાફ થશે હૃદય સાફ નહિ થાય તોપણ અન્ય જીવની હિંસા નહિ થવાથી તે-જીવ સાથે વૈરનો બધ તો નહિ જ પડે. ભાષ્યકાર એ જગ્યાએ પ્રવૃત્તિ ઉપર ભાર ન મૂકતાં માત્ર પરિણામ (હૃદય) ઉપર ભાર મૂકી રહ્યા છે. લોકોને તેવું જોઈએ છે, એટલે પરિણામને પકડવા ઉપાય કશો પણ પ્રવર્તન સામુ ધ્યાન નહિ આપે. જોનોમાંના સારા અભ્યાસીઓ પણ પોતાની સામે આવી જીભેલી એ આજુઓ છતાં પોતાને અનુકૂળ લાગે તે આજુને પકડી પાડે છે. જોઓ અભ્યાસીઓ છે તે તો સાફ સમજે છે, છતાં સમાજમાં પોતાનું સ્થાન ટકાવવા માટે ને પોતાના સેવકો

કે ત્રેમી જનોની મધ્યમાં રહેવા માટે ગમે તે પૂરાવો લેખ પોતાનો આગ્રહ ચાલુ રાખે છે. આવી જ વાતને ઉપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજી વ્યાજ્ઞપી માની રહ્યા છે તે કહે છે કે—

વિરતો પુળ જો જાળ કુળતિ અજાળ ન અપ્પમત્તો ય ।

તત્યવિ અર્જહત્ય સમા સજાયતિ ણિજ્જરાણ ચણ ॥

(ધર્મપરીક્ષા-પૃ. ૧૮૫)

અર્થાત—અગ્રમાદી (સંયમી) મનુષ્ય જાણીને કે અજાણીને પણ હિંસા કરે છે. એટલે પરગ્રાણુનો ધાત કરે છે, તોપણ તેને કર્મની નિર્જરા થાય છે, પણ કર્મનો (ચય) વિસ્તાર (બંધ) થતો નથી.

ભાષ્યકાર જિનભદ્ર ગણિ કરતાં ઉપાધ્યાય યશોવિજય તો ઘણા જ આધા ચાલી નિકળ્યા છે. તે કહે છે કે જાણતાં કે અજાણતાં પણ જો સંયમી હિંસા કરે તે પાપ લાગતું નથી. સારે તો એમ જ ચયું કે હિંસા કરે તોપણ કાર્મ વાંધો નથી, માત્ર સાધુ હોવા જોઈએ. સાધુ થઈ હિંસા જ કરે તો પછી સાધુ થવાની જરૂર શું હતી ? ધાણણુ સાહિત્યકારો આવી ભૂલો કરે તો તે બનવા સંભવ છે, કારણકે તેના સાહિત્યના મૂળમાં જ સડો છે, ત્યારે જૈનના મૂળ સાહિત્ય—ગણધરકૃત ત્રયો—માં એવો થોડો પણ સડો નથી, તથાપિ આ જૈન દર્શનના પડિત મોવડીઓ આવડી મોટી ભૂલો હાંકી રહ્યા છે. ઉપરાંત અનુયાયીઓને પોતાના વિચારો સાચા છે એમ સમજાવી રહ્યા છે. જૈન દર્શનને નહિ સમજેલા ગમે તેવું બોલે પણ જો જૈન દર્શનના ઉંડાણમાં ઊતરી ગયા છે, તેઓ વિપરીત બોલે તો જૈનના પરમ ભક્તો સહન નહિ જ કરે. તાત્પર્ય એ છે કે નિર્ધુક્તિ, વૃત્તિ કે ભાષ્યો મૂલ્ય વસ્તુને સમજાવતાં હોય તો ઈષ્ટ છે, પણ તેઓ મૂલ્ય તત્ત્વને નહિ સમજાવતાં કોઈ નવીન દિશામાં વાચકોને ધસાડી જાય છે. ઉપરાંત તેઓ વસ્તુના મૂલ્યમાં કોઈ ઓર પ્રહાર કરે છે.

આગમો (સૂત્રો)ના કાળ પછી ગ્રંથકારીનો ગ્રંથ બનાવવાનો કાળ આવે છે. જે ગ્રંથકારીએ ગ્રંથો બનાવ્યા છે તેમાં ઘણું જાણુવા જેવું ને વિચારણીય છે, તોપણ તે ગ્રંથકારો આગમોથી જુદા પડતા ગયા છે. કર્મપથડિ (કર્મપ્રકૃતિ) શતક, પંચસંત્રલ, કર્મગ્રંથ, વિગેરે ઉપરથી દેવચદ્રજ મહારાજે 'આગમસાર' અર્થના સામ્યપ ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે. એ બધામાં જીવસ્થાનક ને કર્મપ્રકૃતિ વિષે ખાસ વિષય લેવામાં આવ્યો છે. પાંચ ભાવની પણ હકીકત તેમાં લીધી છે તેઓ બધા ચતુર્થ જીવસ્થાનકે ક્ષાયક ભાવની શરૂઆત થાય છે એમ સમજાવે છે, એટલે ત્યાં સમ્યક્ત્વ ભાવ આવે છે એ વાત બરાબર છે; પણ સાથે એ કહે છે કે ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ ભાવ આવે છે, ઉપશમ ભાવ આવે છે ને ક્ષયોપશમ ભાવ પણ આવે છે, પણ એકસો ક્ષયોપશમ ભાવ આવે છે એમ નહિ. જે ચતુર્થ જીવસ્થાનકે ક્ષાયક ને ઉપશમ ભાવ આવે તો મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિમાંથી સાતનો ત્યાં ઉપશમ કે ક્ષાયક થવો જોઈએ, તે વાત એ બધા ગ્રંથો કબૂલ કરે છે ને કહે છે પણ આપણે જ્યારે સિદ્ધાંતમાં જોઈએ છીએ ત્યારે એ વાત કોઈ બીજી રીતે નિકળે છે.

‘એક માત્ર સમવાયાંગ સૂત્રનો પૂરાવો લેઈએ. (ભાવનગર જૈન ધર્મ પ્રચારક સભા તરફથી બહાર પડેલું, વિક્રમ સંવત ૧૯૬૫) સમવાયાંગ-સૂત્ર ચતુર્થ અગ એમ કહે છે કે આદ્યમા નિવૃત્તિઆદર જીવસ્થાનકે જીવ જાય છે ત્યારે એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કરે છે, ને એકવિંશ પ્રકૃતિનો ઉદય ત્યાં જીવ અનુભવતો હોય છે. જુઓ ૨૧ મું સમવાય —

णिमज्झिवादरस्सण खवित्त सत्तयस्स मोहणिज्जस्स कम्मस्स एकवीस्स कम्मसा संत कम्मा पजत्ता त जहा अपच्चख्खाण कसाए कोहे१ अपच्च-
ख्खाण कसाए माणेर अपच्चख्खाण कसाए माया३ विगैरे.

અર્થાત—નિવૃત્તિઆદર જીવસ્થાનકે મોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય હોય છે ને એકવિંશ પ્રકૃતિની સત્તા યા ઉદય હોય છે.

સત્તા તે અપ્રત્યાખ્યાન કપાયનો કોષ, માન, માયા, લોભ; એમ પ્રત્યાખ્યાનાવરણનો કોષ, માન, માયા, લોભ; સંજ્ઞવધન કોષ, માન, માયા, લોભ; ઉપરાંત હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, દુઃખેષા ને ત્રણ વેદ, આ એકવીશ પ્રકૃતિની સત્તા આહમા જીવસ્થાનકે છે. ત્યારે અનંતાનુબંધી કપાયની ચાર ને દર્શનમોહનીયની ત્રણ એ સાતનો ક્ષય થાય છે.

તાત્પર્ય એ છે કે એ અનંતાનુબંધી કપાય ને દર્શનમોહનીયની ત્રીક, એ સાતનો સર્વથા નાશ આ નિવૃત્તિબાદર જીવસ્થાનકે થાય છે એમ આ સમવાયાગ સૂત્ર જ્યારે સ્પષ્ટ કહે છે, ત્યારે અન્યકારે એ સાતને ચતુર્થ જીવસ્થાનકે ઘટાવી રહ્યા છે. એ અન્યકારે ઉપરાંત વિશેષાવગ્યક લાખ્ય પણ એમજ કહે છે. એમની આંખ તળે એ પુસ્તકો હોવા છતાં અને તે પુસ્તકો તેમને માન્ય હોવા છતાં જ્યારે આમ પોતાનું કથન સિદ્ધ કર્યા કરે છે, તો સમવાયાગ સૂત્ર ને કહે છે તેને શું કહેવું? વાચકોએ એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કે ઉપશમ ચતુર્થ જીવસ્થાનકે સમજવો કે આહમા નિવૃત્તિબાદર જીવસ્થાનકે સમજવો? જો એ બન્નેનું કથન એક જ હોય તો એ બન્ને બરાબર છે, પણ સિદ્ધાંત ને કહે છે, તેથી અન્યો બીજું કહે છે, તો પછી વાચકોએ કઈ વસ્તુનો સ્વીકાર કરવો જોઈએ એમ સૌ કોઈને પ્રશ્ન થશે. એ જ વિષયને અંગે સિદ્ધાંતકાર અપૂર્વકરણ આહમા જીવસ્થાનકે કહે છે ને અનિવૃત્તિકરણ નવમા જીવસ્થાનકે જણાવે છે, ત્યારે અન્યો એ બન્ને કરણોને ચતુર્થ જીવસ્થાનકે કહે છે. જો સિદ્ધાંતો સાચા લાગતા હોય તો અન્યો ખોટા છે, ને અન્યો સાચા લાગતા હોય તો સિદ્ધાંતો ખોટા છે; એમાંથી એક ઉપર તો અવિશ્વાસની નજર જશે જ.

હકીકત એ છે કે આમ અનેક બાબતો વિષે અન્યો, ચૂર્ણિ, બાબ્બો મૂળ આગમથી જુદાં પડતાં ગયાં છે. તે વિષે કેટલાક ખોલ નીચે આપીએ. સનતકુમાર ચક્રવર્તી ત્રીજે દેવલોકે ગયા છે, ત્યારે

સ્થાનાંગ સૂત્રમાં ચતુર્થ સ્થાને તેમને અંતક્રિયામાં કહ્યા છે, એટલે
 મોક્ષે ગયા છે. કલ્પસૂત્રમાં શ્રી મહાવીરના સત્તાવીસ ભવ કહ્યા છે,
 તેમાં મહાવીર મનુષ્યભવ કરી ચક્રવર્તી થાય છે તેમ જણાવે છે.
 સૂત્રકાર કહે છે કે ચક્રવર્તી થનાર જીવ મનુષ્યમાંથી આવી શકે
 નહિ, તે કાંતો દેવલોકમાંથી આવે કે પહેલી નરકમાંથી આવે
 તો ચક્રવર્તી થાય, પણ મનુષ્ય મરી ચક્રવર્તી થાય નહિ ભરત ચક્ર-
 વર્તીએ પોતાના નવાજી બાઈ ને પિતાની પાછળ એક સો સ્તુભિકાઓ
 કરાવી આ વાતની સંધિ ક્યાં મળે છે? ઋષભદેવ, ભગત, બાહુ-
 બલ, બ્રાહ્મી ને સુંદરી આ પાંચેનું આયુષ્ય ચોરાશી લક્ષ પૂર્વનું હતું.
 ઋષભદેવ મોક્ષે ગયા સારપછી ભરત બાહુબલ વિગેરે સાત લક્ષ પૂર્વ
 પછી મોક્ષે જાય છે. નિર્યુક્તિમાં અરીષ્ટનેભિનાથના ૧૧ ગણધરો કહ્યા
 છે, ત્યારે સૂત્રમાં ૧૮ ગણધરો જણાવ્યા છે. એમ જ નિર્યુક્તિમાં
 શ્રી પાર્શ્વનાથના દશ કહ્યા છે, ત્યારે સૂત્રમાં આઠ કહ્યા છે. મદ્લી-
 ભગવતીની દીક્ષા ને કેવળજ્ઞાન માર્ગશીર્ષ શુકલ એકાદશીએ નિર્યુક્તિમાં
 છે, ત્યારે સૂત્રમાં પોષ માસ શુકલ એકાદશી જણાય છે. આવી અનેક
 બાબતો સૂત્રમાં જણાવ્યા છતાં તેનાથી બીજી રીતે ચૂર્ણિકારો,
 આખ્યકારો જણાવે છે. આ ઉપરાંત બીજી ઘણી વિરૂદ્ધ વાતો જુદે જુદે
 સ્થળે ચૂર્ણિકારો-વૃત્તિકારો લખી ગયા છે એટલે સૂત્રોમાં સાધુઓ ને
 સાધ્વીઓને દંડ ને શિક્ષા આપવાની હકીકતો આપી છે, જેનો
 ખુલાસો વૃત્તિકારો કેટલોક સારો કરે છે, પરંતુ એ ખુલાસો કળ્પનાં
 કરતાં કોઈ અર્થદિત વાતોમાં તે લોકો ઉતરી પડ્યા છે. એટલે સૂત્રોની
 કેટલીક વૃત્તિઓ પ્રકાશમાં આવી ગઈ છે અને કેટલીક આવી શકી નથી.
 પરંતુ તેમાં મત્ર તત્ર વર્ણીકરણ ઉચ્ચાટન વિગેરે કરવાનું તે તે પ્રસંગે
 વૃત્તિકારો કહી ગયા છે. આ બધા ઉપગ્રંથી માનવાનું કારણ મળે છે કે
 વૃત્તિકારો ને ચૂર્ણિકારો ચૈત્યવાસી હોવા બેધએ; કારણકે
 સાધુઓને ન ઘટી શકે બલકે આવકવગને ન ઘટી શકે તેવી બાબતો
 કરવાનું તેઓ દર્શાવના ચૂક્યા નથી જોન આગમો રાત્રિભોજન,

સચેત પાણી ને ઝેથુન વિષે સખત ત્યાગ કરવાનું બતાવી ગયા છે, ને સધપદ્ધતકારે તેમની કૃતિ વિષે સખત વિરોધ પણ ઉઠાવ્યો છે. એ જ વસ્તુ સેવવાનું જ્યુદ્ધે જ્યુદ્ધે રસ્તે છેદ સૂતના વૃત્તિકારો ને ચૂર્ણકારો કહી ગયા છે એક જગ્યાએ એવું કહ્યું છે કે દેહરામાં વૃક્ષ થયુ હોય તો આવકેને કહીને સાધુ સંયતિ અવશ્ય કઢાવે, કારણકે વૃક્ષથી દેરાસરની આશાતના થાય છે, ને ધણી હિંસા થાય છે. આવક ન હોય તો કાષ્ઠ મુખી, કાટવાળ, શેઠ કે રાજા વિગેરેને કહીને તે કઢાવે. આમ છતાં તે વસ્તુ અશક્ય હોય તો સાધુ પોતે યત્નાપૂર્વક તે વૃક્ષને કાઢી શકે છે.

તાર્પય એ છે કે ચૈત્યવાસીઓના વખતમાં જોયો સ્વચ્છ સાધુવેશમાં ચાલી રહ્યા હતા, તેઓની આ બધી કૃતિઓ છે. મૂલ આગમો આજે જે રહ્યા છે તે સમાજના સદ્ભાગ્યનો વિષય છે. એ વસ્તુ ન હોત તો સમાજ કેવી રીતે સત્ય વસ્તુને શોધી શકત ? ઉપસંહાર

આ પ્રકરણનો મથિતાર્થ એ છે કે આગમો પછી પ્રથો, નિર્ધુક્તિ, ભાષો, ચૂર્ણ ને વૃત્તિઓ જે જે થય છે, તેમાં ભ્યાં મૂળ આગમકારોનો આશય સચવાય છે, અથવા તે વસ્તુને બરાબર સ્પષ્ટ કરે છે, ત્યાં તે વસ્તુ અવશ્ય આદરણીય છે, પરંતુ જે આગમકારોની વસ્તુથી વિશ્લેષ જાય છે, તે એ વસ્તુને ખોટા રૂપે દોરી જાય છે, તે વસ્તુ કેવી રીતે સ્વીકાર્ય થઈ શકે ? શ્રીઆનંદધન જેવા કહે છે કે પચાંગીને જે છેદે છે તે દુર્ભવ્ય છે, તો હવે મૂળ આગમના આશયનો ભંગ કરે તેને દુર્ભવ્ય કહેવા કે જે પરીક્ષા કરી મૂળ આગમની વસ્તુને સ્વીકારે તેને દુર્ભવ્ય કહેવા ? આનંદધન અને જોયો પચાંગીના પ્રેમી હોય તેમણે અવશ્ય વીતરાગનાં વચનને વિચારમાં શીખવું અને પોતાના મનને પૂછી જોવું કે વીતરાગની આત્મા અકાર્ય કયા બણી હોય કે નિરવલ કામ કરવા બણી હોય ?

પ્રકરણ ૬ ઠું

શતપદી ભાષાંતરમાંથી કેટલાંક અવતરણો

‘શતપદી’ નામનો સંસ્કૃત ભાષામાં એક ગ્રંથ છે એ ગ્રંથ શ્રી મહેન્દ્રસૂરિએ પ્રાકૃત ભાષા ઉપરથી વિક્રમ સંવત્ ૧૨૯૪ માં સંસ્કૃતમાં સુધારા વધારા સાથે તૈયાર કર્યો છે. એ પુસ્તકમાં નાના મોટા પાઠની જેમ ૧૧૭ વિચારો છે. એ વિચારો તે વખતે ચાલતા પ્રશ્નોના ઉત્તર રૂપે છે. એ વિચારોમાં કેટલાક વિચારો મૂળ જિના-ગમતું પોષણ કરે છે. તે વખતે અમણસંઘ ઘણો ડહોળાઇ ગયે હતા, એ વાત ખીજા પ્રકરણમાં કેટલીક કહેવાઇ ગઇ છે. તે વાતને મળતી જ હકીકત આ પુસ્તકમાં હોવાથી આ જગ્યાએ એ ગ્રંથનાં અવતરણો લેવામાં આવ્યાં છે.

ચૈત્યવાસીઓના જ વંશજો

શ્રી વીરના નિર્વાણની કેટલીક શતાબ્દી પછી ચૈત્યની શરૂઆત થઇ ગઈ હતી ત્યારપછી ચત્યમાં વાસ કરનારા અમણો થયા હતા, તેથી તે સાધુઓ ચૈત્યવાસી કહેવાતા હતા. શતપદીના કર્તા ૧૦૮ માં વિચારમાં લખે છે કે વડગચ્છ ને અંચલગચ્છની ઉત્પત્તિ વિષે પૂછો તો હકીકત એ છે કે તેઓ ચૈત્યવાસીઓમાંથી થયા છે. એની ઉત્પત્તિ માટે અનેક સૂરિઓની વંશાવલી તે જણાવે છે ને પછી કહે છે કે ‘એ રીતે વડગચ્છ અને અંચલગચ્છની ઉત્પત્તિ જાણવી’ વળી તે કહે છે કે ‘હવે ઇહા જે વડગચ્છવાળા એમ જોલે કે અમે કાંઈ ચૈત્યવાસીઓમાંથી નિકળ્યા નથી, કિન્તુ પર પરાથી જ વસતિવાસી છીએ, તો તેમને પૂછવું કે ત્યારે જેમ ચૈત્યવાસીઓના હજાર હજાર વર્ષનાં દેરાસરો, મઠો, પ્રતિષ્ઠાઓ તથા આવકના વંશો દેખાય છે તેમ વસતિવાસીઓના દેરાસરો, પૌષધશાલાઓ, પ્રતિષ્ઠાઓ કે આવકોના વંશો કેમ દેખવામાં આવતા નથી? અગર તમને દેખવામાં આવતા હોય તો તે સિદ્ધ કરી બતાવો.’

આ લખવાનો આશય એ છે કે તે કેટલાકોનું મૂળ ચૈત્યવાસ હતો. એ ચૈત્યવાસને લીધે દેરાસરો, પૌપધશાળાઓ, પ્રતિષ્ઠાઓ વિગેરે થયાં હતાં, ને તેમાં તે વખતના સાધુઓની સત્તા હતી. તે વખતે સાધુઓ નામના જ હતા, એવું આ લેખકના લખવા ઉપરથી સમજી શકાશે. વળી આ અંશકાર કહે છે કે કુમારપાલ રાજ્યએ તીર્થયાત્રા શરૂ કરી, તે વખતે હેમસૂરિને તથા વાહડદેવ મંત્રી વિગેરેને સાથે આવવા આગ્રહ કર્યો હતો. તે વખતે દેવસૂરિને સવત્ ૧૨૧૯ માં સાથે યાત્રામાં આવવા કહ્યું પણ તેમણે કહ્યું કે મહા-નિર્ણય વિગેરે ગ્રંથો સાધુને સંધ સાથે યાત્રા કરવાની ના પાડે છે, માટે હું તમારી સાથે નહિ આવું. વળી તેઓ બ્યારે દેશના આપતા હતા ત્યારે કહેતા હતા કે વીતરાગ સિવાય બીજા દેવ કે કુલદેવીની પૂજા કરવી નહિ, કારણકે સૂત્રમાં સમ્યક્ત્વ લેવામાં આવે છે તે અધિકારે તેમને વાંદવા-પૂજવાનો નિષેધ કરેલ છે, તથા ઉપદેશમાળામાં ના પાડવામાં આવી છે.

વળી તેમણે સાધુઓને પૈસો ટકા રાખવાનો નિષેધ કર્યો છે. “હતાં હમણાં તો ખુલ્લી રીતે પાટણમાં સંવત્ ૧૨૫૭ ના ચોમા-સામાં આભડશાએ દરેક આચાર્ય દીઠ કોષને હજાર, કોષને પાંચસો, કોષને સો, કોષને પચાસ, તથા છેવટે કોષને બત્રીસ દ્રમ (રૂપીઆ) આપ્યા, અને તેમણે હાથમાં મોપતી રાખી તેમાં લીધા, એ કેવો ગોટાળો ! એ તો એવું થયું કે તેને જ પૂજ્યું ને તેને જ ઉલ્લંઘ્યું, તે જ કાન્નિકિની (કુંડી) પૂજવી ને તેમા જ ઓસામણ રેડવું, તથા તે જ ચુલ્લી પૂજવી ને તેમાં જ આગ બ્રાળવી ” (જુઓ વિચાર ૧૦૫ મો) આવી સ્થિતિ તે વખતે ચાલતી હતી.

ઉપધાનવિધિ અને માલારોપણ

વળી ૯૬ માં વિચારમાં અંશકાર સામે પ્રશ્ન મૂકવામાં આવે છે કે મહાનિર્ણયમાં કહેલ ઉપધાનવિધિ તથા માલારોપણ કેમ નથી માનતા ? ઉત્તરમાં અંશકાર કહે છે કે ‘જો એ વાત માનીએ તો ઘણા

આચાર્યો અને ધણુ સાધુઓ તથા સાધ્વીઓ, શ્રાવક-અને શ્રાવિકાઓને અનંત સંસારીપણું પ્રાપ્ત થાય, માટે અમે એ વાત નથી માનતા.’ આજે મૂર્તિપૂજક સંપ્રદાયમાં ઉપધાન તપની ઘણી ધમાલ ચાલે છે, છતાં અજ્ઞાન અને ભુલિથી પરવશ બનેલા સમાજ આગળ સાધુઓ એ તપ ચાલુ રાખવાનું વાજબી માને છે.

તે પુસ્તકમાં કહે છે કે મહાનિશીથમાં ઉપધાનવિધિ કહ્યા પછી આ પ્રમાણે કહ્યું છે “હે ભગવન્! આવી મોટી નિયંત્રણા બાંધ જનો. શી રીતે કરી શકે?” એના ઉત્તરમાં ભગવાન કહે છે કે “હે ગૌતમ! જે કોઈ એ નિયંત્રણા નહિ ધિચ્છતાં વગર ઉપધાને નવકાર મંત્ર ભણે-ભણાવે કે અનુમત કરે તે પ્રિયધર્મો કે દૃઢધર્મો ન હોય; અને તેણે સૂત્રાર્થ તથા શુદ્ધી હીસના કરી; તથા સર્વ અરિહત અને આચાર્ય ઉપાધ્યાય સાધુ અને જ્ઞાનની પણ આશાતના કરી, જેથી તે અનંત સંસારી થઈ અનેક દુઃખ પામશે.”

વળી ગૌતમે પૂછ્યું કે, ભગવન્! ઉપધાન વહેતાં તો અહુ વખત વીતે, તેટલામાં વચ્ચે કદાચ મરણ પામે તો નવકાર વિના શી રીતે ઉત્તમાર્થે સાધી શકે? આના ઉત્તરમાં ભગવાને કહ્યું કે, “ગૌતમ! જે સમયે તેણે ઉપધાનના માટે કંઈ પણ તપ માડ્યું તે સમયે જ સૂત્રાર્થ સમજવા માટે નવકાર મંત્રને અવિધિએ ગ્રહણ કર્યું નહિ, કિન્તુ એવી રીતે ગ્રહણ કર્યું કે જેથી ભવાનર-માં પણ નાશ પામે નહિ.”

આવા વિચાર મહાનિશીથમાં જણાવ્યા છે, જે આજકાલ કોઈ પણ મુન વિચારક કબૂલ કરે નહિ. શતપદીના કર્તા પોતે ને વિચારને સમિતિ આપતા નથી, ને કહે છે કે બે આ પ્રમાણે હોય તો ઉપધાનવિધિ વિના નવકાર ભણે કે ભણાવે કે અનુજા આપે તો તે બધા અનંત સંસારી થાય; અને થોડા અપવાદ સિવાય નવકાર મંત્ર ધણુ સાધુ-સાધ્વીઓ, આચાર્યો, શ્રાવક-શ્રાવિકાઓ ભણે છે તો શું તેઓ બધા અનંત સંસારી થશે કે? વળી બાલપણમાં ધણુ

ઉપધાનવિધિ વિના નમોઝ્કાર મંત્ર બણે છે, અભ્યાસ કરે છે, તો શું તેઓને અનંત સંસાર થશે? વળી આને ધણા ભદ્રક જનોને મરણ વખતે નમોઝ્કાર મંત્ર કાનમાં આપે છે તેમ કેટલાક, તીર્થંત્ર પશુઓને મરતાં તેમના માલિકો નમોઝ્કાર સંભળાવે છે, તો તેમની દેવગતિ થશે કે અનંત સંસાર થશે? જો આ કથન સત્ય હોય તો આવશ્યકમાં કલા મુજબ ત્રિદંડી નમોઝ્કારથી સુખી થયો તેવું શું? વળી પ્રહારથી મુઝ થયેલા યુગબાહુને મરણ વખતે તેની સ્ત્રી મદનરેખાએ નમોઝ્કાર સંભળાવ્યા, તે સાંભળીને તે પાંચમા દેવલોકે ગયો. એ જ રીતે શતપદીકાર કેટલાક દાખલાઓ આપે છે.

પાર્શ્વનાથનો જીવ હાથી, મુનિસુવ્રત સ્વામી પ્રતિભોધિત અશ્વ, સોદાસનો જીવ ગેડો, સહદેવીનો જીવ વાઘણ, વૈતરણીનો જીવ વાનર, ભદ્રક મહિષ, કંબલ સંબલ નામના એ બળદો, વિગેરે અનેક જીવો ઉપધાન કર્યા વિના નમોઝ્કારથી આરાધક થયા છે ને સુગતિ પામ્યા છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ઉપધાન વિધિ કરવી એમ બંને મહાનિશીથ કહે, પણ તે સિવાય સૂત્ર નિર્યુક્તિ બાબત ચૂર્ણિ દીકા ટિપ્પણ વિગેરે વર્તમાન સાહિત્યમાં કોઈ જગ્યાએ તે વસ્તુ હોય તેમ જણાતું નથી. ચૈત્યવાસમાં રહેનારા પોતાના પોષણ માટે એ વિધિનું ગમે તેટલું મજબૂત સમર્થન કરે વા અત્યારનો શ્રમણવૃંદ એ વાતને ગમે તેટલી મજબૂતાર્થ આપે, પણ એ વસ્તુ આગમવિહિત નથી.

વળી ૯૬ મા વિચારમાં શતપદીના કર્તા કહે છે કે “તથા-ઉપધાનના તપ પેટે કહેવામાં આવે છે જે પીસ્તાળીશ નોકાગ્ની-અથવા ચોવીસ પોરસી અથવા સોળ પુરીમઠ અથવા દશ અવઠ અથવા આઠ ખેસણાં વડે ઉપવાસ લેખી શકાય, તે પણ આગમ ગ્રંથમાં કયાય કહેલું નથી. હવે એ બધું મહાનિશીથમાં કહેલ છે; પણ તે ગ્રંથ પ્રમાણ કરી શકાય તેવો નથી, કારણકે તેના કર્તાએ તે જ ગ્રંથમાં

લખ્યુ છે કે “ઈલાં જે વધવટ લખાયું હોય તેનો દોષ શ્રુતધરોએ (મને) નહિ આપવો. (કારણુકે) એનો જે પૂર્વાદર્શ હતો તેમાં જ ક્યાક શ્લોક, ક્યાંક અધશ્લોક, ક્યાંક પદ કે અક્ષર, ક્યાંક પકિતઓ, ક્યાક પુઠી, ક્યાંક જેને ત્રણ ત્રણ પાનાં છત્યાદિ ઘણો અથ નાશ પામેલો હતો x x x x x”

મહાનિશીથની આગમ વિરુદ્ધની વાતો:

શતપદીના કર્તોની કહેવાની મતલબ એ છે કે તે અથમાંથી ઘણું નાશ પામી ગયું છે, તેમ તેમાં જે જે બાબત કહી છે, તે પણ ઘણી અસંબંધવાળી ને કોઈ રીતે દીક્ષમાં ન ભિતરે તેવી છે. આમ છતાં વાયકવર્ગને મનમાં શંકા આવે ને તેને જાણવાની ઉત્કંઠા રહે કે તેમા તેવું શું છે કે ન માની શકાય, તો મહાનિશીથમાંથી કેટલીક બાબતો શતપદીના કર્તા નીચે પ્રમાણે ખતાવે છે.

શતપદીકાર કહે છે કે આવી વાત તદ્દન અમંભવિત છે તે તમે જુઓ —

- (૧) આઉકામના પરિભોગમાં, તેઉકામના સમારંભમાં અને મૈથુન એ ત્રણેમાં બોધિધાત જ થાય છે તેમાં કંઈ પ્રાયશ્ચિત્તથી શુદ્ધિ થઈ શકે નહિ.
- (૨) માર્ગે ચાલતા સાધુએ સો સો ડગલે ધરિયાવહી પરિક્ષમવી.
- (૩) આર્યોઓથી તેર હાથ વેગળા રહેવું, અને મનથી શ્રુતદેવીની માફક સર્વ સ્ત્રીઓને પરિહરવી.
- (૪) કલ્પ નહિ વાપરે તો ચઉત્યતુ પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.
- (૫) કલ્પ પગિઠેવે તો દાદશમ તપનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.
- (૬) પાત્રામધની ગાડો નહિ છોડે તો ચઉત્ય લાગે
- (૮) કાળા જમીનથી પીળામાં જતાં, પીળાથી કાળામાં જતાં. જળથી સ્થળમાં જતાં, સ્થળથી જળમાં જતાં, ત્રિધિએ કરી પગ પ્રમાણ પ્રમાણને દાખલ થવું, નહિ પ્રમાણે તો બાર વર્ષનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે.

(૬) રજ્જ સાધ્વીના અધિકારમાં દેવળી મહારાજે રજ્જને કે કે તમે બીજી સાધ્વીઓ આગળ મોટાં જે પ્રાણિક પાણી માફે શરીર બગડ્યું તેથી હવે એવું કેઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી ન તમારી શુદ્ધિ કરે.

(૧૦) જે સ્ત્રી મનથી પણ શીલ ખડે તે સાત વાર સાતે નરકે જાય.

(૧૧) કેઈ માણસ આ જવમાં ઉગ્ર સંયમ તપ કરી શકતો નહિ હોય છતાં મુગતિએ જવા ઇચ્છતો હોય તો તે જે રજ્જેહરણ એક દર્શી પણ ધરી રાખે તો હે ગૌતમ! મારી બુધ્ધિએ સિધ્ધિક્ષેત્રની ઉપરથી માંડવીમાં ઉત્પન્ન થાય.

(૧૨) ઉપાનહ સહિત ચાલે તો ફરી ઉપસ્થાપના લાયક થાય.

(૧૩) સોળ દોપરહિત છતાં સાવલ વચન બોલે તો ઉપસ્થાપના આવે.

(૧૪) સહસાત્કારે પણ રજ્જેહરણ જે ખંધ ઉપર નાખે તો ઉપસ્થાપના લાયક થાય.

(૧૫) સ્ત્રીનાં અંગોપાંગનેહાથ વડે, પગ વડે, દંડ વડે, હાથમાં ધરેલ દર્બની અણી વડે કે પગથી ઉડાવેલ રજ વડે પણ જે સંઘટો કરે તો પારાંચિત પ્રાયશ્ચિત્ત પામે.

આ પ્રમાણે શતપદીકારે એકંદર ૨૨ બોલ તેમાંથી ઉધ્ધૃત કરી મૂક્યા છે.

શતપદીકાર કહે છે કે ‘આવી આવી ઘણી વાતો છે જે તમે (પ્રથમ કરનારને કહે છે કે) પણ માની શકતા નથી, તેથી તમોએ જ એ અંધને અપ્રમાણ કર્યો દેખાય છે; માટે ઉપધાન પણ એ જ અંધમાં કહેલો હોવાથી અમારે પ્રમાણ નથી. હવે જ્યારે અમો ઉપધાન પ્રમાણ નથી કરતા ત્યારે તેના ઉજમણા રૂપે રહેલ માલારોપણ તો સહજે અપ્રમાણ જ થયું’

તાત્પર્ય એ છે કે ચૈત્યવાસની એટલી બધી ખરાબ અસર સાધુઓ પર થઈ ગઈ હતી કે તેમને ખરાબ કાર્ય કરતાં અટકાવવા

માટે મહાનિશીથકારે હદ ઉપરાંત દંડ કરાવ્યો હતો; દંડઅંદેમાં કરાવવામા આવ્યો છે તેના કરતાં ઘણો વધારે ને ન ધટી શકે તેટલો દંડ કરાવ્યો હતો, તથાપિ ચૈત્યવાસની ખરાબ છાયામાં ઉછેરેલો શ્રમણસંઘ સુધરી શક્યો ન હતો. વસ્તુ એ છે કે મહાનિશીથ અસંબદ્ધને અધટિત વિચારો ધરાવતું હોવાથી સંઘમાં માન્ય થઈ પડ્યું નહિ. શતપદીના કર્તા મૂર્તિપૂજક હોવા છતાં તેમણે મહાનિશીથને માન્ય કર્યું નથી; અર્થાત્ શતપદીકાર આવી આવી વાતો વધુ પડતી જાણી મહાનિશીથને છોડી દે છે, તો પછી અમૂર્તિપૂજક વર્ગ પણ તેને છોડી દે એમા શું આશ્ચર્ય છે ?

કેટલાક બોલોની સમીક્ષા

મહાનિશીથમા પહેલા બોલમા કહ્યું કે અપ્રકાય, તેજસ્કાય ને મૈથુન એ ત્રણે બોલને સેવવામાં બોધિષ્ઠાત છે, એ હકીકત ઠીક છે, પણ તેમ થાય તો પછી શું પ્રાયશ્ચિત્ત લેવાથી પણ શુદ્ધિ હોઈ શકે જ નહિ ? છેદ આગમમાં કહ્યું છે કે મનુષ્ય બૂલને પાત્ર છે. જો કે તેમ કરવું એ કોઈ રીતે ઇષ્ટ નથી, પરંતુ માનો કે મોહાવેશથી કે લાલસાવશતાથી તેમ કરવાની પ્રવૃત્તિ થઈ તો સાધુએ અવશ્ય પોતાની બૂલને પોતાના પૂજ્ય આગળ કબૂલ કરવી જોઈએ, ને છેદમાં જે નિયમાવલી કહી છે, તે નિયમાવલીમાં દોષિત વ્યક્તિને મૂઢા તે સુધારી શકે છે. તે વ્યક્તિ ન જ સુધરી શકે તેમ આગમો કહેતાં નથી આથી મહાનિશીથ આગમની પંક્તિમાં આવી શક્યું નથી.

સાતમા બોલમાં સાધુ સાધ્વીઓએ સાથે વિહાર કરવો નહિ તેમ જણાવ્યું છે, છતાં કવો હોય તો કેટલા સાધુઓ ને કેટલી સાધ્વીઓ સાથે વિહાર કરી શકે એ દર્શાવ્યું છે તે વખતે સાથે વિહાર થતો હશે, પણ અત્યારે એ પ્રવૃત્તિ ચાલતી નથી. કેટલીક વાતો વખતે વખતે પસંદાતી જાય છે. આમ બધા બોલતું ટીપ્પણ કરી શકાય, પણ અહીં તે પ્રસંગ નથી. વાચક- આ બધા બોલો વાંચી સમજ જશે કે અપરાધ કરતાં શિક્ષા કેટલી બધી વધુ પડતી છે.

૧૦ મા બોલમાં કહ્યું કે જે સ્ત્રી મનથી પણ શીલ ખડે તે સાત વાર સાતે નરકે જાય. આ શિક્ષા કેટલી બધી વધુ પડતી છે, વા વિચાર વગરનું અંશકારે બોલી બતાવ્યું છે. મનથી શીલ ખડે-વ્યભિચાર કરે-તો સાત વાર સાતે નરકે જાય તો પછી શીલ જ ન પાળે તો કેટલી વાર જાય ? આજનો સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક વર્ગ કહે છે કે ઉષ્ણ પાણી વાસી રાખે તો ૧૦ ઉપવાસનું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, તો પછી આખું પાણીચાંદ અહોરાત્રી રાખે છે તેનું કેટલું પ્રાયશ્ચિત્ત તેમણે લેવું જોઈએ ? શું તેમણે એમ અનુભવ્યું હશે કે મનુષ્યો મનથી પણ શીલ ખડિત નથી કરતા, છતાં કરે તો આટલું પ્રાયશ્ચિત્ત બરાબર છે ? આમાં કેવળીના વચનની ગંધ તો નથી જ, પણ વિચારક મનુષ્યના વિચારની લેશ પણ ઝાંખી નથી.

૧૧ મા બોલમાં લખી નાંખ્યું છે કે કોઈ વ્યક્તિ ઉમ્મ સયમ તપ ન કરી શકે પણ રજોહરણની એક દશી પાસે રાખે તો સિદ્ધિ-ક્ષેત્રની ઉપરની માંડવીમાં જાય. આ કેવી વિચિત્ર અને અતિશયોક્તિ-વાળી વાત છે ! આજે મૂળ સૂત્રો જો ન હોત તો આવા અંથેના અધારામાંથી ભાગ્યે જ લોકો નિકળી શક્યા હોત. શતપદીના કર્તાની જેમ કંઈક લોકો એ અધારામાંથી બચી ગયા છે. જેમ અન્ય ધર્મમાં ધર્મશુદ્ધિઓએ પોતાનો દોર ચલાવ્યો છે ને સેવકોના પૈસાએ મોળે ઉડાવી છે, તેમજ આ લોકોએ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તવામાં કાંઈ બાકી રાખી નથી. અર્થાત્ તે વખતે તેવી ધમાલ ચાલતી હશે, તેથી જ તેવા લોકોને સુધારવાને માટે અંશકારોએ આવી આવી કલ્પો નાંખી હશે, ને આવી સખ્ત શિક્ષા બતાવી હશે.

૧૨ મા બોલમાં જણાવ્યું છે કે સ્ત્રીનાં અંગોપાંગને હાથવડે, પગવડે કે પછી પગની ધૂળવડે સંધટા કરે તોપણ પારાયિત પ્રાયશ્ચિત્ત લાગે. આ પણ ઉપરના બોલની જેમ ગુલબાંગ છે. મુનિજને આવા દોષ સેવવા ન જોઈએ તે વાત બરાબર છે, પણ લેશ સ્પર્શ માટે છેક ગૃહસ્થની સ્થિતિમાં મૂકી દે તે કેવો અન્યાય ?

આથી સમજવવાનો આશય એ છે કે મહાનિર્ણય શતપદીના કર્તાના કથન પ્રમાણે અમાનનીય છે

કેટલાક લોકો એમ કહેશે કે પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા કે આચરણ કેમ નથી માનતા ? આનો ઉત્તર શતપદીના કર્તા નીચે પ્રમાણે આપે છે: (બ્રુઓ વિચાર ૧૦૧ મે)

‘નિનાજ્ઞા વિરૂદ્ધ પૂર્વાચાર્યોની આજ્ઞા

સતપુરુષને નિનાજ્ઞા જ પ્રમાણ છે એ બાળત ધણી હિતશિક્ષાઓ છે:

- (૧) નિનેંદ્રની આજ્ઞા પાળવી એ જ મોક્ષનું સાધન છે, માટે ત્યાં યતન કરવો.
- (૨) જે નિનપ્રણીત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને તપનું આરાધન તેને જ આજ્ઞા આરાધન કહે છે.
- (૩) રાજાને માટે કુંપકું અને ગામધણીને માટે ચિત્રશાળા કરવી એ વિરૂદ્ધ ગણાય તેમ તીર્થંકર માટે ને આચાર્ય માટે સમજવું.
- (૪) જેમ પ્રમાદદોષે કરી રાજાની આજ્ઞા તોડતાં વધખધાદિ થાય છે, તેમ જ પ્રમાદદોષે કરી નિનાજ્ઞા તોડતાં પણ દુર્ગતિનાદુ ખ થશે જ.
- (૫) તીર્થંકરનું વચન પાળતા આચાર્યનું વચન પાળવું જ થાય છે. (આધનિર્ધુક્તિ)
- (૬) જેમ કોઈ રાજાની કોઈ જાણી જોઈને આજ્ઞા ભાંગે તો તેને સખ્ત શિક્ષા થાય છે અને અણુજાણે ભાંગે તો માફી મળે છે તેમ જ નિનાજ્ઞા વિષે પણ જાણવું.
- (૭) જે લુબ્ધ થાય છે તે સર્વ નિનની આજ્ઞા તોડે છે, અને જેણે આજ્ઞા તોડી તેનું સર્વ રદ ગણાય છે.
- (૮) એક જણ અકાર્ય કરે તો પછી તેને જોઈ બીજો પણ કરે; એમ સુખશીલતા થતાં થતાં અતે તપ સંયમનો નાશ થાય. (પિંડનિર્ધુક્તિ)

(૬) ચરણકરણમાં શિથિલ થતાં સત્યબ્યવહાર પણ નાશ પામે છે.

(૧૦) જ્યારે જીવ પોતાના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રને મૂકી દે, તે વેળા જીણવું કે તેને પરજીવો પર અનુકંપા નથી.

(નોંધ—અનુબ્ય જ્યારે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ઉપર અભાવ કરે છે ત્યારે તેનામાંથી અનુકંપા આપોઆપ અદૃશ્ય થાય છે. સમાજ તેની અનુકંપા જતી ભેદ શકા કરે છે, પણ પોતાનું સ્થાન—અહો ખરાબર જમાવી રાખવા માટે તે અનેક યુક્તિ-અયુક્તિઓ કરે છે ને પોતાનું સ્થાન ટકાવે છે. તેનામાં જો અનુકંપા હોય તો તે અનુબ્ય અસત્યનો આશ્રય ન લે, પણ જ્યારે અનુકંપા જાય છે ને અસત્યનો આશ્રય લે છે, ત્યારે તે અવશ્ય નિર્ભય થાય છે, ને બીજા સંદાવારો હોય છે, તે પણ જાય છે; અર્થાત્ અસત્ય આવતાં એકે સદાચાર ટકી શકતો નથી.)

(૧૧) જિનવચન મૂકતાં જોને કુઃખ ન થયું તેને બીજાનું કુઃખ દેખી કુઃખ નહિ જ થાય.

(નોંધ—આ વાક્ય ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જો જિનેન્દ્રના વચનને મૂકી દે છે અથવા ઠાંકી દે છે, તેના હૃદયમાં દયા કે બીજા જીવોની કંપા ક્યાંથી જ હોય ? અર્થાત્ નહિ જ રહેવાની.)

(૧૨) આચારમાં વર્તનાર શુદ્ધ આચારની નિઃશંકપણે અરૂપણા કરી શકે છે, પણ આચારહીન હોય. તે શુદ્ધ આચારની અરૂપણા કોઈકે જ કરે છે.

(૧૩) જો તીર્થંકર ભગવાનને પ્રમાણ ન કરે તે શ્રુતધરોને પ્રમાણ નથી જ કરતો.

(૧૪) સદા, રાગદ્વેષહીન, સર્વ જીવો પર સરખો અને શુણનો નિધાન હોય છે.

(૧૫) શિષ્ય કે આચાર્ય કંઈ સુગતિએ પહોંચાડતા નથી કિંતુ સત્ય બ્યવહાર જ સુગતિએ પહોંચાડે છે.

- (૧૬) ઉલટો માર્ગ ખતાવતાં અને સુલટો માર્ગ છુપાવતાં અનંત સંસાર થાય છે.
- (૧૭) જે છત, શોધીકારક અને સંવિગ્ન પુરૂષે આચર્યું તે ભલે તેણે એક જણે જ આચર્યું, તોએ તેથી વ્યવહાર ચાલે. —
- (૧૮) જે છત, અશોધીકારક અને પાસત્યાદિકે આચર્યું તે ભલે ઘણે જણે આચર્યું હોય તોએ તેથી વ્યવહાર ન ચલાવવો.
- (૧૯) તીર્થકરે ક્યું, પછી ગણધરોએ ક્યું અને તેમની શિષ્ય— પરંપરાએ ચાલ્યું તે છત જાણવું.
- (૨૦) જિનાત્તા વિના જે વ્યવહાર ચલાવે તેની ઈલાં અપક્રાંતિ અને પરભવે નક્કી દુર્ગતિ થાય. (વ્યવહાર)
- (૨૧) ‘ જે જિને ભાષ્યુ તે જ સત્ય ’ એ પરિણામવંત જિનાનામાં છે.
- (૨૨) દુર્લભ મનુષ્યભવ તથા સંયમ પામીને પણ જે આજ્ઞામાં નથી વર્તતા તે દુર્ગતિપથ વધારે છે
- (૨૩) જિનેન્દ્રની આજ્ઞાથી આચાર્યની આજ્ઞા બલવાન નથી; માટે જિનાજાને હલકી ઠગવવી તે ગર્વ અને અવિનય જાણવો.

(નોંધ:—આજે જે કેટલાક પુરૂષો શુદ્ધિમાં જરા સમર્થ થાય છે તેઓ પોતાના વચનને આગળ કરતા અને જિનેન્દ્રના વચનને પાછળ મૂકતાં જરા પણ અચકાતા નથી. વળી તેમનો અનુયાયી વર્ગ તે વાતને વધાવી લે છે આત્મસિદ્ધિમાં આને લગતો જ વિચાર છે: ‘ત્રત્યક્ષ સદ્યુરસમ નહિ, પરોક્ષ જિન ઉપકાર’. આમાં એમ જણાવ્યું છે કે, તીર્થકરનો ઉપકાર ગમે તેટલો હોય તોપણ ને પરોક્ષ છે, ત્રત્યક્ષ નથી; માટે જે પુરૂષ ત્રત્યક્ષ છે, તેનો ઉપકાર ઘણો ચડી જાય છે.)

- (૨૪) આજ્ઞા ભાંગતાં અજ્ઞાન, અનવરથા, મિથ્યાદષ્ટિપણું તથા ચારિત્રવિરાધના થાય છે, માટે આજ્ઞાસહિત હોય તેની પાસે જ જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ઠેરે છે.

- (૨૫) અપરાધ થતાં નાતું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે છે પણ આજ્ઞાભંગ થતાં મોટું પ્રાયશ્ચિત્ત આવે, કારણકે આજ્ઞા ઉપર જ ચારિત્ર છે. માટે તે ભાંગતાં શુ નહિ ભાંગ્યું ?
- (૨૬) અધિક કરતાં કુણાલ કવિ માફક દોષ થાય છે, હીન કરતાં વિલાધરના દષ્ટાંતે દોષ થાય છે, તથા હીનાધિક કરતાં બાલકને જેમ ભોજન હીનાધિક દેવાય અથવા રોગીને ઔષધ હીનાધિક દેવાય તો દોષ થાય છે તેમ દોષ થાય છે. (વિશેષાવશ્યક)
- (૨૭) જિનરાજ રાગદ્વેષમોહરહિત હોય છે, માટે અન્યથાવાદી ન હોય.
- (૨૮) 'જિનરાજે ભાણ્યુ તે જ સત્ય છે' એમ મનમાં ધરતો થકો આજ્ઞાનો આરાધક થાય છે. (ભગવતી)

શતપદીમાંથી આ વાક્યો લેવાનો આશય એ બતાવવાનો છે કે તે વિચારો મૂળ પુસ્તકો સાથે કેટલા મળતા આવે છે. આ ગ્રંથકારે બતાવી આપ્યું છે કે આજ્ઞાની પેઠે તે વખતે પણ આચાર્યો પોતાની મહત્તા વધારવાને તીર્થંકરનાં વચનને પાછળ મૂકવા પ્રયત્ન કરતા હતા. આ ગ્રંથકારની વર્તના ગમે તે હોય, પરન્તુ તેમના વિચારો આચાર્યો કરતાં તીર્થંકર તરફ વધારે ઢળતા છે, ને તીર્થંકરોના વચનને અપાર પ્રેમથી તે વધાવે છે.

પૂર્વાચાર્યોની કેટલીક આજ્ઞાઓની સમીક્ષા

આ ગ્રંથકર્તાએ હરિભદ્રસૂરિ ને અભયદેવસૂરિની આચરણ વિષે પણ વિચાર કર્યો છે. આ બન્ને મહાપુરુષો તે તે વખતના ગાળામાં સમર્થ થયેલા છે. આને હરિભદ્રસૂરિનાં પુસ્તકો ધણા પ્રસિદ્ધ છે, તેમ અભયદેવસૂરિ નવાગી ટીકાકાર ઉપરાંત સન્મતિ તર્કના વિવેચનકાર તરીકે ધણા મશહૂર છે. તથાપિ તેઓ તે વખતમાં જિનભાષિત આચાર કરણી વિગેરેની દૃષ્ટિએ ઉચ્ચ કક્ષામાં નહિ હોય એમ જણાય છે. પં. એચરદાસજીના લખવા પ્રમાણે હરિભદ્રસૂરિ પુરા ચૈત્યવાસી હતા. વળી તે ભોજન લાવતાં તેમાંથી બિશુક વગેરે ઉદરનિર્વાહને અર્થે આપતા. હરિભદ્રસૂરિ તથા અભયદેવ

સૂરિના આચાર સંબંધે ૧૦૪ મા વિચારમાં શતપદીના કર્તા કંઈ કંઈ બતાવે છે એ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે તે વખતે તેમનો આચાર ગ્રંથવણવાળો હતો. ૧૦૪ મા વિચારમાં કેટલીક વાતો કહી છે, તેમાંની ૬ મી વાત એ છે કે “હરિભદ્રસૂરિએ સમરાદિત્ય ચત્રિમા કહ્યું છે કે ‘પારણાની વેળા આવતા સમગદિત્ય તથા બીજા સાધુઓ તેની માતાના ઘરે જ જન્મવા બેઠા, ત્યાં માતાએ વાસણુ આપી પીરસીને જમાડ્યા’ એ ઉપરથી એમ અર્થ નિકળે છે કે શ્રાવિકાઓ પિરસે ને સાધુઓ જમે, માટે એ આદ્યજનથી ચૈત્યવાસી શ્રાવકો ગુરુને જમાડે છે ” શતપદીના કર્તા કહે છે કે તો તમે તેમને કેમ નિષેધો છો ?

આ ઉપરથી વાચક વર્ગે એ સમજવાનું છે કે તે વખતની પોદ આ પુસ્તકકર્તાએ બહાર પાડી છે ચૈત્યવાસમા ઉછરેલા તે તે વિદ્વાનો વિદ્વામાં સમર્થ હતા, પણ સમાજને સુધારી શક્યા નથી.

૧૦૭ મા વિચારમાં જિનવલ્લભસૂરિ ને જિનદત્તસૂરિની વિચારણા માટે આ અંશકર્તાએ વિચાર કર્યો છે. લોકો અંશકર્તાને પૂછે છે કે આ લોકોની વિચારણા તમે કેમ કબૂલ નથી કરતા ? ત્યારે તે કહે છે કે શું કબૂલ કરીએ ? તેમણે કેવી ભૂલો કરી છે ! જવાબમાં કેટલાંક બોલ તેમણે લખ્યા છે.

જિનવલ્લભસૂરિની નવી આચરણમાં પાપમાં બોલમાં કહ્યું છે કે સુવિહિતોએ પોતાની પ્રશસ્તિ કે પોતાના અથો શિક્ષાઓમાં કેતરાવવાનો પૃથ્વીકાળની વિરાધના થાય તેથી નિષેધ કર્યો છે, છતાં જિનવલ્લભે ચિત્તોડમાં વીરસ્વામીના ચૈત્યમાં જન્મની નીચેના બધા પ્રસ્તારોમાં પોતાના કરેલાં ચિત્રબંધ કાવ્યો તથા ચૈત્યના દ્વારની બે બાજુએ એક શિક્ષામાં ધર્મશિક્ષા અથ અને બીજી બાજુમાં ‘સંધપદક’ કેતરાવવાનું કામ કબૂલ રાખ્યું છે.

જિનવલ્લભે ‘સંધપદક’ અંશ તૈયાર કર્યો છે, તેમાં ચૈત્યવાસીઓને પુષ્કળ ચાખખા માર્યા છે, તો પછી તેમણે આ કાર્ય શામાટે

કર્તુ હશે એમ કોઇને શંકા થાય. ગમે તેમ હોય, પણ તેમના વિષે ચતુર્થદીના કર્તાએ જણાવ્યું છે, તેમાંથી થોડું અહીં જણાવ્યું છે.

જિનદત્તસૂરિ ગમે તેવા મૂઠાન લાગતા હોય, વળી તેમનાં પગલાં વઢવાણ શહેર ને ખીજાં કેટલાંક સ્થળે પૂજતાં હોય, પણ તેમની વિચારણા કેટલી બધી બેહુદી આ અંશકારને લાગી છે તે તેમના થોડા બોલ ઉપરથી સમજી શકે. આ અંશકાર કહે છે કે જિનવત્સલો અને અભયદેવસૂરિએ કે પૂર્વાચાર્યોએ ચલાવી નથી તેવી વાતો આ જિનદત્તસૂરિએ ચલાવી છે. તે વિષે આ અંશકારે ૨૫ બોલ મૂક્યા છે, તેમાંથી થોડા અહીં મૂકીએ.

(૭) દેરાસરમાં યુવાન વેશ્યા નહિ નચાવવી કિન્તુ જે નાની કે વૃદ્ધ વેશ્યા હોય તે નચાવવી એવી દેશના કરી.

(૮) ગોત્રદેવી તથા શ્વેતપાળાદિકની પૂજાથી સમ્યક્ત્વ ભાંગે નહિ એમ ઠેરવ્યું.

(૯) શ્રાવકને પ્રતિમાઓ વહેવાનો નિષેધ કર્યો.

(૧૦) અમે યુગપ્રધાન છીએ એમ માનવા માંડ્યું.

(૧૧) એવી દેશના કરવા માંડી કે એક સાધારણ ખાતાનો આજોટ રખાવવો. આચાર્યનો હુકમ લેઇ ઉઘાડવો. તેમાંના પૈસામાંથી આચાર્યદિકના અગ્નિસંસ્કાર સ્થાને થૂભાદિક કરાવવા, તથા ત્યાં યાત્રા અને ઉજવણીઓ કરવી.

(૧૨) આચાર્યોની મૂર્તિ કરાવવી.

(૧૫) બેટાબેટી પરણાવવાં તે સમાન ધર્મવંતના ઘરે જ પરણાવવાં. વિધવધર્મીને ઘરે પરણાવતાં ખચિત સમકિત બાધા પામે, એવી સાવચેત દેશના કરવા માંડી.

(૧૬) તેના પેટા ભાગમાં (૧) ચક્રેશ્વરીની સ્તુતિમાં જિનદત્તસૂરિએ કહ્યું છે કે વિધિમાર્ગના શત્રુઓનાં ગળાં કાપી નાંખનાર ચક્રેશ્વરી મોક્ષાર્થી જનનાં વિધન નિવારો.

- (૧૮) ગૌતમાદિ અગિયાર ગણધરોની પ્રતિમાઓ કરાવવા માહી.
 (૨૦) એ જ દેશમાં જેમને માંસ પણ ચડે છે એવી શીતલા વિગેરે દેવીઓ થપાવી.
 (૨૩) આચાર્યોદિક સાથે શ્રાવકોને દરરોજ બહિર્જ્મિએ જવા આવવાને કરાવ્યું.

આમ પચીસ બોધમાં આ અંથકર્તાએ જિનદત્તસૂરિની જે જે શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ આચરણાઓ છે તે જણાવી છે. શતપદીના કર્તા એમ કહેવા માંગે છે કે જિનદત્તસૂરિએ આવી આવી આચરણા કરી પોતાની મહત્તા વધારવા પ્રયત્ન કર્યો છે, પણ એ સર્વ જૈન દર્શનથી વિરૂદ્ધ આચરણાઓ છે. તેમનો ભક્ત વર્ગ એ વસ્તુને બસે વધાવી લે, પણ એથી જૈન દર્શનની મહત્તા થઇ નથી પણ નિકૃષ્ટતા થઈ છે.

૧૦૭ મા વિચારમાં જિનચંદ્રસૂરિ ને જિનપતિસૂરિની આચરણા વિષે શતપદીના કર્તાએ જે વિચારો બતાવ્યા છે તે ઉપરથી સમજી શકાશે કે લોકો કેવું શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ વર્તન ચલાવી રહ્યા હતા. જિનપતિસૂરિએ વળી એવો સુધારો કર્યો હતો કે તિલોદક તુષોદક વિગેરે ધોતણાનાં પાણી લેવાં નહિ, પણ સ્વચ્છ પાણી લેવું ઉપરાંત મેઘા વચ્ચે, મેઘું શરીર વિગેરે નહિ રાખવા તેમણે કરાવ્યું હતું. શતપદીના કર્તા કહે છે કે આ જિનપતિ આટલેથી અટક્યા ન હતા. પણ તેમણે પોતાને પચીસમા જિનપતિ (તીર્થંકર) કહેવરાવવા ને ત્રિભુવનગુરુ ગિરદ ધરાવવા પ્રયત્ન કર્યો હતો. આજે મનુષ્ય-જીવનમાં ઘણાઓને મહાન ગણાવાની આંકાક્ષા હોય છે, તેમ ત્યારે પણ હતી મનુષ્યોમાં માન ન હોત તો તેઓ અવગ્ર્ય સત્પથની પ્રજ્ઞપણા કરી શક્યા હોત, પણ માનને મોખરે એકેલાઓ કેવી રીતે ખચી શકે ? હરિભદ્રસૂરિ, અભયદેવસૂરિ, જિનદત્તસૂરિ, જિનવલ્લભસૂરિ, જિનપતિસૂરિ વિગેરે સમર્થ વિદ્વાનો વિશે આજના લોકોનો ગમે તેવો માનભર્યો અભિપ્રાય હોય, પણ શતપદીના કર્તાએ તેમનાં

વર્તનો કેવાં હતાં એ વિષે ઉપર જણાવ્યું છે. આ બધી હકીકત ઉપરથી વાચક વર્ગ અવશ્ય એવા વિચાર ઉપર આવશે કે તે વખતે જૈન ધર્મ ઉપર દેશ ને કાળની ઘણી ખરાબ અસર હતી. તે સમયે વિદ્વાનો ધર્મધુરા ચલાવતાં ચલાવતાં કોઇ બીજા રસ્તે ચડી ગયા હતા માન ને મહત્તાની મારામારી ચાલતી હતી. તેઓ બધા જીવનનિર્વાહ ચલાવવામાં એક ધર્મને પોતાનું મુખ્ય સાધન કરી રહ્યા હતા. જે ધર્મશ્રદ્ધકથી પાર પામવાનું હતું, તે ધર્મશ્રદ્ધકને ઇચ્છામાં આવે તેમ ચલાવતા હતા ને ઇચ્છામાં આવે તેવા સ્વરૂપમાં ગોઠવતા હતા. આજે સમાજને જૈન ધર્મમાં અધિકાર દેખાય છે, પણ તે અધિકાર હરિભદ્રચરિત્રી માંડી આજસુધીના વિદ્વાનો એક પછી એક પુસ્તકો દ્વારા ફેલાવતા આવ્યા છે. એ સમયે વિદ્વાનો પોતાની વિદ્વાના બળે આગળ આવતા હતા, એ વાત બગળા છે; પણ શ્રીમાન્ વર્ધમાનની આજ્ઞાનું પાલન થાય છે કે નહિ યા તેની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉપદેશ થાય છે કે બીજી રીતે, એ વાતનું શક્ય તેઓએ જાતું ક્યું હોય તેમ સ્પષ્ટ દેખાય છે એ વાતનો પૂરાવો ‘શતપદી’ અથવા આપે છે. સેવક વર્ગ ત્યારે પણ પામર હતો ને આજે પણ પામર છે, ને તે વર્ગ તેનો આશ્રિત એટલે પામર રહેવાનો સેવક વર્ગે ક્યારે પણ સેવ્ય વર્ગની સામે થઈ અસલ ઉપદેશ સામે પોકાર કર્યો નથી. જો પોકાર કર્યો હોત તો આજે અધિકાર છે તે ન હોત સેવક વર્ગ સુખની ખાતર સસારમાં ધસડાઇ રહ્યો છે, ત્યારે સેવ્ય વર્ગ સંસારથી છૂટકા પછી એ જ વસ્તુમાં ફરીથી પડવા એક પછી એક પ્રપંચની જળ બીજાવી રહ્યો છે. સેવ્ય વર્ગ એ જળને નવીનરૂપ આપે છે, ને તેમાં કાષ્ઠક ચમત્કૃતિ ઊભી કરે છે, એટલે સેવક વર્ગ ધર્મને બહાને એ યુગ-તૃષ્ણામાં ધસારો કરતો હોય છે. પણ ઝાઝવાના પાણી (યુગતૃષ્ણા) માં ધ્રુવોની તૃપ્તિ ક્યારે છીપાતી નથી, તેમ બનાવટી ધર્મમાં મનુષ્ય ક્યારે પણ છેડો પામી શકતો નથી.

વિચાર ૧૦૯ મામાં દિગંબરોને અંગે કેટલીક વાત - કહી છે, તેમાં ધર્મોપકરણ માટે આ અંશકર્તા કહે છે કે નિર્મન્ય મુનિએ બાહ્ય ને આભ્યંતર પરિગ્રહ હાંડવો, પણ ધર્મોપકરણ હાંડવાં ન જોઈએ, કારણકે ધર્મોપકરણ હાંડતાં સંયમ તથા આત્મા એ બેની વિરાધના થાય. તેના દાખલા -

(૧) મોપતી વિના મોંમાં મચ્છર, માંખ, પાણીનાં બિન્દુ કે ધૂળ પડે છે. દેશના દેતાં કે છીંકતાં મોંના ગરમ વાયુ વડે બહારના વાયુકાયની વિરાધના થાય છે, તથા આપણી થૂક ઉડીને બીજને સ્પર્શે છે.

(૨) રજોહરણ વગર ભૂમિ, શરીર, ઉપકરણ, ચંડિય વિગેરે કેમ પ્રમાણ શકાય? વળી ગતે સામે આવતા વીંછી, સર્પને કેમ અટકાવી શકાય તથા શરીર પર ચડતાં કીડી-માંકણને કેમ નિવારી શકાય?

દૂકમા કહેતાં શતપદીના કર્તાએ ઉમદા અભિપ્રાયથી જૈન દર્શનના રહસ્યની વાત કરી છે. જુદાજુદા વિચારોમાં સિદ્ધાંતોની સાક્ષીઓ આપી થઈ ગયેલા વિદ્વાનોની વિચારસાક્ષળને તોડી નાંખી છે. વર્તનમાં જૈન સાધુઓએ કેવા રહેલું જોઈએ એ સંબંધી સુદર સ્પષ્ટીકરણ કયું છે

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે તેઓ સારા આચારની ને સિદ્ધાંતની બાજુએ સપૂણું રીતે હતા. સિદ્ધાંતના વચનને તોડવા તેમણે એકેકે વિચાર બતાવ્યો નથી, પણ જેમણે સિદ્ધાંતને તોડવા ઉપાય ક્યો છે, તેમની તેમણે પૂરેપૂરી ખબર લીધી છે.

આજના શ્વેતાચર મર્તિપૂજક સાધુઓ મુખવચ્ચિકાની વિરૂદ્ધમાં છે, ત્યારે આ અંશકર્તાએ તે વિના વાયુકાયની હિસા થાય છે એ વસ્તુ સિદ્ધ કરી બતાવી છે. મુખવચ્ચિકા માત્ર અમૂર્તિપૂજકો-ચૈતન્યપૂજકો જ બાધે છે, તેમ નથી, પણ આ અંશકર્તા બાંધવાની

આજીવનમાં છે. આ સંબંધી વધારે વાત આગળ એક પ્રકરણમાં લેવામાં આવશે.

પાણી નહિ માળનાર લોકોમાંથી મુનિવર્ગ ભિક્ષા લેવી કેમ કરે ?

પાણી નહિ માળનાર લોકોમાંથી મુનિવર્ગ ભિક્ષા લે છે એ વાત અત્યારે ધણા લોકોને ગમતી નથી, કારણકે જે વર્ગ પાણી ન ગાળે તે લોકોમાં પવિત્રતા કે સુધડતા હોતી નથી, તેથી ત્યાં જન્યુ' એ વાત ઈષ્ટ નથી. આવી વાતો જેમ અત્યારે ચાલે છે, તેમ આ અંશકાર પાસે આવેલી ત્યારે તેમણે શું ઉત્તર આપેશે તે આપણે તેમના શબ્દોમાં આપીએ :

“તમારા ઘરે પાણી ગળેલ વપરાય છે કે નહિ ? ધાન સોવાય છે કે નહિ ? શાકમા કુંથુવા વિગેરે જીવો છો કે નહિ ? માખણ તરત તાવો છો કે નહિ ? તેલ ચોખ્ખા તલનું છે કે સળેલાનું ? દહીં-દૂધ ઘરનાં છે કે વેચાતાં લીધેલાં છે ? રસોઇનાં વાસણ બરોબર પોંજ્યાં હતાં કે નહિ ? આ હાથવડે પહેલાં શું કયું છે ? આ ચમચા વડે પૂર્વે શું પીરસેલ છે ? ઇત્યાદિ સવાલો પૂછવાની ચતિઓને કરી જરૂર નથી; કિન્તુ હાથ, ચાકુઆ અને વાસણ દેખીતાં શુદ્ધ હોય અને બેંતાલીશ દોષરહિત શુદ્ધ આહાર હોય તો ચતિઓને તે લેવા કંઈપી શકે છે.”

અંશકાર કહે છે કે પવિત્ર કે અપવિત્રનો ખ્યાલ કરવા જરૂરો તો કોઈ વસ્તુ તદ્દન પવિત્ર છે એમ સમજાશે નહિ; આ બધી કલ્પના લોકના બ્યવહારને લીધે ઉત્પન્ન થઈ છે. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે જેવી પવિત્રતા જોઈએ છે તેવી ક્યાંએ મળતી નથી. પ્રથમ આપણે જળ વિષે વાન લેઈએ જે જળ કુંવા, તળાવ વિગેરેમાં છે, તેમાં માછલાં, કાચબાઓનાં શરીરો તથા તેમના અવશેષો હોય છે; એટલે જળ પણ જોઈએ તેવું ચોક્કસ ક્યાં હોય છે ? દૂધ વાછડાઓથી એકું કરેલું હોય છે.

શાક રસોઇ વિગેરે રસોઈ કરનારાઓથી પણ અશુધ્ધ કરાયેલું હોય છે. ઘી, માસ મદિરા વાપરનાર મારવાડી, કોળી, ભીલ વિગેરેના હાથનું હોય છે અને તે પણ ઘણા દિવસના સડેલા માખણમાંથી અનાવેલું હોય છે. તેમ પણ ઘણું કરીને જીવજંતુવાળા તલમાં અણુગળ પાણી નાંખી કહાડેલ હોય છે. વેચાતાં દહીં દૂધ પણ અણુગળ પાણીવાળાં જ હોય છે. ખજૂર પણ..... અશુધ્ધ હોય છે. હિંગ કાચા ચામડામાં બાંધેલ હોય છે લૂણમાં અનેક જીવનાં કષેવર હોય છે. અર્થ એ છે કે આવી રીતિ ન્યા હોય છે, ત્યાં પવિત્રતા ક્યાં રહી? પાણી સારા ગૃહવાળાનું લેવું એ અર્થ ક્યાં રહી? માટે પવિત્રતા માટે લોકાચાર કે દેશાચાર ઉપર લક્ષ્ય રાખી શાસ્ત્રકારો શું કહે છે તે ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ. ભિક્ષા લેવાનો વિષય પણ એવો જ છે કે નિર્મિત કુળની ભિક્ષા મુનિજનને ન લેવી, તે સિવાય ગમે તે કુળની ભિક્ષા મુનિજન લેઈ શકે છે. આજનો સ્વચ્છ દે ચડેલો વર્ગ એમ માને છે કે સાધુઓએ તેવા ધરમાંથી ભિક્ષા કે પાણી લેવાં નહિ જોઈએ. ન્યાં આવકકુળ ન હોય તે ગામમાં આવકવર્ગને સાથે રાખી તેની પાસે ભોજન જળ તૈયાર કરાવી સાધુઓને વહોરાવે છે એ વાત શાસ્ત્રકારોએ નિષેધી છે; તથાપિ આજનો વેગ ચડેલો વર્ગ તે વાતને પમદ કરે છે. આધાકર્મી ઔદેશિક વિગેરે ભોજન મુનિજનોને મટે વીતરાગદેવોએ નિષેધ્ય છે, એ વાતને પુષ્ટિ આપવા શતપદીના વિચારો આ સ્થળે લીધા છે. તે વર્ગ એમ માને છે કે પાણી નહિ ગાળનાર વર્ગ જે કેવળ અશિક્ષિત ને અજ્ઞાન હોય છે, તેના ગૃહમાંથી ભોજન કે પાણી કેમ લેવાય? તો આ વસ્તુ વિષે શંકાશીલ મનુષ્યે શનપત્રીના ૧૬૭ પૃષ્ઠ પર પાણી વિષે. ને ભોજન વિષે ૧૧૨ પૃષ્ઠ પરના વિચારો વાંચી લેવા આજે ઘણા સ્થળે શ્વેતાંબર સેવ્ય ને સેવક વર્ગ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ભોજન ને પાણી માટે બોલે છે, પણ તેમના વડિલોએ એવી ચાતિનાં ને નહિ ગાળનાર પાણીવાળાના ગૃહમાંથી ભોજનો ને પાણી

લીધાં છે, પણ અભડાયા નથી, કે માર્ગથી પતિત થયા નથી આને અભડાવાની ખીક લગાડી આધાકર્મી ને ઔદેશિક ભોજન જળ કરાવાય છે તે કેવળ નિષિદ્ધ છે ને પતિત થવાનો માર્ગ છે.

પાખી ચતુર્દશીએ કરવી કે પૂર્ણિમાએ કરવી ?

પાખી શબ્દ આને ધણો પ્રચલિત છે. પાખી શબ્દથી ચતુર્દશી સમજવી કે પૂર્ણિમા સમજવી ? આ વિચાર શ્વેતાંબરમાં ચર્ચાય છે. આને ધણા શ્વેતાંબરો પાખી કહે છે, પણ તે દિવસે ચતુર્દશી હોય છે, એટલે ચતુર્દશીને પાખી કહે છે. એ વાત બરાબર છે કે નહિ તે વાત શતપદીના ૧૧૨ માં વિચારમાં છે તેથી તે વિષય અહીં લેવામાં આવ્યો છે.

(૧) પર્યુષણ કલ્પમાં કહ્યું છે કે આષાઢી પૂનમે ચોમાસું કરવા-લાયક ક્ષેત્રમાં જઈ ચોમાસી પડિલ્લમણું કરવું

(૨) કલ્પચૂર્ણિમા પાને ૧૪૨ મધ્યે કહ્યું છે કે વ્યાધાત ન હોય તો કાર્તિક ચોમાસું પુર કરીને માગશિરની પડવેના દિને વિહાર કરવો.

(૩) નિશીથચૂર્ણિમાં કહ્યું છે કે ઉત્સર્ગે એક ક્ષેત્રમાં આષાઢી પૂનમે ચોમાસું સ્થાપી કાર્તિકી પૂનમે ચોમાસું પૂરું કરી માગશિરની પડવેનો વિહાર કરવો.

આમ આઠ આંકમાં જુદાજુદા પૂરાવા આપી ચોમાસું શરૂ કરવાની ને પૂર્ણ કરવાની પૂર્ણિમા તિથિ બતાવી છે; પરંતુ ચતુર્દશીએ શરૂ થાય છે ને ચતુર્દશીએ પૂર્ણ થાય છે એમ નથી. એટલે પાખી શબ્દની વ્યાખ્યા ચતુર્દશી કરવી ઇષ્ટ નથી, પણ પાખીનો અર્થ પૂર્ણિમા લેવો, એ બરાબર છે.

મુનિજનોએ લેવાલાયક ભોધ

મુનિજનનું જીવન ઉચ્ચ ને શુદ્ધ હોય છે, તેથી તે ગ્રોહમાં જવાનો અધિકારી હોય છે; પણ જ્યારે એ જીવન પતિત ને પામસ્તામાં

રોળાતુ હોય છે, ત્યારે ચતુર્વિધ સંધમાં અગ્રશંસનીય થઇ પડે છે. આતુ સમજવા છતાં જે મુનિવર્ગ પોતાને ન ઘટે તેવું જીવન જ્યારે મુંઝવે છે, ત્યારે તેને આગમકાર શું કહે છે ને બીજા પુસ્તકો પણ શું કહે છે તે જુઓ. ઉપદેશભાષામાંથી 'શતપદી'કાર કહે છે: (જુઓ વિચાર ૧૦૬ મો)

- (૧) જે મુનિ ન્યોતિપ નિમિત્તાદિ કહે છે તેના તપનો ક્ષય થાય છે. (ગાથા ૧૧૫).
- (૨) જે મુનિ ઉપાશ્રયાદિકની સાર સભાળ કરે તથા પરિગ્રહ ગ્રાપે તેમને પાસથ્યા જાણવા. (ગાથા ૨૨૨)
- (૩) હીનાચારી સાથે આશ્રાય સંજ્ઞાપાદિ નહિ કરવો (ગાથા ૨૨૩).
- (૪) હીનાચારીને પણ કારણુ યોગે મુનિઓ વાદે, પણુ જો તે સમજી હોય તો તેમને વારે છે. (ગાથા ૨૨૮)
- (૫) આજસુ પ્રાણીઓ સંધયણાદિકના આશંબન લઇ બધી નિયમ-ધુરા છોડી દે છે. (ગાથા ૨૬૩)
- (૬) જો કે કાળની પરિહાનિ રહેલી છે, તેમજ સંયમયોગ્ય ક્ષેત્રો પણ નથી, છતાં પણુ (સંયમ મૂકી નહિ દેતાં) ચત્તાથી વર્તવું કેમકે ચત્તાથી ચારિત્ર ભાંગતુ નથી. (ગાથા ૨૬૪)
- (૭) સુવિહિતોએ સમિતિ તથા બ્રહ્મચર્યની ગુપ્તિઓ પાળવામાં કપાય, ગૌરવ, ઇન્દ્રિયપોષણ, અને મદ ટાળવામાં તથા યથાશક્તિ સન્નિધિ વિનય ને તપ કરવામાં યતના કરવી (ગાથા ૨૬૫)
- (૮) જે મુનિ આહારના સુડતાળીશ દોષ નહિ ટાળે તેને પેટ-બર જાણવો
- (૯) રોગાદિકમાં મુનિ કાંઈકે સાવચ સેવે તો સંયમ રહે છે, પણુ પાછો નીરોગી થતાં પણુ શિથિલ રહે તો સંયમ ક્યંથો રહે? (ગાથા ૩૪૫)

- (૧૦) સચિત્ત પાણી, દૂધ, ફળ તથા અશુદ્ધ આહાર સેવનાર અને ગૃહસ્થનાં કામ કરનારને વેશવિડંબક બાળુવો. (ગાથા ૩૪૯)
- (૧૧) સુવિહિતોએ પાસત્યાદિકનો પરિચય સર્વ પ્રયત્ને ટાળવો. (ગાથા ૩૫૩)
- (૧૨) જે તાળાશ દોષ સેવે, છોકરાં રમીડી આહાર લે, શય્યાતર પિંડ લે, નિરંતર વિગર્હ વાવરે, તથા વધેલું રાતે પાસે રાખી બીજે દિવસે ખાય, લોચ ન કરે, કાઠિસબ્બ ન કરે, મેલ ઉતારે, ખમરખાં પહેરે, વગર કારણે કેડ બાંધે, પાખી ચોમાસી સંવત્સરીમાં ચોચ, છઠ્ઠ, અઠ્ઠમ નહિ કરે, માસકલ્પથી નહિ વિચરે, ઉંચેથી ગાન કરે, હાસ્ય કરે, કામચેષ્ટા કરે, ગૃહસ્થનાં કામ સંભાળી શિશિક્ષા સાથે રહે, લે, દે, (લોકના ચિત્ત રંજવા) ધર્મકથાઓ બણે અને ઘરેઘર કહેતો કરે, અધિક ઉપકરણુ રાખે, તથા ઉપાગ્રયની અંદરની કે બહારની સ્થંડિલ ભૂમિઓ પડિશેહે નહિ, ઇત્યાદિક શિશિલાચર સેવે તો પાસથો બાળુવો. (ગાથા ૩૫૪, ૩૫૬, ૩૭૦, ૩૭૩, ૩૭૪, ૩૭૫.)
- (૧૩) જે યતિ ચઢ છકામની દયા નહિ પાળે તે ગૃહીધર્મ તથા યતિધર્મ એ બેઉથી ભ્રષ્ટ થાય છે. (ગાથા ૪૩૦)
- (૧૪) જેમ કોઈ મંત્રી રાજાનો સર્વ કાર્યભાર ચલાવવો કબૂલી તેની આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તો વધ બધાદિ પામે, તેમ છકામની રક્ષા અને પાંચ મહાવ્રતોનો સર્વ કારભાર ધારણુ કરીને પછી તેમાંથી એકની પણુ જે વિરાધના કરે તો બોધ-બીજ નાશ પમાડે છે. (ગાથા ૪૩૧-૩૨)
- (૧૫) સોના અને મણિનું જિનમંદિર કરાવ્યા કરતાં પણુ તપ-સંયમ અધિક છે. (ગાથા ૪૯૪)
- (૧૬) જે મૂળ ગુણ તથા ઉત્તર ગુણ ધારી શકાતા ન હોય તો સુશ્રાવકપણું ધારણુ કરવું વધારે શ્રેષ્ઠ છે, કારણુકે સુશ્રાવક

અથવા મુખાનુની પૂન કરનો થશે પોતાના આચારમાં દહ
ગદે તે કૃતમ મુખાપ છે, પણ આચારમદ વેચધારી કૃતમ
મુખાનો નથી. માટે જે સર્વ સાવચનો પચ્ચખાણુ ઉચ્ચારી
સર્વવિરતિ નદિ પામે તે સર્વવિગતિ તથા દેવવિરતિ એ
ખન્નેથી બ્રહ્મ થાય છે. (આદા ૫૦૧-૨-૩)

(૧૭) શિદિલ કતાં પણ સંવિઅ પાસિક પદમાં રહે તો તે કમ
નપાત્રી ગમે છે; ત્યાં સંવિઅ પાસિકનાં લગ્ન એ છે કે મુદ
મુસાધનો આચાર કદી અતાવે, પોતાના આચારને નિદે,
મદામુનિઓથી નીચો થઈ વર્તે, પોતે તેમને વાદે, પોતાને
તેમની પામે) વંદાવે નદિ, મોદને પ્રતિભોધીને પોતાના
અર્થે દાક્ષા આપે નદિ કિન્તુ મુસાધ પાસે મોક્ષાવે, તે
સંવિઅ પાસિક જાણે.

(૧૮) જે શિદિલ કતાં પોતાના અર્થે ખાંદને દાક્ષા આપે, તે
પોતાને તથા શિષ્યને ખન્નેને દુર્મંતિએ પદોગારે છે. (આદા ૫૧૭)

પ્રકરણ ૭ મું

મુખવસ્ત્રિકા

‘મુખવસ્ત્રિકા’ જૈન સમાજમાં સુવિદિત છે. જૈન સાધુઓ અને જૈન સાધ્વીઓ મુખ ઉપર ખાસ મુખવસ્ત્રિકા રાખે છે ને બાંધે છે. જૈન યતિઓએ તેમજ સાધ્વીઓએ ઉધાડા મુખે ન બોલવું એવું જૈન ગ્રંથોનું ફરમાન છે. ખુલ્લા મુખે બોલતાં વાયુકાય આદિ જીવોની હિંસા થાય છે. શ્રાવક વર્ગ ને શ્રાવિકા વર્ગ પણ જીવહિંસાના કારથી ધર્મક્રિયા કરતાં મુખવસ્ત્રિકા વિના બોલતા નથી આવી પદ્ધતિ શ્રીમાન વર્ધમાનના શાસનમાં પ્રચલિત છે, પણ આજે એ સ્થિતિએ પલટો લીધો છે. જૈન સમાજમાં રહેવા છતાં આજે સાધુઓ ને સાધ્વીઓનો મુખવસ્ત્રિકા ઉપર અણગમો વધતો જાય છે, એટલે તેઓ મુખવસ્ત્રિકા વિરૂદ્ધ બોલતાં થયાં છે. શાસ્ત્રનું ફરમાન ગમે તેટલું દૃઢ હોવા છતાં એ વાતને તેઓ હસી કાઢે છે. તેઓ કહે છે કે મુખવસ્ત્રિકા તો શું, પણ કદાચ ગોદડાંઓ બાંધો, તોપણ વાયુકાયના જીવોને ક્યારે પણ રોડી શકાતા નથી આમ સ્વચ્છંદના પથે ચડેલાઓ ઇચ્છા પ્રમાણે પોતાનું વર્તન ચલાવી રહ્યા છે.

મુખવસ્ત્રિકા સંબંધી ચર્ચા આજે જ ચાલે છે તેમ નથી, પણ કંઈ વખતથી તકરાર રૂપે એ વિવાદાર્પક વિષય ચાલી રહ્યો છે. સંવત ૧૯૯૦ ના વર્ષમાં અમદાવાદ મુકામે જૈન મૂર્તિપૂજક સાધુઓનું સંમેલન થયું હતું, તે વખતે કેટલાક સાધુઓ મુખવસ્ત્રિકાની તરફેણમાં હતા, ત્યારે કેટલાક બલદે ઘણાક મુખવસ્ત્રિકાની વિરૂદ્ધમાં હતા. એ સંબંધી ઘણો ધોંધાટ ને ઉઠાપોહ થયો હતો તે વખતે લાગતા વળગતા ગૃહસ્થોમાંથી આગેવાન નગરશેઠીઓએ વચ્ચે પડ્યા હતા, ને એ વાતને સંમેલનમાં લાવવી જ નહિ એવા વિચાર ઉપર

આવ્યા હતા. છતાં જેઓ મુખવચ્ચિકાની તરફદારીમાં હતા તેઓ તરફથી એક પુસ્તિકા બહાર પાડવામાં આવી છે, તેનું નામ “મુહપતિ ચર્ચા-સાર” છે આ પુસ્તિકા જૈન શ્રવેતાંબર મૂર્તિપૂજકો તરફથી બહાર પડી છે, તેમાં કેટલાંએ પ્રમાણે મુખવચ્ચિકા બાંધવાની તરફેણમાં આપ્યાં છે. ઉપરાંત આત્મારામજી સૂરીશ્વરનો પત્ર પણ તેમાં ફાટા રૂપે મૂકવામાં આવ્યો છે, જે અહીં પણ જુદા પત્રમાં છાપી મૂકેલો છે તે જુઓ. આત્મારામજી સૂરીશ્વર મૂળે જૈન સાધુમાર્ગી સપ્રદાયમાં હતા પણ તેમાંથી તે નિકળી ગયા હતા, ને મુખવચ્ચિકાને તેમણે ત્યજી દીધી હતી.

મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપર બાંધવાની તરફદારી કરતો.

મૂર્તિપૂજક જૈન વર્ગ

મુખવચ્ચિકા બાંધવાની વિરૂદ્ધમાં જે વર્ગ પડ્યો છે તે વર્ગની સમક્ષ મુખવચ્ચિકા બાંધવાના પૂરાવા તે પુસ્તિકાના પ્રકાશક સમાજ આગળ મૂક્યા છે ચૈતન્યપૂજક વર્ગ જે કેવલ મૂર્તિપૂજની વિરૂદ્ધમાં છે અથવા જેમને સ્થાનકવાસી કે સાધુમાર્ગી તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે, તેઓ એકલા જ મુખવચ્ચિકા બાંધવાની તરફેણમાં છે તેમ નથી, બલકે મૂર્તિપૂજકોમાનો એક વર્ગ પણ તે બાંધવાની તરફદારી કરે છે. મૂર્તિપૂજક સાધુઓની આવી વર્તણૂક જોઈ શિથિલતામાં વધતી વ્યક્તિ નિષ્કુર ને દયાહીન થતી જાય છે. જ્યારે કોઈ પણ મનુષ્ય તેમને ઉઘાડે મુખે બોલતા દેખે છે ને પૂછે છે, ત્યારે તેઓ નિષ્કુર સ્વભાવથી ઉત્તર આપે છે.

વિજ્ઞાનદસૂરીશ્વર ઉર્ફે આત્મારામજી સાધુમાર્ગી મંડળમાંથી નિકળી ગયા હતા ને મુખવચ્ચિકાને ત્યજી દીધી હતી. તેમણે જ ખીજાઓની આગળ મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપર બાંધવાનો ઇન્કાર કર્યો નથી પણ તેને બદલે બાંધવાની સલાહ આપી છે. તેઓ કેમ બાંધતા નથી એમ પૂછતાં તેમણે પોતાની સ્થિતિ શું છે એ સંબંધી પોતાનો ખ્યાલ જણાવ્યો છે. સેવ્ય વર્ગ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે

વર્તી રહ્યો છે, ને તેને સેવક વર્ગ અપનાવી રહ્યો છે, તેથી જ સેવ્ય વર્ગ અધઃસ્થિતિએ જતો જાય છે.

હવે એ પ્રશ્ન થશે કે 'મુહપત્તિ ચર્યા-સાર' પુસ્તિકા જો મુખવસ્ત્રિકા બાંધવાની તરફેણમાં હોય તો ચૈતન્યપૂર્ણક વર્ગ અથવા સ્થાનકવાસી વર્ગના વિચારને તે લોકો મળતા થયા છે એમ કહેવાને પણ માનવાનો પ્રસંગ આવશે. મનુષ્યો સત્યની બાજુમાં ચાલવાની ઇચ્છા રાખે છે, પણ સાથે સાથે તેમના દિશમાં ધર્મી હોય છે, તેથી તેમની વૃત્તિ બીજા સાથે સહજ સહજ હરિદ્યાર્થ કરતી હોય છે; એટલે થોડો પણ વાંધો રાખે છે, ને કાંઈ પણ રીતે બીજા સાથે સર્વ રીતે મેળ લેઈ શકતી નથી 'મુહપત્તિ ચર્યા-સાર' પુસ્તિકા મુખવસ્ત્રિકા બાંધવાની તરફદારી કરવા ઉપરાંત જોયો નથી બાંધતા તેમની વિરૂદ્ધમાં છે, છતાં જોયો ચોવિસે કલાક કે ઘણો વખત બાંધે છે કે મુખવસ્ત્રિકાની અંદર દોરો રાખી બાંધે છે તેની વિરૂદ્ધમાં છે. સ્થાનકવાસી વર્ગ અંદર દોરો રાખી બાંધે છે, તે તેમને ઘણી કઠતી વાત છે. દોરો રાખી બાંધવી એ વાત તેમને સૂઝ ન આવી, પણ જોમને એ વાત સૂઝ આવી તે તેમને શાસ્ત્ર વિરૂદ્ધ વાત લાગે છે. મુખવસ્ત્રિકા બાંધવી એ વાત તો ઇષ્ટ લાગે છે, પણ કાનમાં છિદ્રો પાડી બાંધવી અથવા કાનને એટલા દુઃખી કરવા એ કયા શાસ્ત્રનું ફરમાન છે? જો કાન ફાડી બેઉ કાનમાં બે છેડા લગાડવા તેના કરતાં મુખવસ્ત્રિકામાં દોરો નાંખી બે કાન ઉપર તે મુખવસ્ત્રિકા ભરાવી દેવી તે શું ખોટું છે? ધારો કે કાનમાં છિદ્રો હોય તો મુખવસ્ત્રિકાના બે છેડા તેમાં પરાવી શકાય છે, પણ ધારો કે તેમ ન હોય ને નવીન છિદ્રો પડાવી તેમાં બે છેડા દાખલ કરવા તેના કરતાં મુખવસ્ત્રિકામાં દોરો રાખવો એ કઈ રીતે ખોટું છે? જો દોરો અંદર નાંખવો એવું ગ્રંથોમાં ફરમાન નથી, તો બે કાનને ફાડી અથવા છિદ્રો પાડી તેમાં બે છેડા દાખલ એ કયા શાસ્ત્રનું ફરમાન છે? મુખવસ્ત્રિકા મુખ ઉપર બાંધવી એ વાત જો દિલને ગમે છે તો પછી

ગમે તેં સિદ્ધા રસ્તે એ વસ્તુને અપનાવી લેવી તેમાં શું વાંધો છે ? કાનનાં છિદ્રોમાં છેડા ધાંલવા એ વિચિત્ર યુક્તિ દેખાઈ છે. તેના કરતાં મુખવસ્ત્રિકામાં દોરો નાંખીને એ કાન ઉપર ભરાવી દેવી એ સિદ્ધી ને સરલ યુક્તિ દેખાય છે. 'પહેલાં લોકોને એ યુક્તિ હાથ ન આવી પણ પછી વખત જતાં લોકોને એ યુક્તિ હાથ આવી ગઈ તો તેમાં શું ખોટું થયું ?

ખરી હકીકત એ છે કે મુખ ઉપર મુખવસ્ત્રિકા-બાંધવી એ વસ્તુ પહેલાં નહોતી, પણ વખત જતાં ઘણી રીતે સાધુઓની બોલવાની પ્રવૃત્તિ વધી પડી એટલે તે લોકોએ કાનમાં ભરાવવાનો ઉપાય શોધી કાઢ્યો. 'મુહપત્તિ ચર્યા-સાર' પુસ્તિકામાં હીરવિનય સૂરીશ્વર ને અકબરશાહનો ફોટો મૂક્યો છે, જેમાં હીરવિનય સૂરીશ્વરના મુખ ઉપર મુખવસ્ત્રિકાના બે છેડા બે કાનમાં ભરાવેલા બતાવવામાં આવ્યા છે. તેવી જ રીતે શ્રીપાલને બોધ આપતા અજીતસેન રાજપૂતે બતાવવામાં આવ્યા છે. આ ફોટાઓ શું કૃત્રિમ નથી ? ગમે તેમ હોય, પણ સાર એ છે કે પુસ્તિકાના પ્રકાશકે ને તે તરફવાળા સાધુઓએ સમાજ ઉપર એ છાપ પાડી છે કે સાધુએ હિંદુ ક્યારે ક્યારે પણ બોલતા ન હતા, ને હિંદુએ મુખે બોલવું એ મોટું પાપ છે, એ પણ સાથે સાથે તેમણે બતાવી આપ્યું છે. ત્યારે આજનો સાધુ-સેવ્ય વર્ગ ખુલ્લી રીતે હિંદુએ મુખે વ્યાખ્યાન આપે છે. અમસ્તા તો હિંદુએ મુખે બોલે તંમાં શું આશ્ચર્ય છે ? મુખ ઉપર વસ્ત્રાભાષન કરી બોલવું એથી આજના સાધુવર્ગને શરમ આવે છે. જો સેવકવર્ગ એ વાતથી વિરુદ્ધ પડ્યો હોત તો એમ ક્યારે પણ ન બનત, પણ જ્યાં સેવ્યવર્ગ પોતાનું હિંત સમજી શકતો નથી, ત્યાં સેવકવર્ગ પોતાનું હિંત સમજે એ બંને જ ક્યાંથી ? જ્યાં મૂળ સડેલું હોય ત્યાં ડાળાં પાંદડાં સારા હોય એમ ક્યાંથી માની શકાય ?

હવે આપણે એ વિચારીએ કે આ સડો ક્યાંથી શરૂ થયો ? આ પુસ્તિકાના કથન પ્રમાણે જુના લોકો જોકે મુખવસ્ત્રિકામાં

દોરો નાંખી બાંધવા ખુશી ન હતા પણ મુખવચ્ચિકા બાંધવાની વિરૂદ્ધમાં પણ ન હતા. આ પુસ્તિકાના કથન પ્રમાણે જોકે વિજયનંદ સૂરીશ્વર (આત્મારામજી) ને પૂછવામાં આવ્યું ત્યારે તેમણે મુખવચ્ચિકા બાંધવાની-સલાહ આપી છે, પણ છતાં તેઓ તેની સખ વિરૂદ્ધ હતા. કોઈ આવે છે ત્યારે મનુષ્યો સત્યપથ હિપર રહી શક્તા નથી એ પ્રમાણે આત્મારામજી સાધુમાર્ગી સાધુમંડળમાંથી ગમે તે કારણે નિકળ્યા ત્યારે તેમણે મુખવચ્ચિકાને એકદમ તોડીફાડી ફેંકી દીધી હતી, ને તેમણે મુખવચ્ચિકા વિના બોધવાની પ્રવૃત્તિ રાખી હતી; એટલું જ નહિ પણ ખુલ્લે મુખે મુખવચ્ચિકા બાંધ્યા વિના વ્યાખ્યાન આપવાની પણ પ્રવૃત્તિ કરી દીધી હતી. આ વાતનો સુધારો સૌ સાધુઓને નહિ તોપણ કેટલાકને ગમી ગયો; ને એ વાત આવકારદાયક થઈ પડી. સૌ કોઈને શિથિલતા ગમે છે, ને તેમાં કોઈ પણ ભૂલ કે ક્ષતિ ન માને ને જ જીએ તો તેમ કરવા સૌ કોઈ લલચાય છે. શરૂઆતમાં તો આ પુસ્તિકાના કહેવા પ્રમાણે મુખવચ્ચિકા વ્યાખ્યાન પ્રતિષેખન વિગેરે પ્રસંગોમાં બાંધતા હતા અને અમર્યા મુખવચ્ચિકા બાંધ્યા વિના ચલાવતા હતા, એટલે હાથમાં રાખતા હતા. પણ પછી જેમ વખત જતો ગયો તેમ છૂટ લેતા ગયા, ને વ્યાખ્યાન પ્રસંગે પણ બાંધવાને તિલાંજલિ આપવા લાગ્યા.

વિજયનંદસૂરિ (આત્મારામજી) પંળખમાં ઘુટુંગેયજતા સ્થાનકવાસી સપ્રદાયમાંથી નિકળ્યા હતા. આ પુસ્તિકાના કહેવા પ્રમાણે તેઓ વૈરાગી ને ભદ્રિક હતા. તેમને સાધુમાર્ગીનો વેશ ન ગમ્યો, ને મૂર્તિપૂજા પસંદ પડી એટલે તેમાંથી નીકળી ગયા. તેમનાં મનમાં એમ થયું કે 'મુહપત્તિ બંધન કુલિંગ જ છે મારે ન બાંધવી જોઈએ. અલખત, આખો દિવસ બાંધી રાખવી એ કુલિંગ ખરૂં પણ શાસ્ત્રોમાં બતાવ્યા પ્રમાણે પ્રસંગે બાંધવી એ કુલિંગ નથી' જીએ એ પુસ્તિકાની પ્રસ્તાવના પૃષ્ઠ ૨૩. એટલે

આ પુસ્તિકા મુહપતિ આખો દિવસ બાધી રાખવાની વિરૂદ્ધમાં છે, ને જે તદ્દન નથી બાધતા તેની પણ વિરૂદ્ધમાં છે. તેમાં જણાવ્યા પ્રમાણે બોલવાના પ્રસંગે બાધવી તેમાં જીવદયા છે ને શાસ્ત્રનું કર્મમાન સચવાય છે જે નથી બાધતા તે જીવદયાની વિરૂદ્ધમાં છે, ને શાસ્ત્ર પ્રમાણે ચાલતા નથી.

સ્થાનકવાસી જૈન સાધુઓ મુખવચ્ચિકા બાધવાની તરફેણમાં છે એટલું જ નહિ પણ જે સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક વર્ગ મુખ ઉપર મુહપતિ બાંધવામાં વિરૂદ્ધતા બતાવી રહ્યો છે, તેમાંનો કેટલોક ભાગ કે મોટો ભાગ મુખવચ્ચિકા બાધવાની તરફેણમાં છે. ખુદ આત્મારામજીએ આ પુસ્તિકાના કથન પ્રમાણે મુહપતિ બાધવાની તરફેણમાં પત્ર પાઠવ્યો છે, જે તેના ફોટા ઉપરથી વાંચી શકાશે.

જેમને મુખવચ્ચિકા બાંધવાની બાબતમાં શંકા હોય તેમણે આ પુસ્તિકા સાદૃત વાંચી જવી, જેથી તેમના મનનું જલદી સમાધાન થઈ જશે. આ પુસ્તિકા માત્ર મુખવચ્ચિકાની અદગ દોરો રાખી બાંધવાની વિરૂદ્ધમાં છે. ઉપર જણાવ્યું છે તેમ મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપર શી રીતે રહી શકે તે વાતની સમજાવતી પહેલા હાથ ન આવી, તેથી તેમણે જે કાનમાં ભરાવવાની યુક્તિ કાઢી; પણ તેમ રહેવા ન લાગી એટલે કાન કાઢવાની યુક્તિ ગ્રાધી. એ યુક્તિ જંગલી ને અર્થ વિનાની છે એ વાત બ્યારે પાછળના પુરૂષોને સમજાઈ ત્યારે તેમણે દોરાની યુક્તિ શોધી કાઢી હોવી જોઈએ.

સત્ય વાત એ છે કે જે કાનમાં બે છેડા રાખે. આ દોરો અંદર રાખી બે કાને ભરાવી દ્યો, પણ શાસ્ત્રકારના કર્મમાન પ્રમાણે હિંદાડે મુખે ન બોલવું એ જ હિતાવહ છે. મમત્વ કે ખેચ-પકડમાં દિત નથી. તીર્થંકરો વચ્ચેનો એક ધાગો પણ નહિ રાખતા. તેઓ કેવી રીતે ચત્તા ગમતા હશે? તેઓ મુખ ઉપર પોતાનો હાથ રાખી બોલતા હતા, હાથ રાખ્યા વિના બોલતા ન હતા.

અર્થાત્-હે ગૌતમ ! જ્યારે શકેન્દ્ર દેવરાગ્ન સુદ્ધમકાય એટલે વસ્ત્ર કે હાથને મુખ ઉપર રાખ્યા વિના ભાષા બોલે છે, ત્યારે તે સાવચ્છ ભાષા બોલે છે, ને જ્યારે તે મુખ ઉપર વસ્ત્ર કે હાથ રાખીને બોલે છે, ત્યારે અનવચ્છ (દોષરહિત) ભાષા બોલે છે. આશય એ છે કે શકેન્દ્ર જો વસ્ત્ર કે હાથથી મુખને આચ્છાદન કરીને બોલે તો તે નિર્દોષ ભાષા છે, તેમ ન રાખે તો સાવચ્છ ભાષા છે. દેવો યથેચ્છવિહારી ને સ્વચ્છંદો હોય છે, તથાપિ તેમની ભાષા માટે અભુજ્યે તેટલો ખુલાસો કર્યો છે.

આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ વાત નિકળે છે કે ખુદ્ધે મુખે બોલવું તે પાપ છે, ને ખીલ્યા વાળત એ છે કે ખુદ્ધે મુખે ન બોલવા માટે હાથ રાખો અથવા વસ્ત્રનો ભાગ રાખો, પણ કોઈ રીતે સમયશાલી મનુષ્યોએ અથવા વિવેકી પુરુષોએ સાવચ્છ ભાષા ન વાપરવી જોઈએ.

‘મુહપત્તિ ચર્યા-સાર’ પુસ્તિકા વ્યાખ્યાન વખતે ખાસ મુહપત્તિ બાંધવાની તરફેણમાં છે. પછીથી ઉઘાડે મુખે ન બોલવા તેની તરફેણમાં નથી તે પુસ્તિકાના ‘આમુખ’ માં લખે છે કે ‘સગભગ આજથી પોણોસો-એ શી વર્ષ પહેલાં શ્વેતાંબર મૂર્તિ પૂજક સંઘમાં કોઈ પણ ગચ્છ સમુદાય કે ઉપાશ્રય એવા નહોતો કે જેમાં મુહપત્તિ બાંધ્યા વિનાતુ વ્યાખ્યાન વચ્ચાતું કે સંભળાતું હોય. આજે પણ ‘મુહપત્તિ બાંધીને વાચેલું કે સાંભળેલું વ્યાખ્યાન કદ્યે’ આ પુસ્તકકારનો ઉદ્દેશ સાફ સાફ સમજી જવાય તેવા છે કે ઉઘાડે મુખે વ્યાખ્યાન વાચવું તો ન કદ્યે, પણ સાંભળવું પણ ન કદ્યે. અવશ્ય સાંભળતી વખતે પણ શ્રાવકોએ મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા બાંધવી જોઈએ. સાંભળતી વખતે ઉઘાડે મુખે બેસવું એ ઈષ્ટ નથી. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકે કે ઉપાશ્રયમાં બને ત્યાંસુધી સાધુઓ ને શ્રાવકોએ મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા બાંધવી જોઈએ, જેથી કોઈ રીતે ઉઘાડે મુખે બોલવા નહિ.

જેમ ઉપયોગશ્યતા વધતી ગઈ અથવા લોકો સાથે મુનિઓને અહુ પરિચય થતો ગયો, તેથી મુખ ઉપર વચ્ચિકા વધુ વખત રાખવી પડવા લાગી. તાત્પર્ય એ છે કે મુખવચ્ચિકા આખો દિવસ રાખવી એ હેતુ નથી, તેમ બે કાનમા છેડા ઘાલવા અથવા દોરે રાખવો એ પણ અગત્યનું નથી; આવશ્યક એ છે કે કાઈ રીતે ખુદા મુખે ન બોલાય. દોરાનો મંત્ર કરવો કે બે કાનમા બે છેડા ઘાલવાનો આગ્રહ કરવો એ બેમાં એકે ધૃષ્ટ નથી ખુદે મુખે કઈ રીતે ન બોલાય ને જેમ બને તેમ સરસ રીતે જે મુક્તિથી અર્થ સરે એ વસ્તુ અગત્યની છે.

મુહપત્તિ સંબંધે આશ્ચર્ય શું કહે છે ?

મુહપત્તિને અંગે મૂલ્ય ગ્રથેનો શા અભિપ્રાય છે, તે હવે જોઈએ. ખુદે મુખે બોલવામાં શકેન્દ્રની ડેવી ભાપા જણાવી છે તે જુએ ભગવતી સૂત્રમાં શકેન્દ્ર સમ્યક્વાદી છે કે મિથ્યાવાદી છે ? શકેન્દ્ર સત્યભાષા વાપરે છે, અસત્યભાષા વાપરે છે, મિથ્યાભાષા વાપરે છે કે વ્યવહારભાષા વાપરે છે એમ પ્રશ્નો ચાલ્યા છે, ત્યાં શકેન્દ્રને પ્રશ્ન એ સમ્યક્વાદી જણાવ્યો છે ને ચારે ભાષાને બોલે છે તેમ કહ્યું છે. ત્યારપછી શ્રીમાન્ ગૌતમ પુનઃ પ્રશ્ન કરે છે કે હે પ્રભો ! શકેન્દ્ર સાવલ ભાષા બોલે છે કે અનવલ ભાષા બોલે છે, ત્યારે પ્રશ્ન કહે છે કે ગોયમા સાવજ્ઞ પિ મામ માસહ અણવજ્ઞ પિ માસ માસહ । હે ગૌતમ ! શકેન્દ્ર સાવલ ભાષા બોલે છે ને અનવલ ભાષા બોલે છે, અર્થાત્ તે બંને ભાષાને ઉપયોગ કરે છે. ત્યારે ગૌતમે ફરીથી પ્રશ્ન કર્યો કે એમ બે રીતે કેમ કહો છો ? શ્રીમાન્ વર્ધમાન કહે છે કે 'ગોયમા, જાહે ન સકે દેવિંદે દેવરાયા મુહમકાય અણિજ્ઞહિત્તાણ માસ માસહ તાહે ન સકે દેવિંદે દેવરાયા સાવજ્ઞ મામ માસહ જાહે ન સકે દેવિંદે દેવરાયા મુહમકાય નિજ્ઞહિત્તાર્ગ મામ માસહ તાહે ન સકે દેવિંદે દેવરાયા અણવજ્ઞ માસ માસહ સે તેણદે ન જાવ x x x '

હરિબલ મચ્છીનો રાસ:-

સુલભ બોધિ જીવડા માંડે નિજ પટ્કર્મ,
સાધુજન મુખ મુહપતિ બાંધી કહે નિજ (જિન) ધર્મ. ૩
(બીજા ખંડની છઠી ઢાળ)

અર્થ એ છે કે સાધુજનો પોતાનો ધર્મ બ્યારે કહે છે,
ત્યારે બોલે મુખવચ્ચિકા બાંધીને કહે છે; ખુલ્લે મુખે બોલતા નથી
હિતશિક્ષા રાસમાં મુહપતિ કાને કહેવી ને તેનો શું ગુણ એનો
ખ્યાલ કરી તે વિષે કહ્યું છે કે —

મુખે બાંધી તે મુહપતિ, હેડી પાટો ધાર,
અતિ હેડી દાઢી ચમ્ર, જોતર ગળે નિરધાર. ૧૭
એક કાને ખ્વજ સમ કહી, ખભે પછેડી કામ,
કેડે ખોસી કાચળા, નાવી પુણ્યને કામ. ૧૮

તાત્પર્ય એ છે કે વ્યાખ્યાન વખતે મોઢે બાંધી હોય તો જ
તેને મુહપતિ કહેવી. એક કાને જ માત્ર ભરાવી હોય અને બીજો
કાનેથી નીકળી જાય છતાં વ્યાખ્યાન ચાલુ હોય તો તે મુહપતિ
ખ્વજ સમ કહેવાય છે, એટલે એ કાને ભરાવવી જોઈએ આ ઉપરાંત
તેને પાટા સમાન ને છેવટ જોતર સમાન પણ ઉપરની કડીમા કહી
છે. અર્થ એ છે કે મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપર બાંધી રાખી જેમ
ઉપયોગ થવો જોઈએ તેમ થાય તો જ તે મુહપતિ છે. જેઓ
સ્થાનકવાસી વર્ગને મુખવચ્ચિકા બાંધતાં પાટો કહે છે ને જોતર કહે
છે, તેમણે સમજવું જોઈએ કે તેમના સાધુઓએ તેમને જોતર પાટા ને
દાઢી બાંધતા પણ ધટાવ્યા છે

આ પુસ્તિકાના ત્રીજા પ્રકરણમાં લખે છે કે “વ્યાખ્યાન સિવાય
પણ જુદે જુદે પ્રસંગે મુહપતિ બાંધવાના ઉદ્દેશો શાસ્ત્રોમા મળે છે.
જેમકે વાંચવું, ભણવું, વાચના આપવી, પડિસેહણા, કાળે લેવો,
સ્થાંડિલ જવું અને સાધુના મૃતકને વિગેરે પ્રસંગે નાક પર રાખી

વસ્તુસ્થિતિ આવી હતી, પણ અત્યારે એ વાત તેમને ગળે ઊતરતી નથી. એ પુસ્તિકામાં નિવેદન કરતાં વિનયનીતિસરિ જણાવે છે કે 'વ્યાખ્યાનાદિક પ્રસંગોએ મુહપત્તિબંધન એ-શાસ્ત્રીય અને સુવિહિત પુરૂષોએ માન્ય કરેલી અને આચરેલી અવિચ્છિન્ન પરંપરાએ ચાલતી આવતી પ્રવૃત્તિ છે, એવી અમારી સંપૂર્ણ ખાતરી અને શ્રદ્ધા છે.' આમ કેટલીક લીંટીઓમાં તેમણે પોતાનું નિવેદન જણાવ્યું છે; ને આ ચોપડીમાં જે પુરાવા મૂક્યા છે તે વાંચવા તેમણે જણાવ્યું છે. વ્યાખ્યાનમાં મુહપત્તિની જો અગત્ય છે, તો પછી તે સિવાયના બીજા પ્રસંગોમાં તેની અગત્ય કેમ નહિ? વ્યાખ્યાનમાં મુખ ઉપર વચ્ચિકા રાખવી શોભા માટે છે કે દયા માટે છે? શોભા માટે હોય તો વ્યાખ્યાન થયા પછી તેની અગત્ય રહેતી નથી, પણ જો દયા માટે હોય તો પછી ન્યારે ન્યારે બોલવાનો પ્રસંગ આવે ત્યારે ત્યારે અવશ્ય તેની આવશ્યકતા છે.

મુહપત્તિ બાંધવા વિષેના સ્પષ્ટ પુરાવા

હવે અહીં પ્રસ્તુત પુસ્તકમાંથી થોડા પુરાવાઓ ઊતાર્યા છે, જે વાચકોને ખતાવી આપશે કે સાધુઓ પૂર્વ સમયમાં મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપર બાંધતા જ હતા અને હિઠાડે મુખે બીલકુલ બોલતા નહોતા.

શુવનભાતુ કેવલી રાસ:-

મુહપત્તિએ મુખ બાંધીને રે, તુમે જોસો છો જેમ શુદ્ધી,
તિમ મુખે રૂઓ દેહને રે, બીજે જોસાએ કેમ શુદ્ધી. ૩
મુખ બાંધી મુનિની પરે રે, પરદોષ વદે ન ત્રાહિ શુદ્ધી,
સાધુ વિના સંસારમાં રે, ક્યારે કે દીઠો ક્યાંહિ શુદ્ધી. ૪

(રોહિણીનો અધિકાર-૬૬મી ઠાળ)

અભિપ્રાય એ છે કે સાધ્વીજી પાસે આવિકા એમ બોલે છે કે જેમ તમે અને મુનિઓ મોઢે મુહપત્તિ બાંધી સ્વાધ્યાયમાં રહી વાણી ઉપર સંયમ રાખો છો, તેમ અમારાથી શી રીતે રહી શકાય?

સપાદમ-ત્ય-રેણુ-પ્પમજ્જનણ વયતિ મુહર્પતિ ।

નાસા-મુહં ચ વંધદ તીપ વસહિ પમજ્જતો ॥

અર્થાત્—સંપાતિમ-ઉડીને પડતાં જીવોના રક્ષણ માટે ૨૦ અને ધૂલિથી બચવા માટે મુખવચ્ચિકા જરૂરી છે, અને વસતિતું (જન્માતું) પ્રમર્જન કરવો મુખ ને નાક ઉપર બાંધે છે. આ ગાથામાં ‘બંધધ’ શબ્દથી બાંધવાની સ્પષ્ટ વાત નીકળે છે. જે માત્ર મુખ ઉપર એકથી વચ્ચિકા રાખવાની હોય તો ‘બંધધ’ શબ્દ કેમ વાપરે ? એટલે જો આ મુખ ઉપર વચ્ચિકા બાંધવાની વિશ્લેષણ હોય તેમણે આ ‘બંધધ’ પાઠનો ખ્યાલ કરવો જોઈશે. ઉડતા જીવો મુખમાં પડે છે, અને ઉડતી ધૂળ પણ મુખમાં પડે છે, એ વિગેરેથી બચવા માટે પણ મુખવચ્ચિકા બાંધવાની આવશ્યકતા આ પુરાવા બતાવે છે.

‘સાવચૂરિ ચતિ-દિનચર્યા’ એ જ વાતને યોગ્ય આપે છે તે સાથે મુખવચ્ચિકાતું કેટલું પ્રમાણ છે તે પણ જણાવે છે:

વત્તીસગુલ ધીહં રચ્છરણ પુત્તિયા ચ બદ્ધેણ ।

જીવાણ રક્ષણહા લિંગહા ચેવ ઇયં તુ ॥

અર્થાત્—લંબાઈમાં ૨જોહરણ બન્નીશ આંગુલનો રાખવો ને તેના અર્ધ પ્રમાણમાં એટલે સોળ આંગુલમાં પોતિકા (મુખવચ્ચિકા) રાખવી. આ બન્નેને રાખવાનો શો હેતુ છે તે વિષે તે કહે છે કે જીવોની રક્ષા ને વેશની (લિંગની) આવશ્યકતા માટે એ છે, નહિ કે ખાલી દેખાવ માટે. આ જગ્યાએ ચતિદિનચર્યામાં ને તેની ટીકામાં તે વાતને લંબાવવા ને પુનઃ પુનઃ સમજાવવા ધણો વિસ્તાર કર્યો છે. સંદેહ દોલાવણિ વૃત્તિ, પ્રવચન-સારોધાર, બૃહત્કલ્પવૃત્તિ, ઓધનિયુક્તિ અવચૂરિ, શાસ્ત્રવાતાંસમુચ્ચય વૃત્તિ, વિગેરે પુસ્તકોએ જ હકીકતનું સમર્થન કરે છે, ને કહે છે કે મુખવચ્ચિકા એ હેતુ માટે વાપરવાની છે, ને તેની લંબાઈ એક વહેત ને ચાર આંગુલની છે. વળી મુખવચ્ચિકા પ્રસંગે પ્રસંગે ને ઉપર જણાવેલા કાર્ય વખતે મુખ ઉપર બાંધવી એ કુલિંગ નથી પણ કાયમ બાંધી રાખવી એ કુલિંગ છે.

મોઢે મુહપતિ બાંધવાના અનેક સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ ઉદ્દેશો મળે છે તે તરફ પહેલું વાચક મહારાજોનું ધ્યાન ખેંચીએ છીએ.

(૧) મુહપતિ કાયમ બાંધી રાખવાની ભલામણ નથી,

(૨) તેમજ અમુક અમુક પ્રસંગે ખાસ બાંધવી જોઈએ.”

ચૈતન્યપૂજકે ચા સ્થાનકવાસી સાધુઓનું આ જ કથન છે, પણ જોએ આ બાબતમાં વિરુદ્ધ છે, તેમને દર્શાવવા માટે તેમના કહેલા પૂરાવા જ અત્રે મૂક્યા છે.

ચતુર્થ પ્રકરણના ૧૮ મા પૃષ્ઠ પર વચનગુપ્તિ રાખવા અંગે જ્યાં બે પ્રકારે વચનગુપ્તિ સમજાવે છે, ત્યાં મુખવસ્ત્રિકાનો કેવો વિષય કહે છે તે જુઓ.—

“વચનગુપ્તિર્દિધા, ઋસજ્ઞાદિપરિહારાન્મૌનામિપ્રહ, વાચના-પૃચ્છના-દિષ્ઠુ મુલવસ્ત્રિકયાઽચ્છાદિતમુલ્લસ્ય માષમાણસ્યાપિ વાગ્નિયત્રણં-વચનગુપ્તિઃ સર્વથા વચનનિરોધ-નિરવય-સમ્યગ્વચન-માષણામ્યા કૃત્વા દ્વિમેદા” (નવ-તત્ત્વ-પ્રકરણ-વૃત્તિ).

એટલે કે વચનગુપ્તિ રાખવામાં બે ભાગો છે. આખના ઇસારા સુદ્ધાનો ત્યાગ કરવો એ એક ભાગ છે. બીજો ભાગ એ કે વાચના પૃચ્છના વિગેરે વખતે મુખ ઉપર વસ્ત્રથી આચ્છાદન કરીને બોલવું તે, એટલે તેમ કરવાથી પણ વાણી ઉપર સંયમ રહે છે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થઈ શકે છે કે વાચના-પૃચ્છના વિગેરે પ્રસંગે મોટું હાકવાની અગત્ય છે આ અથકાર આથી એમ કહેવા ઇચ્છે છે કે ‘મુખવસ્ત્રથી આચ્છાદિત’ ને કહ્યું છે, ત્યાં ખાસ મુખ ઉપર બાંધવાની વસ્તુ માટે છે, નહિ કે હાથમાં રાખી કોઈક વખતે મુખ ઉપર વસ્ત્ર રાખવું તે. રાસ વિગેરેમાં ને જે અહીં આચ્છાદન શબ્દનો ઉપયોગ કર્યો છે તે ખાસ બાંધવાની બાબતમાં જાય છે.

મુખે મુહપતિ બાંધવી એવો સ્પષ્ટ પાઠ કે પુરાવો નીચે આપ્યો છે:

રત્નાકર' રચનાર જેઓ સ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક છે, તેઓ જ મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા બાંધવાની બાબત બતાવે છે. આટલા બધા પુરાવા તેમની પોતાની જ તરફના છે, છતાં બ્યારે તેઓ મુદ્દપત્તિ બાંધવાની ના પાડે છે, ત્યારે શું એમ નથી સમજી શકાતું નથી કે તેઓ વીતરાગની આજ્ઞાના વિરોધી છે, ને પોતાના જ હદે ચાલનારા છે? મુખવસ્ત્ર મુખ ઉપર બાંધી રાખવું કે વસ્ત્રિકા બાંધી રાખવી એ કુલિંગ છે તો તેમના જ આચાર્યો, શામાટે તે બાબતના પુરાવા ઉપરાઉપરી આપ્યે બંધ છે? જુઓ શતપદી:—

“મુલ્લવસ્ત્રિકાં વિના કથં મુલ્લે મશક-મશિકાદિ-સંપાતિમ-જીવોદક-
વિન્દુ-પ્રવેશ-રક્ષા ? કથં ચ ક્ષુત્કાસિત જૃમ્મિતાદિષુ વેદનાદિષુ ચોષ્ણ-
મુલ્લ-મારુત-વિરાધ્યમાન-વાહ્ય-વાયુકાયિક-રક્ષા ? કથં ચ રજો-રેણુ-પ્રવેશ-
રક્ષા ? પરં પ્રતિ નિષ્પૃત્તલ્લવસ્પર્શરક્ષા ચ વિધાતુ શક્યા ?”

અર્થાત્—જો મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા રાખવામાં ન આવે તો મચ્છર, માખી વિગેરે ઉડીને પડતા જીવોની કેવી રીતે રક્ષા થાય, ને જલબિન્દુ કદાચ પડે તો તેથી શી રીતે બચી શકાય? તથા છીંક ઉધરસ બગાડું વિગેરેથી તથા ઉપદેશ આપતી વખતે મુખથી નીકળતા ઊંઘા પવન વડે મરી જતા વાયુકાયની કેવી રીતે રક્ષા થાય? અર્થાત્ ન જ થાય. તેથી મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા રાખવાની જરૂર છે. વળી કહે છે કે રજરેણુ મુખમાં પેસે તો કેમ બચી શકાય, તેમ જ બોલતી વખતે મુખમાંથી ઉડતા થૂંકથી બીજને થતા સ્પર્શથી પણ કેમ બચી શકાય? વસ્તુ એ છે કે મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા જો ન હોય તો આટલું બધું તુકશાન થાય છે; ને જો હોય તો મુખના ગરમ પવનથી વાયુકાયની હિંસા થતી નથી, અને બીજ ઉપર મોઢાનું થૂંક પડતું નથી. ખુલ્લે મુખે બોલવાથી વાયુકાયની હિંસા થાય છે એ સાદું વાત છે ને મુખ ઉપર વસ્ત્રિકા રાખવાનો ખાસ ઉદ્દેશ તે જ માટે છે. બીજી બધી વાતો ગૌણ છે. ઘણા લોકો વિચાર કે ઉપયોગ રાખ્યા વિના પાસે લેલા ગદી બોલે છે, ત્યારે

આટલું કહીને ‘મુહપતિ ચર્ચા-સાર’ પુસ્તિકા સાતમાં પ્રકરણમાં કહે છે કે-આ અને પ્રથમનાં પ્રકરણો ઉપરથી મુખ-પોતિકા રાખવાનું શું પ્રયોજન છે તેનું આપણે નીચે પ્રમાણે તારણ કાઢીએ:

- ૧ નિરવશ ભાષા માટે,
- ૨ વચનશુભિ માટે,
- ૩ સાધુવેશ-લિંગ માટે,
- ૪ સપાતિમ જીવોની રક્ષા માટે,
- ૫ ભાષાસમિતિ માટે,
- ૬ રજરેણુનો પ્રવેશ રોકવા માટે,
- ૭ પ્રમાર્જના માટે,
- ૮ આદાન-નિક્ષેપ કરતાં પ્રમાર્જના માટે;

આ બધાં પ્રયોજનો માટે મુખપોતિકાની આવશ્યકતા છે; છતાં આ બધા ઉદ્દેશો ન સચવાતા હોય તો પછી એ મુખવસ્ત્રિકા ગખવાની કોઈ જરૂર છે જ નહિ, એટલે કે તે નિરૂપયોગી છે.

જેઓ મુખ ઉપર મુખવસ્ત્રિકા રાખવાની કે બાંધવાની વિચ્છેદમાં જાય છે, તેમણે આ બધા પુરાવાઓનું મનન કરવું જરૂરી છે.

કટે સારસરસ્વતી હૃદિ કૃપા-નીતિ-સમા-શુદ્ધયો ।

વવત્રાન્ને મુલવસ્ત્રિકા સુભગતા કાયે કરે પુસ્તિકા ॥

મૂપાલ-પ્રણતિ પટે દિગિદિશિ શ્લાષાડમિત સપદા ।

કથ મૃરિવદ્યૂતોડપિ વિદિતો યો વ્રજ્જવારીશ્વર ॥

આ શ્લોકમાં વ્યાખ્યાન આપતા (વિચાર રત્નાકર) આચાર્યનો પ્રભાવ દર્શાવ્યો છે. તેમાં ધણી વધૂ (અર્થો) થી વગાયેલા છે છતાં બ્રહ્મચારીના પણ ઈશ્વર છે એવા આચાર્યને વર્ણવ્યા છે. શ્લોકમાં મુખકમલ ઉપર મુખવસ્ત્રિકા દર્શાવી છે, ને કમલમય પુસ્તિકા કહી છે આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થયે છે કે ‘વિચાર-

सुनिशी आत्ममर्दनी योग्य वि० आचार्य महाराज आशीर्वाद
 श्रीमद्विजयानंदसूरीधरजी (आत्मसाधनी) सदाभाजी गार्ह
 साधुमंडल गते ७ के तर्क से वरणा १ मुद्रा १००० सारभाचनी
 चिडी तेभायीभाइ सारभाचनी जाले है यहासर्व साधुमुद्रा
 तागे है तुभायी सुतरसाताका समंभाय वि० भा—
 मुद्रासि वि० देमासाकवमासा भावि है कि मुद्रा
 सिंधनीभाडी है और यहा दिनोंसे पुरंराचनी
 आइ है इनको लोपनायह ~~आपनायह~~
 तुमबंधनी आशीर्वाते है परंतु हमहुं दी एला
 कनेसे मुद्रासिती इकी नी कले है इसकासि तुम
 बंधनही सक्ते है और जो कही बंधनी रखाए तो
 यहा बडी निहा होती है और अत्यधम में आवेकए
 लोकों के मजमें ही लखली होजाये इसकासि न ही
 बंधसक्ते है सोजाएना अपरंचलभासी सोवाइमान
 तेहो तो तुमको मुद्रासि बंधनेसे कुछ भी हानी नहीं है
 क्योंकी तुमारे मुक्तबंधते है और तुम न ही बंधो यह अ
 छीकाल न ही है आगे जे सीतुभासी मरजी तुमने तो
 समाया अमि प्राय लिखदीया है सोजाएना —
 और हमको तो तुमकां धरे तो भी वेसा है और न ही
 बांधे तो भी वेसे ही हो परंतु मारे हिसकेकासि लिख है
 आगे जे सीतुभासी मरजी —

(१५५३ को लकव दि०) वारवुध हमसर्वत—

वधम विजयकी वरणाकाचनी —

हीवाली के रोकरावजे चिडी लिखी है

श्रीमद आत्मारामछमे शुद्धपति आंधवा संधि
 सुनिशी आत्ममर्दशने आपेहो तेभना पत्रनो प्रत्युतर

તેનું થૂંક આપણા શરીર ઉપર પડે છે. જાડી શુદ્ધિવાળા-
ને એ ખ્યાલ ઓછો રહે છે, પણ જેઓ વિચારશાલી છે તેઓના
ઉપર (નિષ્કૃત) થૂંક પડે છે, ત્યારે તેને બહુ દુઃખ લાગે છે.
તાત્પર્ય એ છે ન્યારે બોલવાનો કે બ્યાખ્યાનનો પ્રસંગ આવે ત્યારે
મુખ ઉપર મુખવચ્ચિકા રાખવામાં આવે તો તેમાં નુકશાન કાંઈ જ
નથી. મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપર રાખવામાં આવે તો વાયુકાય આદિ
જીવોની રક્ષા થાય છે ને વળી વીતરાગોની આજ્ઞા સચવાય છે

આ મંથકાર લખે છે કે દેશના (ઉપદેશ) આપતી વખતે એ
મુદ્રાઓ રાખવી જોઈએ; એક યોગમુદ્રા ને બીજી પ્રવચનમુદ્રા.
તીર્થકરે ઉપદેશ આપે છે તે યોગમુદ્રાએ ઉપદેશ આપે છે. તેઓ
મુખ ઉપર કપડું રાખતા નથી. (પણ મુખ ઉપર હાથ રાખે છે.)
ગણધરે યોગમુદ્રાએ બ્યાખ્યાન આપે પરન્તુ તેઓ મુખ ઉપર વચ્ચિકા
રાખે છે. ન્યાંસુધી પુસ્તકો હતાં નહિ ત્યાંસુધી આ સ્થિતિ ચાલી.
પણ પછી પુસ્તકો તાડપત્ર ઉપર લખાવા લાગ્યાં ને તાડપત્રો લાંબાં
હોય ત્યારે એ હાથે એ પુસ્તકો ઝાલવાં પડે, એટલે તેઓ મુખ ઉપર
વચ્ચિકા હાથથી રાખી શક્યા નહિ, પરિણામે વચ્ચિકાને મુખ પર
બાંધવાની શરૂઆત કરી ન્યારે એક પણ હાથ છૂટે ન હોય ત્યારે
કેવી રીતે હાથથી મુખ ઉપર વચ્ચિકા રાખી શકાય ? અર્થાત્ બાંધવાની -
જરૂરીઆત ત્યારથી ઉપસ્થિત થઈ છે એ સ્પષ્ટ વાત છે. ન્યાંસુધી હાથ
તદ્દન ખુલ્લા રહેતા હતા, ને જનતાનો બહુ પરિચય નહિ હતો, ત્યાંસુધી
હાથથી મુખ ઉપર વચ્ચિકા રાખવાની રીત ગહી, પણ ન્યારથી એ
વસ્તુ બદલાઈ ત્યાંથી મુખ ઉપર બાંધવાની પ્રવૃત્તિ ચાલી ન્યાંસુધી
સરલ યુક્તિ હસ્તગત ન થઈ ત્યાંસુધી કાનને ફાડી અથવા
કાનમાં છિદ્રો પડાવી તેમા ભરાવવાનો પ્રયોગ ચાલ્યો, પણ જેઓએ
બંદર દોરો નાંખવાની યુક્તિ શોધી કહાડી, તેઓએ ત્યારથી કાનમાં
છિદ્રો પડાવવાની પદ્ધતિ બદલી. દોરો રાખવાથી મુખને ત્રાસ સહન
કરવો પડતો નથી.

પ્રકરણ ૮ મું

‘સંઘપટક’ માંથી લીધેલા કેટલાક શ્લોકો

સાધુદશા ચામાટે છિન્નભિન્ન થતી જણાય છે એ પ્રમ વિષે ન્યારે વિચારકો વિચાર કરે છે, ત્યારે એમ લાગે છે કે આ કાળ, અવસર્પિણી છે, તેમાં પણ આ હંડાવસર્પિણી છે, એટલે આ કાળ ધણો જ નીચો છે, એમ સંવિગ્ન પક્ષીયો કહે છે. શ્રીમાન્ વર્ધમાન્ તો સંપૂર્ણ સમર્થ ને તીર્થંકર હતા એટલે તેઓ ધણું કष्ट સહન કરી સમાજની આગળ સત્ત્વ માર્ગ મૂકી નિર્વાણ પામી ગયા. એ બળ ને એ યોગ્યતા એમની ત્રણ પેઢી સુધી અરાખર ચાલ્યાં પણ પછી એ સ્થિતિ રહી શકી નહિ. તથાપિ શ્રી જંબૂસ્વામી ગયા પછી ૫-૭ પેઢી સુધી દિવ્ય દશા-ઉચ્ચ આંતર દશા-દશ કિંવા ચૌદ પૂર્વ વિદ્યાની પ્રોઢતા રહી ત્યાંસુધી કાંઇક વીતરાગતા રહી. પરંતુ એ વખત વીત્યા પછી નિર્ઝન્ય જીવનમાં કલહ, કુટિલતા વિગેરે દોષો પ્રાપ્ત થતા ગયા. પંચમ આરાની વિપમતા ધણી વધવા લાગી. દેશ ઉપર દુષ્કાળનો પંજો પડ્યો, તેથી નિર્ઝન્ય જીવન ઉપર ધણી માઠી અસર થઈ. જગત્ તો રાગ ને દ્વેષથી ભરચક હતું અને એ રાગ ને દ્વેષે નિર્ઝન્યોમાં ઉડેા પગપેસારો કર્યો. એટલેસુધી એ નિર્ઝન્યો ભિતરી ગયા કે આરંભ ને પરિગ્રહ સાથે એકમેક થઇ ગયા ને શ્રીમાન્ વર્ધમાનના ઉપદેશથી વિરુદ્ધ-ખીજ બાબુનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. શ્રીમાન્ વર્ધમાનની મૂર્તિ, ચૈત્ય કે પાદુકાને આગળ કરી શ્રાવકો પાસેથી પોતાના જીવનનિર્વાહનાં સાધનો મેળવવા લાગ્યા. આ ઉપરથી તેઓ ચૈત્યવાસી કહેવરાવા લાગ્યા. પોતાનું ઉદર પૂર્ણ કરવું ને ક્યાં રહેવું એ તે કાળે અગત્યનો સવાલ હતો. નિરારંભતા ને નિષ્પરિગ્રહિતા એ વીરે દર્શાવેલા ધર્મ તેઓ પોતાના જીવનકક્ષમાં ભૂલી ગયા હતા. કષ્ટ રીતે જીવવું એવી અંતરમાં અહર્નિશ વિચારણા ચાલતી હતી.

1

2

3

જેમણે આચારાંગ ને સૂત્રકૃતાંગ સૂત્રની ઉપર ટીકા લખી છે, જે બીજા સૂત્ર ઉપરના ટીકા કરતાં જૂની છે, તેમણે અણુહીલપુર પાટણમાં વનરાજ ચાવડા પાસે એવો રૂકો (ચેખ) લખાવી લીધો હતો કે આ નગરમાં અમારા પક્ષના ચતિઓ સિવાય બીજા કોઈ પણ વસતિવાસી સાધુઓને પેસવા દેવા નહિ. એ શીલચણુસરિ જેમણે ચૈત્યવાસથી જીવન નિર્વહું હતું તે કેવી રીતે ઉચ્ચ વિચારોથી સૂત્રોના રહસ્યનું દર્શન કરાવી શકે ? હરિભદ્રસૂરિએ મૂર્તિવિધાન માટે સંબોધ પ્રકરણ, જિનપંચાશિકા વિગેરે ગમે તેટલાં પુસ્તકો લખ્યાં હોય, પણ તેમનું જીવન ચૈત્યવાસથી તરબોળ હતું, તો પછી એમના વિચારોમાં નિરાસંભતા કે નિષ્પરિગ્રહિતા ક્યાંથી આવે ? લોકો કહે છે કે ચૈત્યો કે મૂર્તિઓ કંઈ વખતની જુની છે, એટલે બરાબર છે; પણ એમણે 'શતપદી' ના વિચારો ક્યાં જોયા છે ? તે કહે છે એ ચૈત્યો ચૈત્યવાસીઓએ પોતાના જીવનનિર્વાહને અર્થે બનાવ્યાં હતાં; નહિ કે વસતિવાસીઓના કલ્યાણના અર્થે હતાં. તથાપિ મનુષ્યનું એ કલુષિત જીવન કંઈ વખતથી આગ્રહિત થતું આવ્યું છે. હવે 'સંધપટ્ટક' કારે ચૈત્યવાસીઓને દેવા નવાન્યા છે તે આપણે જોઈએ. ચૈત્યવાસીઓ સંબંધે તેમણે ચાળીસ કાવ્યો બનાવ્યાં છે. એ કાવ્યો ઉપર સંસ્કૃતમાં વિવરણ તેમના શિષ્યોએ કર્યું છે. એ કાવ્યોમાંનો શ્લોક ૪ થી :—

સગૃધરા વૃત્ત

પ્રોત્સર્પદ્મસ્મરણિગ્રહસત્ત્વદક્ષમાશ્વર્યસામ્રાજ્યપુબ્ય—

નિમ્ન્યાત્વષ્વાતરુદ્ધે જગતિ વિરલ્તાં યાતિ જૈનેન્દ્રમાર્ગે ।

સંક્લિષ્ટદ્વિષ્ટમૂઢપ્રલલ્લજ્જનનાન્નાયરક્ષૌર્જિનોક્તિ—

પ્રત્યર્થી સાધુવેશૈર્વિષયિમિરમિત સોયમપ્રાપિ પથાઃ ॥

અર્થાત—શ્રી વીરના નિર્વાણ વખતે ભસ્મરાશિ ગ્રહ બેસી ગયો હતો. તેને દશમું આશ્વર્ષ જે અસંચિતિની પૂજા તેની સાથે ગાઢ દોસ્તી થઈ. એટલે સંધમાં ઘણી માઠી અસર થઈ. જૈનેન્દ્રમાર્ગની

માટે-ક્રાઈ ઉપર પત્ર પાઠવેલો છે, જે પત્ર આ સાથે જોડેલા પત્રમા અક્ષરશ આપેલો છે [જુઓ જુદા પત્ર પર છાપેલો ફોટોગ્રાફ]

આ ‘મુદ્રપતિ ચર્ચા-સાર’ પુસ્તિકામાં હીરવિજય સૂરિ વિગેરેના કેટલાક ફોટોઓ ખેંચી આપેલા છે, તેમાં તેમના મુખ ઉપર વચ્ચિકા ખેંચી બધાવી છે, તે ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાશે કે મુખવચ્ચિકા બાધવી એ ગાત્રવિહિત છે, પરંતુ શાસ્ત્રનિષિદ્ધ નથી એ ફોટોઓનો દેખાવ સત્ય છે કે અસત્ય છે તે ગમે તે હો, પરંતુ મુખવચ્ચિકા રાખવી એ વસ્તુની પ્રતીતિ કરાવે છે. વિરોધ માત્ર એટલો જ છે કે તેમણે દોરો નાંખ્યો નથી, ત્યારે ત્યાર-પછીના ચૈતન્યપૂર્ણકોએ દોરો રાખવા યુક્તિ ઉપસ્થિત કરી છે. આ પુસ્તિકાએ મુખવચ્ચિકા મુખ ઉપરાંત નાક ઉપર રાખવાની બતાવી છે, ત્યારે આ શોકોએ એકલા મુખ ઉપર રાખવાની હકીકત સમજાવી છે. તત્ત્વવિચારથી ઝગડો નથી કે મતભેદ નથી, પરંતુ માત્ર આગ્રહથી ખેંચ પડી ગઈ છે એ ખેંચ વધુ ને વધુ ઉગ્ર થતી જાય છે, પરિણામ આજે કયેશમાં આવી ગયું છે પોતાનો વેશ, ગોતે કઈ સ્થિતિ માટે બધું કરે છે, વીતગતનો શું ઉપદેશ છે વિગેરે બધું તદ્દન ભૂલી જવાયું છે.

નથી ખ્યાલ આવતો ન્યાયનો કે અન્યાયનો, તેઓથી નથી સમજા-
હિત કે અહિત; મતલબ કે શુદ્ધો ન્યાં દોરે છે, ત્યાં તેઓ જાય છે.
પરિણામ શું આવશે, એ વિષે વિચારવા તેઓ તૈયાર નથી. સૂર્યની
જેમ ભગવાન ન્યારે વિદ્યમાન હતા ત્યારે રાજમાર્ગમાં ગમે તે
જાઓ આવો, પણ કોઈ જાતિનો ભય કે ક્ષોભ નહિ હતો; એટલે
મિથ્યાત્વરૂપ અંધકાર કોઈ રીતે જોર કરતો નહોતો. પ્રકાશમાં
જેમ આનંદ મળે તેમ ભગવાનની હયાતીમાં મુમુક્ષુ જીવોને અપાર
આનંદ ને હર્ષ હતો. કુટિલતા, ક્રોધ, સ્વચ્છંદ વિગેરે ચોરો ન
હતા. પણ પ્રભુની અવિદ્યમાનતામાં સૂર્યના અભાવે ગાઢ રાત્રી
થાય ને અંધકાર ફેલાય ને ચોર વિગેરેનો ભય ઉત્પન્ન થાય તેવી
સ્થિતિ આવી પડી છે. સેવ્ય વર્ગ ઇચ્છામાં આવે તેમ ઉત્સૂત્રોની
પ્રપણા કરે છે અને કહે છે કે અહ્ય દોષ ને મહા નિર્જરા છે
પ્રભુની ખાતર યા શુદ્ધની ખાતર ગમે તેટલી હિંસા થાય તે પાપ
થાય પણ એ પાપ નથી, તમે નિડર રહો, તમારા માથે આવશે તે
મને ખેડા છીએ, તે સઘળું ગ્રીલી લાઇશું! આમ કલિકાળના
પ્રભે કરી જેમની મતિ ભરમાઈ ગઈ છે, તેવા સેવ્યો ને સેવકો
ચાતાની ઇચ્છામાં આવે તેમ વીતરાગકથિત રાજમાર્ગમાં વિહરી
રહ્યા છે. અંધકાર કહે છે કે તેમને ભય નથી આધાકર્મી આહારને
કે ભય નથી ઔદેશિક ભોજનનો; તેઓ તો અગ્નિની જેમ સર્વ-
ભક્ષી થઈ રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે અગ્નિમાં ઉધાઈ લાગે તો
અમને-ગાનીને પાપ લાગે! આમ તેઓ બચાવ કરે છે; પણ
અંધકાર કહે છે કે—

અત્રૌદેશિકભોજન જિનગૃહે વાસો વસત્યક્ષમા ।

...
...

વર્મઃ કર્મહરોઽત્ર ચેત્ પથિ મવેન્ મેસ્તદાબ્ધૌ તસ્ત્ ॥ ૫ ॥

કહેવત છે કે, ‘યથા રાજ તથા પ્રજા’, તેમ જેવા ગુરુ કે સેવ્ય તેવા શિષ્ય કે સેવક એવી સ્થિતિ ત્યારે થઈ પડી હતી. સેવક વર્ગ પોતાને કેમ અનુકૂળતા આવે અથવા પોતાનો નિસ્તાર શું કરવાથી થાય એમ સમજી તેમની હા એ હા ભણવામાં પોતાનું શ્રેયઃ વાંછી જોતો હતો. બધી બાબતમાં ધર્મના ઝંડા નીચે આરંભ ને પરિગ્રહની વિપુલતા જણાતી હતી. આજે પણ ન્યાં ન્યાં દષ્ટિપાત કરશે ત્યાં ત્યાં આરંભ ને પરિગ્રહની વિપુલતા હશે, ને ધર્મની જાહોજલાલી પણ લોકોને ત્યાં લાગતી હશે. ન્યા આરંભ ને પરિગ્રહ છે, ત્યાં જ સમાજ ઉદારતા બતાવી રહ્યો છે, ને ત્યાં જ ધર્મની મહત્તા પ્રસરી રહેલી દેખાતી હોય છે. લોકો આજે જ જૂલ્યા છે એમ નથી; શ્રી વીરના ગયા પછી થોડો વખત જવા સાથે એ જૂલવણીની શરૂઆત થઈ હતી, એજ જૂલવણી આજે તે રીતે નહિ તો બીજી રીતે ચાલુ છે. ધર્મધુરંધરો સમાજ આગળ એમ કહે છે કે, અમે જે કહીએ છીએ તે, શ્રી વીરના કહેવા પ્રમાણે કહીએ છીએ, પછી એ ધર્મધુરંધરોને ડરવાનું ક્યાં હતું? આવી અક્ષમ વાતો કંઈ વખતથી ચાલુ છે. હુડાવસર્પિણીકાળે સાધુજીવનને છેક નીચું ઊતારી નાંખ્યું છે. એ વાત હરિભદ્રસૂરિથી માંડી એક પછી એક વિદ્વાનો કહેતા આવ્યા છે.

ચૈત્યવાસીઓના વિરોધમાં રચાયેલો ‘સંઘપટ્ટક’ અથ

આ વિષયને ઉદ્દેશીને ‘સંઘપટ્ટક’ કાર જિનવદ્ધલ સૂરિ શું કહે છે તે હવે જોઈએ. ‘સંઘપટ્ટક’ કારે ‘સંઘપટ્ટક’ ને બીજાં ચુમાલીશ કાવ્યોને ચિત્તોડ ગામમાં શ્રી વીર પ્રભુનું વિધિ ચૈત્ય બંધાવી તેના ગર્ભગૃહની અંદર એ બાબુએ એ જુદા જુદા શિક્ષાલેખોમાં કોતરાવ્યાં છે. એ શ્લોકો કોઈ પણ વાંચે ને લોકોમાં ઉડી છાપ પડે તે માટે અથાગ પ્રયત્ન તેમણે કર્યો હતો. ‘સંઘપટ્ટક’ કારનું કથન એ છે કે તે વખતે ચૈત્યવાસીઓ સૂત્ર વિરૂદ્ધ બહુ ચાક્ષતા હતા, ને તેમનું એટલું બધું જોર હતું કે બીજા નિર્ગંથો-વસતિવાસીઓને પોતાના ધારણા ગામમાં પેસવા દેતા ન હતા. શીલગુણ (શીલોક) સૂરિ કે

તીર્થનો ઉચ્છેદ ન થાય ને સાધુસંસ્થા ચાલુ રહે એ હેતુ સામ્યવદ્ અદ્વાણુ શ્રાદ્ધવર્ગ સાધુ નિમિત્તે ભોજન તૈયાર કરે તો તેમાં કાંઈ અડચણ નથી. ખરેખર, સાધુવર્ગને એ ભોજનપાન સંયમમાં ઉપદ્ર્બ-આધારભૂત થાય છે. આમ કરવાથી સાધુજન સર્વ જગ્યાએ સંયમની રક્ષા કરે છે ને આત્માની પણ રક્ષા કરે છે. પરિણામે તે સાધુઓ પાપથી મુકાય છે ને શુદ્ધ થાય છે, પરંતુ તે અવિરતિમાં જતા નથી-વસ્તુ એ છે કે આ પ્રમાણે તે સાધુઓ સેવકોને સમજાવી પોતાનું જીવન ચલાવતા હતા, પણ ત્યાગ ઉપર થોડો પણ ભાર આપતા નહિ. પોતાના જીવનને કસોટી ઉપર ચલાવવા ખુશી જતાવતા નહિ. આજે પણ જૈન દર્શનમાં આવી વ્યવસ્થા ચાલી રહી છે. પછી જૈન ત્યાગી જીવન કેવી રીતે ઉચ્ચવલતામાં આવી શકે? વળી તે સાધુઓની ચાલ્યાજીઓથી પણ વધારે આગળ ધપતી હતી. તેઓ કહે કે તમારું કાર્ય શું છે, તે તમે જુઓ, તમારે તો માત્ર યતિવર્ગ સુખી કેમ થાય તે જોવાનું છે. શાઓ પણ કહે છે કે અલ્પ દોષ એટલે હિંસા થાય તે નજીવી છે, પણ સાધુઓને તૃપ્તિ થાય એ મહાનિર્જરા છે. આવકવર્ગને તે વખતે આ સાધુવર્ગ એમ સમજાવતો હતો.

ચૈત્યમાં રહેવાના લાભો જતાવનારી દલીલો

વળી તે વખતે લિંગધારી સાધુઓ જિનગૃહમાં-ચૈત્યમાં રહેવાનું પસંદ કરતા હતા. તેઓ એવી દલીલ આવક આગળ લાવતા હતા કે આજે ઉદ્ધાનમાં રહેવાની ક્યાં અતુકુળતા છે? વા વસતિમાં એવો વાસ પણ ક્યાં છે? ધારો કે ઉદ્ધાનમાં રહીએ, પરંતુ ત્યાં આત્રનાં ઘણાં વૃક્ષો હોય છે, કેયલ આત્રના અંકુરો કે મહેર ખાધ મધુર સ્વર ઉત્પન્ન કરી જ્યારે ગાન કરે છે, ત્યારે સહજે ત્યાં રહેતા મુનિઓને કામો-દીપના થઇ આવે છે, અથવા ત્યાં ઘણા સુગંધિત માલતી, ખકલ વિગેરેના વંશ કરેલા પવનો વાતા હોય છે, તેથી પણ મનુષ્યનાં મન આનંદ લેવા ચાહે છે. વળી ત્યાં કીડા કરવા ઘણા કામી પુરૂષો ને કામિનીઓ આવતાં હોય છે, તેમનાં છૂટછાટ ભરેલાં આહાર-વિહાર

ઘણી વિરક્તા—ચૂનતા તેથી થઈ ગઇ. આખા જગતમાં ને જૈનદર્શનમાં મિથ્યાત્વનો ખૂબ અંધકાર ફેલાયો. લોકો સ્વચ્છંદી થઇ વિચરવા લાગ્યા ઘણા કથેશી, દ્વેષી, મૂઠ, પ્રખલ (ખલુ ખલ) જડ મનુષ્યો પોતપોતાની આભાવ (ઈચ્છા) માં રક્ત થઈ પડ્યા. માત્ર બાહ્ય વેગ—વાસ્તવિકતાએ સાધુતા નહિ—પણ સાધુવેશે વિષયોમાં મૂઠ થઈ આ માર્ગને આ પ્રમાણે ફેલાવ્યો.

વેશધારીઓનો સ્વચ્છંદાચાર

‘સંઘપટ્ટક’કારનું એ કથન છે કે આ કાળમાં વેશધારીઓ પોતાની પૂજા ચલાવી રહ્યા છે એ કાંઈ ઓછું આશ્ચર્ય નથી. તેઓ વીતરાગની આગને તોડી પોતાનાં વચનો સેવકોને સંભળાવી રહ્યા છે. તેમનાં વચનો આરંભ ને પરિગ્રહ સાથે અવગે માર્ગે દોરનારા છે, તથાપિ તેઓ પોતાના વચનને દૃઢતાથી વળગી રહી અનેક પુગવા આપી, અનેક કુયુક્તિઓ કરી ઠસાવી રહ્યા છે. એ અસંમત દશા છે. લોકો તેમનાં આચરણો નહિ સમજતા હોઈ તેમની પૂજા કરી રહ્યા છે. તેમના મુખથી વચનો પડે કે તેને ગ્રીહી લે છે. ઓટલું તેઓ સમજતા નથી કે આ વીતરાગનાં વચનો નથી, આ તો લિંગધારીઓનાં વચનો છે. જ્યાં આરંભ—પરિગ્રહ ને સ્વાર્થ હોય કે પોતાનાં જીવનનું પોષણ હોય, ત્યાં કેવળ માયાવી વચન છે, પણ વીતરાગનાં વચન નથી. વીતરાગના વચનની વિરક્તા થઇ ગઇ છે, ઓટલે વીતરાગનાં વચનો નિર્દોષ ને હિંસારહિત હોય તેને તો તેમણે હવામાં અદૃશ્ય કરી નાંખ્યા છે, એમ સેવક વર્ગે સમજવા ચતન કર્યો નહિ બ્રાહ્મણ સાહિત્ય કહે છે કે બ્રાહ્મણોને ભોજન-દક્ષિણા આપવાથી આપનારને ઘણું પુણ્ય થાય છે. ત્રૈત્યવાસીઓએ પણ એ જ રસ્તો લીધો છે. જેમ કાઈ નાગ (સર્પ) હોય ને તેના મુખનું ઝેર ગ્રાણીના જીવનને હરી લે છે, ને તે જેમ નિશ્ચેતન થઈ જાય છે, તેમ આ લિંગધારીઓનાં વચનથી સમાજ કેવળ સત્ય જીવનરહિત થઇ ગયો છે. તેઓને સમજણ નથી પડતી સત્યની કે અસત્યની,

સમેજી જાશે કે અમે જે કરીએ છીએ તે ખરાખર છે, એટલું જ નહિ પણ તેથી તીર્થનો ઉચ્છેદ નહિ, થાય, જે નિનભવનો હશે તો જ આ તીર્થ રહેશે, ને અમે હોધશું તો જ નિન ભવનો રહેશે. ઉપર કહી ગયા પ્રમાણે અમારા વિના નિનભવન કોઈ સંભાળનાર નથી જ. આ પ્રમાણે ચૈત્યમાં રહેવા માટે તે વખતના લિંગધારીઓ પોતાની બાજુની દલીલો આપતા હતા. પરંતુ આ બધી દલીલો 'સંધપટ્ટક' કારને રૂચતી જ ન હતી. તેમને આ બધું 'ઉપગમી કાઢેલું' ને સદાચાર વિરૂદ્ધ લાગતું હતું. શીખામણ આપનાર તો પોતાથી બનતું કરે, પણ શીખામણ લાગવી કે ન લાગવી તે તો તેમની પ્રકૃતિનો વિષય રહ્યો.

હવે ત્રીજું કારણ લિંગધારીઓ કેલું બતાવે છે, તે જુઓ. લિંગધારીઓ કહે છે કે ચૈત્યમાં ન રહીએ ને તસતિમાં-લોકોના ગૃહ-માં રહીએ તે પણ સારું નથી. કારણ એ છે કે લોકોના ગૃહે સ્ત્રીવર્ગની સાથે સહજે અર્થકામણ થાય. તેનો અવાજ કણુમાં જાય કે તુર્ત રાગ ને મોહનો પ્રાકુર્ભાવ થાય, એટલે બ્રહ્મચર્યવ્રત કે જે સર્વ પ્રતોમાં શ્રેષ્ઠ છે, તેની એકદમ હાનિ થાય; એ સ્ત્રીઓનો મધુર સ્વર કાનને જ મુગ્ધ કરે છે, એટલું નથી, પણ એ સ્ત્રીવર્ગનું સૌંદર્ય આંખના વિષયને હચમચાવી મારે છે. પૂર્વે જેણે જોગો અનુભવ્યા છે, તેને એ વસ્તુનું એકદમ સ્મરણ થઈ આવે છે, અને જેણે એ વિષયો અનુભવ્યા નથી, તેને કૌતુક ખાતર વિષયોપભોગની ધમ્મ્યા થાય છે. અથવા સાધુજનનો સ્વર પ્રિય ને મધુર હોય તો એ ગૃહમાં રહેનારી સ્ત્રીઓ એકલી હોય ને પ્રિયથી વિરહિત હોય તો કામાતુર થઈ સાધુઓમાં લલચાય છે. તે કામક્રીડા કરવાને સાધુઓને આમંત્રણ આપે છે, એ વિરહિણી કામુકાઓ સુખ ભોગવવાને ગમે તેમ પ્રયત્ન કરે છે. છેવટે બ્રહ્મચર્ય વ્રતનો નાશ થાય છે. એટલે સાધુઓએ પરગૃહ-ગૃહસ્થ ગૃહ-માં નિવાસ કરવો એ ઇષ્ટ નથી. આમ વેશધારીઓ પોતાના

આવો ધર્મ જો કર્મનું હરણ કરનાર થઈ શકે તો અવસ્થા-
મેરૂપર્વત પોતે સમુદ્રમાં તરે એમાં આશ્ચર્ય નથી. આધાર્મી-ઓદેશિક
વિગેરે ભોજનનું લેવું, જિનગૃહમાં નિવાસ કરવો, વસતિમાં રહેના
સાધુઓ પર ઇર્ષ્યા કરવી, પૈસાનો સ્વીકાર કરવો x x x x
સાવધ આચારનો આદર કરવો, શાસ્ત્રના કથનની અવજા કરવી,
શુણી જનો ઉપર દ્વેષણદ્વિ રાખવી, આ બધું-કરવું તે એ ચૈત્યવાસી-
ઓનો જો ધર્મ હોય તો મેરૂપર્વત સમુદ્રમાં તરી જાય !

આ શ્લોક ઉપરથી સમજી શકાશે કે તે વખતે નિર્મલ્ય
નામધારક સાધુઓ પોતાનું જીવન આ પ્રમાણે ચલાવતા હતા આ
ત્રયકાર સાધુઓના દરેકે દરેક આચાર ઉપર સંખ્ત પ્રહાર કરતાં
બીજકુલ ડ્યો નથી. તેમના હિસાબે જિનાયત કે ચૈત્ય તે તેની ભક્તિ
એ બરાબર છે, પણ તેને અંગે જે હિંસા અને પોતાનો ઇચ્છિત વિહાર
સાધુઓ ચલાવતા હતા, તે આ ત્રયકારને ઘણું કઠે છે. એ ત્રયના
ટીકાકાર વધારે વર્ણન કરતાં એમ જણાવે છે કે તે સિંગધારીઓ
સેવકોને એવું સમજાવતા હતા કે પૂર્વે કુએર ભંડારીને પણ શરમાવી
નાખે એવાં ધનપતિનાં કુળ હતાં, જેઓ આવકધર્મનું પાલન કરતા
હતા. તેઓ પોતે એમ સમજતા હતા કે આપણું ધન સાધુઓ ને
ચૈત્ય માટે વપરાય એટલું આપણું છે વા સાર્થક છે; તે સિવાય
બીજી બધું નિરર્થક છે. એમ સમજી તેઓ બહુ દાન આપતા
હતા, ને દેવગુરૂ વિગેરેને વિષે અપાર શ્રદ્ધાભક્તિ બતાવતા હતા.
એટલે સાધુઓ ભોજન નિર્દોષ મેળવી શકતા હતા. પરંતુ
આજે એવી સ્થિતિ રહી નથી દુ.પમ કાળની છાયા બધાં ત્યા
પથરાણી છે. વળી દુષ્કાળનું સામ્રાજ્ય લોકો ઉપર ચાલી રહ્યું છે.
સ્વરાજ્ય તથા પરરાજ્યના અગણિત ઉપદ્રવોથી આવકનાં કુળ અલ્પ
ને દરિદ્ર થતાં જાય છે. આ ઉપગંત શરીર સાચુ જોત્રએ તો સંહનન
(શરીરબળ) પણ ઘટતાં જાય છે એટલે સાધુવર્ગને માટે નિર્દોષ
અન્નજળ મેળવી સયમચાત્રાનો નિર્વાહ કરવો ઘણો કઠીન છે. માટે

આજે એ સ્થિતિ રહી નથી. જો આપણે અત્યારે શ્રાવકવર્ગને આપણા કરી રાખીએ તો જ આપણને ભિક્ષાદિકની અનુકૂળતા થાય, ને આપણો માન-મેહો વિગેરે સચવાય. અત્યારે પુરાતન કાળનો દાખલો લેખએ તો મેળ આવે તેમ નથી. આગમમાં પણ કહ્યું છે કે સંપ્રદાય-ગચ્છની જે સ્થિતિ ચાલતી હોય તેને ઉલ્લેખે તો અનંત સંસારી થાય છે. એટલે શ્રાવક પણ જો ગુરુ કરી તેને ત્યજ દે ને ખીજ ગુરુ કરે તો અનંત સંસારી થાય છે. એ વાતને હરિભદ્રસૂરિએ પણ ટેકો આપ્યો છે. તે કહે છે કે જે શ્રાવક, ધન-ધાન્ય, સ્વજન-પરિજન, વિગેરેથી સહિત હોય તે ગુરુને અર્પણ થાય તો ગુરુ તે શ્રાવકનો સ્વીકાર કરે, કારણકે શ્રાવક સુખી હોય તો ગુરુનું પણ માહાત્મ્ય છે ને? શ્રાવક જો પોતાના ગુરુ જાણે ને તેમના ઉપદ્રે પ્રેમભાવ લાવે તો ગુરુ પણ શ્રાવક ઉપર પોતાનો મમત્વભાવ બતાવે. આમ વેશધારીઓ પોતામાં સાધુપણું માનતા ને શ્રાવકોને પોતાના કરી રાખતા હતા. તાત્પર્ય એ છે કે તેઓ તેમ કરવાથી પોતાનો અર્થ સાધતા હતા ને મોક્ષનો માર્ગ પણ બતાવતા હતા!

આમ વેશધારીઓ ચૈત્યનો આશ્રય લેઈ પોતાના જીવનનું સાર્થક સમજતા ને રાજા લોકોએ આપેલા સિંહાસન પર બેસી ધર્મદેશના આપતા. ગણધર દેવોની સરખામણીમાં તેઓ પોતાને ગણતા હતા. તેઓ એવો દાખલો આપતા હતા કે દશ પૂર્વધર વૈર સ્વામી એક વખત વ્યાખ્યાન આપવા બેઠા હતા, તેમની વ્યાખ્યાનલબ્ધિ સર્વ કરતાં સારી હતી, પણ રૂપસંપત્તિ ન હતી. ત્યારે વ્યાખ્યાનમાં બેસનાર રાજાની રાણીઓએ રૂપ ન હોવાની ટીકા કરી. તેથી ખીજ દિવસે વૈર સ્વામીએ પોતાના શરીરને બને તેટલું સુંદર બનાવીને સુવર્ણમય આસન ઉપર બેસી સમાજમાં પ્રભાવ પાડવાને વ્યાખ્યાન આપ્યું. આથી એ પણ વાત તેઓ પોતાના પક્ષમાં લાવે છે કે આચાર્યોએ ગાદી કે ઉંચા આસન ઉપર બેસી વ્યાખ્યાન આપવું, એ એક પ્રવચન પ્રભાવનાનું અંગ છે.

—આચારો વિગેરે જોવામાં આવે છે, તેથી પણ મુનિજનોના મનમાં અનેક પ્રયોજનો અને લાક્ષણો ઊભાં થાય છે. આથી મુનિજને ઉદ્ધાનમાં વાસ કરવો ઇષ્ટ નથી. આમ તે સાધુઓ પોતાનો પક્ષ મજબૂત કરી એમ કહે છે કે આ કાળમાં ચૈત્ય-નિનના ગૃહમાં રહેવું તે સૌ કરતાં સુખાવહ છે. જે ચૈત્ય બનાવવામાં આવ્યાં છે, તે સાધુઓના નિમિત્તે નથી જ, એટલે સાધુઓ ત્યાં રહે તો આધાર્કર્મ, ઔદેશિક વિગેરે દોષો જે મકાન નિમિત્તે લાગે છે, તે તેમને ખીલકુલ લાગતા નથી. વળી તેઓ કહે છે કે સાધુઓ જે ચૈત્યમાં રહે તો ચૈત્ય-નિનભવનની વ્યવસ્થા પણ સારી રહે છે. પહેલાં લોકો બહુ સુખી હતા ને વળી તેઓ દેવગુરૂના બહુ ભક્તિકારક હતા, તેથી લોકો નિનભવનને સારી રીતે સાચવતા હતા; આને આવકો તેવા ભક્તિકારક નથી, એટલે સચવાતાં નથી. અમે છીએ તો તેનું રક્ષણ —સંભાળ બરાબર થાય છે. માટે એમાં અમે ગ્હીએ તેથી કાંઈ નુકશાન નથી, બહુ બદલામાં અત્યંત લાભ છે. આવકવર્ગ કેટલોક ગરીબ છે તે સંભાળ લેઈ શકતો નથી, નિનમંદિરો જીર્ણોદ્ધાર થઈ જાય છે તે માટે ગરીબાઇને લીધે તેઓ કાંઈ કરી શકતા નથી, પણ જે વર્ગ ઘણું સુખી ને શ્રીમંત છે, તેને પણ ચૈત્ય સંભાળવાની ચિંતા નથી. તેઓ ધનની ઋદ્ધિમાં ગર્હ થઈ ગયેલા હોવાથી વેશ્યાઓ, વૃત્ય કરનારીઓ ને ગાનારીઓના સુખમાં તરબોળ થઈ રહ્યા હોય છે. વેશ્યાઓ અગોપાગિને સુશોભિત કરીને પૈસાદારોને લાક્ષણોમાં નાંખતી હોય છે, ને તેમાં જ જેઓ પોતાનો સર્વ વખત ગાળતા હોય છે, તેઓ ક્યાંથી ધર્મ કરવા નિવૃત્ત થાય? વા ક્યાંથી એ નિનમંદિરોને ઉદ્ધારવા આવે? અર્થાત્ જેઓ ઘણા સુખમાં રમી રહ્યા છે અથવા મોટા રાજ્ય લોકોની સેવામાં ફૂપી રહ્યા છે, તેઓ કદી આ વસ્તુ સાચું જોવાના નથી; એટલે અમે જે આ ચૈત્યમાં રહીએ છીએ તે સર્વ રીતે ઇષ્ટ છે. જેઓ સૂક્ષ્મ દષ્ટિએ વિચાર કરનારા છે ને જેઓ વિકાન છે, તેઓ અવશ્ય

ષદ્ભાયાનુપમ્મથ નિર્દયમૃધી નાધાય ચત્સાધિત ।

શાસ્ત્રેષુ પ્રતિવિખ્યતે ચદસકૃશ્નિશતાધાયિ ચત્ ॥

ગોમાંસાશુપમં યદાહુરથયદ્ મુત્તવા ચતિર્યાત્યય' ।

તત્કો નામ જિહ્વિસતીહ સષ્ટુળ. સઘાદિમર્ક્કિ વિદન્ ॥૬॥

અંશકારના હૃદયમાં જે કુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે તે આ શ્લોક ઉપરથી સમજી શકાય છે. તેમનું કથન એ છે કે કયો પુરુષ એવા દયાળુ કહેવાય કે જે સાધુ સાધ્વી નિમિત્તે કરેલ ભોજન ગોતે બાણ્યતો છતો લેવાને ઇચ્છા રાખે? અર્થાત્ લેવાની ઇચ્છા રાખે તો તે સાધુ નહિ. ઋષિજનોનો ખ્યાલ ખાંધી દયા વિના ને તદ્દન નિઃશંકપણે છકાય જીવની હિંસા કરી ગૃહસ્થોએ જે ભોજન ખનાવ્યું છે, વળી જે ભોજન લેવું શાસ્ત્રોમાં અનેક વાર નિષેધ કરાયું છે, તે ભોજન લેતા મુનિજનને માટે ગોમાંસની ઉપમા આપી છે; અથવા વિષ્ટા કે જે મદિરા તુલ્ય છે; એવું ભોજન જે જમવામાં આવે તો ચતિજન અધસ્થાનમાં જાય છે. એવું ભોજન મુનિજનોથી લેઈ કેમ શકાય? આ શ્લોકમાંના કથન પ્રમાણે તે વખતે મુનિવર્ગ માટે ગૃહસ્થો છકાયની હિંસા કરી ભોજન આપતા હશે, ને આ વેશધારીઓ લેતા હશે, તેથી અથકારે ભોજન કરનાર સાધુવર્ગ ઉપર ચાણુક ચલાવ્યો છે. પણ અંશકારે બાણ્યું નેપ્રએ કે એ ચાણુક લાગે કોને? શરીર ઉપર અગણિત ગોદડાં ઓઢ્યાં હોય તો તેને એ ચાણુકની અસર થાય ખરી કે? આજે સેવ્ય ને સેવકવર્ગમાં અગણિત હિંસા કરી આપવાની ને લેવાની પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે. તેમને મન એ ગોમાંસ તુલ્ય લાગે તો એ પ્રવૃત્તિ ન કરે, પરંતુ શ્રાવકવર્ગને તેઓ એવી રીતે ઉશ્કેરે છે ને એવા ઉચ્ચ સ્થાનમાં જવાની લાલસા ખતાવે છે કે ગમે તેટલું પાપ થતું હોય તોપણ શ્રાવકવર્ગ ભોજન તૈયાર કરી આપતાં ડરતો નથી. ‘સંધપટ્ટક’કાર ગમે તેટલી યુગ્મો પાડે, પરંતુ એમના કથનની સામુ જીએ છે કાણ?

અચાવમાં દલીલો લાવે છે ને કહે છે કે આ બધા દોષો જિન-ગૃહમાં રહેવાથી થતા નથી. ચૈત્યમાં ચૈત્યવંદન માટે ‘સ્ત્રીવર્ગ’ આવે છે, પણ તે થોડો વખત રહી ચાલી જાય છે, માટે હજાર વાતની એક વાત એ છે કે આ કાળમાં સાધુઓને રહેવા માટે અનુકૂળ સ્થાન કોઈ હોય તો માત્ર જિનગૃહો જ છે. જીના વખતમાં લોકોએ બનાવેલા ગૃહમાં મુનિઓ રહેતા હશે, પરંતુ તે વખત આજે રહ્યો નથી.

તે વેશધારીઓની ચોથી દલીલ એ છે કે અર્થ-દ્રવ્યનો સ્વીકાર એ અમારા વિચારે ધષ્ટ છે. કારણ એ છે કે વર્તમાનકાલ તે પ્રકારનો છે. ગદ્દાન અવસ્થા આવી જાય ત્યારે અથવા પર-રાજ્યનો એકદમ ભય ઉત્પન્ન થાય ત્યારે, તેમ દુષ્કાળ વિગેરે પડે ત્યારે, પૈસો ન હોય તો અમને ધણી મુશ્કેલી પડે. ઔષધ, ભૈષજ્ય, ભોજન વિગેરે સામગ્રી લાંબવી ક્યાંથી? ગૃહસ્થ લોકો તો બહુધા કાળદોષે કરી મુનિવર્ગથી દૂર ભાગે છે, અમારી ચિંતા તેમને થતી નથી, તે વખતે પૈસો ન હોય તો અમારી કેવી કમખખતી થાય? માટે લોકો ગમે તે માને પણ અમારે પૈસો જોઈએ. તેના વિના અમારે ધડીબર નહિ ચાલે. યતિઓને પૈસો મેળવવા માટે ચૈત્યો અમૂલ્ય સાધન છે, ને તે દ્વારા પૈસો આવી શકે છે. આવકવર્ગ ગરીબ થતો જાય છે ને પૈસા વિના દરિદ્રતાપી કાદવમાં ખુચતો જાય છે, તેવા લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાની આવશ્યકતા છે. પૈસો હોય તો તીર્થની પ્રભાવના થાય, આવકનો ઉદ્ધાર થાય. આથી જ પુણ્યનું ઉત્પાદન થાય છે, ને તીર્થનો ઉચ્છેદ થતો અટકે છે. વળી તેઓ સુવિહિત સાધુઓને એમ કહે છે કે પૈસો હોય તો બધું છે, તે નથી તો કાંઈ નથી. આ કાળમાં યતિઓએ ઉત્સર્ગ ને અપવાદ એમ બન્ને માર્ગો જાણવા જોઈએ. જે કાળ ધણી સારો હતો તે વખતે ધણી સારા ને મોટા પુરૂષો હતા ને કુતીર્થિક લોકોનું જોર ઓછું હતું. લોકો મુખે મુખે બહુમાનપૂર્વક બિશ્વાદિક આપતા હતા.

જેઓને પોતાના ગચ્છમાં ને ગુરુમાં અત્યંત માનનો આગ્રહ છે, તેઓ આવા શિષ્યોની દેવો કરતાં અધિકતા માની પૂજા કરે છે. અંથકાર કહે છે કે, અહો ! જુઓ તો ખરા, કેવું આ ખોટા મોહનું બગાડું છે, કે મોટા દેવ જેવા સમર્થ પુરુષો આવા શિષ્યોના મોહમાં તણાઈ રહ્યા છે ! જેના વંશનું ઠેકાણું નથી, તેમ ગુણની કાંઈ પણ સંપત્તિ નથી, છતાં શું જોઈ તેઓ શિષ્યોમાં કુળી ગયા ? સેવકવર્ગ ધર્મને બહાને ગુરુદેવ સમીપે હાથ કરવામાં કેવી તાબેદારી ઉઠાવે છે ? તેની ખાતર અદળક પૈસો વેરે છે, જૂઠું બોલે છે, ચોરીઓ પણ કરે છે ને કરાવે છે. આ મોહનું બગાડું નહિ તો બીજું શું ? સેવકો કહે છે કે ‘આપણા ગુરુ ગુણી છે કે નથી તેનો વિચાર ન કરવો; આપણે તો આપણને મોટા પુરુષો જે હુકમ કરે તે માન્ય કરવો જોઈએ. આપણામાં થયેલા સર્વ લોઠાએ એમને ગુરુ માન્યા છે, માટે આપણે નવી પરીક્ષા કરવાની આવશ્યકતા નથી. આપણે કાંઈ તેમના કરતાં વધારે ડાહ્યા નથી. આપણા પૂર્વજો જેમ કરતા આવ્યા છે, તે પરિપાટીએ આપણે ચાલ્યા જવું. આપણે ગુરુનો ત્યાગ કરવો જોઈએ નહિ. ગમે તેમ હોય પણ આપણા તે ગુરુ છે.’ આમ જેમને ગચ્છનો આગ્રહ છે, તેઓ હમેશાં આ પ્રમાણે ગુરુને વળગી રહે છે, ને તેમની પૂજા કરે છે.

અંધ પ્રણાલિકાનું અનુસરણ કરનારા લોકો.

વસ્તુ એ છે કે ધર્મને ઓઠે સમાજનું આવું જીવન કેટલાક વખતથી ચાલ્યું આવે છે. આજે તે જ પ્રણાલિકા નદીના પાણીની જેમ ચાલુ છે. એ પ્રણાલિકા ખોટી છે ને સારી નથી તો એ પ્રણાલિકાને સુધારી લેવી જોઈએ, એ વૃત્તિ સેવકવર્ગમાં હજી સુધી ઊભી થઈ શકતી નથી. ગોસાંઈ ગુરુ વર્ગમાં કંઈ વખતથી ‘અંધાધુંધી ચાલતી હતી, એ વસ્તુને સેવકવર્ગ અપનાવી લેતો હતો, પણ મુંબઈમાં કરસનદાસ મૂળજી ભાટીઆ મંડળમાંથી એ વસ્તુને

તે વખતે વેશધારીઓ આમ પોતાની પ્રવૃત્તિ ચલાવી રહ્યા હતા આજે આ વાતનો ખ્યાલ સમાજને નહિ આવે પરંતુ સઘ-પટ્ટ ને ટીકાકાર જે વિષય આપણને સમજાવી રહ્યા છે તેમાંથી સમજાવવા આ થોડો પ્રયત્ન કર્યો છે. ‘સંઘપટ્ટ’ કારના કથન પ્રમાણે આ લોકો સાવધાચારની પ્રવૃત્તિ આ પ્રમાણે કરતા હતા. કાળતું કેટલું બધું બળ છે, કે તેમાંથી સત્યમાર્ગની અન્વેષણા એકદમ ચાલી ગઈ હતી. શ્રીમાન્ મહાવીરનો ક્યાં ઉચ્ચ દૈવી સિદ્ધાંત, ને ક્યાં આ લોકોની સ્વચ્છંદભરેલી વર્તના? આજે પણ જોઈ શકાશે કે આચાર્યવર નામ ધરાવી વા વ્યાખ્યાન-વાચરપતિ જેવાં બિહ્ન વળગાડી, સાધુઓ પોતાના માટે અગણિત ખર્ચો કરાવી મોટા ઉપાશ્રયો બંધાવી રહ્યા છે, ને ગમે તેવા આરંભ સમારંભ કરાવવા છતાં પોતાને શ્રી મહાવીરના પટ્ટધર જણાવી રહ્યા છે. એ કલિકાળનો પ્રભાવ આજે પણ ઝાંખો પડ્યો નથી. મહાવીરના નામે ગમે તેવો ઉપદેશ આપવા તેઓ બહાર આવતા હોય, પરંતુ શારીરિક સ્વાર્થ માટે ને પોતાની કીર્તિ પ્રસરાવવા માટે ગમે તેટલો ભોગ આપવો પડતો હોય તોપણ તેઓ પાછા હટતા નથી. અંચકારના કથન પ્રમાણે પૂર્વ ચરિત્રો ન્યારે વાંચીએ છીએ ત્યારે આજના સેવકો પાસે સેવ્યો શું કાર્ય કરાવી રહ્યા છે, તે પણ આંખ તળે આવી જાય છે.

આટલો વિષય ચર્ચાને છેવટે અંચકાર કહે છે કે જો આવો ધર્મ જીવના ઉદ્ધારનો રસ્તો કરતો હોય તો દરિયામાં મેરૂપર્વત અવશ્ય તરી શકે, પરંતુ જેમ મેરૂપર્વત દરિયામાં તરે એ અસંભવિત છે તેમ આવા લોકોનો દર્શાવેલો ધર્મ જીવને તારી શકે એ બનતું અસંભવિત છે. હિસાણુક્રા લોજન

હવે અંચકાર એ વાત કહે છે કે તે વખતે ચતિ નામ ધરાવનાર વેશધારીઓ કેવા નિર્દય હતા આજે પણ આવું વર્તન સાધુવર્ગ ચલાવી રહ્યો છે, તેઓએ આ શ્લોક પરથી ધડો લેવો જોઈએ.

લિંગધારીઓ. સેવક સમાજ-ઉપર પોતાની નિરંકુશ અવસ્થા ચલાવી રહ્યા છે. શ્લોકમાં એ વેશધારીઓને અધમાધમ વિશેષણ એ હેતુ માટે આપ્યું છે કે તેઓ શ્લોકમાં ને શ્લોકોત્તરમાં ઘણા નિંદિત કાર્ય કરતી સાધ્વીઓની શુશ્રૂષા-સેવા કરવાની પ્રવૃત્તિ કરે છે, દેવ-દ્રવ્યનું ભક્ષણ કરે છે, સુવિહિત આચારનો નાશ કરે છે, ને શ્લોકોમાં ઉદાપોહ થાય એવી અનેક પ્રવૃત્તિ કરે છે. વળી એ શ્લોક જગતમાં અમે જ સાધુ છીએ એવું કહી શ્લોકો ઉપર પોતાના મુનિપણનો વિશ્વાસ બેસાડે છે. શ્લોકો ઘણા ભોળા હોય છે. તેઓ સમજી શકતા નથી કે આ શ્લોકો સાવ ખાલી છે, આપણને ઠીકને ઉદ્ધરેલી કરવાની આ બધી તેમની પ્રવૃત્તિ છે. ટીકાકાર કહે છે કે તેઓ ઉપરથી શાંત દેખાય તેમ કરે છે. વળી કોષ-માસ સુધી ઉપવાસાદિ પણ કરે છે. વળી તેઓ જાણે કોષ સુવિહિત (સારા સાધુ) હોય તેવું આચરણ કરે છે. શ્લોકોના દ્વિધમાં વિશ્વાસ લાવવા અનેક જાણે તેઓ બોલી કરે છે. આથી શ્લોકો તેમને સુવિહિત-સારા સાધુ માની લે છે; પરંતુ વસ્તુતઃ તેમનાં આચરણે અંદરથી ઘણા જ સ્વાર્થી ને ભૂડાં હોય છે. એ વસ્તુને વધારે સમજાવવા માટે અંથ એ વિષયને લગતો શ્લોક મૂકે છે :

કિં દિગ્લોહમિતા. કિંમંવદધિરા. કિં યોગચૂર્ણીકૃતા ।

કિં દૈવોપહૃતાઃ કિંમંઝલગિતાઃ કિં વા ગ્રહાવેશિતાઃ ॥

કૃત્વા મૂર્ધ્નિપદં શ્રુતસ્ય યદની દૃષ્ટોત્ત્વોષા અપિ ।

વ્યાર્જ્યતિ કુપયાજ્જહા ન દ્વષતે ડમ્વ્યતિ ચતતજ્જતે ॥૧૭॥

અંથકાર કહે છે કે સમજી શકાતું નથી કે આ શ્લોકોને થયું છે શું ? એ શ્લોકોને દિશામૂલતા થઈ હશે શું ? વા, તેઓ અંધ કે બહેરા છે શું ? વા તેઓ ઉપર યોગનો કે ચૂર્ણનો પ્રયોગ કર્યો હશે ? કે દૈવી તેમની શુદ્ધિ હણાઈ ગઈ હશે ? વા તેઓ શાસ્ત્રી કમીઈ રહ્યા હશે વા કોઈ ગ્રહના આવેશમાં આવી રીતે અધ્યવસ્થિત થઈ ગયા હશે શું ? વેશધારીઓ પોતાનો સ્વભાવ દોષો જાણુવક

શિષ્યો શું હવાનો ધંધો

તે વખતે કેવી કેવી હીલચાલ ચાલતી હતી તે ઉપર અંધકારે જુદા જુદા વિષયો ઉલ્લેખી શ્લોકો બનાવ્યા છે. તે વખતે વેશધારીઓ પોતાની પાછળ વંશ રાખવા માટે શિષ્ય-પ્રશિષ્યોને મુડી નાખતા હતા તે રીતિ કેટલી ખરાબ હતી તે આ અંધકારના કથન ઉપરથી સમજાય છે. એ રીતિ આજે પણ ચાલુ છે. એ રીતિનો ઉચ્છેદ થયો નથી, તેમ તેમાં મુધારો પણ થયો નથી.

નિર્વાહાર્જિનમુજિત ગુણલવૈરજ્ઞાતશીલાન્વય ।

તાદગ્ વરાજ તદ્ગુણેન ગુરુણ સ્વાર્થાય મુઠ્ઠીકૃતમ્ ॥

યદ્ વિસ્ત્રયાતગુણાન્વયા અપિ જના લમ્પોપગચ્છપ્રહા ।

દેવેભ્યોઽધિક્રમર્ચયતિ મહતો મોહસ્ય તર્જ્વમિતમ્ ॥૧૨॥

અંધકાર કહે છે કે આ કેવો વિશાળ મોહનો મહિમા છે કે જગતમાંથી મુક્ત થઈ સાધુ થયા પણ આંતર સ્વાર્થવૃત્તિ છૂટી નહિ. ગમે તેમ કરી ગમે તેને મુડી નાંખવો એનો અર્થ શા ? આમ છતાં આવા લોકોને દેવો કરતાં પણ અધિક માન આપે છે, એ એમની કેટલી યોગ્યતા ? આજે યતિ નામધારક સાધુઓ, પોતાના શિષ્યો કરવા જેને તેને મુડી નાંખે છે, ને તેમ કરતાં કાંઈ પણ સગાં સ્નેહીઓને બાણ કરતા નથી, એ તેમનું કેટલું બધું શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ આચરણ છે ? યતિ-વર્ગમાં આવો કુચ્છંદ કે વખતથી ચાલ્યો આવે છે. તે દુ.ખથી રીખાઈ આ શ્લોક મૂકવામાં આવ્યો છે કે, જેને માત્ર પેટ ભરવાનું એક પ્રયોજન છે ને ગુણનો થોડો પણ ભાગ જેનામાં નથી એટલે સસારથી છૂટવાની થોડી પણ ઇચ્છા નથી, જેનામાં ક્ષમાદિ ગુણ નથી, વળી જેનો વંશ પણ બાણવામાં નથી, વંશ કે ગુણ જેમ શિષ્યમાં નથી તેમ ગુરૂમાં પણ નથી, એવા ગુરૂએ એવા શિષ્યને દીક્ષિત ક્યો, તે કેવળ પોતાની સેવા માટે ક્યો હોય છે. આવા શિષ્યોને, જેના વંશ ને ગુણો સારા છે એવો ભક્ત વર્ગ દેવ કરતાં અધિક માની પૂજા કરે છે; અંધકાર કહે છે કે ‘લમ્પોપગચ્છપ્રહા.’

ધર્મ તેને મિથ્યાત્વની જોમ અવગણીને ફેકી દે છે. આમ જો થાય તો શાસ્ત્રોમાં વિધિમાર્ગ ને નિષેધ માર્ગ ખતાવ્યો છે તેનું શું સમજવું? આ લોકો આમ સ્વચ્છદે વર્તે તો વીતરાગની આસા ને જ્ઞાનમાર્ગની હાનિ આવી પહોંચવાની. અંથકાર કહે છે કે આને તીર્થંકરો ને ગણુધરો નથી, પણ તેમના ઉપદેશોલા સિદ્ધાંતો છે, એ આપણે આશ્રય કરવા લાયક છે. જો આપણે એ સિદ્ધાંતોનું પ્રમાણપણું ન સ્વીકારીએ તો પછી ભગવંત તીર્થંકરોનું પ્રમાણ પણ નહિ હોવાનો પ્રસંગ આવશે; ને એમ થશે તો રજોહરણ મુખ્યવસ્ત્રિકા વિગેરે વેશનું પરિધાન કરવું તેનો અર્થ ક્યાં રહ્યો? જો વીતરાગની આસામાં વર્તવાની ઇચ્છા નથી તો પછી આ વેશને રાખવો એ ફેકટ છે અથવા લોકોને ઠગવા માટે છે એવો અર્થ થશે. સુખની ઇચ્છાથી મરણમાં આવે તેમ વર્તવું એ વીતરાગના માર્ગનો નાશ કરવા ખરાબર છે. આશ્ચર્ય તો એ છે કે લાભ લેવા જતાં મૂલ ધનનો નાશ થાય છે.

જિનબિંબનું રાત્રિસ્નાન

‘સંધપટ્ટક’ ના ૧૮ મા શ્લોકમાં એ વિષય કહ્યો છે કે જિન-બિંબનું રાત્રિમાં સ્નાન કરવાની પદ્ધતિ લોકોએ પકડી છે, તેનો હેતુ એ છે કે લોકો એ બહાને વિષયમાં વધારે પ્રવૃત્તિ કરે. રાત્રિમાં આવી પ્રવૃત્તિ કરવી એ જિનાગમ પ્રમાણે કોઈ રીતે ઘટતી નથી, તથાપિ જોઓ કરે છે તેમના દિલમાં વિષયની અભિલાષા હોય છે. જોઓ તેમાં ભાગ લે છે, તેઓ બુદ્ધિ સ્ત્રીઓ હોય છે. સ્નાત દેખવાને મિષે આવેલી ઇચ્છિત સ્ત્રીનો સમાગમ થશે એવી આશા સેવતા જે લોકો ત્યાં આવે છે તે નટ વિટ ચેટક વિગેરે હોય છે. આખા શ્લોકમાં ને તેની ટીકા કરનારે રાત્રિસ્નાત કરવા વિષે જે વિવેચના કરી છે, તે વાંચતાં વાચક વર્ગને સહજે હોભ થાય એવું એ વખતનું વર્ણન સમજાવ્યું છે. આ ઉપરથી કોઈ પણ ઇતર દર્શની વાચકને એવો ખ્યાલ આવી શકે કે શું આ જિનબિંબની ભક્તિ છે કે વિલાસભવનમાં

સુધારવા બહાર આવી ઊભા રહ્યા એમ સુધારવાને કોઈ પણ તૈયાર થાય તો કાંઈક પણ અંશે સુધરવા પામી શકે. આજનો ગુરૂવર્ગ સેવકો ઉપર માન-ધાતાત્વ અજમાવી રહ્યો છે, ને તીક્ષ્ણ વાક્યાણોથી સેવકોના હૃદયને વીધી રહ્યો છે. તથાપિ સેવકસમાજ એ દુઃખથી મુક્ત થવા થોડું પણ બગાડું ખાવા સળવળતો નથી. આવી સ્થિતિ તે વખતે ચાલતી હતી ને આજે પણ ચાલે છે. આવી સ્થિતિ શા આધારે થઈ છે એ સમજવું ગહન વિષય છે, તથાપિ લિંગધારીઓ તેમના સેવકો ઉપર જે દેખાણુ લાવી રહ્યા છે, ને જે સત્તા ભોગવી રહ્યા છે, તે જાણી તેને અંગે અંચકાર એક વધુ શ્લોક મૂકે છે.

ઐર્જાતો ન ચ વર્દિતો ન ચ ન ચ ક્રીતોઽધમર્ણો ન ચ ।

પ્રાગૃદ્દ્યો ન ચ વાઘવો ન ચ ન ચ પ્રેયાજ ચ પ્રીણિત. ॥

તૈરેવાત્યધમાધમૈઃ કૃત્તમુનિબ્યાજૈર્વલાદ્ વાઘતે ।

ન સ્યોતઃ પશુવલ્લનોયમનિશ નીરાજક હા જગત્ ॥૧૬॥

અંચકાર કહે છે કે આ લોકોએ સેવકોને શું કયું છે તે સમજી શકાતું નથી કે જગત્ શું રાજ વિહીન છે? આ લોકોએ (વિશ્વધારીઓએ) આ શ્રાવકોને જન્મ આપ્યો નથી, તેમ નથી તેમણે તેમને મોટા કર્યા, નથી તેમણે તેમને વેચાતા લીધા, તેમ શ્રાવકો તેમના દેવાદાર નથી; તે શ્રાવકોએ તેમને પૂર્વે જોયેલા નથી; તેમનાં સગાં સ્નેહીઓ નથી એ લિંગધારીઓના ઐત્રી આદિ સંબંધવાળા શ્રાવકો પણ નથી; તેમ તેમને જ્ઞાનદાન આપી સંતુષ્ટ કર્યા હોય તેમ પણ નથી. છતાં વેશધારીઓ શ્રાવકોને બળદની જેમ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે ધસડી રહ્યા છે. આ જગત્ જાણે ધણી વિનાતું છે, જેનો ઉપરી રાજ જોધ્યો, તે છે જ નહિ. રાજ હોય તો તે દુષ્ટ લોકોને શિક્ષા કરી ઠેકાણે લાવે, પરંતુ આવી વ્યવસ્થા આજે છે નહિ. રાજ વિના રાજ્યમાં જેમ શત્રુઓ તથા ચોરો ઉપદ્રવ કરે છે, ને સંકટો ઊભાં કરે છે, તેમ આ કાળમાં જ્ઞાની ને પુરુષસિંહ જેવા નરને અભાવે

વીક્ષાદયે હિ નદિકરણ ॥ વીક્ષા ચ સ્થૂલસૂક્ષ્મપ્રાણાતિપાત્તવિરમણલક્ષણા ॥
રાત્રૌ ચ પ્રકાશનિમિત્તોજ્વાલિતભૂરીવીપકલપતેજસ્વાયિકજીવાના શરીરસ્પર્શેન
વ્યાપાદનાત્ પ્રતિરીપેષુ ચ નિરતરં નિપતતાં લક્ષણઃ પતંગાદિજતૂનાં
વ્યાપ્તિનિમિત્તભાવાત્ કીદૃશી વીક્ષાદાતૃણદ્વિત્રોઃ સર્વવિરતિઃ ॥

રાત્રિમાં નાંદ માંડવી તે મહાદોષનું કારણ છે. કોઈ જીવ દીક્ષા
લે ને તેના ઉત્સવ માટે આવે આનંદ કરવો એમાં દીક્ષાનો અર્થ
ક્યાં સચવાય છે ? દીક્ષા લેનાર વ્યક્તિ સ્થૂલ ને સૂક્ષ્મ સર્વ જીવોની
હિંસા કરવાના પ્રત્યાખ્યાન કરે છે, ત્યારે તેને નિમિત્તે રાત્રિમાં
પુષ્કળ પ્રકાશ કરવા હજારો દીવાઓ કરવામાં આવે છે; અગ્નિકાષ્ણને
સ્પર્શ થતાં જીવો એકદમ મરે છે, તો પછી બધા દીવામાં લાખેર
જીવો પડે તેનું શું સમજવું ? બ્યારે દીક્ષા નિમિત્તે આવી
હિંસા થતી હોય ત્યારે તેની દીક્ષા રહી કે ગઈ ? દીક્ષા
લેતી વખતે એવો પાઠ હિચારવામાં આવે છે કે
' કરેમિ મતે સામાદય સાવજ્જોગ પત્તવલ્લામિ ' આ સૂત્ર બોલતાંની સાથે
પાપનો નાશ થતાં થતાંમાં પાપની પ્રવૃત્તિને એક મોટો પ્રવાહ ચાલુ
થાય છે. સૂક્ષ્મ જીવો એટલે એકેન્દ્રિય જીવો મરે છે, બધેકે દેવમંદિરમાં
જાળવેલ્યમાન અગ્નિની બ્યોતિમાં મોટાં ઉડતાં પતંગીઆં ટપોટપ
ખલાસ થઈ જાય છે. આ નાંદ કરવી તે સંસારરૂપી બધીખાનામાં
નાંખનારી ક્રિયા છે, કે જીવને મોક્ષ અપાવનારી વિધિ છે ? વસ્તુ
એ છે કે પ્રજુને બહાને આવી જે પ્રવૃત્તિ કરવી તે સંસારચ્છે
છૂટવાનો માર્ગ નથી, પણ સંસારમાં ઘણો કાળ રાખનાર અદ્ધ
પ્રવૃત્તિ છે. આજે જે પ્રવૃત્તિ થાય છે તે બધી વીતરાગ તીર્થંકરની
આત્મા વિરૂદ્ધ છે

સાવધ અવૃત્તિનું સાધન બનવું જિનબિંબ

આ અંશકારને જિનબિંબ ને જિનબિંબની ભક્તિ ઉપર ઘણો
પ્રેમ છે, તથાપિ તે વસ્તુથી તેમના અનુયાયીઓ જગત્ જનોને
આડે માર્ગે દોરે છે તેથી અંશકારને લાગી આવે છે; તેથી જિનબિંબ

છતાં શાસ્ત્રને પોતાના પગ તળે કચરીને ચાલે છે. પોતે જ નેવા કુપથ-ખોટા માર્ગથી નિવૃત્ત થતા નથી ને જોએ નિવૃત્ત થાય છે, તેમના ઉપર ઉઘટા અસૂચા (ધર્મ) કરે છે. લોકો દિગ્મુદ્ધ, અંધ કે બહેરા હોય તો માની શકાય કે ખીચારાઓ શું કરે, તેમની ઇન્દ્રિયોમાં ખોટ છે; પણ તેમ નથી. ત્યારે એમ લાગે છે કે આ લોકોએ આ સેવકો ઉપર વશીકરણ કર્યું છે કે શું ? ધણી વખત નેત્રાંજન થવાથી લોકો તેમને જ જુએ છે, વા મસ્તક ઉપર વાસકેપ નાંખ્યો હોય કે કોઈ ભશ્મતિ નાંખી હોય તો મનુષ્ય તેના વિના રહી શકતો નથી; તો શું તેમને ચૂણી-દિનું આસ્વાદન કરાવી બહેકાવી નાંખ્યા છે ? વા પગ ઉપર લેપ કર્યો હોય તો અવસ્ય મનુષ્ય ત્યાં ખેંચાઈ જાય છે. કોઈ ધૂત મનુષ્યો આવા પ્રયોગો વિધેય (શિષ્ય) ઉપર કરે છે, તેથી તે વિધાયક (વશ કરનાર) ગમે તેવા ખરાબ હોય તોપણ શિષ્ય તેને જ જુએ છે. અંથકાર કહે છે કે આ લોકો પાસે એવી કઈ યુક્તિઓ છે કે લોકો તેનાથી છટકી શકતા નથી ? સેવકોમાં એવી કઈ પ્રતિકૂળતા આવી ગઈ કે તે લોકો સત્ય વસ્તુને સમજી શકતા નથી ? આવકો ચોરની જેમ ન કરવાનું કાર્ય પણ કરે છે. તેમને વશ થવાથી આવકોએ પોતાની બુદ્ધિને જાણે કે જાણીને બંધ કર્યો હોય તેમ તે લોકો તેમની પાછળ ને પાછળ ધૂમે છે. વળતે તેમની પાસે એવા શું મત્રાદિ પ્રયોગો છે કે તેઓ ગમે તેવાં વિરૂદ્ધ ને શાસ્ત્રને પાછું પાડે તેવાં વચનો બોલે તોપણ સેવકો સત્ય કરી : માને છે ? તેમને ગમે તેટલું સત્ય કહેવામાં આવે તોપણ તેમને તે સત્ય અસત્ય લાગે છે, ને તેમના ગુરૂનાં વચનો જ અસત્ય છે તે તેમને સત્ય લાગે છે. આટલો પણ વિવેક તેઓ કેમ ભૂલી ગયા છે કે જેથી તેઓ અહિંસા, સત્ય, સંયમ વિગેરે કે જેથી આત્માને આ ભવમાં શાન્તિ મળે ને ભવિષ્યમાં પણ પરમ શાન્તિ મળે, એવા વીતરાગ-તીર્થકરનો ઉપદેશો

તે વખતના યતિઓ ભોળા લોકો પાસે પ્રતિભાપૂર્ણનો મહિમા યતાવતા હતા.

તે વેશધારીઓ ખરેખર સમજતા હતા કે પ્રતિભાનું કરાવવું ને તેવો ઉપદેશ આપવો તે સાવચ્છ પ્રવૃત્તિ છે ને તેથી જ યતિવર્ગને માટે એનો નિષેધ છે. એટલે લોકો એવી ભૂલ ન કરાડે તેવી રીતે પોતાને વશ કરવા તે લોકો પ્રયત્ન કરતા હતા. એટલે જિનજિંબ એ જ વિશ્વાસુ જનને પક્ષમાં લેવાનું પ્રયત્ન સાધન હતું, ને એનો ઉપયોગ ખરાબર સ્થાન જોઈને તેઓ કરતા હતા. તે લોકો ભોળા એટલે આ વેશધારીઓની મુરદ સુ છે તે જાણી શકતા ન હતા. બિચારા સરલ એટલે આપણા વૃદ્ધો જે કરતા હોય તે કરવું એવી તેમની વૃત્તિ હતી. વળી પોતાના પૂર્વજ્ઞેમાં મમતા-સ્નેહભાવ એટલે તેઓ જે કરતા હશે તે સાચુ હશે એવું સમજી તેઓ પ્રતિમાને અગે હમેશાં ખર્ચ કરતા જેનો ઉપયોગ તે વેશધારીઓ કરતા હતા, ને પોતાની કચ્છા પ્રમાણે એ ધ્ય-પૈસાથી મોજમઝાહ ઉડાવતા હતા.

તેઓ કેવી લાક્ષણિક યતાવતા હતા, તો કહે છે કે મચ્છી-મારો માછલાંને પકડવાને લોહાના કાંટા રાખે છે ને તેના અગ્ર ઉપર માંસના કકડા લગાડે છે ને તેને પુષ્કળ વહેતા પાણીમાં નાંખે છે, એ માછલાઓ માંસને ખાવા માટે આવે છે ને જેમ પ્રાણુ ખુલે છે, તેમ આ લોકો ભગવદ્ની પ્રતિમા મૂર્ખ લોકોને માસની જેમ યતાવે છે માછલાં પોતાના પ્રાણુ જતા છતાં સમજતાં નથી, તેમ આ લોકો એ લિંગધારીઓની પાથરેલી જાળને સમજતા નથી. ધર્મને જાહને ભક્ષે પોતાના પ્રાણુ જાય, પણ હિત કે સત્યને તેઓ સમજી શકતા નહોતા. કવિની ઉપમા કુઃખ ઉપજાવે તેવી છે. જગતમાં સર્વથી શિરોમણિ તીર્થંકર ક્યાં અને આ માંસથી લગાડેલો લોહાનો કાંટો ક્યાં ? પરંતુ કવિ કહે છે કે એમ કહ્યા સિવાય મને ચાલતું નથી. લોકો સુઝ હોત તો એ પ્રતિમા રૂપી કાંટાને સમજી જાત, ને એ ભૂલમાં દસાત નહિ. પરંતુ લોકો એવા સ્વભાવવાળા છે કે તે

વસવાની પ્રણાલિકા છે? શું આ કરવાથી ભવનો ઉચ્છેદ થવાનો છે કે ભવસંતતિની શૃંખલા વધે છે? અંથકાર વૈષ્ણવ માર્ગમાં થતી ભક્તિને પણ શીક્ષી પાડે એવી ભક્તિમા તરખોળ થતાં નરનારીને ભગવંતની ભક્તિ કરવામાં લીન બતાવ્યા છે.

‘સંઘપટ્ટક’ કારને નિનબિબ્ધ સ્નાત્ર ને તેની ભક્તિ વિગેરેમાં ઘણો પ્રેમ છે, પણ રાત્રિમાં ને પ્રવૃત્તિ થાય છે ને તેને નિમિત્તે ને લોકો આનંદ લૂટે છે, તે પ્રતિ તેમનો ધિક્કાર છે. લોકો તો બચાવ કરે છે કે અમે ને કરીએ છીએ તે શાસ્ત્રોક્ત છે કારણકે તીર્થંકરનો જન્મ રાત્રિમા થયો હતો ને ઇંદ્રો અને દેવોએ રાત્રિએ જ એ બધી ક્રિયાઓ કરી હતી, એટલે અમે તેમની પાછળ ને કરીએ છીએ તેમાં કાંઈ ખોટું કરતા નથી. મોટા પુરૂષો ને આચરણ કરે છે તે પ્રમાણે અમે કરીએ છીએ. એ હેતુ માટે રાત્રિમાં સ્નાત્ર (સ્નાનાદિ ક્રિયા) કરવામા કાંઈ બાધ-દોષ નથી. આમ લોક તરફનો ઉત્તર અને અથકારનો વિરોધ એ બંને વિષે ઘણું વિવેચન છે માત્ર અત્ર કહેવાનો આશય એ છે કે અંથકારને લોકપ્રવૃત્તિમાં ઘણો વિરોધ લાગ્યો છે, તે ઉપરથી તેમણે શ્લોકમાં ને વિવરણમા લિંગધારીઓને પુષ્કળ ઉઘાડા પાડ્યા છે. પરંતુ લોકકચ્ચિ એવી છે કે હમેશા જ્યાં નમતુ હોય છે, ત્યાં જ લોકનું દિલ ઠરે છે. લોકને જવાની રૂચિ હોય ને શાસ્ત્રની આજ્ઞા મળે તો પછી તેમને ખીવાનું ક્યાં રહ્યું? સૌ કોઈની ધૃષ્ટિ વર્તમાન સુખની છે, પણ ‘ધર્મનું’ ધોરણ-પાટીજી મનુષ્ય ઉપર લટકાવવામાં આવ્યું છે એટલે મનુષ્ય એ પાટીઆનો વિરોધ ન થાય ને પોતાની ધૃષ્ટિને પ્રતિકૂળતા ન આવે એમ કરી વચ્ચે માર્ગ શોધે છે. હૃદયમા ને વિચાર ને સત્ય જ્ઞાન હોય તો સૌ કોઈ સમજે છે કે મનુષ્યે ક્યા ધોરણે ચાલવું જોઈએ.

રાત્રે નાંદ માંડવામાં દોષ

ટીકાકાર કહે છે કે “નદિવિધાનમપિ રાત્રૌ મહાદોષં તથા દિ

છેતરવામાં કાંઈ કયાશ રાખતા ન હતા. વિષાદ એ છે કે આ લોકો ધર્મને બહાને લોકોને બ્યારે છેતરી રહ્યા છે ત્યારે તેમનું ને તે આવકાનું શું થશે એ કાંઈ કહી શકાતું નથી.

૬૧મા આશ્વમેધનો પ્રભાષ

આ અંથકાર ચૈત્યની વિરૂદ્ધમાં નથી, પણ ચૈત્યવાસીઓની વિરૂદ્ધમાં છે, ને તેઓ ચૈત્યને બહાને જે જે અનર્થકારક પ્રવૃત્તિઓ કરે છે ને આ અંથકારને ઘણી કુખરૂપ લાગે છે.

શાફલવિકીડિતમ્

સર્વત્રાસ્થગિતાશ્રવા સ્વવિષયવ્યાસક્તસર્વેન્દ્રિયા ।

વલ્ગદ્ગૌરવચ્છદંહતુરંગા. પુષ્પત્ કવાયોરંગાઃ ॥

સર્વાકૃત્યકૃતોપિ કષ્ટમધુનાંત્યાથર્થરાજાશ્રિતાઃ ।

સ્થિત્વા સન્મુનિમૂર્દ્ધસદ્ગતધિયસ્તુષ્ણતિ પુષ્ણતિ ચ ॥૨૨॥

અંથકાર કહે છે કે મુનિજનો કેવા હોવા બોધ્યો, તેને બદલે આ લોકો પોતાનું કેવું જીવન ગુમારે છે તે તો જુઓ ! સર્વ જગ્યાએ તેમણે આસવ સેવવાની છટ લીધી છે. લોકો તેમને તેમ કરતા જુએ અથવા ન જુએ, પણ તેમની આસવ સેવવાની પ્રણાલિકા ચાલુ છે. હિંસા, અસત્ય, ચોર્ય, વિષય ને પરિઅહ માટે તેઓ ગમે તેવી પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. લોકો તેને માટે કાંઈ કહેશે કે નહિ કહે, તેવો ડર રાખવો તેમણે છોડી દીધો છે. એટલે તેમના દિલમાં તે માટે કોઈ જાતિનો શોભ નથી. વળી તેઓ પોતપોતાના વિષયમાં સર્વ ઇન્દ્રિયો તરબોળ કરવામાં લીન થઈ ગયા છે. અર્થ એ છે કે મુનિ જનોએ ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ રોકવી બોધ્યો, ત્યારે આ લોકોની લાલસા ઇન્દ્રિયોને ખુશ કરવામાં રોકાઈ ગઈ છે. વળી લોકોએ ત્રણ યોગરૂપી લોકોને આ વિશ્વના આંગણમાં પૂરપાટ દોડતા મૂકી દીધા છે. મન વાણી ને શરીરની ચંચલતામાં તેઓ મૂકી પડ્યા છે. તેમને તેમણે કબજે કરવા બોધ્યો, તેને બદલે તેઓ તેમના કબજામાં પડી ગયા છે. કપાય

જેવા સાધનને કેવા રૂપમાં અંધકાર ઓળખાવે છે, તે સમજવા જેવું છે.

સંગ્રહ ૧૮

આકૃષ્ટ મુગ્ધમીનાન્ વહિવાપિશિતવદ્ વિવમાદર્ય જૈન ।

તત્ત્વાન્ના રમ્યરૂપાનપવરક્તમઝન્ સ્વેષ્ટસિદ્ધયૈ વિધાપ્ય ॥

યાત્રાસ્ત્રાત્રાધુપાયનમસિતકનિવાજાગરાદપ્ચ્છલૈશ્ચ ।

શ્રદ્ધાહ્લનામજૈનૈશ્ચલિત ઇવ શાઠૈર્વચ્યતે હા જનોડયમ્ ॥૨૧॥

શ્લોકકાર એવી ઉપમા આપે છે કે જેમ મચ્છીમાર કાંટા સાથે માંસને લગાડીને મૂર્ખ માછલાંને પોતાના ભણી ખેંચવા પ્રયત્ન કરે છે, તેમ આ લોકો અરિહત ભગવાનની પ્રતિમા (ખિંબ) બનાવીને પોતાને વશ કરવા માટે (નહિ કે પુણ્યને ઉત્પન્ન કરવા માટે) વિચાર-શૂન્ય એવા આ લોકોને ખેંચે છે. જેમ ભોળો શ્રદ્ધાળુ મનુષ્ય શક લોકોથી ઠગાય છે, તેમ આ મનુષ્યવર્ગ, એ વેશધારી ચતિઓથી છેતરાઈ રહ્યો છે. સ્વછષ્ટિસિદ્ધિ કરવા માટે એ પ્રભુના નામથી રમ્ય ને સુંદર એવા ઓરકાથી યુક્ત મકાનો બંધાવી યાત્રા-સ્નાનાદિ ઉપાયો બતાવી રાત્રિભગરણ કરાવી દ્રવ્યાદિ અનેક ચીજો મંગાવી ભોળા લોકો પાસેથી પોતાનું કાર્મ સાધી લે છે. (મૂલાર્થ)

તે શ્રદ્ધાળુઓ એટલે વિચાર-સમજણ રહિત કે જેમને આમાં હિત કે અહિત, કલ્યાણ કે પાપ એવો ખ્યાલ નથી એવા મત્સ્યની જેમ મૂર્ખ લોકોને આ વેશધારીઓ કહે છે કે હે ભાવિકો, આ અર્હત પ્રતિમા આ ભવમાં ને પરભવમાં સમસ્ત સુખના નિધિરૂપ છે. તેને તમે પૂજો એટલું જ નહિ પણ તમારા પૂર્વજો આ પ્રભુની પ્રતિમા બનાવી હમેશાં ભક્તિભાવે પૂજતા હતા, માટે તમારે તેની ભક્તિથી-બહુ પ્રેમ લાવી પૂજ કરવી એ હિતાવહ છે. વળી આ કાળમાં આવી પ્રભુની પ્રતિમા બનાવી તેની પૂજ કરવી તે આ સંસારસમુદ્રમાં દુખતા પ્રાણીને તારનાર છે. માટે કલ્યાણને ચાહતા હો તો આવી નવી પ્રતિમાઓ તમારે કરાવવી જોઈએ. આ પ્રમાણે

અર્થાત્-જે ગૃહસ્થ લોકો સંસારમાં આરભ ને પરિગ્રહ સાથે સ્નેહ બાંધીને રહ્યા છે, તેઓ કદાચ એકાશન કરવું એવું વ્રત લે, ને સયોગવશાત્ એ વ્રતનું પાલન ન કરે, ત્યારે તેના હૃદયમાં સખત અનુતાપ થાય છે કે ‘અરે રે ! આ મેં શું કર્યું ? મારાથી આવું એક નાના વ્રતનું પાલન પણ ન થયું ?’ તો પછી જેઓ આવાં મુનિવ્રત લેખને ભાંગી નાંખે છે તેમને કેટલો બધો પશ્ચાત્તાપ થવો જોઈએ ? જેઓ છ કાયના પિતર (માબાપ) ને છકાયના રક્ષક તરીકે પોતાને મનાવે છે, છતાં વ્રત પ્રત્યાખ્યાન ભાંગતાં ડરતા નથી તેમના મારે શું વિચારવું ? તેઓ સાચકાણે ને પ્રાત્ કાળે પ્રતિક્રમણ કરે છે, તેમાં ત્રણ વખત એ પાઠનો ઉચ્ચાર કરે છે કે ‘સવ્વ સાવજ્જંજોગં પ્વ્વસામિ જાવ જીવાણ તિવિહ નિવિહેણ મણેણં વાયાણ કાણ’ એટલે છ વખત (ષટ્કૃત્વ) એ પાઠનો ઉચ્ચાર થાય છે, ત્યારે તેમને તેમના દિલમાં કેટલો પશ્ચાત્તાપ થવો જોઈએ, એમ આપણને આપણા દિલમાં લાગી આવે છે પણ જ્યારે તેમની આંતર વૃત્તિ જોઈએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે તેઓ એ વસ્તુથી તફન ખસી ગયા છે. ષટ્કાયજીવોનું ઉપમર્દન કરવું તે તો તેમના મનને સહજ છે. જે શ્રાવક લોકો કરતાં ડરે છે, તે હિંસા કરતાં તેઓ ડરતા નથી. એટલે ગ્રંથકાર કહે છે કે તેમને તપ પણ નથી, તેમ તેમના વિચારો જોતાં તેમનામાં સત્ય વચન પણ નથી. સાવધ યોગની પ્રવૃત્તિ કંઈ નહિ એમ કહેવા છતાં તેમ જ તરખોળ રહે છે, એટલે પ્રત્યક્ષ તેઓ મૃષાવાદમાં ડૂબેલા જણાય છે કદાચ અંશભાગથી તેઓ સત્ય બોલતા હોય, પણ જ્યારે તેમના હૃદયમાં તીર્થકરના વચનની અભિલાષા નથી તો પછી સત્ય હો કે ન હો, તેનું કરવાનું શું ? ટીકાકાર કહે છે કે—

ન કરેમિ તિ મળિતા તં ચેવ નિસેવકં પુણો પાવ ।

પ્વ્વચ્ચલ્લ મુસાવાકં માયા નિયમી પસંગો ય ।

અર્થાત્-હું પાપ નહિ કંઈ એમ કહેવા છતાં તે જ પાપને સેવે છે ત્યારે તે પ્રત્યક્ષ મૃષાવાદી નથી શું ? આંતર ને બહાર બન્ને રીતે તેઓ

મત્સ્યના જીવનથી વધારે ઉચ્ચ જીવન ગુજરે તેવા નથી. એ ભગવદ્ પ્રતિમાને જે લોકો ખતાવે છે, તે તે બહાને પોતાને વશ કરવા નિમિત્તે ખતાવે છે, નહિ કે સંસારથી ઉદ્ધારવા માટે ખતાવે છે. ભગવદના ગુણનું બહુમાન કરવું, તેની અહર્નિશ ભક્તિ કરવી એ મોક્ષ ભણી જવા રૂપ છે; પણ આવકવર્ગ જે નિરંતર ઘેલછાની જેમ પૂજન પ્રસુખ કરે છે, તે તેમનું વિવેકરહિતપણું છે, ને તે મોક્ષનો હેતુ નથી, એવું તેઓ સમજી શકતા નથી, તેમજ આમ કરવાની પ્રવૃત્તિ આજીવિકાનો હેતુ છે એવું પણ તેઓ સમજતા નથી.

એ ચૈત્યો-જિનમંદિરોમાં સાધુઓને મમતા કરવાનો અધિકાર નથી. એ ચૈત્યાદિકને બનાવવું અથવા બનાવવાને કહેવું તે સાધુઓને ધટતું નથી તે વખતે ને અત્યારે સાધુઓ તેમ કરવાની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હતા ને કરી રહ્યા છે, તેથી જ આ અંચકાર આમ ખોલે છે. વળી અંચકાર કહે છે કે ચૈત્યમાં સ્ત્રીવર્ગે રાત્રિને વખતે પ્રવેશ કરવા જોઈએ નહિ રાત્રિને વખતે ભગવદ્ પ્રતિમાના દર્શન નિમિત્તે જવું એ સ્ત્રીવર્ગને અનુકૂળ નથી. કુળવધૂએ રાત્રિને વખતે પોતાના ગૃહની બહાર જવું એ નિષિદ્ધ છે હકીકત એ છે કે વેશધારીઓ પ્રતિમા ઉપરાંત દેવદેવીઓને બલિદાન આપવા નિમિત્તે દ્રવ્યની માંગણી કરતા હતા. અત્યારે તમોને ઉપદ્રવ પ્રાપ્ત થયો છે માટે જિનગોત્રની દેવીઓને તમારે શાત કરવી જોઈએ, એમ કહી તેને અર્થે અન્નાદિક વિગેરે નિમિત્તે પૈસાની ચાચના કરતાં તેઓ શરમાતા ન હતા. રાત્રિમાં જગરણ કરવા ઉપસર્ગને મટાડવા દેવોની આગળ બલિદાન આપતા હતા. વળી રાત્રિમાં ગીતવાદ્ય ને નૃત્યો ચાલતાં હતાં; લોકોને એમ સમજાવતા હતા કે તેમ ન થાય તો દેવો ખુશ કેમ થાય? પોતાનો આનંદ લેવાને નામે તેઓ દેવોનો આનંદ જણાવતા હતા ।

અંચકાર કહે છે કે આ પ્રમાણે પ્રપંચવિસ્તારમાં નિપુણ એવા આ લિંગધારીઓ, શાકિણીથી વશ થયેલા લોકોની જેમ આ લોકોને

ન્યુન-શાતામાં લ'પટ ચૈત્યવાસીઓ.

આ લિંગધારીઓ ચૈત્યનો શામાટે આશ્રય લે છે ને તેના નિમિત્તે પૈસા શામાટે ભેગા કરે છે, તો કહે છે કે ચૈત્યને ઉત્પન્ન કરવામાં ન આવે તો ભોળા લોકો આવે કેવી રીતે? ને પૈસા એકઠા થાય ક્યાંથી? એટલે એ લોકો પાસેથી પૈસા કઢાવી, તેમને મૂર્તિ બતાવી, પોતાની ધુમ્મસ પ્રમાણે સુખોપભોગ માટે એ રૂપીયાથી મકાનો ચણાવે છે, ને તેમાં આનંદ ઉડાવવા માટે એ પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. તે વિષે ગ્રંથકાર કહે છે:—

દેવાર્થવ્યયતો યથારુચિકૃતે સર્વર્તુરમ્યે મટે ।

નિત્યસ્થાઃ શુચિપટ્ટત્તુલિચયના સદ્ગન્ધિકાયાસના ॥

સારંગાઃ સપરિગ્રહાઃ સવિવચા સેષ્યાઃ સકાક્ષાઃ સદા ।

સાધુવ્યાજવિદા અહો સિતપટા કટં ચરતિ વ્રતમ્ ॥૨૪॥

લોકો એમ કહે છે કે, અહો ! આ લોકો સાધુના વેશમાં રહી શ્વેત આદર ઓઢી વિટની જેમ-વઠેલ લોકોની જેમ ફરે છે. તેઓમાં સાધુતા નથી, પણ 'તેતું' બહાતું' પકડ્યું' છે. દેવમંદિરની અંદર પ્રતિષ્ઠા કરવા-કરાવવા નિમિત્તે તેઓ રૂપીઆ એકઠા કરે છે. ત્યારપછી તે પૈસાના તેઓ માલિક થઈ પોતાના અર્થે સર્વ ઋતુમાં અનુકૂળ થાય તેવા મઠો-મકાનો કરાવે છે. દેવદ્રવ્ય પોતાને આધીન હોય છે, એટલે તેમાંથી પોતાની ધુમ્મસમાં આવે તેમ તે દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે છે. એ પૈસાથી મકાનો કેવાં કરાવે છે, તો કહે છે કે પોતાને રહેવાને અનુકૂળતા થાય તેમ સુંદર જગ્યામાં મૂકાવે છે, જે જગ્યામાંથી સુંદર ને શીતળ વાયુ પ્રવેશ કરી અંદર આવે. ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ધણો તાપ લાગતો હોય ને શરીર વ્યાકુળ થતું હોય તો એ નાનાં મોટાં ખારી-ખારણાંથી જેમ પવન આવે તેમ સર્વ વ્યવસ્થા કરાવરાવે છે. વળી બહારથી ધૂળ કે રજ ન આવે તેમ ગોઠવણુપૂર્વક કરાવવામાં તેઓ પૂરતો ભાગ લે છે. શિયાળામાં-શરદી ન લાગે કે ઠંડો પવન ન રપશે તેમ સુંદર ઘાટના નાના

રૂપી સર્પોને જેમ લોકો દૂધપાન કરાવે છે તેમ તેઓ ઇંદ્રિયોને પોપી રસા છે. દશમા મોટા આશ્ચર્યનો આશ્રય કરી રહેલા મતિઓ સર્વ રીતે અકૃત્ય કરવા છતાં હિંચા મુનિઓ ઉપર પણ મૂકીને ચાલે છે, ને વળી તેઓ એમ બોલે છે કે વર્તમાન કાળે આ જગતમાં અમારા જેવાં કોઈ નથી ! આ ઉપર ટીકા કરનાર ફાખલો આપે છે કે, મોટા ભોં ભોં શબ્દ કરતો ઉદ્ધત દેડકો કાળા સર્પના મુખ આગળ ધસી આવી જેમ તેને લાફે લગાવે છે ને કઠોરતાથી પોતાના હાથ તેના ઉપર છોડે છે, પણ મંત્રયોગથી વશ કરાએશે એ જખરદસ્ત સર્પ એ દેડકાની સર્વ કૃતિને સહન કરે છે, ને નીચું મુખ રાખી તેની ચેષ્ટા જોયા કરે છે, તેમ મુવિ-હિત સાધુઓ, એ લિંગધારીઓની સઘળી ક્રિયાઓ ને અપમાનકારક પ્રવૃત્તિને સહન કરે છે. એ દશમા આશ્ચર્યનો પ્રભાવ છે, પરંતુ લિંગધારીઓનો મહિમા નથી. કેટલાક નહારા લોકો, રાજા લોકોને આશ્રય લેઈ સજ્જન મનુષ્યો ઉપર તોફાન મચાવે છે ને તેમના માથા ઉપર ચઢી ખુશ ચાલે છે, તેવી જ સ્થિતિ વર્તમાન કાળમાં મુવિહિત સાધુઓની છે.

આજે સર્વવિભૂતિ રૂપ ત્યાગથી જ્યારે મુનિજનો પાછા હઠે છે, ત્યારે લોકોને ક્ષોભ થાય છે કે મુનિજનો શાને આમ વ્રત-પ્રત્યાખ્યાન તથા દેતા હશે ? પણ કલિકાળનો એવો મહિમા છે કે લોકો તેવાં વ્રત-પ્રત્યાખ્યાન તથા દે છે ને ન તજના હોય તેમની ઉઘટી ટીકા કરવામાં અપાર આનંદ લે છે. ઉપગ્રંત પોતે તેમ કરવું જાણે સાચું જ સમજતા ન હોય તેમ જોઈને લોકોને જણાવના હોય છે તેઓ સંખ્ધે અંધકાર હઠે છે :

શાસ્ત્રલિપિકીરિતમ્

સર્વારમપરિગ્રહસ્ય ગૃહિણોવ્યેકાદનાદ્યે કદા ।

પ્રત્યાખ્યાયનરક્ષતો હૃદિ ભવેત્તીમાનુતાપસ્સદા ॥

પદ્મહજ્વલ્લિવિધં ત્રિધેન્યનુદિન પ્રોચ્યાપિ મંજંતિ ચે ।

તેષાં નુ ક તપ ક સત્યવચન ક જ્ઞાનિતા ક વ્રતમ્ ॥૨૩॥

આ ઉપરથી 'સંબંધક' કારનો કહેવાનો આશય એ છે કે સાધુવેશના બહાને આ શ્વેત વસ્ત્રધારીઓ જે મત આચરવાનો દંબ કરે છે તે મત તો સૌ લોકો આચરી શકે તેમ છે. તેમાં તે લોકો બહુ નવાઇ કરતા નથી. પણ દુઃખ એ છે કે આ લિંગધારી-ઓને દેખીને સૌ લોકો હસે છે કે આ લોકો શું કરવા આવેા વેશ લેતા હશે ? દીક્ષા લેઇને ધ્વજા પ્રમાણે ગમે ત્યાં એકાકી વિહાર કરતા હોય છે. એકાકી વિહાર કરનારને સ્ત્રી સંબંધી, શ્વાન સંબંધી અને શત્રુ સંબંધી ગમે ત્યાંથી દોષ ઉત્પન્ન થાય છે. એકાકી મનુષ્ય ઉપર જેમ શ્વાન કે શત્રુ નુરી પડે છે, તેમ સ્ત્રીવર્ગમાંથી પણ તેને ભય થવાનો સંભવ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

નવિ અત્યિ નવિ ચ હોહી, પાણં ત્રિહુલ્લમિ સો જીવો ॥

જો જુલ્લમણુપત્તો વિચારરહિતો સચા હોઈ ॥

અર્થાત્—બહુધા પ્રકારે તણુ જગતમાં એવો કોઈ જીવ થયેા નથી અને થશે પણ નહિ કે જે યુવાવય પામીને સદાકાલ વિકાર-રહિત હોય. એકાકી દેખી સહજે કોઇને પણ શંકા થવાનો સંભવ છે. વળી એકલા વિચરતા સાધુને આહાર પાણીની શુદ્ધિ પણ રહેતી નથી. સહજે તે આળસુ ને નિરંદ્રમી થઈ જાય છે.

જિનશાસનને કલંકિત કરનારાઓ.

વળી જે લોકો જૈન દર્શનના વિરોધી છે, તેઓને આ લિંગધારીઓની આવી સ્થિતિ જોઇ સાચું વધારે હાસ્ય ઉપજે છે. જેઓ સ્વાભાવિક રીતે મત્સરવૃત્તિ કે ધર્મડને ભજતા હોય છે, તેઓ આ લિંગધારીઓની પ્રવૃત્તિ જોઈ બળકાટ કરવા તૈયાર થાય છે, કે જુઓ તો ખરા ! તમારા સાધુઓ શું કામ કરે છે ? તેઓ કેવુ બોલે છે ને વર્તનમાં શું કરે છે ? આમ તેઓ આંગળી ચીંધીને યદા તદા બોલવા ચૂકતા નથી. વળી કેટલાક લોકો જૈન દર્શનના પ્રેમી ને અદ્વાણુ થવા આવતા હોય છે, તેઓને પણ આવી સ્થિતિ જોઇ થાકા જવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે. તેઓ એમ બોલે છે કે

માયાને સેવે છે, કારણકે જ્યારે તેના હૃદયમાંથી દયાભાવ જ નતો રહ્યો ને સર્વ સાવધ રૂપથી અટકવું એવા ત્યાગરૂપ વિરતિભાવનો અભાવ જ થયો, ત્યારે તેના વચનમાં સત્યતા ક્યાં રહી? અર્થોત્ તે પણ આપોઆપ અદૃશ્ય થાય છે. જ્યારે સત્યતા ન રહી, ત્યારે તેનામાં જ્ઞાનિત્વ વા સિધ્ધાંતરહસ્યનું જ્ઞાતૃત્વ પણ ક્યાથી હોય? જ્ઞાનનું કળ જે વિરતિભાવ છે, તે તો પ્રથમથી અદૃશ્ય થયો છે જ્યાં શાતાશીક્ષતા આવે ત્યાં જ્ઞાનભાવનો પણ અભાવ થાય છે. જે દેખાય છે કે તેનામાં કાંઈ જ્ઞાન છે, પણ વાસ્તવિક રીતિએ એ જ્ઞાન નથી પણ જ્ઞાનાભાસ છે. ટીકાકારો કહે છે કે, વેશધારીઓમાં જ્ઞાન રહેતું નથી ને જ્ઞાનની સુવાસ જે થોડી હોય છે તે પણ જતી ગ્હે છે કહ્યું છે કે—

સુવહુપિ સુસમહીય કિં કાહી ચરણવિપ્પહીનસ્સ ॥

અધમ્મ જહ પલિત્તા, દીવ સય સહસ્સ કોલી વિ ॥

અર્થોત્—અતિશય શ્રુતજ્ઞાનનો અભ્યાસ કર્યો હોય, પણ તે જ્ઞાન ચારિત્રરહિત પુરૂષને શું ઉપકાર કરશે? અર્થોત્ તે ઉપકારક નહિ જ થાય જેમ સો હજાર ને કોડો દીવા પ્રદીપ્ત કર્યા હોય પણ જે અંધ મનુષ્ય હોય તેને તે દીવાઓ શું ઉપયોગમાં આવશે કે? અર્થ એ છે કે ચરણરહિત મનુષ્યને જ્ઞાન ઉપયોગી થતું નથી, તો તેને વ્રત પણ ક્યાં રહ્યાં? વ્રત હોત તો તે કદી અસત્ય બોધત નહિ. જગતમા સારો મનુષ્ય ક્યારે પણ ઉતાવળથી અસત્ય ભાષણ કરતો નથી આ શ્લોકોએ ભક્તે વેશ લીધો હોય, પણ તેમનામાં તપ, સત્ય વચન, જ્ઞાનિત્વ કે વ્રતો એવું કંઈ છે જ નહિ. અંધકાર એમ કહેવા ધ્રુએ છે કે જોએ। ગૃહસ્થ દશામાં રહીને આરંભ-પગ્નિહમા તરબોળ છે તેઓ કાંઈ વખતે વ્રતભંગ થતાં પશ્ચાત્તાપ કરે છે, ત્યારે આ શ્લોકો મોટા ત્યાગનું બિરુદ ધરવા છતાં ગમે તેવા ને ગમે તેટલો વ્રતભંગ થવા છતાં પશ્ચાત્તાપ કરતા નથી, એટલું જ નહિ પણ તેમની આખમાં શરમ પણ દેખાતી નથી.

કરવામાં અગ્ર ભાગ ભળવે છે; એટલે તેઓ પોતાના અપરાધ કરી અંદમા સમાન નિર્ભળ જિનશાસન ને કલંકિત કરે છે. તેમના દોષો જોઈ લોકો ઉપહાસ કરે છે ને જૈન શાસનથી દૂર ભાગે છે, જેમને લીધે આવી સ્થિતિ થાય છે, તેઓ અનંત સંસારી થાય છે. કહ્યું છે કે—

પવયળમણુપેહં તસ્સ નિદ્ધંઘસ્સ તસ્સ હુદ્ધસ્સ ।

બહુમોહસ્સ ભગવયા સસારોડ્ઞતઓ મણિઓ ॥

અંશકાર કહે છે કે આ લોકો જૈન માર્ગનું નામ આપે છે. પણ કેવળ કુમાર્ગમાં ચાલનારા છે. એ વેશધારીઓના વિચાર એટલા બધા દુષ્ટ હોય છે કે એકાંતપણે પારિક તપાસ કરીએ તો પણ આપણા હાથમાં તેઓ આવશે નહિ, તથાપિ તેમની બહારની બધી સામગ્રી વિચારીએ તો કાંઈક ખ્યાલ આવશે. એવો ખ્યાલ પાંધી અંશકાર તે ઉપર શ્લોક મૂકે છે :

શાદ્ધંલવિકીડિતમ્

સર્વેલ્લકટકાલકૂટપટલ. સર્વેરપુણ્યોચ્ચયૈ ।

સર્વવ્યાલક્ષ્ણૈ સમસ્તવિધુરાધિવ્યાધિદુષ્ટગ્રહૈ ॥

નૂનં ક્રૂરમકારિ માનસમસુ દુર્માર્ગમાસેદુષા ।

દૌરાત્મ્યેન નિજજ્ઞુષા જિનપથં વાચપસેત્યૂચ્ચામ્ ॥૨૬॥

અંશકાર કહે છે કે આ લોકોનું કેટલું બધું દુષ્ટ મન છે એ વિષે કાંઈ કલ્પના કરવી તે પણ ઘણી દુર્ગમ્ય છે. લોકોના દિલની જે કૂરતા છે તેટલી કૂરતા હોત તો પણ આટલું દુઃખ ન થાત. પરંતુ આ લિંગધારીઓની કૂરતાની કાંઈ હદ જણાતી નથી કાર્ય થયા પછી કારણની સમજણ પડે છે, અથવા જેવું કારણ હોય છે તેવું કાર્ય થાય છે, કારણના શુભ કાર્યમાં આવે છે. વડના બીજથી લીંબડાની ઉત્પત્તિ થતી નથી; એટલે આ લોકોનું દિલ જ્યારે તેમનાં કાર્યો જોઈએ છીએ ત્યારે સમજાય છે કે

મોટા એરડાઓ કરાવાય છે. વળી વર્ષાકાળમાં પણ અંદર જળ ન પડે તેમ ઉલ્લેચમાં ઘણી મજબૂતાઈ કરાવે છે. પછી તેઓ ત્યાં હમેશા રહે છે. તેમને ત્યાંથી વિહાર કરવો ગમતો નથી. એ મકાનો એવી રીતે કરાવ્યાં હોય છે કે ત્યાંથી વિહાર કરવાની ભાવના થાય જ નહિ તેઓ શાતા—સુખમાં લપટ અને છે એટલે હમેશાં ત્યાં વાસ કરી રહ્યા હોય છે. ટીકાકાર કહે છે કે એ વિટ એટલે બહિષ્કારી કેમ ન હોય ? કારણકે તેમને એવા સુખમાંથી ખસવું ગમતું નથી. તેમને સવાને માટે મુંદર ભારે તળાઈઓ હોય છે, એના ઉપર સારા વજનના ઓછાક હોય છે, સીસમ આદિ કાષ્ટના પદંગ હોય છે, જેના ઉપર ભારે તળાઈઓ ગોઠ્યાં વિગેરે રહી શકે છે. વળી બેસવા માટે સારી ગાદીઓ તકીઆ આસન વિગેરેનો ઉપયોગ કરે છે, જે મશરૂ મખમલ કીનખાખ ગળ્યાણી વિગેરે ઉંચા કાપડનાં બનાવેલાં હોય છે.

આ શિંગધારીઓ આરંભ—સમારંભવાળા હોય છે, એટલે તેઓ મઠ વાડીઓ ખેતી વિગેરે સાવલ વ્યાપાર કરતા ને કરાવતા હોય છે. પૈસો આવે તેને નાંખવો શેમાં ને વધારવો કેવી રીતે એ બધી બાજુ તેઓ કરતા હોય છે. એમ તેઓ પરિગ્રહવાળા છે. ગૃહસ્થ લોકો ધનધાન્ય તથા તેલ વિગેરેનો જેમ સંગ્રહ કરે છે, તેમ તેમને પણ સંગ્રહ કરવો પડે છે. વળી તેઓ વિષય સહિત છે, એટલે ઇન્દ્રિયોને અનુકૂળ એવાં નાટકો કરનારીઓમાં, સ્ત્રીઓમાં રહેવું—જોવું, તાંબુલનું ભક્ષણ કરવું, ચંદનાદિકનો અંગરાગ કરવો, ગાંધર્વનું ગીત—ગાન સાભળવું વિગેરેમાં તેઓ નિરંતર આસક્ત હોય છે. વળી તે લોકો ઇર્ષ્યાવાળા હોય છે. પોતાની માનેલી જે સ્ત્રી હોય તેને ખીન્ન સાથે વાત કરવા ન દે, અથવા વાતચિત કરતાં જુએ તો તેમને ઇર્ષ્યા આવે છે. એટલે તેઓ કામી પુરુષોની પેઠે વિષયાસક્ત હોય છે વળી તેઓ આકાંક્ષાવાળા હોય છે એટલે તેઓના દિલમાં હમેશાં નવા સંકલ્પ—વિકલ્પ ઊભા થાય છે, ને નવી નવી રીતે તેઓ સાથે પ્રેમથી રમવાની ઇચ્છા રાખે છે.

કે ધધરના ધધર હોય તેમ ધધ્ધામાં આવે તેમ ઉપદેશ આપે છે, ને ધધ્ધામાં આવે તેમ ચાલે છે, એ જેની વચ્ચે કાંઈ સધિ મળતી નથી, તોપણ તેઓ પોતાનું ગાડું હાંકયે રાખે છે.

ઐત્યવાસીઓની હાંભિક વાણી

અંથકાર કહે છે કે હું તમને વધારે શું કહું? તેમની વાણી ને વિચારો વિવેકી ને સમજણવાળા માણસે સાંભળવાં એ પણ ખરાબર નથી.

દુર્મેદસ્ફુરદુગ્રહ્યહતમ. સ્તોમાસ્તઘી ચક્ષુષાં ।

સિદ્ધાતદ્વિષતા નિરતરમહામોહાદહંમાનિનામ્ ॥

નણનાં સ્વયમન્યનાશનકૃતે વદ્ધોદયમાના સદા ।

મિથ્યાચારવતા વચાસિ કુરતે કર્ણે સર્કર્ણ. કથમ્ ॥૨૭॥

અર્થાત્—એ પુરૂષ કણ્ઠવાળો કે હૃદયવાળો છે એમ કેમ કહી શકાય કે જે પુરૂષ, ઉન્માર્ગમાં લેઈ જાય એવાં લિંગધારીઓનાં વચનોનો પ્રેમથી સ્વીકાર કરે છે? જેને કણ્ઠ હોય તે મનુષ્ય સાંભળીને સમજી શકે કે આ વચનો લોકોના મર્મસ્થાનને દુઃખ કરનારાં છે, ને પાપશુદ્ધિમાં લેઈ જનારાં છે. એટલે સંજ્ઞન પુરૂષો ખલ પુરૂષો પાસેથી વચન સાંભળતાં ખસી જાય છે. એ લોકોના શરીર ઉપર ભલે જૈન દર્શનનો ઉચ્ચો લેખાસ હોય પણ જાણવું જોઈએ કે એ ખલ પુરૂષ છે, સંજ્ઞન નથી. સંજ્ઞન પુરૂષોની વાણી તો કણ્ઠને અમૃત સમી લાગે છે ને તે ઉપહાસ-મસ્કરી વિનાની હોય છે. એટલે શુદ્ધિમાન પુરૂષ જાણવું ઘટે કે આ વાણી કુમાર્ગમાં લેઈ જનારી છે. મૃગ સમ મૂર્ખ મનુષ્યો શબ્દ કે વેશમાં મોહ પામીને તે વસ્તુને પારખી શક્તા નથી.

તે લિંગધારીઓની વાણી કેવી છે, તો તે વિષે અંથકાર કહે છે કે મહા દુઃખથી પણ ભેદી ન શકાય ને જેમાં ઉગ્ર કદાચરૂ રૂપ અંધકાર ફેલાયો છે એવી વાણીથી અને પોતાના મિથ્યાભિનિ-

અમે સાંભળ્યું હતું કે સર્વ દર્શનમાં જૈન દર્શન ઉત્તમ છે, કેમકે તે દર્શનની અંદરનાઓ ધણા શાંત ચિત્તવાળા ને ક્રિયાનિષ્ઠ ને સુપાત્ર હોય છે; બીજા બધા દર્શનમાં જો કોઈ દર્શન સત્ય હોય તો જૈન દર્શન છે, તે માટે અમે પણ તે દર્શન અગીકાર કરવાનો વિચાર રાખતા હતા, પણ જ્યારે આ સ્થિતિ જોઈએ છીએ ત્યારે ત્યાં જવાની ઈચ્છા પણ થતી નથી. વળી તેઓ કહે છે કે અમારા મનમાં એવો પણ ખ્યાલ હતો કે આ ધર્મ યથાર્થ ને નિર્બાધ છે, એટલે અવશ્ય આ ધર્મથી મુખી થઈશું, પણ એ વાત હવે કોઈ રીતે ટકી શકતી નથી, કારણકે આ યતિઓ ધણા અસત્ આચરણવાળા છે; એટલે આ તો જોનારો રસેલ તાંબાનાં આભૂષણો હોય તેવું થયું. બહારથી સુંદર દેખાય છે, પણ અંદર નિ સાર છે; માટે ગમે તેવું એ આપણું દર્શન સારું છે.

વળી જોમની સમ્યગ્દષ્ટિ છે ને બહુધા જૈન દર્શનથી જોમનાં અત કરણ પદ્ધતિમાં છે, તેમને પણ આવા યતિઓની સ્થિતિ જોઈ મનમાં શંકા ને વ્યાકુળતા ઉત્પન્ન થાય છે. તો પછી બીજાને થાય તેમાં શું આશ્ચર્ય! એટલે યતિજનોની રીતભાત ને પ્રકૃતિ વિચિત્ર જોઈ શોકોનાં દિલ હિ ડોળામાં હિંચવા લાગે છે. શોકો એમ વિચારવા લાગે છે કે આપણે પૂર્વે સાંભળ્યું હતું શું અને આજે સાંભળીએ છીએ શું? આપણે એવું સાંભળ્યું હતું કે જૈન દર્શન વાણી એટલે જ્ઞાન અને ક્રિયા વિષે અવિસંવાદી છે, એટલે જેવું બોલીએ તેવું વર્તનમા રહેવું જોઈએ. વાણી ને વર્તન વચ્ચે ભેદ રહેવો જોઈએ નહિ, પણ અત્યારે અંશ માત્ર પણ તેવું દેખાતું નથી. મુખથી બોલે છે જુદું ને ચાલવામાં પણ જુદું છે. આમ જૈન દર્શનના અભ્યાસીઓ પણ ચક્રડોળે ચડી જાય છે. આ પ્રમાણે લિંગધારીઓના સ્વચ્છેદ ને રીતિ રીવાજો જોઈ તેઓનાં મન ચ ચળ થાય છે; ને સત્ય ધર્મથી ખસી અસત્ય ધર્મમાં તેઓ પ્રવેશ કરે છે. અંતકાર કહે છે કે તે લિંગધારીઓ ખરેખર જિનશાસનની હાનિ

સમજે છે કે જો આ લોકો ક્રિયાથી, સદાચારથી, કે કોઈ પણ રીતે પાછા નહિ હોય તો તેઓ આપણી સામે હલ્લો કરશે, ને આપણી વૃત્તિ અર્થાત્ આજીવિકાને ધક્કો પહોંચાડશે. એટલે લિંગધારીઓ, અંચકાર કહે છે તેમ, ધણા મિથ્યા આચારવાળા છે, ને મુક્તિમાર્ગથી વિપરીત ગ્રહણ કરતા હોય છે; ક્રિયામાર્ગને શિથિલ કરતા હોય છે ને પોતે જ બાબુમાં હોય તે વસ્તુને સાર પ્રકાશમાં લાવવા પ્રયત્ન કરતા હોય છે આ લોકોની વાણી ઉપરથી મધુ જેવી મધુર હોય છે, પણ તેમના હૃદયમાં વિષની જેમ કટુકતા હોય છે.

કહ્યું છે કે-પીયૂષવારામિવ દાંમિકા. પ્રાગ્ પ્રલમ્બનીયા ગિસ્સુદ્ગરતિ । અર્થાત્-અમૃત જેવી વાણી દંભી લોકો પ્રથમ લોભાવવાને માટે બોલતા હોય છે, પણ પરિણામે બીજી વસ્તુને-દોષને ઉપરિચિત કરે છે.

લિંગધારીઓને આ ભોળા લોકો કદાચ ન મળ્યા હોત તો અંચકાર કહે છે કે તેઓ શું કરત ? તેઓની જાળમાં કોણુ ફસાત ? તે સમયમાં એ લોકોએ કેવી જાળો પાથરી હતી ને પોતે પૂજવા માટે કેવી યુક્તિ-પ્રયુક્તિ તેઓ કરી રહ્યા હતા, તે હવે કહે છે:

શાદ્દંભ

યત્ કિંચિદ્ વિતથં યદપ્યનુચિત યજ્ઞોકલોકોત્તરો-

તીર્ણં યદ્મવહેતુરેવ મવિના યચ્છાત્ત્રવાધાકર ॥

તત્તદ્દર્મં ઇતિ બ્રુવતિ કુવિયો મૂઢાસ્તદર્શન્મત્ ।

આત્યા ઝાતિ ચ હા દુરંતવશમાધ્યસ્ય વિસ્ફુર્જિતમ્ ॥૨૮॥

અર્થાત્-દશમું આશ્ચર્ય જે અસંયતની પૂજા તેનો મહિમા તો જુઓ ! જેઓ અસંયત કે કેવળ નિર્ગુણી ને આરંભ ને પરિગ્રહ સાથે સખ્ય બાંધી રહેલા છે, તેઓની આ જગતમાં શ્રી મહાવીરના ધર્મ નીચે કેવી પૂજા ચાલે છે ? એ વેશધારીઓ પોતાની પૂજા કરાવવા માટે કેવું નિરર્થક બોલે છે ! તેમની માત્ર એ કુર્ણુદ્ધિ છે ને એકદમ મૂઢતા છે. તેઓ ભોળા લોકોને છેતરવાને એવું કહે છે. તેમના કહેવા

તે કાઈ તરેહવાર છે. ધારીએ કે કાલકૂટ નામના ઝેરના કકડા ભેગા કરીને તેમાંથી આ લોકોનું દિલ ઘડાયુ હશે, તોપણ શંકા થાય છે કે તે તેટલું જ કૂં નથી, તે કરતાં પણ વધારે કૂં છે. ત્યારે અંથકાર કહે છે કે સઘળાં પાપનો પુંજ એકત્ર કરીએ અથવા સર્વ સર્પના સમૂહનું ઝેર એકત્ર કરીએ તથા સમસ્ત વિધુર (કષ્ટ)—મનની પીડા—શરીરરોગ ને સઘળા દુષ્ટ ગ્રહોથી ઉત્પન્ન થયેલી દુષ્ટતા ભેગી કરીએ તો તે બધા કરતાં ખરાબ આ લોકોનું માનસ (અંત કરણ) બન્યું હોય એમ લાગે છે; કારણકે જિનપથનો વિનાશ કરનાર દુષ્ટ માર્ગને આ જ વીતરાગ (જિન) પથ છે એમ બોલનારા આ લિંગધારીઓની દુરાત્મતા જ જણાઈ આવે છે. ખીજા દર્શનમાં રહેનાર બ્રાહ્મણ લોકો એવું નથી બોલતા કે આ જિનમાર્ગ છે. તે લોકો જિનમાર્ગમાં રહેલા લોકોને આ લિંગધારીઓની પેઠે છેતરતા નથી અથકારનું કથન એ છે કે આ લોકો પોતાની અસદ્દુષ્ટિએ કરી આધાકર્મોદિ આહાર ગ્રહણ કરવામાં પોતાનું ને દાતારનું હિન સમજાવે છે ને કહે છે કે આ જ વીતરાગ માર્ગ છે, અને અમે જે કહીએ છીએ તે તેમની આજ્ઞા છે.

આ શક લોકો પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં એવા નિપુણ છે કે ગમે તેવા પ્રપંચ કરવામાં તેઓ પાછા પડતા નથી બ્રાહ્મણ લોકોના સિદ્ધાંતો તો બ્રાહ્મણ લોકોની તગ્ગદારી કરતા હોય છે, ને કહેતા હોય છે કે આટલા બ્રાહ્મણને જમાડશે તો તમે સ્વર્ગે જશો; એમ જૈન સિદ્ધાંતો ક્યારે પણ કહેતા નથી છતાં જૈન સિદ્ધાંતોને નામે તે વેશધારીઓ પોતાની ધ્રુષ્ટાંતી પૂર્તિ કરવામાં પોતાની સઘળા ચાલાકીઓ વાપરે છે. એટલે અથકાર કહે છે કે આ લોકોની કેટલી દુરાત્મતા સમજવી? કયાં જૈન સિદ્ધાંતની સત્યતા ને નિર્દોષતા ને કયાં આ લોકોની ઉપદેશપદ્ધતિ?

અંથકાર કહે છે કે આ લોકોનો ઉપદેશ અથવા તેમનું કથન જગતને ક્યાંસુધી લેઈ જશે તે સમજી શકાતું નથી તેઓ તો બધું

અર્થાત્—તે ધૂર્ત લોકો ‘આ જ ધર્મ છે’ એમ અતુચિત વાણીને રચતા હતા. તેઓ એમ કહેતા હતા કે આ જિનમંદિરમાં તમારું માતા-પિતા આ જ માસમાં યાત્રા કરતા હતા, તો તમારે તેમ કરવું જોઈએ અને તે ધર્મ છે. વળી ધણા ગૃહસ્થ લોકોએ આવી અહીં યાત્રા કરી છે, તો તેમ સમજીને પણ તમારે કરવી ઘટે છે. ગમે તેમ સમજો, પણ યાત્રા કરવી ને ધનનો વ્યય કરવો ને બધાને ખુશી કરવાં એ બધું હિતાવહ છે.

આમ એ લોકો પોતાને ધન મળે તે માટે અતુચિત પણ મતલબ-વાળી વાણી વદતા હતા. વળી લોકોમાં ને લોકોત્તરમાં—જૈન માર્ગમાં ન ઘટે તેવી વાણી પણ તેઓ વદતા હતા કે સૂતકી ગૃહની ભિક્ષા લેવી એ શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ નથી. એવી અનેક વાતો કરતાં એ શુદ્ધિહીન સિંગધારીઓ શરમાતા ન હતા. વળી એ લોકો ભવ્ય જીવોનો સંસાર વધે એવી પણ વાતો કહેતા હતા. તે એમ કહેતા હતા કે જિનમંદિરે જલક્રોડાદિ દત્ત દિ મહતોદીપત્વાત્ ક્રીડામાત્રત્વેનાતત્ત્વિક્ત્વાચ x x x ભગવાનના મંદિરમાં જલક્રીડા કરાવવાનો તેઓ ઉપદેશ આપતા હતા. મંથકાર કહે છે કે એ કામને વધારવા સિવાય ખીલું શું હતું? બિચારા ભવ્ય જીવોનો સંસાર વધે તેવી એ બાજુ છે. જેમ અન્ય લોકો ધર્મના મિષે વસંતઋતુમાં પીચકારીઓ વતી રમે છે, ને ભગવતને હિડોળામાં હિંચોળે છે, વળી ત્યાં દાંડીઆ લેવાય છે, તેમ આ લોકો જૈન નામધારકો પાસે તે બધી પ્રવૃત્તિ કરાવે છે. તેઓ મૂખ કે ભોળા લોકોને તે ધર્મ છે એમ કહે છે.

વળી સિંગધારીઓ શાસ્ત્રની વિરુદ્ધ થાય તેવું કેટલું વર્તન કરે છે? આધ્યાત્મિક ઔદેશિક ભોજન લે છે. ઉપરાંત અષાઢ પૂર્ણિમાથી આરંભીને પચાસ દિવસે પર્યુષણ પર્વ કરવું જોઈએ તેને બદલે સટરપટર સમજીને શ્રાવણ કે ભાદ્રપદ અધિક માસ આવે ત્યારે એથી દિવસે પર્યુષણ પર્વ કરે છે. આ વાત શાસ્ત્રોક્ત નથી, તથાપિ તેને શાસ્ત્રોક્ત કહી તેને વિષે ગમે તેવા આડા અવળા પુરાવા

વેશથી તેઓ ઇચ્છિત વસ્તુનું સ્થાપન કરતા હોય છે. વળી તે લિંગધારીઓ શુદ્ધિરૂપ નેત્રને ગાઢ મહામિથ્યાત્વથી ઢાકી નાંખતા હોય છે, જેથી બિચારા લોકો સન્માર્ગને સમજવામાં પાછા પડે છે. રાહુ આવવાથી ચંદ્ર જેમ પોતાનાં કિરણોને લોકોની આંખ આગળ લાવી શકતો નથી, તેમ આ લોકો મલિન વાણીથી લોકોને ન્યાયાન્યાય સમજવા દેતા નથી. વળી તે લિંગધારીઓ કેવળજાનીનાં વચનોને અન્યથા કરતા હોય છે, ને તે વસ્તુને બીજા રૂપમાં ઘટાવતા હોય છે, એટલે ખરેખર તેઓ સિદ્ધાંતના પૂરા વેરી હોય છે. તેઓ એમ કહેતા હોય છે કે વીતરાગ કહે છે તેનો શું પૂરાવો છે ? વીતરાગ આજે પ્રત્યક્ષ નથી. અમે જે પ્રત્યક્ષ છીએ તેની ઘણી કીમત છે. તમારા ઉપર તો ઉપકાર સિધેસિધો અમારો છે. વીતરાગ તો આજે ઘણા દૂર છે, ને તેમનો ઉપકાર પણ દૂર છે. એટલે અમે જે કહીએ છીએ તે તમારા હિતને માટે છે; અમને તેમના તરફથી પૂરતો વારસો કે હક્ક મળ્યો છે; માટે અમારા કથનમાં તમારે પૂરતો ભરોસો રાખવો એ જ ઇષ્ટ છે.

તે લિંગધારીઓ પોતાનાં સુખની લોહપતામાં હણાઇ ગયા છે, તોપણ બીજાને નાશ કરવામાં કટિબદ્ધ થઇને ઉદ્ધમ કરતા હોય છે. તેઓ એમ બોલે છે કે અરે ભદ્રક જીવો ! આ તમે શું કરી ગયા છો ? આજે ક્યાં જૈન મુનિદ્વંશ છે ? આજે ક્યાં વીતરાગકંથિત વચનો પ્રમાણે ચાલનારા છે ? આ તો ગાડરીઓ પ્રવાહ છે. એક થેતું ચાલ્યું એટલે તેની પાછળ પાછળ બીજું ચાલ્યું. પણ તેમાં ક્યા વિચાર છે કે સમજણ છે ? સમજણ વિના, સમ્યક્ત્વ વિના કાંઈ નથી આમ ઉદ્ધાર થાય નહિ, ઉદ્ધાર થવાનો માર્ગ ન્યારો છે. આવી રીતે વેશધારીઓ, ધર્મમાર્ગમાં ચાલતા લોકોને પોતાની ધૂર્તબાજીથી ઊપટ કરવા ચૂકતા નથી. તેમણે પોતે તો ક્રિયા, વર્તન, સદાચાર ને રીતિરિવાજને છાપરા ઉપર ચડાવી દીધા છે, એટલે બીજાઓને તેવા કરવા તેઓ પ્રયત્ન કરે છે. તેઓ એમ

દિશામૂઢને હસનારા જન્માંધો !

હવે અંથકાર કહે છે કે આ સિગધારીઓ તફન અળણ છતાં સમાજમાં પોતાની સુસતાનુ કેવું બિરુદ ધરાવે છે તે જોઈ અને હાસ્ય આવે છે. એમ કાગે છે કે આ લોકો પોતાની આટલી બધી બાલિગતા છતાં શું જોઈ પોતાની સુસતા બતાવતા હશે ? તે ઉપર એક શ્લોક મૂકે છે

શાફ્લ

કષ્ટ નમ્રદિશાં નૃણા યદદશા જાત્યંબૈવૈદેશિક ।

ક્રાતારે પ્રદિશત્યમીપ્સિતપુરાધ્વાનં કિલોત્કથરઃ ॥

एतत्कष्टतर तु सोपि सुदृश सन्मार्गस्तद्विदा ।

तदवाक्याननुवर्तिनो हसति यत् सावज्जमज्ञानिव ॥ ૨૧ ॥

અર્થાત્—અમારા દિશમાં ઘણું કષ્ટ કાગે છે કે—આંખો મળ્યા પછી કેટલાક વખતને અંતરે આંખો ગઈ છે ને અટવીમાં ચાલતાં દિશાનો વ્યામોહ થયો છે એટલે જેમને પૂર્વ દિશા કઈ કે પશ્ચિમ દિશા કઈ એની ખબર દિશમાથી ભૂંસાઈ ગઈ છે એવા મનુષ્યોને, કાઈ બીજને જન્માંધ ને વિદેશી પુરૂષ ચાલતાં અટવીમાં મળ્યા આવ્યો, તે નર પેલા દિશામાં મૂઢ થયેલા ને રસ્તામાં ચાલતા તથા ધોંધાટ કરતા ને જેને તેને પૂછે છે કે, હે ભાઈઓ ! તમે કાઈ રસ્તો બતાવો, તેને કહે છે કે, હે ભાઈ ! આમ કેમ ભમો છો ? ચાલો, આવો, હું તમને ધ્રુવિત નગરનો રસ્તો બતાવું એમ જન્માંધ પુરૂષ એ હાથ લાંબા કરીને ગ્રીવાને નમાવી બૂમરાણું કરી મૂકે છે. કહો, હવે શું એ રસ્તો બતાવી શકશે ખરો કે ? પેલા દિશામૂઢ થયેલા મનુષ્યો કરતાં તેની આંખો વધારે સારી છે કે ખરાબ છે ? અટવીમાં પેલાઓ કાંઈક જૂલા પડ્યા છે એ વાત બરાબર છે, પણ તેથી કાંઈ તેઓ સાવ અળણ નથી, કારણકે તેને પહેલાં આંખો હતી, પરંતુ અત્યારે વર્તમાન કાળે આંખો નથી. ત્યારે આ જન્માંધ મનુષ્યને મૂળથી આંખો નથી, તો તે એ લોકોને કેવી રીતે રસ્તો બતાવી શકશે ?

મુજબ તે તે ધર્મ છે તે તે કર્તવ્ય છે કે જે જોતાં જ અસત્ય
લાગે છે ને અનુચિત પણ લાગે છે; તથાપિ તેઓ લોકોને ધર્મ
સમજાવે છે કે ચતિનો ભક્ષેને માત્ર એક વેશ હોય અરે માત્ર બગદમાં
રજોહરણ જ હોય, તોપણ તમારે તેમને વાંદવા જોઈએ. કહ્યું છે કે—

વસંતતિલકા

શ્રી શ્રેણિકક્ષિતિપતિ ક્વિલ સારમેય ।

ભાગૂલમૂલનિહિત યતિવદ્ વવદે ॥

મત્તયા રજોહરણમિત્યનૃતં વદતિ ।

હી ભિગિનો વૃષ્ણયા કુધિય. પ્રલબ્ધુમ્ ॥

અર્થાત્—કોઈ પુરૂષને બગદમાં રાખેલા શ્વાનપુચ્છને રજોહરણ
સમજી રાજા શ્રેણિક એકદમ વંદન કરવા ઢળી પડ્યા હતા !

સ્વયં મારે યાત્રાદિ પાછળ ધનવ્યય

આવી વિતથ—અસત્ય ભાષા તે વખતના ચતિઓ પોતાને
જૂનાવા બોલતા હતા. વળી તેઓ એવી અનુચિત ભાષા વાપરતા
હતા કે—આ જિનમદિરની તમારા આપદાદાએ કંઈ વખત યાત્રાઓ
કરી છે, ને તે નિમિત્તે કેટલો બધો પૈસો વાપર્યો છે, તો તમારે
આ ચૈત્યમાં યાત્રા કરવી ને પૈસો ખર્ચવો જોઈએ. એટલું જ નહિ
પણ એ મદિરમાં ધર્મ નિમિત્તે અનેક કાર્યપ્રસંગે પિતા, પિતામહ,
વિગેરેને હિંદેશી બહુ પૈસો ખર્ચવો ને બહુમાન કરવું, એમાં એ
પિતા પિતામહ વિગેરે સ્વજનોનો જોડ સચવાય છે ને વળી ધર્મ
પંથ સહજે થાય છે. એ લિંગધારીઓ પોતાની મતદક્ષ સિદ્ધ
કરવા આમ પોતાની તરફ ઢળતી વસ્તુ બતાવતા હતા.

વસંતતિલકા

યાત્રા પ્રતીત્ય પિતરૌ ભવતાઽન્ન ચૈવ્યે ।

યદ્વાન્ માસિ વિહિતા યનિનામુના તત્ ॥

કાર્યાસ્ત્વયાપિ ચ તથેનિ કથં ગૃહસ્થૈ— ।

ર્ચમોઽયમિત્યનુચિન રચયનિ ધૂર્તા ॥

પછાડા કરે છે, પણ વેશધારીઓ એવું સમજતા નથી કે આપણે તદ્દન મૂર્ખ છીએ તો આપણું વચન તેઓ શી રીતે સ્વીકારશે ?

આ લિંગધારીઓને વશ લોકો પડી ગયા છે તે વાત હરિભદ્ર-સૂરિના વખતમાં પણ હતી; એટલે એને લગતી શ્રી હરિભદ્રસૂરિએ બે ગાથાઓ લખી છે, જેમાં જણાવ્યું છે કે—

बहु वानर मज्जगया असुदृणा विरूपति ।

એક વખતે એક રાજાને સ્વપ્ન આવ્યું, તેમાં તેણે વાનરાને જોયા. તેમાં એક મોટો વાનર, પોતાની ગુદામાંથી નિકળેલી અશુચિને બીજા વાનરાને ચોપડવા લાગ્યો. આ હકીકતનો અર્થ રાજા ન સમજી શક્યો તેથી ટીકાકારના કચન પ્રમાણે તે વખતે શ્રી વીર વિચરતા હતા તેમની પાસે તે રાજા ગયો, ને તે સ્વપ્નનો અર્થ (આશય) પૂછ્યો. શ્રી વર્ધ્ધમાન પ્રભુએ કહ્યું કે હે રાજા! તે વાનર સમાન આચાર્યો થશે, તેમાં મોટો વાનર હતો તેવા મોટા આચાર્ય લોકોમાં ધણા પૂજાશે, તે ગુદાનિર્ગમન અશુચિ (વિષ્ટા)ની જેમ ઉત્સૂત્રોની પ્રશ્નપુલ કરશે, ને તે ઉત્સૂત્રના વિચારમાં ધણા લોકોને અદર સડાવશે. માત્ર તેમાંથી થોડા લોકો બચી જશે. થોડા વાનર બચી ગયા તે સમાન કેટલાક સારા ગીતાર્થ વિચારક ને અભ્યાસીઓ હશે, તે વેશ-ધારીઓના પંજામાં નહિ આવે. એવા લોકો સામે જોકે તેઓ હાસ્ય કરશે, પરંતુ સુઝ વિચારકો તેમને નહિ ગણે.

ધસાતો કાળ અને અસંયતિની પૂજા

હવે મંથકાર કહે છે કે આવા લોકો આટલી બધી હલ સુધી જશે ને સિદ્ધાંતની અવગણના કરશે, પોતાનાં વચન ઉપર મુસ્તાક રહેશે ને લોકોને ગમે તેમ કરીને પોતાની બાબતમાં વાળશે, તેનું કારણ શું ? એનો વિચાર કરી પોતે જ તેનું કારણ શોધી કહાડે છે ને કહે છે કે, હે પ્રભો ! શું વધારે કહું ? ખરેખર આ દુષ્ટ કાળ ને પંચમ

ઊભા કરી તે વાતને સિધ્ધ કરે છે, પણ તે વસ્તુ સિધ્ધ નથી જ.
કહ્યું છે કે—

વૃદ્ધૌ લોકદિશા નમસ્ય નમસો સત્યા શ્રુતોક્ત દિનં ।

પચાશ્ચ પરિહૃત્ય હિ શુચિમવાત્ પથાચ્ચતુર્માસકાત્ ॥

તત્રાશીતિતમે કથ વિદવતે મૂઢા મહત્ વાર્ષિક ।

કુપ્પાહાત્ હિ ગણ્ય જૈનવચસો વાધા મુનિવ્યસકા ॥

અર્થાત—લોકની ગણતરીએ શ્રાવણ ભાદપદ માસ અધિક આવતાં શાસ્ત્રમાં કથિત જે પચાસમે દિવસ છે તે વાર્ષિક મોટું પર્વ છે. તથાપિ મૂઢ લોકો એ શી દિવસે તે પર્વને શામાટે કરે છે તે સમજતું નથી. તો સમજાય છે કે તે લોકો મુનિજનોમાં ધૂર્ત સમા પોતાના કદાઅહથી જૈન માર્ગ—વચનને બાધ આવે તેમ વર્તે છે.

અંધકાર કહે છે કે આ પ્રમાણે તે લોકો પોતાની કલ્પનાથી ઉપસ્થિત થયેલા વિચારોને અજ્ઞાન જન આગળ મૂકે છે, ને તેની પ્રસિદ્ધિ થાય એમ ઉપાયો લે છે. આ જ અહં-તોનો મત છે એમ મિથ્યા જ્ઞાને કરી લોકોને ગ્રહણ કરાવે છે, પણ વિચારક ને સુગ્ધ લોકો એ ખોટા માર્ગને કદી ગ્રહણ કરશે નહિ રૂપામાં ને છીપમાં શ્વેતતાનો સરખો ગુણ છે, એટલે ગામડી લોકો ભક્ષે તે છીપને એક વખતે ચાંદી માની લે, પણ સમજી વર્ગ છીપને ક્યારેય ચાંદી માનશે નહિ. બહારનો વેશ પહેરવાથી સન્માર્ગ થઈ શકતો નથી. સન્માર્ગ તો સદાચાર ને વીતરાગકથિત જ્ઞાનમા છે. લિંગધારીઓ વેશ ઉપથી અજ્ઞાન વર્ગને ભક્ષે પોતા ભણી ખેએ, પણ સુગ્ધ ને વિચારક વર્ગ એકલા વેશને ક્યારે પણ પૂજશે નહિ. તે તો આચાર ને જ્ઞાનને જોશે. ત્યારપછી તેઓ પોતાનું મસ્તક ત્યાં નમાવશે. અંધકાર એ લિંગધારીઓને કહે છે કે આ તમારી દશા શું ? તમે જે કાવ્યા છો તેનું કારણ એ છે કે તે દુરંત-જેનું કળ ઘણું ખરાબ છે એવા દશમા આશ્વર્થનો મહિમા છે. એમ ન હોય તો આવા કુમાર્ગનું જે ઘણું લોકો ગ્રહણ કરે છે ને તમારી પાછળ ફરે છે તે ન હોત.

વેશમાં છે, તેઓ પૂર્વોક્ત ત્યાગી જેવો ઉપદેશ અપવા માટે અડી જમાવે, ને શ્રોતાઓની પાસેથી માનપાન ભોજનાદિ સામગ્રીની આશા રાખે, ને લોકો તેમ કરવા ધસે એ અસંયતિની પૂજા છે. એટલે આ કાળમાં ગુણુરહિત જનોની પૂજા ચાલી રહી છે. એ જ વસ્તુએ ચૈત્યમાં રહેવાનું ઊભું કર્યું છે. જો લોકો ગુણુની પૂજાના ત્રેમી રહ્યા હોત તો ચૈત્યવાસ અવસ્ય અટકી જત. અંથકાર કહે છે કે આ સ્થિતિ જે બની આવી છે, તે પ્રભુના નિર્વાણ થવા સાથે જ બની છે, કારણકે ભ્યારે પ્રભુ નિર્વાણ પામ્યા તે વખતે આ ગ્રહ જે ઘણો ભીષણ ગ્રહ છે તે તે વખતે આકાશમાં આવ્યો હતો તે ગ્રહ અઠ્યાશી ગ્રહોમાં ત્રીશમો ગ્રહ છે. વળી તે જૈન પ્રવચનને ઘણો ઉપસર્ગ કરનાર છે. તે ગ્રહની સ્થિતિ કેટલા વર્ષની છે, તો કહે છે કે ખં, ખં, નખ, (૦૦૨૦) આંકની પશ્ચાતુર્પૂર્વી કરી આંક લઇએ તો ૨૦૦૦ (બે હજાર) વર્ષ સુધી એક રાશિ ઉપર ભરમગ્રહની સ્થિતિ આવી હતી એટલે એ ભરમગ્રહ શ્રીમાન મહાવીરના નિર્વાણથી બે હજાર વર્ષ સુધી કૂરપણે વર્તશે. જોકે એ કૂર ગ્રહ પ્રભુને ત્રાસ આપી ઘણા દુઃખી કરત, પરન્તુ પ્રભુ મહાવીર તો તેના સકળમાં ન આવ્યા ને ચાલી ગયા એટલે તેમના ઉપર તે ગ્રહનું કાંઇ જોમ ચાલ્યું નહિ, પરન્તુ તેમના અનુયાયીઓ જે સાધુ-સાધ્વીઓ વિગેરે ચતુર્વિધ સઘ છે તેના ઉપર તેણે ભારે અમલ ચલાવ્યો.

આ આશ્ચર્ય છેલ્લું છે એટલે કે દશમું છે, તેથી તે ઘણું જ આશ્ચર્યકારક છે પ્રત્યક્ષ જૈન મતને હણવા માટે જ આ આશ્ચર્ય ખડું થયું છે, નહિતો આમ ન હોય. પવિત્રમાં પવિત્ર ને ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ જૈન દર્શન છે. સર્વ વિષય ને સર્વ સંગથી છૂટવાનું તે ઉપદેશી રહ્યું છે. વળી તે પરમ શાન્તિ ને હિતના સ્થાનને બતાવી રહ્યું છે. એ દર્શન આજે જૈનોની અંદર ને બહાર નિંદનીય થઈ પડ્યું છે, એ શું ઓછું આશ્ચર્યકારક છે? અંથકાર કહે છે કે આટલી

લોકોમાં એવી રીતિ છે કે રસ્તો બતાવનાર માર્ગનો જાણકાર હોય છે ને રસ્તામાં ચાલનાર અજાણ હોય છે, એટલે તે જાણકાર કે ઉપદેશક તેને માર્ગ બતાવી શકે છે. પરંતુ આ તો તદ્દન અર્ધ માણસ જેવા તેવા અધને રસ્તો બતાવે છે ! હાસ્ય એ છે કે બતાવનાર કરતાં ચાલનાર કાંઈક સાફ જોઈ શકે છે; તો દર્શક નર શી રીતે ઘટ નગરે પહોંચાડી શકશે ? અર્થાત્ નહિજ પહોંચાડે જોયો સાફ સમજે છે, સિદ્ધા માર્ગ ઉપર જોયો ચાલે છે ને જે માર્ગમાં જવું છે તેના પૂરા જોખીઆ છે, તે લોકોને તે માર્ગ બતાવનારાઓ શું જોઈને હસે છે ? તાત્પર્ય એ છે કે માર્ગ બતાવનાર વેશધારીઓ સિદ્ધાંત રહસ્યના તદ્દન અજ્ઞાન છે ને સર્વથા અગીતાર્થ છે; તે સત્પથની શોધ કરનાર એટલે નિર્ણય કરનાર મુમુક્ષુ જીવોને કેવી રીતે મોક્ષ માર્ગ બતાવી શકશે ? પોતે જ જાત્યધની માફક સાવ અજ્ઞાન છે. જાત્યધની સાથે વૈદેશિક વિશેષણ મૂક્યું છે તેનો અર્થ એ કે આગમ જાણનાર પુરૂષની પાસે પણ જે રહ્યા નથી એટલે મૂલતત્ત્વોથી ઘણા દૂર છે, સાચા સંગથી રહિત છે, પોતાની ઈચ્છામાં આવે તેમ ચાલનાર ને મોક્ષ માર્ગના કદર શત્રુ છે, તે ક્યાંથી સન્માર્ગને ઉપદેશી શકે ? તથાપિ પોતાના અહંકારના વિકારને ન છોડતાં તેને ત્રગ થઈ પોતાની ઈચ્છામાં આવે તેમ માર્ગ બતાવે છે ને સન્માર્ગમાં ચાલનારને તેઓ હસે છે જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રથી યુક્ત માર્ગ કે જે પ્રાણી માત્રને દિતાવહ ને સુખરૂપ છે, જેનો આદર સુવિદિત સાધુઓ કરી ગયા છે, ને તેમાં જ તેઓ ગમણુ કરે છે, તેવા સાધુઓને તેઓ, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રથી રહિત, માત્ર વેશને માન આપનાર, પોતાના જીવનની અધિકતા માનતા, ને જાણે કે અમેજ સ સારસમુદ્રના પારગામી છીએ એમ સમજતાં હસે છે.

તે વેશધારીઓ તેમની સામે કેમ હસે છે તો કહે છે કે સન્માર્ગમાં ચાલનાર જોયો ગીતાર્થ છે તેઓ વેશધારીઓના વચનને કિત્તેજ માની અનુસરતા નથી, એટલે તેઓ તેમની સામે હાથ

પોતાના ચારિત્રની કેવી મહત્તા વધારી છે એ વિષે કંટક કહ્યું છે, પણ હવે તે લોકો પોતાના ધર્મનું પ્રતિપાદન કરવા સાથે ગુણી જનો ને સુપાત્રો ઉપર કેવો દોષ ઠાવે છે તે અત્ર નજીવવાનું છે.

શાદ્ધ

સમ્યગ્માર્ગપુષ્પઃ પ્રશાન્તવપુષ્પઃ પ્રીતોલ્લસાચ્છપ ।

શ્રામણ્યદ્ધિમુપેયુષ સ્મયજુષ કદર્પકક્ષણ્ણપ ॥

સિદ્ધતાચ્ચનિતસ્થુષ. શમજુષ. સત્પૂજ્યતા જમ્મુપ ।

સત્સાધૂન્ વિદુષ સ્વલા કૃતદુષ ક્ષામ્યતિ નોદદ્ દુષ ॥૩૧॥

અચકાર કહે છે કે, અરેરે ! આ લોકોની કટલી બધી નીચતા છે, કે તદ્દન સુવિક્ષિત ને સુપાત્ર પુરૂષો છે તેમને અર્થ વિના, કારણ વિના, આ ખજ લોકો ગમે તેવા આરોપો મૂકી દુ ખમાં ઊતારી દે છે ! એ સાધુ પુરૂષો કેવા છે ? સમ્યગ્ માર્ગના પોપણ કરનારા સત પુરૂષો છે, એટલે ભવ્ય જીવોના કેવળ હિત તરફ લક્ષ્ય રાખી વીતરાગ દેવ પ્રણીત જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્ર રૂપ મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશક છે. તેઓના હૃદયમાં પ્રભુ ઉપર ને ભવ્ય જીવો પર પૂર્ણ પ્રેમ હોવાથી ક્યારે પણ સૂત્ર વિરૂદ્ધ ભાષણ કરતા નથી તેઓ એમ સમજે છે કે પ્રભુના કથન ઉપર રખે આપણો પગ પડી જાય, એવો ભય તેઓના દિલમાં હોય છે. વળી તેઓના દિલમાં પોતાનું ને ભવ્ય જીવોનું સંપૂર્ણ હિત વસેલું હોય છે, તેથી તેઓ એવી ભૂલ કરતા નથી. વળી તેઓ એવા શાંત હોય છે કે કોઈને પણ તેઓના શરીર ઉપર રાગાદિ વિકાર જણાતો નથી. બહારમાં કે અંતરમાં જ્યારે કોઈ જોવા ઈચ્છા રાખે ત્યારે તેઓ રજા વિનાના જળની જેમ શાન્ત જણાતા હોય છે. અંચકાર ત્રીજી લક્ષણ એવું જણાવે છે કે તેમની આંખો પ્રેમથી વિકસિત હોય છે. વિરોધી કે દુશ્મન પણ તેમને જોતાં ઠરી જાય છે. શ્રમણની ઋદ્ધિ રૂપ ચંચલપ્રતોના તેઓ સેવનારા હોય છે, જેથી સર્વ વિરતિ ભાવમાં તેઓ અત્યંત માનતા હોય છે. અસિમાન પ્રતિ

આરો છે ને વળી હુડાવસર્પિણી છે; તેથી હે પ્રભુ ! તારો માર્ગ શુદ્ધ ને ઉન્નત્યણ છતાં લોકોની આખમાં દેદીપ્યમાન નહિ થાય એ કથન નીચેના શ્લોકમાં અંથકાર કરે છે:

અગ્રમ વૃત્તમ્

સૈવા હુડાવસર્પિણ્યનુસમ્યહસદ્ભવ્યમાવાનુભાવા ।
ત્રિગથોગ્રપ્રહોડય સ્ત સ્ત નસ્તમિતિવર્ષસ્થિતેર્મત્સરાશિ ॥
અત્ય ચાશ્વર્યમેતજ્જિનમતહતયે તત્સમા દુષ્મા ચે-
ત્યેવ પુષ્ટેષુ દુષ્ટેષ્વનુકલ્મધુના દુર્લભો જૈનમાર્ગ ॥ ૩૦ ॥

અંથકાર કહે છે કે જે આગમ અંથોમાં આપણે હુડાવસર્પિણી કાળની હકીકત વાંચતા હતા તે આ હુડ-અવસર્પિણી કાળ છે. અવસર્પિણીઓ ધણી આવે છે, પણ તેમાં આ હુડ એટલે હલકામાં હલકી કે નીચામાં નીચી અવસર્પિણી છે. મનુષ્યના શરીર સંસ્થાનમાં જેમ હુડ સંસ્થાન બધાં સંસ્થાનથી નીચું છે, તેમ આ કાળ પણ બધી અવસર્પિણીઓમાં નીચો છે. એ કાળમા મનુષ્યોના ભાવ પણ ધણા જ નીચા જણાય છે. ભવ્ય-સારામાં સારા-મનુષ્ય જેને કહીએ તેના ભાવ પણ જ્યારે નીચા દેખાય છે ત્યારે આશ્ચર્ય લાગે છે કે શું આ કાળ કે શું આ મનુષ્ય ! તેવા મનુષ્યો જે ભાવ બતાવતા હોય તે પણ દિવસાનુદિવસ ધણો ઊતરતો હોય છે. અંથકાર કહે છે કે આ કાળ સમયે સમયે ‘હસત’-એટલે ધસાતો જાય છે.

આ કાળ ધણો નીચો છે તેનું કારણ એ છે કે તેમા અસંયત્ જનોની પૂજા ચાલી રહી છે. જેઓ સયત-સાધુ હોય, સદાચારી હોય, જ્ઞાન દર્શન ને ચારિત્રના ગુણવાળા હોય તેઓ અવશ્ય પૂજવા યોગ્ય છે તેઓ કદાચ ઉચ્ચ સ્થાન પર કે સમાજની મધ્યમાં બેસે તો તે તેમને ઘટતુ સ્થાન છે. તેઓ સમાજને કે વ્યક્તિને ત્યાગનો ઉપદેશ આપે તો તે તેમને શોભે તેમ છે, પરન્તુ જેઓ રત્નત્રયરહિત છે, વા એકલા વેશ ઉપર જેઓ મુસ્તાક રજા છે, વા સાવ ગૃહસ્થ.

દોષારોપણ કરતા હોય છે. લિંગધારીઓનું એવું કુલપત આલ્થું આવે છે કે તે વસ્તુનું સ્થાપન કરતાં તેમને આવડે છે. તે એવી રીતે વાતને મેળવે છે કે લોકો અવશ્ય તેમની વાતને કબૂલ રાખવા લલચાય. સાધુ પુરુષો પોતાની સાધુતાની ખાતર વસ્ત્રને બહુ સાફસુદ્ધ રાખતા નથી. તેઓ માને છે કે વસ્ત્ર મલિન હશે તો બ્રહ્મચર્ય વિગેરે સદ્ગુણો સારા સચવાશે. ત્યારે તે બલ પુરુષો તેમની કીર્તિને જાંખી કરવા એવી વાત ઊભી કરે છે કે તે લોકો ઘણા લોભી છે એટલે વસ્ત્ર ધોતા નથી, યા કહેશે કે તેઓ આળસુ ને એદી છે, એટલે એવા ગંદા ને ગંદા પડ્યા રહે છે. ન્યારે સાધુપુરુષો કષ્ટ ને તપક્રિયા કરે છે, ત્યારે લિંગધારીઓ કહેશે કે જુઓ તે કેવાં કષ્ટ ને માયા કરે છે એમને તો કોણ જાણે ક્યાંએ જવું હશે, જુઓ તો કેવા કેવા ઢોંગ કરે છે ! સાધુઓ ન્યારે પોતાના શ્વનની સ્થિતિ કે શાંતિ મેળવવા અભિગ્રહ ઉપર રૂચિ રાખે છે ત્યારે તેઓ કહેશે કે જુઓને કેવા દંભ કરે છે, શું લોકોને ઠગવાની આ બાજી નથી ? એમ કહી પોતાના મનને સંતોષે છે. સાધુઓ ન્યારે ક્ષમાશુણ્માં ચડી જાય છે, ત્યારે તેઓ કહેશે કે આ સહન કરે છે તે લોકોમાં વાહવાહ બોલાવવાને માટે કરે છે, એટલે કે પોતાની કીર્તિ કેમ વધે તે માટે કરે છે. સાધુઓ જો પોતાના અંગોપાંગને ગોપવીને વિચરે છે, તો આ લોકો કહેશે કે જુઓ, આ બધા બગલા છે કે બીજું કોઈ ? બગલાઓ ઉપરથી ધીમે ધીમે પગલાંઓ ઉપાડતા હોય છે ને અંદરમાં તો તેમની દષ્ટિ બીજો હોય છે. વળી સાધુઓ જો શરીર ઉપર મોહ ભિતારી તપસ્યા કરતા હોય છે, તો કહે છે કે જુઓ, આ લોકો કેવી પૂજવાની ઈચ્છા રાખે છે ! આમ સાધુ-પુરુષોમાં એવા કયા ગુણો છે કે જેને આ લિંગધારીઓએ કે બલપુરુષોએ દોષની સરાણી ઉપર ન ચડાવ્યા હોય ! અથકાર કહે છે કે એક પણ ગુણ તેમની દષ્ટિમાં ગુણપણે જણાયો નથી; તેમને તો કેવળ દોષ જ દેખાય છે. કહ્યું છે કે—

હવે જૈન દર્શનના હાલહવાલ થયા તેનું કારણ શું ? તો કહે છે કે. એક હુંડાવસર્વિણી, બીજી ભસ્મગ્રહ, ને ત્રીજી કારણ દશમુ આશ્રય જે અસંચિત વર્ગની પૂજા. આ ત્રણ ભેગાં ચવાથી કાળમાં ઘણી દુષ્ટતા આવી પડી છે. આ બધા ઉપરાંત પાંચમો આરો એ બધા મળી જૈન દર્શનને અધસ્થિતિએ પહોંચાડી રહ્યાં છે. દીકાકાર કહે છે કે કોઈ સ્થળે કહેવામાં આવ્યું છે કે આ ભસ્મગ્રહ વિગેરે જૈન દર્શન ને કેમ વધેલી રહ્યાં છે, તો કારણ એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ પુરુષમાં સિહતુલ્ય એવા મહાપુરુષોના વિયોગથી મદોન્મત્ત હાથી સમ ભસ્મગ્રહ વિગેરે કારણો, જૈન દર્શન તુલ્ય વનને ભાગવા સમર્થ થયાં છે. જો એવા દિવ્ય ન્યોતિધારી મહાપુરુષો હોત તો જૈન દર્શનની આવી સ્થિતિ ન થાત. વળી દીકાકાર કહે છે કે આગમમાં પણ એ જ વાત જણાવી છે કે એ ચાર કારણોથી જૈન તીર્થ રીબાઈ રહ્યું છે. એ કારણોથી લોકનાં દિલ ખાટાં થઈ ગયા છે. ધર્મ સમજવા છતાં જાણે કષાય ને ભવ કરવાની વૃત્તિમાં રૂચિ ન હોય, એમ લોકોની પ્રવૃત્તિ ને રૂચિ ધસારો કરતી હોય છે. ચોરના ભયથી મુસાફરને ત્રાસ છૂટે છે ને સારો ત્રાસ પહોંચવું દુર્ગમ થાય છે, તેમ આજે ઔરોદ્ધિક જેવાં એ ચાર કારણોથી મુમુક્ષુ જીવને કર્મથી છૂટવાની ઇચ્છા ઘણી હોવા છતાં મોક્ષમાર્ગ દુરધિગમ્ય થઈ પડ્યો છે ત્યાં જુઓ ત્યાં કલેશ, કચવાટ, ઇર્ષ્યા ને પોતાની મહત્તાનાં નગરાં, વાગતાં હોય છે. લોકો માને છે કે આ બધી વસ્તુ સારી નથી, જીવને હિતાવહ નથી, ભવની પરંપરાને કરાવનારી છે, તથાપિ જોશો તો તેમાં જ લોકોની પ્રવૃત્તિ થાય છે. એટલે એ બધી વસ્તુથી સમજનય છે કે સાંપ્રત કાળ જે પાંચમો આરો (પૈશાના છ ચક્રમાંનું પાંચમું ચક્ર) ઘણું જ વિષમ છે

સાધુ પુરુષોના નિહકો

હવે અથકાર કહે છે કે અત્યારસુધી જે મેં વાત કરી તે આ વેશધારી લોકોએ જૈન સિદ્ધાંતની કેવી અવહેલના કરી છે ને

શાફ્ત

देवीयत्युदोषिणः क्षतमहादोषा न देवीयति ।

सर्वज्ञीयति मूर्खमुख्यनिवहं तत्त्वज्ञमज्ञीयति ॥

उन्मार्गीयति जैनमार्गमपथ सम्यक्पथीयत्यहो ।

मिथ्यात्वग्रहितो जन स्वमगुणाग्रण्य कृतार्थीयति ॥ ૩૨ ॥

અર્થાત-મનુષ્યમાં મિથ્યાત્વબુદ્ધિનું કેટલું બધું જોર છે કે તે હિરદોષિણુઃ એટલે પુષ્કળ દોષવાળાઓને દેવ સમાન જુઓ છે, અને કહે છે કે અહાહા! આ જ જિનદેવ-વીતરાગદેવ છે; આમનાથી ખીજા કોઈ ઉચા નથી; આ જ અમારે આરાધવા યોગ્ય છે! જો કે તેઓ પ્રાણાતિપાત આદિ મોટા દોષો સેવતા હોય છે, સ્વેચ્છા પ્રમાણે વિચરતા હોય છે, અધટતાં કાર્ય કરતા હોય છે, તથાપિ આ પ્રેમી ભક્તવર્ગને તેઓ અતિશયવાળા અથવા લબ્ધિવાળા અથવા કોઇ મહાપ્રભાવક-જૈન સમાજના મહા ઉધ્ધારક જેવા દેખાય છે. જેઓએ અંતરના દોષોનો નાશ કર્યો છે, જગતના જીવો જેનાથી ઉધ્ધાર પામ્યા છે, ને યુગપ્રધાન જેવા જે પુરૂષો છે, તેમને તે મિથ્યાદષ્ટિઓ અદેવ તુલ્ય-સામાન્ય જીવો તરીકે ગણે છે. અંધકાર કહે છે કે આ લોકોની કેવી દષ્ટિ સમજવી? આચાર, ત્યાગ ને વર્તન જેમનાં સારાં છે તે લોકો સારા કે આરંભ ને પરિગ્રહમાં મશગુલ રહેનારા સારા? આવો સ્પષ્ટ બેદ છે છતાં તેમની આંખ કેમ જોઇ શકતી નહિ હોય? ખીજા બાજુએ જેઓને પોતાના ગચ્છમાં - સંપ્રદાયમાં આચાર્ય માન્યા હોય પણ મહામૂર્ખ હોય તેમને આ ભક્તવર્ગ સર્વજ્ઞ સમાન માને છે; ને જે ૫૬ દર્શનના ને ધર્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનમાં ખૂબ નિષ્ણાત હોય તેમને અગ્ર તુલ્ય માને છે. અર્થ એ છે કે આ ભક્તવર્ગની આંખમાં એવો હઠાગ્રહ બેઠો છે કે તેમને પોતાનું જ સત્ય લાગે છે ને સત્ય છે તે અસત્ય લાગે છે. ત્રીજા બાજુએ વીતરાગપ્રણીત શુદ્ધ માર્ગમાં કેવળ દયા સંયમ ને તપની

તેઓ તિરસ્કાર ખતાવતા હોય છે; એટલે તે સાધુ પુરુષો વાણીમાં ને વિદ્વાતામાં ગમે તેટલા સંપૂર્ણ હોય તોપણ અભિમાનના માર્ગે જતા નથી. વળી તેઓ કંદર્પદેવને સત ક્રિયાઓથી બાળા નાંખતા હોય છે, જેમ કાઈ અમિથી મૂકા ધાસને ભરમ કરે તેમ સિદ્ધાંતમાં કલા પ્રમાણે ચાલવું એ જ જેમનો સિદ્ધાંત છે એવા ને શમભાવમાં તેઓ રહેનારા છે. તેમની રીતિ ક્રિયા વિગેરે સદાચારો બોધ વિવેકી પુરુષોને સેવા કરવાના ભાવ થાય છે. એકદરે આવા ઉચ્ચ કોટિના પુરુષો જગતમાં પોતાના જીવનનું બ્યારે હિત કરી રહ્યા હોય છે, ત્યારે પેલા ખલ પુરુષો તેમના ઉપર ગમે તેવાં તહોમત મૂકતાં અચકાતા નથી. તે દ્રેષી જનો દિલમાં એવો ખ્યાલ લાવતા હોય છે કે કઈ રીતે આ લોકોને જગત્ની આંખે ખોટા દેખાડીએ, બે તેમ નહિ કરીએ તો આ લોકો ધણા આગળ વધી જશે.

દ્રેષી લોકો-કેવળ શુણના વિરોધી લોકો ગમે તેમ કરી શુણ-માંથી પણ દોષ શોધી કહાડે છે. જેમ ઊંટ આગ્ર જેવા સુદર ઝાડને છોડી લીંબડાને ખાવા માટે પસંદ કરે છે, તેમ ખલ પુરુષોને નિંદા કરવાની અનેક જગ્યા છતાં સાધુ પુરુષને નિંદવામાં જેવો રસ પડશે, તેવો તેને બીજામાં રસ નહિ જ આવે. ખલ પુરુષ સાધુતામાં કેવી રીતે દોષો કહાડે છે તેને માટે અચકાર એક શ્લોક કહે છે.

શાદ્ધંલ

ભાર્મ્ય મલિનાશુકે કિતવતા કટ્યક્રિયાવાયિનિ ।

પ્રાહુર્દામિક્તામભિગ્રહસ્ત્વૌ કીર્ત્યૈર્યતાં ક્ષતરિ ॥

શુભાગે વકત્વૈત્તિતા ચ તપસા શસ્ત્રે નમસ્યેચ્છુતા ।

મિથ્ય હત ન દૂષયતિ યતિના હી લિંગિનઃ કાન્ ગુણાન્ ॥

અર્થાત્—એ લિંગધારીઓ, પવિત્ર મુનિઓના શુણ હોય તોપણ લોકોમાં તેમની લઘુતા કરવા ગમે તેમ કરી તેમના શુણોમાં

લિંગધારી સાધુઓ, તેમને (ત્રા) આપવા માટે ભક્ત લોકોએ કરાવેલા જે જિનમંદિરો તે જ જિનમંદિરો કૂટ (પાશલાઓ) છે. તેમાં ભક્તવર્ગ પડે છે, પણ પછી સાંથી નિકળવા જતાં દુ.ખ પામતાંય નિકળી શકતાં નથી, કારણકે વેશધારીઓએ એવાં યત નિયમ રૂપી મજબૂત બંધનો બાંધ્યાં હોય છે કે સેવકવર્ગ છૂટી શકે જ નહિ. ભક્તો એ પાશમાંથી છટકી ન જાય તે માટે તે વેશધારીઓ દાન-શીલ-તપ-ઉપધાન વિગેરે અનેક માર્ગો જિભા કરે છે ને કહે છે કે આમાં રહેવાથી તમારો મોક્ષ થશે. એટલે અંચકાર કહે છે કે એ સંધ-વેશધારી સાધુઓના પાશમાં પડેલો મૃગસમ ભક્તવર્ગ મોક્ષ કેવી રીતે પામશે? અર્થાત્ નહિ જ પામે.

અંચકાર કહે છે કે આ જિનમંદિરોને જે જે રહેવાનાં સાહિત્યો ચૈત્યવાસીઓએ જિભાં કર્યાં છે, તે તે તેમના હિત ને સ્વાર્થને માટે છે, એમાં ભક્ત વર્ગને કલ્યાણ બતાવે છે, તે તેમને માત્ર રસાવવાનો માર્ગ છે સમાજ માત્ર મૃગલા સમો છે, તે ક્યારે પણ પેક્તાનું હિત સમજ્યો નથી. વેશધારીઓ જે જે પાખંડ ને પ્રપંચો જિભા કરે છે, તેમાં ભક્તવર્ગને જલાવવાનો જ માર્ગ છે. વેશધારીઓ જે જિનબિગ્નની પૂજા કરાવે છે, અથવા દાન શીલ ને ઉપધાન વિગેરે જે જે કરાવે છે, તે સર્વમાં ભક્તવર્ગ પાસેથી ધન નિયોવવાનો માર્ગ છે. સર્વ બાબતોમાં પૈસો પૈસો ને પૈસો પહેલો કઢાવે છે. પૈસા વિના એ પૂજા, દાન, તપ, શીલ વિગેરે લાભકારક થતાં નથી; એટલે બધામાં પૈસો પહેલો જોઈએ! જે ગરીબ પૈસા વિનાનો છે તેનું સ્થાન ત્યાં રહેતું નથી. આજે પણ જ્યાં જોશો ત્યાં મૂડીદાર લોકો અગ્રસ્થાન ભોગવતા હોય છે. તેઓ હળરો નહિ પણ લાખો રૂપીઆનો ધૂમાડો કરતા હોય છે. એમનો ધર્મ લોકોમાં સ્તુતિપાત્ર તરીકે ગવાતો હોય છે. લોકો કહે છે કે, ઉપધાન તપ અમુક મૃદસ્થે કરાવ્યો, જેમાં લાખોનો ધુમાડો કર્યો; પણ જોશો તો દેખાશે કે એક દિવસ તપ હોય છે, ને બીજે દિવસે જીમને

વાણાનિવ ગુણાન્ વર્ણ-માગતાનસહિષ્ણવ ।

પીઠાપાદનતોડ્ઘીઠા નિંદતિ ગુણિના સલા ॥

અર્થાત્—ખલ પુરૂષો કે જેમના હૃદયમાંથી લગ્નન ચાલી ગઇ છે ને સહન કરવાની શક્તિ નથી તેઓ ગુણી જનોના ગુણને સાબળે છે કે તુરત તેમના કાનમાં બાણે કે આણુ લાગતાં ન હોય તેમ તે ગુણો એ ખલ મનુષ્યોને પીડા આપે છે. હકીકત એ છે કે સુંદર ગુણોથી યુક્ત એવા મુનિજન વિષે દ્વેષ રાખવો એ કાષ્ટ રીતે મનુષ્ય વર્ગને ઘટતું નથી, કારણકે તે અનત ભવમાં ભ્રમણ કરવાનો માર્ગ બતાવે છે. સત્પુરૂષોમાં સમ્યક્ત્વની સુદર ભાવના છે ને જ્ઞાન-ચારિત્ર તેમના ઉત્તમ ગુણો છે, એ ગુણો જ કાષ્ટ પણ જીવને શાતારૂપ ને સુખકારી ચીજો છે. તેમાં હર્ષ કરવો ને પ્રમેદ ધરવો એ વાસ્તવિકતાએ સમ્યક્ માર્ગ બહી લેઈ જાય છે. આમ છતાં હર્ષ ન આવે તો એ વસ્તુ જીદી છે, પણ દ્વેષ કરવો એ તો જીવને મહામિથ્યાત્વ ને દુઃખના કારાગારમાં લેઈ જાય છે આથી કથનીય એ છે કે સગ્ગજન ને સાધુ પુરૂષોની નિંદા કરવી ઇષ્ટ નથી. ટીકાકાર કહે છે કે એક સાધુપુરૂષની જો નિંદા થાય છે તો પન્નર ક્ષેત્રમાં રહેલા સર્વ સાધુઓની નિંદા થાય છે, ને તેમના સત્પુણોત્તુ આત્માદન થાય છે. આથી જુદ્ધિમાન પુરૂષે તેમનું બહુમાન કગ્તુ સારૂ છે, પણ દ્વેષ કરવો સારો નથી.

હવે અથકાર એમ કહેવા માંગે છે કે આ ખલ લોકો સાધુ પુરૂષોના ગુણ કેમ સહન કરતા નહિ હોય તેમ જો શંકા થાય તો ખુલાસો એ છે કે એ લોકોમાં મિથ્યાત્વવાળા—ગુણદ્વેષવાળા—જુદ્ધિ હોય છે, તેથી તે લોકો હમેશાં વિરુદ્ધ જીએ છે ને એમ જોવું એ એમનો સ્વભાવ છે વળી આ લોકોનો એવો અવળો સ્વભાવ છે કે જ્યાં કેવળ સદ્ગુણો છે ત્યાં તેમને દુર્ગુણો લાગે છે, ને જ્યાં દુર્ગુણો છે, ત્યાં તેમને સદ્ગુણોનો ભાસ થાય છે. તે સંબંધે આ શ્લોક કહ્યો છે-

પ્રકરણ ૯ મું

પૂર્વ પ્રકરણોની સમાલોચના

વૈયકે સમક્ષ અહીંસુધી મહાનિશીથ, શતપદી ને સંઘ-
પટ્ટકના થોડા થોડા ભાગો મૂકવામાં આવ્યા છે. મહાનિશીથ ઉપર
શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજકો માન સાથે દષ્ટિ કરે છે, પણ તેમાં કેટલી
બંધી અવિશ્વસનીય હકીકત છે, તે શતપદી પુસ્તકે દર્શાવી આપી છે.
છતાં મહાનિશીથે હિંસાની વિરૂદ્ધમાં કેટલો પોકાર ઉઠાવ્યો છે તે
આપણે ઉપર દર્શાવી આવ્યું છે. કમલપ્રભા આચાર્યે કહી દીધું કે,
હે ચૈત્યવાસીઓ, આ ચૈત્ય બનાવવામાં આરંભ ને પરિગ્રહ છે, કારણ
કે પથ્થર છટો ચૂનો પાણી વિગેરે વિના એ ચૈત્ય કે ચૈત્યાલયો
કદી બને નહિ, ને એ બધું કરવું તે સાવઘ કરણી જ છે. નિર્ગ્રંથો
એવી હિંસા કરતા નથી, કરાવતા નથી ને ક્યારે પણ તેમ કરવા
સંભતિ આપતા નથી, ત્યારે તમે જે પ્રવૃત્તિ આચરી રહ્યા છો તે
સાધુધર્મથી વિરૂદ્ધ છે. આ વખતે સાવઘ કરણીનો નિષેધ કરવાથી
કમલપ્રભાચાર્યે તીર્થંકર નામ કર્મ ઉત્પન્ન કર્યું હતું આવું સ્પષ્ટ
મહાનિશીથ કહેતું હોવા છતાં આજે વીતરાગના અનુયાયીઓ
હિંસાધર્મની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. જિનવલ્લભસૂરિએ હિંસાધર્મની
વિરૂદ્ધમાં ‘સંઘપટ્ટક’ ગ્રંથ તૈયાર કર્યો છે છતાં સમાજ આજે હિંસાની
બાબુમાં વળતો જાય છે. દિન પ્રતિદિન સમાજ વધારે ને વધારે
હિંસા કરી રહ્યો છે, ને તેમાં પોતાનું કલ્યાણ જોઈ રહ્યો છે.

ચૈત્યવાસીઓના વારસદારો:

આપણે ઉપર કહી ગયા કે ચૈત્યવાસીઓએ કેવળ પોતાના જીવનના
નિર્વાહને અર્થે મૂર્તિઓ અને ચૈત્યો બનાવ્યાં હતાં, નહિ કે લોકોના
કલ્યાણને અર્થે. તે વખતે ‘સંઘપટ્ટક’ ના કહેવા પ્રમાણે કહેવાતા યતિઓ
પોતાનું પોષણ કરી શકતા નહિ હતા ને તેઓ મૂળ ધર્મથી બહુ જ

પ્રશ્નપણ છે, ને સર્વ જીવો ઉપર કરણા ભાવ કહ્યો છે, તે માર્ગમાં તેમને ઉન્નિર્માણ-અવળા માર્ગની બ્રાન્તિ થાય છે ને કહે છે કે આ તો ઉત્સુક છે, આ વીતરાગપ્રણીત માર્ગ નથી ને અપથ છે. જેમાં કોઈને પણ વિશ્વાસ ન આવે જેમકે સ્વચ્છ દે ચાલવું, વીતરાગની આત્મા વિરહ વિચરવું, આધાકર્મી ઔદેશિક ભોજનનું જમવું, સર્વભક્ષી અગ્નિની પેઠે સર્વ ભોજનનું કરવું, એવી જે પ્રવૃત્તિ છે, તેમાં આ ભક્તવર્ગ સમ્યક્માર્ગની વૃત્તિ ધારે છે. અંથકાર કહે છે કે, અહો ! વિરમય થાય છે કે ક્યાં ચંદ્ર સમ ઉગ્ગત્તલ સર્વ જીવોનો પ્રકાશક વીતરાગદર્શિત માર્ગ ને કયા અંધકાર તુલ્ય ઉન્નિર્માણ; આ બેની વચ્ચે કેટલું અંતર છે !

વાઘ જેવો સંઘ અને મૃગલા જેવા ભક્તો

જૈન અનુયાયીઓ એમ બોલે છે કે અહો બ્રાત ! અસારે તો આપણે સંઘનો આશ્રય કરવો જોઈએ, કારણકે સંઘ છે એ વિશાળ છે, એનાથી કોઈ અત્યારે મોટું નથી. ખુદ ભગવાન પણ સંઘ-ચતુર્વિધ સંઘને મોટા માની તેને નમસ્કાર કરે છે; એવા સંઘની આત્મા પ્રમાણે વર્તનાર જીવોનો મોક્ષ થાય છે એમાં કાંઈ શંકા નથી. આ હકીકત આ અંથકારને ગળે ઊતરતી નથી, એ સંઘ કેવો ભયાનક વા ખતરનાક પદાર્થ છે, વા એ સંઘ જીવોને કેવો ઉધે રૂને દોરે છે, તે હવે અંથકાર ખતાવે છે:

મયગ્રાહનચૈત્યકૂટપતિતસ્યાતસ્તરા તામ્યત-

સ્તન્મુદ્રાદ્દૃષ્ટપાશર્વંધનવત્. શક્તસ્ય ન સ્યદિતુ ।

મુક્ત્ય કલ્પિતદાનશીલ્તપસોડ્યેનાક્રમસ્થાયિન ।

મયબ્યાગ્રવશસ્ય જંતુહરિણાતસ્ય મોક્ષઃ કુત્ ॥ ૩૩ ॥

આ જગ્યાએ અંથકાર સંઘને વાઘની ઉપમા આપે છે ને ભક્તજનને મૃગની ઉપમા આપે છે. મૃગ જેમ વાઘના પંજમાંથી છૂટવા ઇચ્છે છે, પણ છૂટી શકતો નથી, તેવી ભક્તવર્ગની દશા છે સંઘ એટલે

આવકોને ચૈત્યોને કલ્યાણનું કારણ ન બતાવવામાં આવે તો તેઓ તેમને કળને થાય નહિ સંઘપટ્ટકર્તા બિચ્ચના પરમ ભક્ત છે છતાં ચતિઓ લોકોને જે બતાવી રહ્યા છે તે પ્રપચની જાળ ખીછાવી રહ્યા છે તે જોઈ તેમને જે લાગી આવ્યું છે તે ખુલ્લે ખુલ્લું તેમણે કહી નાંખ્યું છે. આખો સમાજ ધર્મ ને કલ્યાણને બહાને ભૂલ્યો છે. જોકે આજે સમાજ વિકાસ પામી રહ્યો છે, ને આગળ ઘણો વધતો જાય છે, તોપણ એ પોતાની અંધતા કહાડી શકતો નથી. ચૈત્યવાસીઓ ને વસતિવાસીઓ પ્રભુને નામે અઢળક દ્રવ્ય ખર્ચાવી રહ્યા છે. પ્રભુના શિરે હીરા ને માણિક્યના મુકુટો ને સુવર્ણનાં કીર્મતી ઘરેણાં પહેરાવી રહ્યા છે ! શું આ બાળચેષ્ટા નથી ? શું આ કેવળ વૈભવોની નક્કલ નથી ? એ બહાને આજસુ ખેસી રહેનારાઓનો ખાવાનો ઉલ્લોગ નથી ? પ્રભુનું સ્પષ્ટ કથન છે કે જ્યાં ધન ને આરંભ છે ત્યાં વીતરાગભાષિત વિચાર નથી કે ઉપદેશ નથી.

ભાવગુરુ અને ભાવતીર્થંકર

હરિભદ્રસૂરિ વિદ્વાન થઈ ગયા છે, તે પણ સંબોધ પ્રકરણના પહેલા પ્રકરણમાં પ્રભુને પહેરાવવાને ને પ્રભુને શોભાવવા માટે એ પ્રમાણે લખી ગયા છે, ને તેમાં હિંસા થતી હોય તો ક્ષતવ્ય છે, એમ તેમણે કહ્યું છે. પણ પછીના પ્રકરણમાં જ્યાં ગુરુના ગુણનો અધિકાર આવે છે ત્યાં સુગુરુની વ્યાખ્યા કરતાં તેમને વિષે ચાર ભેદ પાડ્યા છે. નામ ગુરુ, સ્થાપના ગુરુ, દ્રવ્ય ગુરુ ને ભાવ ગુરુ હોય છે, પણ તે વિદ્વાન કહે છે કે એમાંના ત્રણ ગુરુ અર્થરહિત છે, એક માત્ર ભાવ ગુરુ અર્થસ્પ્યક છે.

માત્રેણ સુદ્ધચરણો સુદસણો તન્ન મગ્ગકહ્વણ પરો ।

મૂલ્લત્તરણુણરણોદ્ધિ મૂસિયો સંજયો સાહુ ॥ ૬ ॥

અર્થાત—ભાવ સાધુ હોય તે નીચે જણાવેલા ગુણથી યુક્ત હોય છે. એ ગુણમાં શુદ્ધ ચારિત્ર હોય, સારી શ્રદ્ધા હોય, સત્ય

‘મહાલવાનું’ મળે તેવાં ભાત ભાતનાં બોજન હોય છે. એ માલપાણી મુન્દિયોના શોપણુ નિમિત્તે છે કે તેના ચોપણુ નિમિત્તે છે? વેશધારીઓ સોકોના રૂપીઆના ધુમાડા જેમ તે વખતે કરાવતા હતા તેમ આજે પણ કરાવે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે દાન શીલ તપ વિગેરેને સેવવાને જિનમદ્દિ-રમા જઈ જિનખિમ્મની પૂજાઓ કરવી વિગેરે બાબતો ભક્ત સોકોને તે વેશધારીઓએ જે બતાવી છે, તે બાબતોથી ભક્તવર્ગનું દૃષ્ટ્યાણુ થાય એમ આ અંચકારને લાગતું નથી. અંચકારને જિનખિમ્મ ઉપર ને દાનશીલ વિગેરે ઉપર ગ્રેમ છે, પણ આવી બધી પ્રવૃત્તિઓથી ભક્તવર્ગ કલ્યાણુ સાધી શકે કે સર્વ કર્મથી છુટી શકે એ વાત તેમને બીલકુલ સભવિત લાગતી નથી. એ મોક્ષ સમજાવનારા વેશધારીઓને ઐહિક સુખની અભિલાષા છે, ને જે ભક્તવર્ગ મોક્ષને માટે પ્રયત્ન કરે છે, તે તેમના મંડળના દબાણને લીધે કરી રહ્યો હોય છે, એટલે બન્નેનું ધ્યેય ઉચ્ચ નથી, છતાં જે પ્રવૃત્તિ કરે છે તે ઐહિક સુખની આશાથી ને દેખાદેખી કરે છે. આથી અંચકાર કહે છે કે ન્યાં વસ્તુ સમજાઈ નથી ત્યાં કર્મથી છૂટવાનું બને જ કેવી રીતે? ન્યાં દેખાદેખી છે ને અંતરને થોડો પણ વિકાસ નથી, માત્ર ઘેલછા છે, ત્યાં કર્મનો છૂટકારો હોય જ ક્યાથી? આરભ અને પરિગ્રહ હોય, અને માત્ર દેખાદેખી હોય, ત્યાં આત્માની ઐહિક કે પારલૌકિક શાંતિ નથી.

જતી કરી ગયા છે. તેઓ જ્યારે સુગુરની વ્યાખ્યા સંબોધ પ્રકરણના ત્રીજા પ્રકરણમાં કરે છે ત્યારે ૨૪ ને ૨૫ ગાથામાં કહે છે કે સાધુ (સુગુર) પૃથ્વી, જલ, અગ્નિ, વાયુ, વનરપતિ, બેષન્દ્રિય, ત્રીન્દ્રિય, ચતુરિન્દ્રિય, પંચેન્દ્રિય, એ નવ પ્રકારના જીવને મન વચન ને શરીરથી નવ રીતિથી હણે-હણાવે ને અનુભોદે નહિ; ત્રણે કાળે સાધુ એ પ્રવૃત્તિ કરે નહિ, કરાવે નહિ ને અનુભોદે નહિ. સાધુના ગુણને માટે આવી વ્યાખ્યા કરી છે, ત્યારે એ પ્રશ્ન થાય છે કે તીર્થંકરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા વિગેરે કરાવતા સાધુવર્ગને હિંસા થતી હશે કે નહિ? કે પ્રતિમાની પ્રવૃત્તિ કરવા સાધુવર્ગને છૂટ હશે? આને ધણીએ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠાઓ થઈ ગઈ છે ને થઈ રહી છે તેમાં શું સાધુવર્ગનો હાથ નથી? શું આવક વર્ગ જ તે કરે છે? હકીકત એ છે કે હરિભદ્રસૂરિએ સંબોધ પ્રકરણમાં સાધુઓની, આવકોની, ને કુગુરની વ્યાખ્યા કરવામાં જે ડહાપણ 'ખેડ્યું' છે, તે ડહાપણ તીર્થંકરની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠાને અંગે થતી હિંસા ગણવામાં 'ખેડ્યું' જણાતું નથી.

સાધુઓ પંચમહાવ્રતી હોય ને આવકો એકવિંશ ગુણયુક્ત. હોય તો સ્વર્ગ કે અપવર્ગમાં જઈ શકે છે, પણ નામધારી સાધુ કે આવકો સ્વર્ગ કે અપવર્ગમાં જઈ શકતા નથી. તો શું નામ તીર્થંકર કે સ્થાપના તીર્થંકર કે દ્રવ્ય તીર્થંકર ઉચ્ચ ગતિમાં જઈ શકશે ખરા કે? જો ન જ જઈ શકે અથવા કોઈનું પણ હિત ન કરી શકે તો પછી તેનો અર્થ શું? અર્થોત્ ભાવ વિના એ ત્રણેની સેવા દરેક વસ્તુ વિષે નિરૂપયોગી છે સ્થાપના તીર્થંકર તો ઉપયોગમાં આવી શકે નહિ, પણ દ્રવ્ય તીર્થંકર એટલે તીર્થંકરના શરીરપણે દીક્ષિત થયા પહેલાં નગરમાં કે વસતિમાં હોય તો પણ કોઈ પણ જીવને ઉપકાર કરતા નથી. જ્યારે તીર્થંકર દીક્ષિત થાય છે ને કેવળ મેળવે છે ત્યારપછી જનતાને કે જનતાના મોટા સમૂહને અત્યંત ઉપકારક થાય છે, તે સિવાય તો નહિ જ.

ખસી ગયા હતા. એટલે તેમણે પોતાના પોપણુ માટે આ બધી યુક્તિ કે પ્રપંચબળ ગૂંથી હતી. આને પણ ત્યાં શિવાલય કે ઠાકર મંદિર કે એવાં સ્થાને હોય છે ત્યાં તેના પૂજારીઓ, ગોડીઓ વગેરે રહેતા હોય છે, ને તેઓ તે સ્થાનની પાછળ પોતાનું જીવન ગુજારતા હોય છે. આને ચૈત્યોમાં જૈન યતિઓ રહેતા નથી, પણ તેમણે જે જે કચ્છી પ્રવૃત્તિ કરી હતી, તેની છાયા તો ચાલુ રહી જ છે. એટલે આને સાધુઓ એ પૈસા ઉપર પોતાનો નિર્વાહ કરતા નથી એ વાત ઠીક છે, પણ તેની પાછળ થતી પ્રવૃત્તિ ને હિંસા તેઓએ રોકી નથી બદલે ધધારી આપી છે. આજના સાધુઓ પોતાને પ્રાચીન મતાનુયાયી માનતા હોય વા પોતે અસલ છે કિંવા શ્રી સુધર્માસ્વામીના વારસદારો છે એમ બલે માનતા હોય, પણ ‘શતપદી’ ના કર્તા મહેન્દ્રસૂરિ કહે છે કે બધા યતિઓ ચૈત્યવાસીઓની પેઢીમાંથી નીકળ્યા છે. આ લોકોનાં દેરાસરો ચૈત્યો કે પૌપધરાળાઓ જેવી કોઈ ચીજ નથી. જે છે તે ગમે તો હજાર વર્ષનાં હોય પણ તે બધાં સ્થાનકો ચૈત્યવાસીઓનાં છે, નહિ કે વસતિવાસીનાં કે શ્રાવકોનાં. મહેન્દ્રસૂરિ કહે છે કે આ વાત જો તમને બરાબર ન લાગતી હોય તો હે વસતિવાસીઓ! તમારા પુરાવા લાવો! આ લોકોએ ‘શતપદી’ પુસ્તક વાંચી અવસ્થ પોતાનું અભિમાન ઝોગાળવું જોઈએ ને તેમણે જાણવું જોઈએ કે તેઓ ચૈત્યવાસીઓના વંશજો છે. આજના શ્રાવકો ને સાધુઓ મમત્વ કરે છે ને કહે છે કે એ ચૈત્યો અમારાં છે, વા અસલી છે, પ્રાચીન છે, તો તેમણે જાણવું જોઈએ કે તે ચૈત્યવાસીઓનાં છે. એ ચૈત્યવાસીઓ શ્રાવકો પાસે ચૈત્યની પૂજા કરાવના હતા ને તે હાગ તેઓ પૈસો એકત્ર કરતા હતા. સંઘપટ્ટક કહે છે કે જે ચૈત્યો કરાવવામાં આવ્યાં છે તે જેમ મત્સ્યોને પકડવા માટે મચ્છીમારો જાળ નાંખે છે, ને માછલાંઓને કબજે કરે છે, તેમ આ ચૈત્યવાસીઓએ લોકોને ચૈત્યો ખતાવી પોતાનો અર્થ સાધવા ઉપાય કર્યો છે. લાલચ વિના માછલાંઓ જાળમાં આવતાં નથી, તેમ જો

પૂજા ચાલતી હતી આમ થવાનું કારણ 'સંધપટ્ટક' કાર કહે છે કે શ્રીમાન વર્ધ્ધમાનના નિર્વાણ થવા સાથે ભસ્મગ્રહ બેઠો હતો તે છે. ભસ્મગ્રહની સ્થિતિ બે હજાર વર્ષની હતી. ભસ્મગ્રહની અસર શ્રી વીરને કાંઈ થઈ શકી નહિ, પણ તેમના શાસનમાં ચારે તીર્થ ઉપર થઈ; એટલે ભસ્મગ્રહ બેઠા પછી સાધુવર્ગ સાધુ દશામાં મોઢો પડી ગયો હતો. માત્ર વેશ ઉપર તેઓ પોતાનો ગુજરો ચલાવવા લાગ્યા હતા. તેઓ હિંસા કરતા, અસત્ય બોલતા, ચોરી વિગેરે સર્વ અશ્રુતો સેવતા હતા. શતપદીના કર્તા કહે છે તેમ ને લોકો આવકો પાસેથી રોકડા પૈસા પણ લેતા હતા. બધાં રોકડા નાણું આવ્યું, ત્યાં કશું પાપ ન આવી શકે? છતાં સેવકવર્ગ તેમની પૂજા કરતો હતો, ને તેમને જન્માનતો હતો. એ જ દશમું આશ્ચર્ય છે કે અસંયતિ જ્ઞાનીની પૂજા થાય છે. ચૈત્યવાસીઓ 'પોતાનું' જોર, પોતાની શુદ્ધિ, ને સર્વે પોતાના ઇચ્છિત માર્ગે વાપરતા હતા. અન્ય દર્શનના ગુરુઓ જેમ ચાલતા હતા તેમ જ આ જૈન દર્શનના પ્રવર્તકો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે એક માત્ર જૈન ચૈત્યની ઓઠે ચાલતા હતા. 'સંધપટ્ટક' ના રચયિતા કહે છે, હા! હા! અરે! અરે! આ જગત્ આમ નીરાજક કેમ થઈ ગયું? શું આનો કોઈ ધણી જ નથી? આની શું કાંઈ પણ વ્યવસ્થા જ નહિ? આવી સ્થિતિ ચાલશે તો જૈન દર્શનનું નામ વા નિશાન કેમ રહેશે?

આમ થવાનું એક કારણ ભસ્મગ્રહની છાયા હતી, તેમ ખીલું કારણ હુંડાવસાર્પિણી હતી, એટલે મનુષ્યો સહેજે નિર્દયતા ને હિંસાધર્મના પગથીએ ચડી જતા હતા. વીતરાગ ધર્મની વ્યાખ્યા કહે, પણ તેમના જીવનમાં અગણિત દોષોનાં પ્રવહણો ચાલતાં હતાં. આજ્ઞસુધીનો ઇતિહાસ જોઈએ તો આ ધર્મના મંડળમાં સમર્થ પુરૂષો થઈ ગયા છે. તે મહાપુરૂષોનાં જીવનચરિત્રોની અનેક પુસ્તિકાઓ પ્રકાશમાં આવી છે. તે પુસ્તિકા વાંચીએ લારે ખ્યાલ

માર્ગને કહેવામાં નત્પર હોય, ને મૂળ તથા ઉત્તર ગુણથી શોભિત હોય હકીકત એ છે કે આવા સાધુ હોય તે પૂજનીક ને વંદનીય હોય, પણ જેનામાં એ વસ્તુ નથી, તે નામના સાધુ હોય, સ્થાપેલા સાધુ હોય ને સાધુનો દ્રવ્ય-વેશ હોય, તો તે વંદનીય નથી ને અર્થ-રહિત છે. આ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે તે વખતે ધણુઓ પોતાને સાધુ કહેવરાવતા હશે, પણ જેનામાં ગુણ નથી એ સાધુ નથી એ વાત બરાબર છે.

વાચક અહીં એ પ્રશ્ન કરશે કે જો સાધુમાં ભાવ ન હોય ને ગુણ ન હોય તો સાધુ નથી, તો પછી જે શોકે તીર્થંકરની પ્રતિમા પ્રતીક કે ફોટો કરીને તેની આગળ મસ્તક ધરે છે તેમાં કાંઈ ગુણ છે ? કે તેમાં અતિશય છે ? સાધુના ગુણમાં એવું જણાવાય છે કે તે સત્ય ઉપદેશક હોવા જોઈએ, તો તીર્થંકરની પ્રતિમા શું ઉપદેશ આપે છે ? જો તેમાંનું કાંઈ નથી તો પછી એ તીર્થંકરને કેવી રીતે માની શકાય ? જો નામ સાધુ, સ્થાપના સાધુ ને દ્રવ્ય સાધુ (ગુરુ) વ્યર્થ છે, તો નામ તીર્થંકર, સ્થાપના તીર્થંકર, ને દ્રવ્ય તીર્થંકર કેમ વ્યર્થ નહિ ? જેમ નામ, સ્થાપના ને દ્રવ્ય ગુરુ ઉપકારક નથી પણ નુકસાનકારક છે, તેમ નામ, સ્થાપના ને દ્રવ્ય તીર્થંકર ઉપકારક ક્યારથી થશે ? અર્થાત્ નામ, સ્થાપના ને દ્રવ્ય તીર્થંકર જગત્ના જીવોને તારી નહિ શકે. હરિભદ્રસૂત્રીએ મુગ્ધની વ્યાખ્યા કરવામાં જેવી નિષ્પક્ષતા સાચવી છે, તેવી નિષ્પક્ષતા તીર્થંકરની વ્યાખ્યા કરવામાં તે દર્શાવી શક્યા નથી. દ્રવ્ય (વેશધારી) સાધુ પોતાનું અહિત કરતાં છતાં કદાચ બાળા ભોળા જીવોને સન્માર્ગ બતાવશે, પણ પ્રતિમા તો તેમાંના લક્ષાંશ ભાગ પણ કાંઈ કહી શકતી નથી. તો પછી એ કેવી રીતે જીવો પર ઉપકાર કરશે ? પણ વસ્તુ એ છે કે હરિભદ્રસૂત્રિ ચૈત્યવામી સાધુ હતા ને જન્મથી બ્રાહ્મણ હતા એટલે ન્યાયદષ્ટિને છોડી તેઓ જડતામાં ધસડાયા છે. તેઓ જૈન દર્શનના સારા સરપર્શક હોવા છતાં પ્રતિમાની તરફદારી કરવામાં હિંસાને

-સુધી તેમના અનુગામીઓ ચતુર્થીના દિવસે સંવત્સરી તિથિ પ્રતિક્રમે છે, તે તેમણે સિદ્ધાંતકારો સામે ફેવડો મોટો બળવો ઉઠાવ્યો છે ? -હવે એ વસ્તુને તેઓ સુધારશે કે ? ચતુર્થી પ્રતિક્રમણ પછી શ્વેતાંબરોએ પૂર્ણિમા કે અમાવાસ્યાની પાખીને મૂકી ચૌદશ પ્રતિક્રમવી શરૂ કરી દીધી. ચતુર્થી ઉતાવળને લીધે પ્રતિક્રમી, પણ પાખીને મૂકી ચૌદશને શામાટે પ્રતિક્રમી ? આમ એક પછી એક વીતરાગની આજ્ઞાનો ભંગ તે લોકો કરતા આવ્યા છે; છતાં પૂછો તો કહેશે કે સાચા જૈન અમે છીએ !

‘સિદ્ધસેન દિવાકર

હવે એ મંડળમાંનાં બીજા સમર્થ વિદ્વાનનો દાખલો લઈએ. સિદ્ધસેન દિવાકર કે જેમણે એક વખતે ચિત્તોડગઢ તરફ વિહાર કર્યો હતો, ત્યાં તેમની નજરે એક સ્તંભ પડ્યો એમ કહે છે કે તે સ્તંભ ન હતો પથ્થરનો, કે ન હતો લાકડાનો, તેમ ન હતો માટીનો, પણ કોઈ લેપથી આચ્છાદિત હતો. તેમણે કોઈ વસ્તુ કે પદાર્થોથી એ સ્તંભને સુધારી તેમાં છિદ્ર પાડ્યું, તો કહે છે કે તેમાં તેમણે પુષ્કળ પુસ્તકો જોયાં ! તેમાંના એક પુસ્તકમાંથી તે એક પત્ર વાંચે છે તેટલામાં કોઈ અદસ્ય દેવે તે પુસ્તક ખેંચી લીધું, પણ તેમાંથી તેમણે બે વસ્તુ મેળવી એક સુવર્ણસિદ્ધિ ને બીજી સરસવથી બનાવવાની સેના. એક વખતે દેવપાળ રાજા ઉપર બીજા દેશનો રાજા ચડી આવે છે, ત્યારે બીજા દેશના રાજાનું લશ્કર જોઈને તે નિરાશ થાય છે, એટલે સિદ્ધસેન દિવાકર દેવપાલ રાજાને સુવર્ણસિદ્ધિથી દ્રવ્યની ને સરસવથી અગણિત લશ્કર કરવાની મદદ કરે છે. રાજા સિદ્ધસેનને દિવાકરની પદવી પોતે સુઝવણીપૂર્વક અંકારથી છૂટવાથી આપે છે. સિદ્ધસેનને તેમના ગુરુ વૃક્ષવાદી એક વખત ગચ્છનિકાલ કરે છે, ને સિદ્ધસેન દિવાકર તેમના ગુરુના કથનથી એક વખત વિક્રમરાજા પાસે જાય છે. દિવાકર ત્યાં રાજાના આનંદપાનના અપ્રૂટ પ્રચાર સાથે પાલખીમાં આવે છે ને જાય છે.

શીલાંકસૂરિ

હરિભદ્રસૂરિ જેમ વિદ્વાન ને ચૈત્યવાસી હતા તેમજ શીલાંકસૂરિ-
પણ વિદ્વાન ને ચૈત્યવાસી હતા. શીલાંકસૂરિએ અણહિલપુર પાટણના
રાજા પાસે રક્ષો લખાવી લીધો હતો કે ચૈત્યવાસીઓ વિના ધર્તર
સાધુ જનને પાટણમાં આવવા દેવા નહિ. તેમણે આચારાંગ ને
સૂત્રકૃતાંગ એમ બે અંગ ઉપર વૃત્તિ લખી છે. ચૈત્યવાસીઓના જ
પક્ષપાતી એ સૂરિ કેવી રીતે વૃત્તિ લખવામાં નિષ્પક્ષતા સાચવી શક્યા.
હશે ને ટીકા લખતા તેમણે કેવો ન્યાય આપ્યો હશે ? 'જૈન સાહિત્યમાં
વિકાર થવાથી થયેલી હાનિ'માં પં. બેચરદાસજી અને બીજા વિદ્વાનો-
કહે છે કે આચારાંગમાં બે 'અર્થ' કે આશય સ્થવિર કદખીઓને કે
સામાન્ય સાધુઓને મારે છે, ત્યાં તેમણે જિનકદખી ઉપર એ
આશય ચડાવી દીધો છે. ચતપદીના કર્તાએ ચતપદી-
મથમાં તેમના જીવન ઉપર નોંધ લીધી છે. આજના તેમના
અનુગામીઓ તેમના ઉપર ગમે તેટલો પ્રેમ ધરાવે, યા માન ધરાવે,
પણ જેઓ પોતાને તેમનાથી ભિન્ન ગણાવે છે, વા વસતિવાસીઓ-
કહેવરાવે છે, તેમના ઉપર પુરોગામીઓના પાકો વિરોધ હતો.

મૂર્તિ કોતરવામાં કે મૂર્તિ બનાવવામાં જૈન વર્ગ કદાચ પાપ-
નહિ માનતો હોય, પણ ચતપદીના કર્તા કહે છે કે જિનવલ્લભસૂરિએ
બે 'સંધપટ્ટક' બનાવી તેના ૪૦ શ્લોકો ચિત્તોડના વીર સ્વામીના-
ચૈત્યમાં છળ નીચે પથ્થરમાં કોતરાવ્યા છે તે સાંઠે કંથુ નથી,
કાગણુકે તેમાં પૃથ્વીકાયની હિંસા થઈ છે. જ્યારે શ્લોકો કોતરાવવામાં
હિંસા થાય છે ને તે અસહ્ય છે, તો પછી પથ્થરની મૂર્તિ બનાવવામાં
કેટલી બધી હિંસા થતી હશે તેનો ખ્યાલ એ શ્લોકોને શું નહિ આવતો
હોય ? તે શ્લોકો હિંસાને લીધે મૂળ ધર્મથી-સાધુ ધર્મથી ઘણા જ દૂર
ગયા છે. તે શ્લોકો સાધુ ધર્મની વ્યાખ્યાનુસાર વર્તતા નહિ હતા.
સંધપટ્ટક કહે છે તેમ તે શ્લોકો આધારમાં ઔદેશિક વિગેરે સર્વ
દોષ સહિત આહારના ભક્ષક હતા છતાં આવા સાધુઓની તે વખતે

ઉપાશ્રયમાં અધિકાર હોવાથી લલ્લિગ નામનો ગૃહસ્થ લખવામાં મદદ કરવા માટે એક રત્ન ઉપાશ્રયમાં મૂકે છે. તે ગૃહસ્થ ધણો ગરીબ હતો, પણ તેને હરિભદ્રસૂરિએ વિદ્યાથી ધનાઢ્ય કર્યો હતો. રાત્રીમાં અજવાળું થવાથી આચાર્ય જ્યાં ત્યાં ભીંત ઉપર કે પાટી ઉપર એ અથો લખતા હતા. સવારમાં લેખકો તે ઉપરથી સારી રીતે ખીબા ઉપર લખી લેતા આટલી વાત કરવા ઉપરાંત આ ચરિત્રલેખક લખે છે કે હરિભદ્રસૂરિ જે વખતે ભોજન કરવા બેસતા હતા, ત્યારે લલ્લિગ ગૃહસ્થ શંખ વગાડતો હતો, જે સાંભળી યાત્રક ભિક્ષુ-વર્ગ ત્યાં ભોજન લેવા આવતો હતો, એટલે હરિભદ્રસૂરિ પોતે ભોજન કરતા હતા અને તે સાથે આ લોકોને પણ ભોજન અપાવતા હતા. યાત્રકવર્ગ ભોજન કરી હરિભદ્રસૂરિને આશીર્ષો આપી જતો હતો. આ ચરિત્રના લેખક કહે છે કે કથાવલી પ્રમાણે તેમના શિષ્યો હસ ને પરમહંસ નહિ, પણ જિનભદ્ર ને વીરભદ્ર નામના હતા.

આ અંશકારે હરિભદ્રસૂરિને આ પ્રમાણે સમાજ આગળ મૂક્યા છે. વળી હરિભદ્રસૂરિએ 'સમરાષ્ટ્રમ્મ કહા' લખી છે, તેમાં એવી વાત છે કે કોઈ સાધુઓ વિહાર કરી શહેરમાં જાય છે, ત્યાં ભોજન લેવા જતાં ગૃહસ્થ સ્ત્રી તે સાધુને ઝાળખે છે, ને સાધુ ઉપર પ્રેમ લાવી પોતાને ત્યાં પોતાના વાસણમાં તેને જમાડે છે. સાધુ પોતે પણ ગૃહસ્થને ઘેર વાસણમાં જમે છે. આ ઉપરથી ખ્યાલ એ કરવાનો કે હરિભદ્રસૂરિને પંચમહાવ્રતધારી સાધુ ગણવા કે તે વખતે જેવા સાધુઓ હતા તેમાંના ગણવા. આ અંશલેખક સ્થળે સ્થળે લખે છે કે તે સમય સિદ્ધિલાયારનો હતો. હરિભદ્રસૂરિ જેવા સમર્થ કે જેણે જૈન શાસનને દીપાવવા અનેક અથો લખ્યા છે, ને ચૈત્ય-વાસીઓ કે કુગુરુઓના આચાર વિચારને વખોડી કહાયા છે, તે હરિભદ્રસૂરિ કેવી સ્થિતિમાં રહેલા છે તે આ પુસ્તક આપણને કહે છે. આ અંશમાં આલેખાએલ એક એક પુરૂષના ચરિત્રને જો આપણે વાંચીશું તો આપણા દિલમાં તે તે પુરૂષો વિશે થુ થુ ખ્યાલ આવશે.

આને છે કે તેઓ ઘણા સમર્થ વિદ્વાનો થયા છે, પણ તે પુસ્તકો તેમના ચારિત્ર વિષે વા પાંચ મહાવ્રત વિષે, અને શુનિધર્મ વિષે, કાંઈ સંબંધ હિસેબ મૂકતા હોય તેમ જણાવું નથી હા, તેઓએ અવની ઉપર રહી ધર્મ માટે કેવાં કેવાં લૌકિક પરાક્રમો કર્યાં છે તે તે પુસ્તકોમાં દર્શાવ્યું છે, પણ તેમના આત્માની દિનચર્યા કેવી હતી, તે વિષે તે પુસ્તકકર્તાઓએ મૌન સેવ્યું છે.

કાલકાચાર્ય

પ્રભાચંદ્રચરિ કૃત 'પ્રભાવક ચરિત્ર' જુઓ, તથા મેરુતંગાચાર્ય કૃત 'પ્રબંધ ચિંતામણિ' જુઓ. એવી અનેક ચોપડીઓમાં તે તે સમયના આચાર્યોનાં ચરિત્રો જોવા મળશે. પહેલો દાખલો આપણે કાલકાચાર્યનો લઈએ. કાલકાચાર્યો ઘણા થયા છે, જેની સંખ્યા પુસ્તકો જોવાથી સમજશે; પણ જે કાલકાચાર્યે સંવત્સરી પાંચમની મૂકી ચોથની કરી છે તેમને વિષે આપણે કહેવાનું છે. એમના માટે એમ કહેવાય છે કે પોતાની બહેન સરસ્વતીના રક્ષણને માટે તેમણે પૂર્વ—પશ્ચિમ કંઈ દેશોમાં બ્રમણ કર્યું હતું. કેટલાએ રાજાઓને એ રાજા સામે ઊતાર્યા હતા. પરિણામ ગમે તે આવ્યું હોય પણ તેમણે સંવત્સરી ચતુર્થીના દિવસે કરીને પોતાના જીવનને એક મોટા વિગ્રહને સોંપ્યું. હજીમુઘી લોકો એ ચતુર્થીના દિવસે સંવત્સરી કરે છે. શાસ્ત્રકારોએ સવત્સરી પાંચમના દિવસે કરવાની સ્પષ્ટ કહી છે, તો પછી શા આધારે ચોથની કરવી બેઠાએ ? ધારે કે કાલકાચાર્યે એ વસ્તુ કારણસર કરી હતી, પણ એ કારણ અસાર છે શું ? જો નથી તો હવે એ વસ્તુ કેમ સુધરી ચકે નહિ ? આચાર્યે તેમ કરવા કહ્યું હતું કે ? સમાજ માનશે કે કાલકાચાર્યે મહાન કષ્ટ સહન કરી હિતાવહ કાર્ય કર્યું છે, ને જોન શાસનમાં મોટી છાપ બેસાડી છે. આપણે કહીએ છીએ કે તેમણે પોતાની બહેનનું રક્ષણ કર્યું ને પોતાનું મૃત્યુ સુધાર્યું એ સંબંધી કાંઈ વાત સ્પષ્ટ નથી; છતાં તે વસ્તુ બની હોય તો સારું; પણ તેમણે જે ચોથની સવત્સરી પ્રતિક્રમી અને હજી

કરી ને વિષે તેમના હવન પરિત્રા જણાવે છે એકંદરે અંથકારે તેમનું પુરુષાર્થ લૌકિક ને લોકાપયોગી જણાવ્યું છે. તેમણે કેવું ઉત્તમ ચારિત્ર પાળ્યું, વા કટોકટીના વખતે પોતાના સંયમને કેવી રીતે તેઓ જાળવી શક્યા હતા, અથવા પાત્ર સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિનો સંયમમા કેવો ઉપયોગ કરતા હતા તે વિષે ક્લેશ પણ હકીકત કહી નથી. બધી હકીકતો રાજ્યોને ત્યાં પોતાનો પ્રભાવ બતાવ્યાની છે કોઈ ગળઓ વિદ્વત્તાને અંગે તેમના પ્રેમી થાય છે. તે કોઈ રાજ્યોનાં કાર્ય કરવાથી રાજ્યો તેમના પ્રેમી થાય છે. કોઇને સ્વચ્છમાં તો કોઇને પૈસામાં તે સમર્થ નાથેકો મદદ કરે છે. કેટલાકે આ સમર્થ મહાપુરુષોને અદ્વળક રૂપીઆ આપે છે. કેટલાકે આ અહા- પુરુષનું કહ્યું કરે છે. ગાન્તિસુરિ જેવા જેઓ વૈતાલવાદિ બિરુદ મેળવે છે, તેમને કોંકો લાખો રૂપીઆ આપે છે, ત્યારે એ મહાપુરુષ જૈન મંદિરોમાં પૈસા નાંખે છે, તે મોટા જૈન મંદિરો કરાવે છે આમ પોતાને સાધુ કહેવરાવવા છતાં પાપની પ્રવૃત્તિમા પડેલા અનેક- જણાય છે. આ પ્રભાવક પુરુષો પોતાનો પ્રભાવ જગતમા કેવો પાડી ગયા તે આ પુસ્તક સમજાવે છે

વજ્રસ્વામી

શરૂઆતમાં જ આ ક્ષેત્રક વજ્રસ્વામીનો ઇતિહાસ આપે છે, તેમાં વજ્રસ્વામી શુ કરતા હતા તે કહે છે કે 'વજ્રસ્વામીનો સમય સંયમપ્રધાન હતો. જૈન સમાજમાં મૂર્તિપૂજનો મહિમા છેલ્લી હદે પહોંચેલો જણાય છે. અન્યધર્મીઓના પ્રતિબંધ સામે સંધશિરોમણિ વજ્રસ્વામી જેવા જૈન ચૈત્યો માટે પુષ્પ નિમિત્તે કમર કસે છે, એને બહુ દૂર પ્રદેશમાંથી પુષ્પો લાવીને શ્રાવકવર્ગની ધચ્છા પૂર્ણ કરે છે. એ બધું બતાવે છે કે તે કાળમાં ચૈત્યપૂજનું કાર્ય ધર્મનું એક મહાન અંગ મનાવો લાગી ચૂક્યું હતું અને જો હ'ડા ભિતરીને જોઇએ તો વજ્રની આ પ્રવૃત્તિનું આલંબન લઇને જ પાછળના આચાર્યો ધીમે ધીમે ચૈત્ય મંબંધી જાવલ કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત થયા હતા. આવશ્યક નિર્ધારિત-ભાષ્ય

મતિહાસ કહે છે કે એ દિવાકરને લાવવા માટે તેમના ગુરુ વૃદ્ધવાદી એક બાળુની પાલખીનો દાડો ઉઠાવે છે. આ ઉપરથી સમજાવવાનું એ છે કે તેઓ સમાજની આંખે ગમે તેવા સમર્થ વા વિદ્વાન્ હોય પણ તેમના જીવન માટે કે પાંચ સમિતિ ને ત્રણ ગુપ્તિ માટે તેમની સ્થિતિ કેવી હતી. જેઓ પોતાનું જીવન આવી અધ સ્થિતિએ મૂકી ગયા છે, તેઓ ખીજને ક્યાંથી સારી સ્થિતિમાં મૂકી શક્યા હશે ? આ ઉપરથી સમજાશે કે તેઓ સાચી સાધુચર્યામાં નહિ હતા.

હરિભદ્રસૂરિ

હવે આપણે ત્રીજો દાખલો લઈએ કે જે હરિભદ્રસૂરિ વિષેનો છે. તેમની જીવનચર્યા કેવી હતી, તે પ્રભાવક ચરિત્રમાંથી જોઈએ. એમ કહે છે કે હરિભદ્ર ચિત્તોડ નગરના રાજાના પુરોહિત (રાજગુરુ) હતા, અથવા ખીજ કોઈ ગામના રહેવાસી હતા. તે માકિની નામની સમર્થ સાધ્વીના સ્થાન પાસેથી જતા હશે. તેમના મુખની વાણીનો અર્થ અમત્ય થઈ પડવાથી હરિભદ્ર તે સાધ્વી પાસે આવે છે ત્યારે સાધ્વી તે વખતના તેમના ગુરુપાસે તેમને લઈ જાય છે, ને ત્યાં છેવટે હરિભદ્ર સાધુ (સૂરિ) થાય છે. એ હરિભદ્ર મૂળે બ્રાહ્મણ વિદ્વાન ને અધિકાર આવતાં કોઈ ઔર વસ્તુનો ઉમેરો કરે છે. ત્યારપછી તેમની પાસે હંસ ને પરમહંસ એ બે ભગિનીપુત્રો (ભાણુજો) દીક્ષિત થાય છે. તે બન્ને ઘણું ભણ્યા પછી બૌદ્ધ સાહિત્ય ને તર્ક ભણવા બૌદ્ધ લોકો પાસે જાય છે. ત્યાં એક હંસ બૌદ્ધ તરફથી હણાય છે, ખીજે નામી છૂટતાં અને ગુરુ પાસે આવતાં તદ્દન ખલાસ થાય છે. એમાંથી એણે જીવતો રહેતો નથી એમ હકીકત પર જણાય છે. આથી હરિભદ્રસૂરિ બધા બૌદ્ધોને સાદ્ કરી નાંખવા આખા શરીરે ઉકલે છે, ને ઉપાશ્રમમાં તેલનો તાવડો, ઉકાળે છે. કોઈથી જાન્યત્યમાન થયેલ હરિભદ્ર બૌદ્ધોને સાદ્ કરે છે કે સાદ્ કરવા તૈયાર થાય છે, તે ઉપરથી હરિભદ્રસૂરિ પ્રાયશ્ચિત્ત માટે કે પોતાનું મન મનાવવા માટે ૧૪૪૦ ઋષિ લખે છે. તે વખતે

સંયોગોના લીધે જૈન દર્શનનું આખું 'શરીર-ખોખું' બદલાઈ ગયું હતું, અર્થાત્ જૈન સાધુઓની રહેણીકરણી તદ્દન પથટાઈ ગઈ હતી. માત્ર આત્મારૂપી સિદ્ધાંત કઠોપકંઠ સચવાઈ રહ્યો હતો. સાધુઓ વૈશ રાખતા હતા, પણ મંત્ર ચંત્ર ઉચ્ચાટન વિગેરે સાધુઓને ન ધટે તેવી અગણિત બાબતોમાં તેઓ બિતરી પડ્યા હતા. આજના સાધુઓ તેમના તેવા પુરોગામીઓને મહાન ને સમર્થ માને છે, પણ તે બધાઓનું જીવન શ્રીમાન મહાવીરના શાસનને શોભાવે તેવું હતું નહિ. હિંસામાર્ગમાં તેઓ ઘણા આગળ વધી ગયા હતા. દુનિયામાં કેટલાકો રાજાઓ જેવાના રોગ મટાડે એટલું પ્રખ્યાત ગણાયે પાદલિપ્ત આચાર્યનું નામ આ અથમક આવ્યું છે. તેઓ વનરપતિમાં ઔપધિ મેળવી પગે લેપ કરતા હતા, ને તેથી તેઓ આકાશમાં માધસો સુધી બિડતા હતા ! તેમની ધ્યેય થાય ત્યાં તે જતા હતા. એ રસસિદ્ધિ તૈયાર કરવામાં કેટલા વનરપતિનું જીવેની હિંસા કરી હશે તેનો ખ્યાલ તેમણે શું કર્યો હશે ? એટલું જ નહિ, પણ એ સિદ્ધિઓ મેળવવામાં કંઈ દેવ-દેવીઓની ઉપાસનાઓ તેમણે કરી હશે. પ્રબંધ ચિંતામણિમાં લખે છે કે સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)માં પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા આગળ પાદલિપ્ત આચાર્યના શિષ્ય નાગાશુન્દર રસકુપિકાને માટે શાલિવાહન રાજાની સ્ત્રી પદ્મિની જે સુલક્ષણયુક્ત છે તેને લાવે છે, ને રસસિદ્ધિ કરવા એ સ્ત્રી પાસે ધસાવવાની પ્રવૃત્તિ કરાવે છે સવાર થતાં તે સ્ત્રીને તેના પતિની પાસે નાગાશુન્દર આકાશમાં ઉડી મૂકી આવે છે, ને સ્ત્રીને ધમકી આપે છે કે ગમે તે થાય પરન્તુ તારે આ વાત રાજા પાસે મૂકવી નહિ આથી સ્ત્રી શરીરે સુકાતી જાય છે, પરન્તુ રાજા કારણ જાણી શકતો નથી. એક વખતે સ્ત્રી ઝૂકે છે તે દરમિયાન રાજા જાગે છે, ને સ્ત્રી કુલટા છે તેવા બહેમ લાવે છે. સ્ત્રી આખા પછી રાજા ધમકી આપે છે પરન્તુ, નાગાશુન્દરની બીજી ને તે કુળનો ક્ષય કરી નાંખશે તેવા બપથી સ્ત્રી કાંઈ પણ કહેતી નથી. છેવટે રાજા છેલ્લી સ્થિતિ પર જાય છે, ત્યારે સ્ત્રી બધું કહી

તે સ્પષ્ટ કહેવું કઠણ છે. તે પુરૂષો ધર્મને બદલે પોતાની શક્તિ ને વિદ્વાનો કોઈ વિચિત્ર ઉપયોગ કરતા હતા. આવા અંથો ન્યારે જોઈએ છીએ ત્યારે લાગે છે કે સમાજ અને ધર્મ મડળો તદ્દન છિન્નભિન્ન થઈ ગયેલાં હતાં. જેઓ સમર્થ હતા તેઓ પોતાની વિદ્વતા કે મત તંત્રના યોગે ન્યાં ત્યા મોટા લોકમાં કે રાજ્યમાં ધૂસી જતા હતા. તેઓની રીતભાત, આગમન કે ગમન રાજલોકને અંગે કોઈ જુદી રીતે ચાલતા હતા

અપ્પભટ્ટિ સૂરિ

આ અંથમાં અપ્પભટ્ટિ સૂરિને આમ રાજ વિષે કેટલીક હકીકત જણાવી છે. અપ્પભટ્ટિ સૂરિ ઘણી વખત આમ રાજને ત્યાં જાય છે. આમ ગળ શેવપથી છે, ને પોતાનો ધર્મ છોડતો નથી. આમ ગળ ઘણી વખત અપ્પભટ્ટિ વિગે વહેમાય છે ને જ્ઞાનગી રીતે પરીક્ષા કરે છે. અપ્પભટ્ટિના ગુરુભાઈઓ ખીજા રાજ્યમાં રાજ્યના આસનમાં બેસે છે ને સવારીનો ઉપયોગ કરે છે. અંથકાર કહે છે કે આ “અપ્પભટ્ટિ સૂરિએ પોતાનું જીવન રાજ્યોની સોજતમાં જ ગાળ્યું હતું, અને એ જ કારણે એમનું ‘રાજપ્રજિત’ એવું ઉપનામ પડ્યું હતું” અપ્પભટ્ટિ સૂરિ આમ રાજની સોજત રાખવા છતાં અને રાજને ધર્મ સ્વીકારવાનું કહેવા છતાં આમ રાજ શિવપંથને છોડી રાજ્યો નથી એટલું જ નહિ પણ તેણે સ્પષ્ટ સબોધો કહ્યું કે ‘હીઓ ને અગ્નાની લોકો તમારો ધર્મ સ્વીકારજો, વાક્યપતિ જેવા સંસ્કારી વિદ્વાનોને જૈન ધર્મમાં લ્યો ત્યારે તમારી શક્તિની પ્રશંસા થાય’ આમ, આમ ગળ ને અપ્પભટ્ટિ સૂરિ વિષે આ અંથકારે અનેક પ્રસંગો ચિતર્યા છે. છતાં આ અંથકોષક તે સાથે લખે છે કે એ સમય ઘણો શિથિલાચારનો હતો.

આ અંથમાં બાવીશ વ્યક્તિઓ વિષે હકીકતો જણાવી છે. તે મહાપુરૂષોએ શું શું કાર્યો કર્યા ત્યા સમાજમાં પોતાની કેવી પ્રસિદ્ધિ

એમ જ્યારે ઇતરને કહે છે, ત્યારે તે જ્ઞાન શ્વેતાંબર મૂર્તિ પૂજકોને કેમ આવતું નથી? અર્થ એ છે કે શ્વેતાંબરો ખીજની સામે થવામાં કમર કરી ઊભા થયા છે, પણ પોતે ને પોતાનું આખું મંડળ જે કરી રહ્યું છે તેની સામે થવામાં થોડી પણ કમર કરી નથી. તેઓ સમર્થ હોય કે સામાન્ય હોય, તોપણ એક ચૈત્યની પાછળ તે બધાની લગની લાગેલી જણાય છે; જાણે કે, ચૈત્ય કરાવવાથી જ એકાં એકાં મોક્ષે જવાનું ન હોય. તેઓની ચૈત્ય પાછળની ઘેલછા જોઈ મહાનિશીથ સૂત્ર યાદ આવે છે. જ્યારે કમલ-પ્રભાચાર્યને તે વખતના ચૈત્યવાસીઓ આમત્રણ આપે છે કે-અહીં આ જ ગહો ને મોટું વિશાલ શિખરબદ્ધ દેરાસર કરાવો, તે વખતે સ્થળે સ્થળે મહાનિશીથ કહે છે કે દેરાસરો ને ચૈત્યો ચૈત્યવાસીઓ કરાવી ગયા હતા. એ બધાને કમળપ્રભાચાર્યે સાવચ્છ પ્રવૃત્તિ કગનાર કહ્યા હતા, ને એ સાવચ્છ પ્રવૃત્તિ કગવાની તીર્થકરોએ ના-કહી છે. તે વખતે એ વેશધારી સાધુઓએ તે કમળપ્રભાચાર્યનું સાવચ્છાચાર્ય નામ પાડ્યું હતું, પણ અંથકાગ કહે છે કે સાવચ્છની પ્રવૃત્તિમાં વિરોધ કગવાથી ને તીર્થકગની આજ્ઞાનું પાલન કરવાથી-કમલપ્રભાચાર્યે તીર્થકગનામ કર્મ ઉત્પન્ન કર્યું હતું. હવે એટલું વિચારો કે એ પુસ્તકકાર કમળપ્રભાચાર્યની કરણીની બાજુમાં છે કે એ વેશધારીઓની કરણીની બાજુમાં છે? સ્પષ્ટ સમજાય છે કે એ વખતે સ્થળે સ્થળે જે જે વેશ (લિંગ) ધારીઓ દેરાસરો કરાવતા હતા ને લોકોના રૂપીઆ ખેંચતા હતા તે બધી સાવચ્છ કરણી હતી, પણ નિરવચ્છ કરણી નહોતી. એ દાખલો જેમ મહાનિશીથમાં છે, તેમ આજે શ્રીમાન વર્ધમાનના ગયા પછી પણ એવી પ્રવૃત્તિ ચાલુ છે એ પ્રવૃત્તિમાં અને આ પ્રવૃત્તિમાં કાંઈ તફાવત નથી. એ વખતે લોકોના રૂપીઆથી ચૈત્યો-દેરાસરો એ લોકો કરાવતા હતા, આજે પણ લોકોના રૂપીઆથી દેરાસરો કરાવવામાં આવે છે. એ જેમ આગળ હતો, તેમ આ- પણ આરંભ છે. તેમાં છકાયના જીવની

ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે કે ચૈત્યવામીઓ વજ્જના આ દષ્ટાનથી સયમધારીઓને પણ દ્રવ્યપૂર્ણ કરવાનો ઉપદેશ કરતા હતા અને પોતાનાં સાવચ કાર્યોનો ખચાવ કરતા હતા. (જુઓ પ્રમુખ પર્વાલોચન)

આ વિચારોથી સમજી નકારો કે વજ્જસ્વામી પોને જ ફર દેશમાંથી પુષ્પો લાવતા હતા આજના સાધુઓ ગમે તેવું પાપ કરવાનું કહેતા હોય પણ પોતે પુષ્પને અડતા નથી, ત્યારે વજ્જસ્વામી પોને જ પુષ્પો લાવતા હતા એનો અર્થ શું સમજવો ? ઉપરના વાક્યમાં ક્યો છે કે વજ્જસ્વામીનો સમય સયમપ્રધાન હતો, નો ને સયમપ્રધાન સમય ક્યાં રહ્યો ? વજ્જસ્વામીનું આલંબન કંઈ બધા ચૈત્યવામીઓ સાવચની પ્રવૃત્તિ કરતા હતા આવશ્યક નિયુક્તિ-બાબ પણ એ જ ગ્રીક્ષે ચાલવાનું કહે છે. આ ઉપરથી એ સ્પષ્ટ થઈ ગયું કે વજ્જસ્વામી પોતે જ એ સાવચ પ્રવૃત્તિ કરતા ને બીજાઓ પણ તેમજ કરતા હતા. હવે વિચારો કે ને વખતના સાધુઓ કેવા હશે ? જોઓ પુષ્પની હિંસા થતાં ડગતા નથી તેઓનો સયમ કેવો હશે ? થોડા જેમને માનવતા સાધુ તરીકે જુએ છે, નેઓ પોતે જ પુષ્પોને ચૂટે છે ને લાવે છે, ને પ્રતિમાને ચડાવે છે. આમાં ક્યાં સાધુતા રહી ? એ કઈ જાતની વિદ્વતા ? વજ્જસ્વામીના ગુરુ બીજા કેટલાક શિષ્યો વજ્જસ્વામીને સોપી બહાર જનપદમાં ગયા ત્યાં બધા શિષ્યોને વજ્જસ્વામીએ વાચનાં આપી. બહાર દેશથી ગુરુ આવ્યા પછી શિષ્યોએ વજ્જસ્વામી વિષં ઘણો સતોષ બતાવ્યો આ પરથી શંકા થાય છે કે વજ્જસ્વામી જેવા નિષ્ણાત સાધુ જૈન ધર્મના તત્ત્વને જરા પણ નહિ સમજ્યા હોય કે-હિંસા ત્યાં ધર્મ નથી અને પુષ્પ પાંખડી ન્યાં ફુલાય ત્યાં જીનવરની નહિ આગ્રાપ ?

આદર્શિતાચાર્ય

શ્રીમાન મહાવીરના નિર્વાણ પછી ચાર પાંચ શતાબ્દો પછી ચૈત્યોની શરૂઆત થઈ હતી ને ૮૮૨ વર્ષમાં ચૈત્યવાસ શરૂ થયો હતો. 'સંધપદ્ધતિ'ના કવન પ્રમાણે દુષ્કાળના લીધે ને આસપાસના અનેક

તેમને પોતાના માની હિંચામા હિંચા ગણે, પણ તેઓ સાધુશ્રવનના વ્યવહારથી ઊતરી ગયા હતા.

જૈન્યને કારણે ભૂલા પડેલાઓ.

વક્તવ્ય એ છે કે આ બધા એક જૈન્યને લાઇને ભૂલા પડ્યા હતા. જો જૈન્યનો આશ્રય ન લીધો હોત તો તેઓને સુધરવાનો માર્ગ રહ્યો હોત. તેઓ માનતા હોવા જોઇએ કે આપણી કરણી ગમે તેવી હોય, પણ આપણે જિનેશ્વર દેવના ગિરમની પૂજા કરીએ. છીએ એટલે આપણને વાંધો આવવાનો નથી, કારણકે આપણા દેવ સાચા છે ને વીતરાગ છે, એટલે આપણને સાચા ધર્મની ઓળખાણ છે, તેથી હવે આપણે ખીજી ગતિમાં નહિ જઈએ. આમ તેમની સાન્યતા ભસે હોય, પણ જ્યાં દયા નથી ને આંતર અનુકરણ નથી ત્યાં ઉદ્ધાર ક્યાથી હોય? વીતરાગનો ધર્મ દુનિયાના ધર્મ સાથે સરખાવતાં ઘણો ન્યાયશાળી છે. ન્યાયશાળી એ માટે છે કે ખુદ ઇશ્વર હોય કે ગરીબ હોય પણ કર્મઘટના બધાને સરખી હોય છે. ઇશ્વરે પોને પોતાના વર્તન માટે ક્યારે પણ હિંસા ઇચ્છી નથી ને હિંચા કરી નથી; સાધુઓને હિંસા કરવા માટે ત્રિવિધે ત્રિવિધે અટકાયત કરી છે. સાધુઓને રહેવા માટે, આહાર ને પાણી માટે નિર્દોષ રીતે વર્તવા સૂચવ્યું છે. દુનિયાના ધર્મો ઉપદેશ આપવામાં ને ખાનગી વર્તનમાં ભિન્નતા રાખે છે, ત્યારે વીતરાગનો ધર્મ એવી ગિરમિતો નથી. બ્રાહ્મણ યોગે સામાન્ય સિધ્ધાંત 'ન હિંસ્યાત્ સર્વાનિ મૂલાનિ' કહે છે, પણ વિશેષમા જ્યારે વ્યાખ્યા કરે છે ત્યારે કહે છે કે 'મા બ્રાહ્મણં હન્યાત્' અર્થાત્ બ્રાહ્મણોને હણુશો નહિ. આમ વીતરાગ દર્શન કદિ નહિ કહે. છતાં શ્રીમાન મહાવીરના અનુયાયીઓ આજે ઘોર અધકાગમાં આથડી રહ્યા છે એટલે શ્રી મહાવીરના કેવળ દયામય સિધ્ધાંતને ઠોકરે મારી તેઓ આગળ ધપી રહ્યા છે, ને કહે છે કે પ્રભુની ખાતર થતી હિંસા તે હિંસા નથી. પ્રભુને અર્થે ગમે તે કરવામાં આવે પણ તે અયોગ્ય નથી. આ બધાનું કારણ મહાનિર્ણયના

નાખે છે. પછી ગળ નાગાશ્વનને ખુબ કરવા પત્ની ને બે પુત્રો સાથે તેનાં દર્શન કરવા જાય છે. જીવનને માટે રાજ નાગાશ્વનની આજીજી કરે છે. નાગાશ્વન રસનો કૃષો કોઈ શુભ સ્થાનમાં સંતાડવા જાય છે, ત્યાં રાજના બે પુત્રો તલવારથી તેનું માથું નીચે માઢી નાંખે છે. એમ એ રસકુંપાઓને ઉત્પન્ન કરનાર જ મૃત્યુને વચ થડે છે. પ્રભાવક ચરિત્ર કહે છે કે શત્રુંજય પર્વતની તળેટીમાં એ નાગાશ્વન પોતાના ગુરુ નામ અમર રાખવા પાલીતાણા વસાવે છે ને શત્રુંજય પર્વત ઉપર અનેક ઐત્યો તથા તેમની ગુરુપ્રતિમા કરાવે છે.

સાવધ કવણીમાં દૂબેલા મહાપુરુષો.

વસ્તુ એ છે કે તે બધા મુવર્ણસિદ્ધિ ને આકાશગામિની વિગેરે વિદ્યાઓ-સિદ્ધિઓ મેળવવામાં પડી ગયા હતા, ને જગતમાં પોતાની અસિદ્ધિ કેમ થાય તેની તજવીજમાં રોકાઈ ગયા હતા. આંતર જીવન ગમે તેવું હોય પણ તેઓની પ્રવૃત્તિ કેવળ શરીર ઉપયોગી ને આ ભવને લગતી હોય તેમ જણાય છે. આખો પ્રથમ વાંચતાં તેમની અનેક કડાકટવાળી પ્રવૃત્તિ જણાશે. છેવટે રાજાઓ ને શ્રીમન્તો દ્વારા તે સમર્થ પુરુષો એક પછી એક જિનાલયો કગવવામાં રોકાઈ ગયેલા જણાશે. તેમાંનાં કોઈએ એવો ખ્યાલ કયો જણાતો નથી કે વીતગત કે જેને આપણે વળગી રહ્યા છીએ તેમનાં વચનો શું કહે છે ને આપણે શું કરીએ છીએ? તેઓ બધા, એક હિંસામાર્ગને વધાવી પોતાનું જીવન પૂર્ણ કરી ગયા જણાય છે. હો, તેઓ બ્રાહ્મણ દોકો કે જેઓ યજ્ઞને બદલે પશુહોમ કરતા હતા તેમની વિદ્વદમાં ને દયામાર્ગ અતાવવા તૈયાર થયા છે, પણ તેઓ પોતાના ઈષ્ટદેવ આગળ જ્યાં અગણિત સ્થાવર ને ત્રસની હિંસા થતી હોય ત્યાં દયા અતાવવાને શ્રીમાન મહાવીરનાં વચનો વિચારવા તૈયાર થયા જણાતા નથી તેઓ દયાનો ઝંડો ઝાલી રહ્યા છે અને કહે છે કે ન ધર્મહૃદયવિહિતાપિ હિંસા (જુઓ હેમચંદ્રાચાર્યનો અન્ય યોગ-વ્યવચ્છેદ). વેદમાં કથેલી હિંસા પણ ધર્મનું નિમિત્ત થતું નથી.

ધર્મક્રિયામાં શિથિલ થઇ ગયો હતો, તેમજ સંવક (ભક્ત) વર્ગ ત્યાગ ને સંયમમાં શિથિલ થઈ ગયો હતો. ઉત્તરાધ્યયનમાં હરિકેશ-બલના અધિકારે ને જ્યેષ્ઠાષ ને વિજયઘોષના અધિકારે તીર્થ વિગે ને સ્નાન વિગે સ્પષ્ટ વ્યાખ્યા સમજાવી છે, ને મોક્ષે જવામાં ઇન્દ્રિય-દમન ને સંયમનું પ્રાધાન્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે, તથાપિ સેવ્ય વર્ગે પાછળ આવતા ક્ષોકોને કેવી રહેણીકરણીમાં ઘસડી નાંખ્યા છે- તે એક દશમા આશ્ચર્યનો વિષય છે.

હુંકાશાહની ઘોષણા

સમાજને દોરનાર સમર્થમાં સમર્થ વ્યક્તિ શ્રીમાન્ મહાવીર મળ્યા હતા, પણ તે આજે છે નહિ. તેમની પાછળ ઘણા અનુયાયીઓ થઇ ગયા. થોડી વાર સુધી એ આત્મ પુરૂષો તરીકે ગણા હતા, પણ પછી એ પાટ ઉપર બેસનાર, ભરમ અહની મળજૂત છાયામાં અવરતાં પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ઉપદેશ આવવા લાગ્યા. ‘સંઘપટ્ટક’ કહે છે કે એ ભરમઅહની સ્થિતિ બે હજાર વર્ષની હતી, એટલે જ પુરૂષો થયા તેમણે હિંસામાર્ગમાં વળે એવી પ્રવૃત્તિ ચૈત્ય પાછળ કરવા માંડી પણ હિંસામાર્ગ અટકે તેવું કોઈ પુરૂષ બીકું ઝડપ્યું નહિ. શ્રીમાન્ મહાવીરનું નિર્વાણ થયાને બે હજાર વર્ષ થવા સાથે એક હુંકાશાહ નામે દયાળુ વ્યક્તિ થઈ મૂળ, નિયુક્તિ, ચૂર્ણિ, ભાષ્ય-ટીકા વિગેરે પચાગી પુસ્તકો હતા, પણ તેમાં મૂળ પુસ્તકો કે જે ગણધરને મુખેથી નીકળેલા આગમો હતાં, તે બધા ચૂર્ણિ ભાષ્ય ટીકા વિગેરેમાં ઢકાઈ ગયા હતા તે વખતે હુંકાશાહ શ્રીમાન્ મહાવીરના સિદ્ધાન્તો કહેવા લાગ્યા. તેમણે કહ્યું કે હિંસામાર્ગ એ વીતગંગનો માર્ગ નહિ. એ વાત જેમ હુંકાશાહે કરી છે તેમજ ‘સંઘપટ્ટક’ના કર્તા કહે છે તકાવત એ છે કે ‘સંઘપટ્ટક’ના કર્તા હિંસાનો ઐસવામી સાધુઓનો વિરોધ કરે છે પણ ચૈત્ય-જિનબિમ્બનો વિરોધ કરતા નહોતા, ત્યારે હુંકાશાહે એ બધી વસ્તુનો વિરોધ કર્યો છે. હુંકાશાહ કહેતા હતા કે જિનેશ્વરદેવની પૂજા ને ભક્તિ એ બિમ્બની

હિંસા થતી હતી, આમાં પણ છકાયના છવની હિંસા થાય છે એ લોકો જેમ પ્રતિષ્ઠા મન કરતા હતા તેમ આ લોકો પણ એ વિધિથી બધું કાર્ય કરે છે. તકાવત એ છે કે વખતે લોકો એ સૈન્ય-દેગસરમાં નિવાસ કરતા હતા, આજના લોકોને બીજી જગ્યા-હિપાથયો નિવાસ માટે મળે છે, એટલે નથી કરતા. પણ આરંભ ને છકાયની હિંસા કરવામાં કાંઈ તકાવત નથી.

પ્રભાવક ચરિત્રના લેખકે તે તે પુરુષોને મહાપ્રભાવક કહ્યા છે. પણ શરૂઆતમાં પ્રબધ પર્યાલોચનના લેખક કત્યાણવિનયજી એ સમય ફેટલો ગંભીર ને શિશિલાચારનો હતો તે પણ સાથે સાથે કહી ગયા છે; અર્થાત્ સાધુજીવન કેવું હોવું જોઈએ, તે તે સમજતા હોવાથી લખતા લખતાં સાથે ક્ષોભ પણ દર્શાવતા ગયા છે. એ પ્રભાવક પુરુષો માનના ને સ્વચ્છદના પવને ચડ્યા ન હોત ને આત્માના જ માર્ગે ચડ્યા હોત, તે એ પોતાના જીવનને મુધારી શક્યા હોત. પણ વસ્તુસ્થિતિ ઉપરથી સમજી શકાય છે કે જેમ જગતના જીવો સ્વેચ્છા-ચારી છે, તેવા એ લોકો પણ હતા. જગતના જીવોનું ઓહું અન્ય મિથ્યાત્વી દેવનું ને ધર્મનું છે, ત્યારે આ મહાપુરુષોનું ઓહું જિનેશ્વર દેવનું ને જૈન ધર્મનું છે. તે સિવાય તે લોકો જેમ માયા પ્રપંચને આશ્રયે કાર્ય કરતા હતા, તેમ આ લોકો પણ માયા પ્રપંચનો આશ્રય લઈ પ્રવૃત્તિ કરતા હતા એ લોકોનાં સાધનો જેમ મલિન હતાં, તેમ આ લોકોના સાધનો મલિન હતાં. તે લોકો કરતાં આ લોકોનાં સાધ્યો-દેવ ધર્મ બંને હિંચા હોય, પણ એ સાધ્યો ભૂલી ગયા હતા સાધનોની માન્યારીમાં ને ચડસાચડસીમાં એ લોકોની જેમ આ લોકો જિતરી પડ્યા હતા સભામાં પોતાનો વિનયધ્વજ ફરકાવવા ઈતર લોકો પ્રયત્ન કરતા હતા, તેમ આ લોકો પણ કરતા હતા. રાગને પક્ષમાં લેવાને ઈતર લોકો જે પ્રયત્ન કરતા હતા, તે કરતાં આ લોકો વધારે પ્રયત્ન કરતા હતા. આ લોકોનું સાધ્ય હિંચું હોય, પણ તેઓએ સાધ્યની ચિંતા છોડી દીધી હતી. જૈન અનુયાયીઓ ભક્તે

પ્રકરણ ૧૦ મું

શ્રીમાનુ વર્ક્માનનો સિદ્ધાંત

હું કાશાહે કોઈ નવીન પુસ્તક રચ્યુ નથી, પણ શય્યાંબવ મૃતિએ જે પૂર્વોમાંથી ઉદ્ધૃત કરી પોતાના શિષ્ય ને પુત્રને ભણવા તૈયાર કર્યું હતું એ પુસ્તક જે દશવૈકલિક હતું તેમાંથી એમણે જનતા આગળ એક શરૂઆતની ગાથા કહી કે ‘કમ્મો મગલ્લુક્કિઠ અહિંસા સજ્જમો તવો’ અહિંસા સંયમ ને તપ જેમાં છે, તે ધર્મ કલ્યાણ રૂપ ને શ્રેષ્ઠ છે. જે અહિંસા નથી તો તે ધર્મ નથી જ્યાંસુધી તીર્થ ઉપર ભરમ ગ્રહની છાયા હતી, ત્યાંસુધી અહિંસાધર્મની આખ્યા જનતા સ્પષ્ટ સમજી શકી નહિ; પણ એ છાયા ખસી ત્યારે અહિંસાધર્મ પ્રકાશમાં આવ્યો. જડની પાછળ જે સમાજ રોકાયો હતો, ને જડની પૂજા ઉપર જે સંડળને પ્રેમ હતો, તેને એ વાત સારી લાગી નહિ પણ જેઓ સુમુક્ષુઓ હતા તેઓએ આ ધર્મને ગ્રીધી લીધો. જેઓ જડને બદાને સુખમોગ કરનારા ને સ્વેચ્છાવિહારી હતા, તેઓને આ વ્યક્તિ ઉપર દ્વેષ લાવવાના પ્રસંગો જિભા થયા. હંમેશાં એ વસ્તુ બનતી આવી છે કે જ્યારે ધર્મ જળહળ થતો પ્રકાશમાં આવે છે, ત્યારે અધિકારમાં રહેલા ઉદ્ધક જીવો એને જોઈ શકતા નથી. હું કાશાહે શ્રીમાનુ વર્ક્માનનો દયામય ધર્મ યથાતથ્ય સ્વરૂપમાં લેકો આગળ ખુલ્લો કર્યો. તેમણે ચૂલ્હિ ભાષ્ય વૃત્તિ વિગેરેને છોડી મૂળ આગમો શું કહે છે તે સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો. તેમણે કહ્યું કે મેંશ પણ અહિંસા હોય ત્યાં પ્રભુની-સર્વજ્ઞની આજ્ઞા નથી છકાયમાંના એક પણ જીવની હિંસા થાય ત્યાં પ્રભુનું હૃદય ધ્રુજતું હતું. પ્રભુ કહે છે કે હે જીવો ! કોઈ પણ જીવને મા હણો, મા હણો-નહિ મારો, નહિ મારો; કારણકે જેમ તમને જીવવું વહાલું છે, તેમ સર્વ જીવોને જીવવું

કથન પ્રમાણે તેઓ અધાનો એક સ્વચ્છ છે, ને બીજી તેમની ચૈત્ય પાંડળની પ્રવૃત્તિ છે.

ચૈત્ય-પ્રવૃત્તિનું મૂળ કારણ બૌદ્ધ શોકો છે એમ આપણે ઉપર કહી દીધું છે. પણ વખત જતા આ શોકોએ બ્રાહ્મણ શોકોની પણ કેટલીક નકલ કરી છે. બ્રાહ્મણ શોકોએ દ્વ્યતીર્થનો મહિમા વધાર્યો હતો ને તે તીર્થોમાં સ્નાન કરવાથી પવિત્ર થવાનું મનાવ્યું હતું. શોકોનો સ્વભાવ સહેજે મોજગામ્ય કરવાનો ને તે નિમિત્તે દેશાટન કરવાનો હોય છે. બ્રાહ્મણ શોકોએ જગન્નાથ, હરિદ્વાર, દ્વારકા ને સેતુ-બંધ રામેશ્વર વિગેરે તીર્થોનું સયોગવશાત્ માહાત્મ્ય વધાર્યું છે, તેમ આ શોકોએ શત્રુજય, ગીરનાર, આણુ, સમેતશિખરે જવા ને તીર્થકરેને લોઈ પવિત્ર થવા માર્ગ કરી આપ્યો છે. બ્રાહ્મણ શોકોએ ગંગા યમુના સરસ્વતી વિગેરે નદીમાં સ્નાન કરવા ને ત્યાં પાપ મૂકવા જેમ બતાવ્યું, તેમ આ શોકોએ પણ સ્નાન કરવા સમજાવ્યું છે. શત્રુજય નદીમાં સ્નાન કરવાથી જીવ જલદી મોક્ષે જાય છે. (જુઓ શત્રુજય માહાત્મ્ય પુસ્તક ધનેશ્વર સ્મૃતિ) તાત્પર્ય એ છે કે તીર્થ માટે ગ્રંથણ ને નદીસ્નાન વિગેરે બ્રાહ્મણ શોકોની નકલ આ શોકોએ કરી છે. આમ થવાનું ખરું કારણ એ હતું કે જૈન દર્શનમાં મુગ્ધ શિક્ષિત ને ઉચ્ચ જાતિમાંથી થતો સાધુવર્ગ અટકાવ્યો હતો. હવે જે વર્ગ થતો હતો, તે બહુધા બ્રાહ્મણ વર્ગ હતો. જે શુદ્ધિમાન વ્યક્તિ થતી. તે પોતાના ધર્મનું જીવન ઉપર કેમ કાવલુ તે વિચાર ઉપર જતી હતી, એટલે બ્રાહ્મણ સાહિત્યના રીતિ-રિવાજમાં ટેવાયેલા હોવાથી તેઓએ બ્રાહ્મણોની કેટલીક રીતિ રસમો જીતારી દીધી તકાવત એ ગણ્યો કે જ્યાં બ્રાહ્મણ દેવ હોય ત્યાં જૈન દેવને સ્થાપન કરવા. સેવક વર્ગ બિચારો પામર ને શુદ્ધિવિહીન હોવાથી એ વસ્તુને સમજી શકતો ન હતો. સેવ્ય વર્ગ જ્યારે ધર્મવૃત્તિમાં નિકટ હોય ત્યારે સેવક વર્ગ એ વસ્તુમાં ક્યાંથી ઉત્કૃષ્ટ હોય? એટલે સેવ્ય વર્ગ જેમ

અવયવમાં ભ્યારે શત્રુ ધણુ કે મુદ્ગર લેખ ફટે ત્યારે કેટલી વેદના ચતી હશે ? જગતના સ્વાર્થી ક્ષેભાણુ ને સ્વચ્છેદી જીવોની મિયા સામુ બેશેા તો છુદ્ધિ બહી ચર્ધ જશે, સત્ય સમભશે નહિ જૈન દર્શનના અગણિત ગ્રંથોમા મુખ્ય ગ્રંથ આચારાગ છે એ સૂત્ર કહે છે કે—

इमस्म चैव जीवियस्म परिवदण-माणण-प्रयणाए जाइमरणमोयणाए
दु खपडिघोयहेउ से सयमेव पुटवीसय नमारमड अणोहि वा पुटवीमय
मनारमावेड अणो वा पुटवीमय समारमत समणजाणाइ त से अहिआए
त ने अबोहिए ॥

અર્થાત્—શ્રી તીર્થંકર બગવાન કહે છે કે જે જીવો પોતાનાં જીવની વંદના માન પૂજા માટે પૃથ્વીકાયની હિંસા કરે છે, વળી જન્મ-મરણુ મુકાવા માટે હિંસા કરે છે ને તમામ દુખનો નાશ કરવા માટે એ પ્રવૃત્તિ કરે છે, એટલું જ નહિ પણ હિંસા બીજા પોસે કરાવે છે ને કોઈ પણ પોતાની બંતે કરતો હોય તો તેમાં અનુભતિ આપતો હોય છે, તે સર્વ હિંસા તે તેના અહિત માટે છે ને તેના અબોધ માટે છે. એમ જ જે જીવો જળની, અગ્નિની, વાયુની, વનસ્પતિની, ને સજીવોની હિંસા કરે છે અને માને છે કે તેથી આપણે સર્વ દુખથી મુકાઈશું, તો તે હિંસા જીવોના અધુખ માટે ને અકલ્યાણ માટે છે.

આમ પ્રભુ કહે છે કે જન્મ મરણુથી મુકાવા માટે ચચેલી હિંસા જન્મ મરણુ વધારવા માટે થશે. હવે પ્રભુ કહે છે તે ખરું છે કે લોકો કરે છે તે ખરું છે ? ચૈત્યની પાછળ ચાલનારા સાધુઓ ને તેમના અનુયાયીઓ કહે છે કે પ્રભુની ખાતર કરાતી હિંસા તે હિંસા નથી, ને સ્વર્ગ પ્રતિ લર્ધ જનારી છે. તો સત્ય વચન આચારાગંગ સૂત્રનું છે કે જે લોકો પોતાના ઉદારનવાંહને અર્થે અનેક ગ્રંથો રચી રહ્યા છે તેમનું સત્ય વચન છે ? શ્રી વીતરાગ કહે છે કે જે લોકો એવી હિંસા કરે છે તે કર્મની મહાગાઠ બાધે છે, તે મોહને વધારે છે, મરણુ બણી જવા ઉપાય કરે છે ને જીવે

આગળ કરવાથી થાય તેમ નથી તે તો આપણા હૃદયથી, વાણીથી ને શરીરથી થાય છે ને એ ત્રિકાળદર્શી પ્રભુને આપણી સમક્ષ લાવવાથી થાય છે. જેની પૂજા કે ભક્તિ કરવી છે તે તો જ્ઞાની છે, ને તે પ્રભુ સર્વ ભક્તિક્રિયા કે પ્રેમ તેમના જાનથી જુએ છે. એ ધાતુ કે પાષાણની બનાવેલી પ્રતિકૃતિ કે જિનિષ્ક્રિયો આપણી ભક્તિને જોઈ કે સમજી શકતાં નથી એટલે જડમાં ચૈતન્ય ભાવ આરોપવો તે આપણા આત્મામાં જડતા આરોપવા બરાબર થાય છે. જડ ચેતન ન થતાં ચેતન જડનો સ્વભાવ સ્વીકારે છે, એ વસ્તુ હુકમચાલ સમજી શક્યા ને બીજાને સમજાવવા તેમણે કમ્મર કસી. ઉપગત એ જડની પાછળ થવો હિંસાવાદ રોકવા તેમણે પ્રયત્ન કર્યો. અહિંસાવાદની તેમણે ઉદ્દ્યોધાણ કરી, ને શ્રીમાન વર્દમાનનો સત્ય માર્ગ સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો.

પંથે ચાલે છે. જેઓ પોતાના આત્માને જાણે છે, વિચારે છે તે સમજે છે, તેઓ જ પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ વિગેરેના જીવોને જાણે છે, સમજે છે, ને તેમનું અહિત ન થાય તેમ વર્તે છે. સુજ જીવો જાણે છે કે આપણને જેમ હરવું કરવું નાચવું ફેરવું ગમે છે, તેમજ તે જીવોને પણ તે બધું ગમે છે વળી પ્રભુ કહે છે કે

સર્વે પાળા પિયારયા સુહ-સાયા દુઃસ્વપદિકુલ્લ અપિયવહા પિય-
જીવિણો જીવિડં કામા સર્વેસિ જીવિય પિય ॥

અર્થાત્—સર્વ પ્રાણીઓને આયુષ્ય પ્રિય છે, સુખેશાતા તેમને ગમે છે, દુઃખને તેઓ પ્રતિકૂલ માને છે; તેમને વધ અપ્રિય છે, જીવન પ્રિય છે, ને જીવવાના તેઓ અભિલાષી છે. તાત્પર્ય એ છે કે સર્વ જીવોને જીવન વહાલું છે આવું ઉંડું સૂત્ર શ્રી મહાવીરે જગતને આપ્યું હોવા છતાં ખુદ શ્રી મહાવીરના જ અનુયાયીઓ તેમની પ્રતિમા સમક્ષ છકાય જીવોને હણી રહ્યા છે, ત્યારે હવે એ સૂત્ર કોને સમજાવવું? પ્રભુ કહે છે કે સર્વ જીવોને જીવન ગમે છે, ત્યારે પ્રભુ આગળ દીવાની હાગમાળા કરવાથી અગ્નિકાયના જીવો બચશે કે તેમનો ખૂદો નિકળી જશે? અગ્નિકાયના જીવોમાં કેટલા ત્રસ જીવો પતંગ કુંદાં વિગેરે ત્રીન્દ્રિય ચતુરિન્દ્રિય ને પચેન્દ્રિયો હોમાઈ જતાં હશે! ઉના પાણીમાં એક માખી કે પતંગ જો પડે છે, તો તે જોતાં ને તેમાંથી તેને કાઢતાં હૃદય કેટલું કંપે છે તો પછી અગ્નિથી દીપ્તિમાન થએલા દીવામાં કેટલા જીવો મરતા હશે? દયાળુ પ્રભુએ છકાય જીવની દયા પાળવાનું કહ્યું ત્યારે વિવેકભૂષ્ણ ભક્તોએ એ જ છકાય જીવનો પ્રભુની આગળ જ ધ્વંસ કરવાનું વિચાર્યું!

‘સંધપટક’ના કર્તા કહે છે કે જે જીવો પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તી રહ્યા છે તેઓનું આ બધું ધાંધલ છે, તેમને પ્રભુના માર્ગમાં રહેવું મનનું નથી. તેમને અજવાળા, વિના વખત જતો નથી.

ગમે છે. તમે એવુ સમજો કે પૃથ્વી જળ વાયુમાં શુવ નથી, વા-
એ શુવો બહુ ઉપયોગી નથી; તો હે શુવો ! એ તમારી સમજણ-
ભૂલવાળી છે. એ શુવો મનુષ્યની પેઠે સ્પષ્ટ નથી એ વાત હીક
છે, પણ એ શુવો નથી એ કશુ અસત્ય છે, જૂઠી ભાષા છે.
ધાગે કે કોઈ વખતે તમે સૂઈ ગયા છો ને ભરહિંધમાં છો, તે વખતે
તમને કોઈ કહે કે એનામાં શુવ નથી, તો શું એ બરાબર છે? જો
એ વાત બરાબર નથી, તો પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ, વાયુ ને વન-
સ્પતિમાં શુવો નથી એમ કહેવુ તે બરાબર નથી. તેમાં શુવો
હિંધતા છે, એટલે મનુષ્યને એમાં શુવો છે તેમ લાગતું નથી, પણ
તમારામાં જેમ શુવ છે, તેમ તે બધામાં છે. મનુષ્યો જેમ હાથે છે
ચાથે છે બોથે છે ને પ્રવૃત્તિ કરે છે, તેમ તે કરતા નથી; પણ પગ
આંખ શ્રમ ને હાથથી રહિત મૂઢના જેવો કોઈ મનુષ્ય હોય ને તેને
કોઈ મારે દૂટે તો તે મૂઢ મનુષ્ય કકળાટ કરે પણ સ્પષ્ટ કહે નહિ;
તેમ એ એકેન્દ્રિય શુવો પગ હાથ શ્રમ આખ કાન રહિત છે.
એટલે અવાજ યોધાટ યેષા ચાળા કરી શક્તા નથી; પણ તે અંદર-
ખાને રહે છે, કકળે છે, ચરચરે છે. (જુઓ આચારંગ સૂત્ર.)

ભક્તિ નિમિત્તે થતી સ્વૃળ-સૂક્ષ્મ શુવોની હિંસા

જેઓ શ્રી મહાવીરના પ્રેમી હોય, જેઓને પ્રભુની આજ્ઞા
મમતી હોય તેઓએ અવશ્ય આચારંગ સૂત્ર જોવું જોઈએ. એના
શ્રુતરૂકે પહેલાના પહેલા અધ્યયનમાં સાત ઉદ્દેશાઓ છે, તેના પીઠ્ઠા-
ઉદ્દેશામાં એકેન્દ્રિય શુવોને કેવું દુઃખ થાય છે તે કહેલું છે. કોઈ
શુવની ઘૂંટી, જંધા, ઢીંચણ, સાથળ, કેડ, નાભિ, ઉદર, પાર્શ્વ,
પૃષ્ઠ, ઉર, હૃદય, સ્તન, સ્કંધ, શ્રમ, હાથ, આંગળી, નખ, ડોક,
હડપની, હોઠ, દાંત, કાન, આંખ, લલાટ વિગેરેને કોઈ છેદે ને દૂટે
ત્યારે તે શુવને કેટલું દુઃખ થતુ હશે? શું કોઈ કહી શકશે કે આટલું જ
દુઃખ થાય છે? એ વસ્તુ આપણા અનુભવની છે કે એક અવયવ
લેશ દુઃખતાં આખું શરીર નખાઈ જાય છે; તો પછી દરેકે દરેક

सर्वेसि सत्ताणं असायं अपरिणिव्वाण महमयं दुख्वं सि वेमि ॥

(આચાર્યાંગ, અધ્યયન ૪ થું, ઉદ્દેશ ખીન્ને)

અર્થાત્—હે પ્રાણદુકા ! જોશો કે શાતા દુઃખ રૂપ છે કે અશાતા દુઃખ રૂપ છે? સારા વિચારકો ને સમ્યક્ દશાને પામેલા સુચો જોત્યા કે હે પ્રભુશ્રી ! સર્વ પ્રાણી, સર્વ ભૂત, સર્વ જીવ, ને સર્વ સત્ત્વને અશાતા ને અશાન્તિ મોટા ભયરૂપ છે ને તે જ દુઃખ છે.

સાગંશ એ છે કે સર્વ જીવોને શાતા જોઇએ છે ને તેઓ બધા સુખમાં રહેવા ઇચ્છે છે. ત્યારે જૈનના અનુયાયીઓ કાંઇ પણ અર્થ વિના પ્રભુને ખુશ કરવા પુખ્યોને ચુટી ચુટીને સોયથી વીધી, દોરામાં પેરાવી, હાર કરી, પ્રભુના ગળે પહેરાવે છે. એમાં એ જીવો ચૂંટાવાથી, સોયથી વિંધાવાથી, સુખ માનતા હશે કે તેમને અગાધ પીડા થતી હશે?

હવે થોડા દાખલા સૂત્રકૃતાંગમાંથી આપીએ.

सयं तिवायए पाणे अट्टवान्नेहिं घायए ।

हणंतं वाणुजाणाइ वेरं वट्ठइ अप्पणो ॥ ૩ ॥

(સૂત્રકૃતાંગ, શ્રુતસ્કંધ ૧, અધ્યયન ૧)

અર્થાત્—જે મનુષ્યો પોતે હણે છે, ખીજને હણવા કહે છે, ને હણુતાં પ્રતિ અનુમોદન આપે છે, તે મનુષ્ય ખરેખર પોતાના વેરને વધારે છે. જે મનુષ્યો પોતાના નાના મોટા સ્વાર્થ માટે હણે છે તો વેરને વધારે છે, તો પછી વિનાસ્વાર્થે અથવા ભક્તિનિમિત્તે કે કસ્યાણની કામનાથી હણે છે, તે તો કેવળ પોતાના દુઃખનો ધણો જ વધારે કરે એ સ્પષ્ટ છે.

सव्वहिं अणुजुत्तिहिं मतिम पडिळेहिया ।

सव्वे अकंत दु.खाय अयो सव्वे न हिंसया ॥ ૧ ॥

एयं खु नाणिणो सार ज न हिंसइ क च ण ।

अहिंसा समय न्वेव एतावत वि जाणियां ॥ ૧૦ ॥

(સૂત્રકૃતાંગ, અધ્યયન ૧૧)

નરકમાં જવાનો માર્ગ છે છે. જુઓ તેને લગતું સૂત્ર
 'અર્થાત્-એકેકે લોકો પોતે સાધુ છે એમ કહેવા
 હતા અગણિત પૃથ્વીકાયના જીવોની તેમજ જળ અગ્નિ વિગેરેના
 જીવોની હિંસા કરે છે, કરાવે છે. ને તેને અનુમોદે છે. હવે, તેમના
 હૃદયમાં દયા જેવી વસ્તુ ક્યાં રહી? ખીજાઓ હિંસા કરે છે, ત્યાં
 તે હિંસા છે એમ કહેવા દોડે છે; પણ પોતાનું પોષણ
 જેમાં રહેલું છે ત્યાં થતી હિંસાને હિંસા કહેવા તેઓ તૈયાર નથી.
 ત્યાં તે લોકો કહે છે કે અદ્ય દોષ ને મહાનિર્જરા છે! પ્રભુ કહે છે
 કે, ખરેખર તે જીવો પોતે જ પોતાના હાથે પોતાનું અહિત કરે છે
 અને પોતાનો વિનાશ નોતરી રહ્યા છે.

પ્રભુ કહે છે કે આ જગતના સૌ કોઈ જીવો માંમાવી છે ને
 'સ્વાર્થી' છે. જેઓ માનારક્ત ને તદ્દન અનુષ્ઠ છે તેઓ મોક્ષના

ત્યારથી તેઓ વીતરાગની આજ્ઞાને વેડી રહ્યા છે. આ વાતનો પૂરવો આપણે મહાનિશીથ, શતપદી, ને સધપટ્ટક-અથો ઉપરથી જોઈ શક્યા છીએ. એ અથોમાં સાધુઓના જીવન વિષે ઘણી ઉડી નજરથી ટીકા કરી છે. સાધુઓ પોતાનો આચાર ને નિર્દોષ ભોજન લેવાનું ચૂકી ગયા હતા. ઘણાએ ચૈત્ય પાછળ રૂપીઆનો સંગ્રહ કરવા લાગી ગયા હતા, ત્યારે કેટલાકે મોટા રાજા લોકોને ત્યાં માનપાન પામવાની-સિંહાસનોમાં વિરાજવાની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા હતા. એટલે સાધુઓના મૂળ ધર્મ પાંચ મહાવ્રત, પાંચ સમિતિ, ને નણુ ગુપ્તિના પાલનમાંથી તેઓ નીકળી ગયા હતા. એમની ભોજન લેવાની વિધિ જેમ શાસ્ત્રોમાં કહી છે તેમ રહી નહિ હતી. હરિભદ્રસુરિ માટે ઉપર કહેવામાં આવ્યું છે તેમ તે પ્રભાવક પુરૂષો કોઈ બીજી રીતિમાં ઊતરી ગયા હતા. આધાકર્મી-ઔદેશિક વિગેરે ઉદ્દગમનના ૧૬ દોષ, તથા ઉત્પાદનના ૧૬ દોષ, એણે સમિતિના દશ દોષ, એમ એંતાલીશ દોષોથી તે વખતના સાધુઓ બચી શક્યા ન હતા. પ્રભુશ્રી કહે છે કે એકલા વેશથી સાધુતા આવતી નથી. પવિત્ર સુંદર વેશ સાથે સાધુઓએ નિર્દોષ ભોજન લેવું જોઈએ જે ભોજન ગૃહસ્થોએ પોતાને અર્થે તૈયાર કર્યું હોય ને લેતી વખતે જેમાં પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ વિગેરેનો સંસર્ગ ન હોય તેવું ભોજન લેવું જોઈએ. આવું નિર્દોષ ભોજન લેવાની ધ્વજા હોય તો સાધુઓએ રૂપીઆનો ને પૈસાનો સંગ્રહ નહિ કરવો જોઈએ. સાધુઓ પૈસાનો તો શું પણ એક પાઈ કે સોયનો સંગ્રહ કરતા નથી. જેઓ વીતરાગની આજ્ઞામાં છે, તેઓ ગૃહ છોડ્યા સાથે ગૃહનાં કે ઉપાશ્રયનાં બંધનો બાંધતા મથી. તેમને પર્ણકુટી કે પાંચ લાખનો મહેલ કોઈ પણ વખતે પ્રલોભન ઉપજાવતાં નથી. તેમને મન નાના જીવની પણ હિંસા ને ધાતુનો પરિગ્રહ એ ઝેર છે. સાધુતાનો જ્યાં ખરો ખ્યાલ છે, ત્યાં એ વસ્તુ નજીક આવતી નથી. જ્યાં જ્યાં ને જે જે અર્થે હિંસા આવી છે, ત્યાં ત્યાં સ્થૂળ સુખની ભરતી થઈ છે, -અને સ્થૂળ સુખની ભરતી સાથે હિંસા ને પરિગ્રહને આવકાર આપાયો છે.

અજ્ઞાણ ન હોય તો રાસલીલાનો આનંદ આવતો નથી પણ પ્રભુ તો કહે છે કે—

જે આચારે ન રમન્તિ, આરમમાણા વિનયં વચન્તિ । છન્દોવિનયમ્
અજ્ઞોવવન્ના, આરમસત્તા પકરન્તિ સગ ॥

(આચારાંગ, અધ્યયન ૧ શ્લોક-ઉદ્દેશ ૭ મો)

અર્થાત્—જે લોકોને આચારમાં રહેલું ગમતું નથી, તેઓ આરંભ કરવા છતાં, તે ધર્મ છે તેમાં પ્રભુની મરજી છે, એમ લોકો આગળ કહે છે. કારણકે તેઓ પોતાના મુખને અર્થે તેવી પ્રવૃત્તિ કરે છે. તેઓ પચપ્પદ્રિયના વિષયમાં ઘણા આસક્ત છતાં ને આરંભ કરવા છતાં વારંવાર વધારે સંગને ઇચ્છે છે.

પ્રભુ કહે છે કે જેઓ એમ કહે છે કે તે જીવે મારવાલાયક છે, પકડવાલાયક છે, કળજે કરવાલાયક છે, ને તેને તેમ કરતાં કાંઈ પણ દોષ નથી. તો તે તેમનું મોલવું સારું નથી. તે તેમનું અનાર્થ વચન છે ને તે તેમનું નેવું દુષ્ટ છે. તેમણે એવું સાંભળ્યું હોય તોપણ તે દુશ્ચુત છે. એ વિચાર, એ શ્રદ્ધા ને એ પ્રતિજ્ઞાના સારા નથી, પણ ખોટા છે (જુઓ આચારાંગ, અધ્યયન ચોથું, ઉદ્દેશ પીઞ્જે).

હવે જો જોઈએ એમ બોલે કે પ્રભુ ખાતર હિંસા થતી હોય તો તે હિંસા નથી, પણ ભક્તિ છે, અધર્મ નથી પણ ધર્મ છે, અહિંસા નથી પણ હિંસા છે, તે જોઈએ ધર્મના રહસ્યને પામ્યો છે એમ કેમ કહી શકાય ? જો પ્રભુને સારું હિંસા કરવામાં પાપ નથી તો પ્રભુ પોતાનાં વચનો દ્વારા શામાટે હિંસા કરવાની ના પાડે ? વળી પ્રભુ શામાટે એમ ઉપદેશ આપે ને ઉદ્બોધણા કરે કે અરે ! જીવો ! જીવો ને હણો, ન મારો, ન પીટો, ને તેને થોડો પણ ત્રાસ ન આપો.

હ મો પવાલયા ! કિં મે સાયં દુસ્ત્ર ઉદાહુ અસાય ? સમિયા પડિવન્નયાધિ એવ નૂયા—સવ્વેસિ પાણાણ સવ્વેસિ મૂયાણ સવ્વેસિ જીવાણં

વિગેરેનો જેમાં વિરાધ હોય છે. તેઓ સંધ કાઢવા વિષે ઉપાશ્રય, મઠ, ચૈત્ય, જિનબિમ્બ, પૌષધશાળા વિગેરે વિષે ઉપદેશ આપતા નથી. મતલબ કે આસવ કરણી થાય તેવું મુનિજનો બોલતા ન જ હોય. મહાનિશીથ કહે છે કે જેઓ ચૈત્ય કે જિનબિમ્બો બનાવવાનું કહે છે તેઓ સાવચાચારના પ્રવર્તક છે. વસ્તુ એ છે કે જેઓ શ્રી વીતરાગની આજ્ઞાને સમજે છે ને માન આપે છે તેઓ હિંસા થાય તેવા ઉપદેશ આપતા નથી ને અસત્યને માર્ગે જતા નથી.

જેઓ આવી અહિંસા ને સત્યની પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે, તેઓ અચૌર્ય અપ્રત આચરતા નથી; એટલે જેને શિષ્યચોરી કહેવામાં આવે છે તેવા માર્ગે જતા નથી. સંસારના અર્થો જનો સહજે અર્થના આતુર હોય છે. તેઓ ગમે તેવી ચોરી કરે છે, પણ જેઓ સંસારને ધૂળ સમાન જુએ છે, તેઓ શિષ્ય હોય કે ગમે તે હોય પરન્તુ ચૌર્ય કહેવાય તેવું કામ કરતા નથી. આજકાલ જગતમાં જ્યાં ત્યાં શિષ્યચોરીના કેસ ઘણા થાય છે. તેઓ તેમ કરવામાં પોતાની જાતને હુંશિયાર માને છે ને તેમ કરવામાં વૃત્તિ અર્થે વિગેરેના પુરાવા ભ્રા કરે છે. પરન્તુ સમાજની દૃષ્ટિએ કે શાસ્ત્ર-કારોની દૃષ્ટિએ એ વસ્તુ ઘણી નિંદનીય છે. સંજન ને ગુણવંત પુરુષો ચૌર્ય અત્રતથી ઘણા દૂર રહે છે. જેઓ આવાં અહિંસા-સત્ય ને અચૌર્ય વ્રતને સ્વીકારી રહ્યા છે, તેઓ અહમ્યર્થવ્રતના સાચા સાથી બને છે. તેઓના મનમાં હમેશા પરભવ ઉપર પૂરું લક્ષ્ય હોય છે, એટલે અહમ્યર્થથી છેટા રહેતા હોય છે. વીતરાગની આજ્ઞાને રમે ભંગ થાય એવા પળે પળે તેઓ વિચાર કરતા હોય છે. અહમ્યર્થની વૃત્તિ સાથે પ્રભુશ્રીની સ્મૃતિનો ક્ષણે ક્ષણે તેઓ તાર-સાધતા હોય છે, એટલે કે અહમ્યર્થ ઉપર પૂર્ણ પ્રેમ રાખતા હોય છે. આવી મુનિદશા હોય તેમને મન પરિગ્રહની લાલસા હોતી નથી. તેમનું મન મુવર્ણ ચાંદીને સર્પની કંચુકીવત્ લેખે છે. સર્પ કંચુકીને ભય જુએ છે, તેમ એ સાધુઓ કાઈ પણ ધાતુને ભય સમાન ગણે છે.

અર્થાત્-મતિમાન્ મનુષ્ય સર્વ અનુયુક્તિ ને પ્રયુક્તિથી ચારે તરફ જોશે તો સમજાશે કે સર્વ જીવોને દુઃખ અપ્રિય છે, માટે સુષ્ટ પુરૂષે કોઈ પણ જીવને મારવો નહિ. માની પુરૂષોનો એ સાર (અર્થ) છે કે કોઈ પણ જીવોને તે હણે નહિ, ને અહિંસા એ જ સિદ્ધાંત છે એવું સમજે. આમ હિંસા એ ત્રાસરૂપ છે, એ સમજાવવાનો શ્રીમાન્ મહાવીરનો ઉદ્દેશ છે, ને આ વિચાર સ્થળે સ્થળે પ્રભુએ બતાવ્યો છે; છતાં જેઓ પોતાના આત્માના વિરોધી છે, તેમને આ વાત ગળે ઊતરતી નથી. શ્રી વીતરાગ પુનઃ પુનઃ કહી રહ્યા છે, કે હે ભવ્ય જીવો! હિંસા કરતાં અવશ્ય ક્રૂરને ને ડરો, કારણકે હિંસા એ જીવના હિત માટે નથી, પણ અહિંત માટે છે. જૈન દર્શન કહે છે કે દુઃખ તમને પોતાને જેવું અપ્રિય છે, તેવું જ ભલે નાના જીવો હોય પણ તેમને ય અપ્રિય છે. તેઓ જીવોને કહે છે કે જેમ તમને થતું દુઃખ તમારા હૃદયને કંપાવે છે ને ગભરાવી નાંખે છે, તેમ તમારા તરફથી થતું દુઃખ તે જીવોને ગભરાવે છે ને ખીવરાવે છે; જો તમને જૈન સિદ્ધાંતમાં પૂર્ણ પ્રેમ હોય ને તમારા જીવનમાં સમ્યક્ દશા જગત્ત થઈ હોય તો આ સિદ્ધાંતોને-વિચારોને મધ્યસ્થ બાવે વિચારો ને સમજો કે પ્રભુનું શું કથન છે?

અદ્વૈત્ય સર્વજ્ઞો સર્વ દિસ્ટ પાળે પિઆયણ ।

ન હજે પાણિણો પાળે મય વેરાજો સ્વરણ ॥

(ઉત્તરાધ્યયન, અધ્યયન ૬ કું)

અર્થાત્-સર્વ તરફથી ઉંડામાં ઉંડું જુઓ તો સર્વ જીવોને પોતાના પ્રાણ વહાલા છે; માટે કોઈ પ્રાણીના પ્રાણને ન હણે તો જીવ ભય ને વેરથી બચી શકે છે.

જૈન સાધુઓનો મૂળ ધર્મ શો હતો?

આજે જૈન દર્શનમાં હિંસાનો દાવાનળ સળગી ગયો દેખાય છે, એટલે ન્યારથી જૈન સાધુઓ પતનને માર્ગે ચાલી રહ્યા છે,

ચિત્ત પ્રસન્ને રે પૂજન કરી કહ્યું, પૂજા અર્પણિત એહ,
કપટરહિત થઈ આતમ અર્પણા, આનંદધન પદ રેહ.

અર્થાત—લોકો ભક્તિ કરે છે, પણ ચિત્તની સર્વ રીતે પ્રસન્નતા ક્ષતપન કરે, ને કપટરહિત થઈ પ્રભુના પાદપંકજમાં સર્વ આત્માની અર્પણતા કરે, તો એ જ ભક્તિ છે ને એ જ પ્રેમ છે. જગતના લોકો પુષ્પ જળ નૈવેદ્ય ને ધનથી પ્રભુની પૂજા કરે છે, પણ જૈન દર્શનના સાચા પ્રેમીઓએ જાણવું જોઈએ કે જગતના દેવદેવીઓ—સાધ્યો સદોષ છે, ને પૂજા કરનારાઓ પણ દોષ સહિત છે. તેમને (દેવદેવીઓને) માનપાન અહંકાર ને ભક્તિ જોઈએ છે, અને લોકો—સેવકોને આ લોકની વસ્તુઓ—પુત્ર ધન સુખ વૈભવ જોઈએ છે. તેથી તેમને તે લોકો તેવું અર્પણ કરે છે, પરન્તુ જૈનોના પરમેશ્વરો તેવા નથી. તે તો શુદ્ધ, શુધ્ધ, સુકત, પરિશ્વર ને સિધ્ધ છે. વળી તેઓ નિરંજન નિરાકાર છે. તેમને પુષ્પ, જળ, નૈવેદ્ય, ધન શું ઉપયોગના છે? માયાવી દેવોને તે જોઈએ છે. શુધ્ધ દેવોને તે જોઈતું નથી. જગતના લોકો જે ભક્તિ કરે છે, તે તો આ ભવને અર્થે કરે છે, ત્યારે આ લોકો કેવળ કર્મથી છૂટવા માટે કરે છે. એટલે બંનેનાં સાધ્યો ને સાધનોમાં કે કાર્યકારણોમાં મહાન અંતર છે. તેમ જ બંનેની દૃષ્ટિમાં વિશાળ ભિન્નતા છે. જૈન દર્શનના અનુયાયીઓએ સ્વમજલુ જોઈએ કે ઈતર વર્ગ જેમ વર્તે છે, તેમ તેમણે વર્તવું જોઈએ નહિ. આજસુધી ચૈત્યવાસીઓ જે પ્રવૃત્તિ કરતા હતા, તે તેમની મુશ્કેલીના લીધે હતી કે સુખમાં શુધ્ધિપણાને લીધે હતી; પણ હવે એ વખત બદલાયો છે. આજે જનતામાં વખત પક્ષડાતાં જુના વિચારો ધણા બૂલબરેલા લાગે છે, ને તે વસ્તુને સુધારી લે છે. તેમ જૈન દર્શનના અનુયાયીઓ એ વસ્તુને સુધારી લે તો સુધારવાનો વખત છે. સાચા પ્રેમ ને સાચી ભક્તિમાં હિંસા ને પરિગ્રહની વસ્તુ આવવા ન દેવી એ સુધારી લેવાની આવશ્યકતા છે. આંતર ભક્તિ ને આંતર પ્રેમની આહતિ આપતાં વીતરાગ જિનેશ્વર દેવો પ્રસન્ન થાય છે. તેઓ તેવા માર્ગે ગયા છે, ને ખીજને તેવા માર્ગે જ જવા કહે છે.

રાજ્યલોક ને શ્રીમંતોને ત્યાં ભોજન વિના જે સાધુવર્ગ જવા-
આવવાની પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યો છે, તેમાં સાધુવર્ગ ને સેવકવર્ગ કદાચ
હિત ભોતો હોય, પણ તેમાં હિત નથી, પણ અહિત છે ગળ
લોકોનો પ્રેમ ને માનપાન સમર્થ લોકો મેળવે છે, ને તે મેળવતાં
વિદ્વતા, વક્રત્વ, જડીબુટ્ટી, મંત્ર યંત્ર, વિગેરે સાધનોની જરૂર
પડે છે. તેથી જ સેવકવર્ગની દૃષ્ટિમાં સાધુવર્ગ પ્રભાવક જણાય છે ને
સમર્થ ગણાય છે. પણ હિંડાણમાં ઊતરીએ તો જ્ઞેન અંથો કહે છે
કે રાજ્ય લોકના પરિચયથી પરિણામ સાડ આવતું નથી, પરંતુ
ખરાબ ને અસમાધિકારક આવે છે. જ્ઞેઓ વિદ્વતાને લીધે કે પોતાની
અગત ગતિને લીધે માનપાન ને કૃતિ ખાતર ત્યાં આવળ કરે છે,
તેઓ પોતાની સાધુ દૃષ્ટાથી ખસી જતા હોય છે, અર્થાત્-સાધુઓ
પોતાના હિંચ ને નિર્ધન જીવનનો વાગ્સો યુમાવી નાંખતા હોય છે;
એટલે સાધુઓનો મૂળ ધર્મ તેમના સંસર્ગથી દૂર રહેવાનો છે.

સાધુજનો અહિંસા વિહારી હોય છે. તેઓ ખાવાપીવામાં
લક્ષ્યાતા નથી આધારમાં ઔદેશિક ભોજન તેઓ લેતા નથી. પ્રાચુક
ભોજનના પ્રેમી હોય છે. સંધ ગમે તેટલું આમંત્રણ આપે તો સંધ
સાથે જવા વિચાર રાખતા નથી. સંધ સાથે જવામાં જાન્યો સંમત
થતા નથી. ગતપદી અંથ કહે છે કે હેમ સૂરિ વિગેરે સંધમાં ગયા
હતા, પણ દેવસૂરિએ જવાની ના કહેવરાવી હતી. સાધુઓ કેઈ પણ
નિમિત્તે હિંસા કરતા નથી ને દિસા થાય તેવા પ્રસંગમાં શિભા
રહેતા નથી. તેઓ સાચા વૈરાગી છે. તેઓ અસત્ય ભાષા વાપરતા
નથી રાજ્યલોક, શ્રીમત ને મુખી ગૃહસ્થોની તેઓ પ્રશંસા કરતા
નથી કે તેમની ભાટાઈ કરવા તેઓ ક્યારે વખત લેતા નથી. આજે
આપણે અનેક અંથો ને ચરિત્રો જોઈએ છીએ કે જેમાં સાધુવર્ગે
ગળજોની કે શ્રીમંતોની પ્રશંસા કે સ્તવના કરેલી હોય છે. તેઓ
એવાં પુસ્તકો રચતા હોય છે, કે જેમાં તીર્થકરોનાં કે પવિત્ર સાધુ-
ઓનાં વર્ણનો હોય છે અથવા હિંસા અસત્ય ચોર્ય અધ્યક્ષ

ની પ્રાપ્તિ થાય છે અથવા તે વખતે તેને સાચી સમજણ છે એમ કહેવાય છે. અનંત કાળથી સેવેલા દોષો અને પાપો તે સમજે છે. આવી સ્થિતિ આવે ત્યારે જીવ ચતુર્થ જીવસ્થાનકે આવ્યો છે એમ કહેવાય છે. આ સ્થાનમાં રહેલો જીવ વીતરાગધર્મને યથાતથ્ય રૂપે સમજે, પરંતુ ત્યાગ ભાવનો અમલ નથી કરતો. આથી જીવ વધે તો પાંચમા સ્થાનકે આવે છે ને કેટલાક જીવો છઠ્ઠા જીવસ્થાનકે આવે છે. પાંચમા જીવસ્થાનકે અનુવ્રતી થાય છે, અને છઠ્ઠા જીવસ્થાનકે મહાવ્રતી થાય છે. અર્થ એ છે કે જીવ જેમ સ્વભાવમાં ને ગુણમાં સારો થાય છે તેમ તેનું સ્થાન જિંચું આવે છે. વીતરાગ કહે છે કે સમ્યક્ જ્ઞાન એ સાચી સમજણ લાવે છે, પરંતુ ત્યાગ વિના સાચા ચારિત્રમાં જીવ આવતો નથી. સાચી સમજણ સાથે સાગ ત્યાગની જીવને આવશ્યકતા છે. પાંચમા જીવસ્થાનકે જીવ વ્રતી શ્રાવક કહેવાય છે. છઠ્ઠા જીવસ્થાનકે મહાવ્રતી શ્રમણ કહેવાય છે. જીવ ઘણો કાળ આશ્વઘો, કુટાચો છે, પરંતુ સદ્ભાગ્ય વિના વીતરાગ દર્શનને સ્વીકારી શક્યો નથી. અલબત્ત, મનુષ્ય થયો પરંતુ હિંસા, અસત્ય, ચોરી, વિષય આદિથી રહિત ધર્મનો પ્રેમી તે જીવ ન થયો. સંસારમાં અનેક ધર્મો પડે અને વિચારણાઓ છે. કોઈમાં ભક્તિ, કોઈમાં જ્ઞાન, કોઈમાં લાગ ને કોઈમાં વિચારણા થતી હોય તેમ જણાય છે. જીવનું સાચું સ્વરૂપ શું છે અને શા હેતુથી જીવ આમ ગુંચવાતો જાય છે, એ સંબંધી યથાતથ્ય વિચારો વીતરાગ દર્શન સિવાય અન્યત્ર જણાતા નથી. બ્યારે જીવસંબંધી ખરી સમજણ નથી, તો પછી તેનું ભાવિ કેવું ધણું અને તેને માટે કેવા ઉપાયો લેવા એ સંબંધી સત્ય તો ક્યાંથી હાથ આવે ? પૂર્વાપરને સંપૂર્ણ ને સલ્ય અહેવાલ આ વીતરાગદર્શન આપે છે.

વીતરાગદર્શને શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ એમ બે રીતે વ્યાખ્યા કરી છે. શ્રુતધર્મ તે કર્ણુદ્વારા સાંભળી હૃદયમાં ઊતારવું તે છે અને ચારિત્રધર્મ તે મન વાણી અને શરીર સારા વર્તનમાં મૂકવાં

જેઓ આવું જીવન ગુજારવા ખુશી હોય, તેઓ સુવર્ણ ચાંદી કે કાંઈ પણ ધાતુની પ્રભુની પ્રતિમા પાસે રાખવા ચાહે એમ બંને નહિ. કાંટો કાઢવા માટે સોયને પાસે રાખવાની વીતરાગશ્રીની આજ્ઞા નથી, તો પછી તેમની પ્રતિમા ધાતુની બનાવીને રાખે ને તેમાં પ્રભુશ્રીની આજ્ઞા હોય એ કેટલું બધું અસંભવિત છે? પ્રભુની ભક્તિને બહાને એ વાત કદાચ સાધુ લોકો ઉપજાવી કાઢે તો તેમની ખુશી, પરંતુ એમાં પ્રભુશ્રી ખુશી હોય અથવા તેમાં થોડું પણ કષ્ટાણુ હોય તે વાત કેવળ નિર્મલક છે ને અર્થવિહીન છે. જ્યાં ભક્તિ ને પ્રેમ હોય ત્યાં નિરૂપાધિ હોય; પણ જે ભક્તિમાં ઉપાધિ ને ભય છે તે તો એક મોટો સંસાર છે. સ સાર વધવાનું કારણુ પૈસો છે, ને પૈસો ત્યાં સ સાર છે. એટલે પૈસો કારણુ ને સ સાર કાર્ય છે. જ્યાં સંયમ છે, ત્યાં પૈસો હોય નહિ, અને જ્યાં પૈસો કે કાંઈ પણ ધાતુ આવી ત્યાં સંયમ રહેતો નથી. મત્સ્યેન્દ્રને ગોરખનો દાખલો મોજુદ છે સોનાની ઇંટા ઝોળીમાં હોવાથી મત્સ્યેન્દ્રને ભય લાગતો હતો. ગોરખે ભયનું કારણુ જાણી એ વસ્તુને કુવામાં પધરાવી દીધી! અર્થ એ છે કે ભક્તિને બહાને સુવર્ણ કે ચાંદીની પ્રતિમાઓ-પછી ભલે છેક છોટી હોય તે રાખવી, તે એક પરિગ્રહ છે.

તાત્પર્ય એ છે કે મુનિજનો વીતરાગના માર્ગમાં આવીને આવા લેશ પણ પરિગ્રહનો આદર કરતા નથી. એક વસ્ત્ર વધારે રાખવું તે પણ પરિગ્રહ છે, તો પછી ધાતુની કાંઈ પણ ચીજ રાખવી એ પરિગ્રહ કેમ નહિ? અર્થાત્ મુનિજનો એવા પરિગ્રહથી હજારો ગાઉ દૂર હોય છે. ગ્રાહ જસચર જેમ હાથી જેવા જખગદસ્ત પ્રાણીને બાંધી રાખે છે, તેમ પરિગ્રહ સાધુ જેવા મહાન્ નરને પટકી જમીન-દોસ્ત કરી નાંખે છે. અર્થાત્ પ્રભુની ભક્તિને આથે પરિગ્રહ રાખતાં ભયની ઉત્પત્તિ થાય છે, ને સયમમાર્ગથી દૂર જવાય છે. પ્રભુની સાથે પ્રીતિ રાખવી તે ઉપાધિરહિત હોવી જોઈએ. સોપાધિક ભક્તિ કરતાં સયમ ધન ખોવાય છે. આવો જ અર્થ શ્રી આનંદધનજીએ અષ્ટાવળીનેશ્વરની સ્તુતિ કરતાં ગાયો છે:

એ પાપોની આવશ્યકતા છે, તેમ જ એ એ ધર્મની જીવને આવશ્યકતા છે.

જૈન દર્શન કહે છે કે ચરિત્ર એ વિશાળ સદ્ગુણરૂપ દરિયો છે. એ સદ્ગુણરૂપ જળમાં હમેશાં રહેવું ને દુર્ગુણરૂપ કપાય અને વિષયો જીવની હિપર આક્રમણ ન કરે એ બનવું થણું અસંભવિત છે. દરિયામાં મુસાફરી કરનાર મનુષ્યને જલચર, નક, ચક્ર, મકર, મચ્છ, વિગેરે પ્રાણીઓ હરકત ન કરે એ બનવું જેમ અસંભવિત છે, તેમ આ દુર્ગુણોથી બચવું પણ અસંભવિત છે. કપાય ચોકડી એવી જળચરસ્ત છે કે જીવને ક્ષણે ક્ષણે ને મુંઝારો કરાવે છે. જીવને તે બુઝાવે છે અને ક્રોધ કે માનના પંથે ક્ષેપ જાય છે. એ ધખતે જીવ કામા અને મૃદુતાનાં સ્મરણો કરે ને તેના સિદ્ધાંતો વિચારે તો એ દુર્ગુણો પોતાનું આક્રમણ પાછું ખેંચી લે છે.

પરંતુ જૈન દર્શન કહે છે કે સંસાર ઓધને નહિ તરવા દેનારા ક્રોધ અને માન મોટા ચઘીલા દુશ્મનો છે ક્રોધ અને માન મોટા વિરોધી મનુષ્યોની જેમ તલવાર ખેંચી જીવને સદ્ગુણ મૃદુતા ને કામા ન લાવવા દેવા માટે પામે ને પામે ઊભા રહે છે. જીવ નમ્ર અર્થ સદ્ગુણની મેવા કરે તે વાત તેને ગમતી નથી. એટલે અંદર રહી તે દુશ્મનો જીવને ક્રોધી અને અહંકારી કરે છે. જીવ ચારિત્રવાન હોય પરંતુ એ દુર્ગુણો જીવમાં આવી જાય છે ત્યારે જીવ ચારિત્રથી ચિતરી જાય છે. જીવનું ધ્યેય ચાગ્રિ હોય પરંતુ માનપાન અને કુક્રમ હોદાની તૃષ્ણા આવી ચડે છે, ત્યારે તેનું ધ્યેય ખસી જાય છે. માન રૂપી કાંટા તેને શરીરમાં વાગે છે, પરંતુ મહત્તાની તૃષ્ણામાં તે એને કાંટા માનતો નથી, પણ અનુકૂળતા માને છે. વસ્તુ એ છે કે જીવ દેખાવમાં ત્યાગી હોય છે, ત્યારે એમ માને છે કે હું કેવો સમર્થ ત્યાગી છું, તેથી બીજને હન્યમયાણું તો કાંઈ વાંધો નથી; પણ જૈન દર્શન કહે છે કે ઘણાએ જીવો ત્યાગના દેખાવના ઓઠે ક્રોધ અને માનના કુંદાડા મારતા હોય છે.

પ્રકરણ ૧૧ મું

જૈન દર્શન

જૈન દર્શનથી શ્રી ઋષભદેવથી માંડી મહાવીર સુધીના ઘણાએ
 હવેા મુક્તિપુરીમાં ગયા છે. જેઓને મોક્ષે જવાનું હોય, તેઓ
 નિષ્કર્મ ને વીતરાગ થવાથી મોક્ષે જાય છે. મુખ્યત્વે જૈન વેશથી મોક્ષે
 જાય છે, હિપરાત અન્ય વેશથી પણ મોક્ષે જાય છે. પરંતુ તદ્દન
 નિષ્કામી ને નિર્વિપયા થયા સિવાય મોક્ષે જવાતું નથી. એટલે
 જે હવેા ઋણ અને સદ્ગુણી હોય તે મુમુક્ષુ-મોક્ષે જવા હચ્છક-
 હોય છે. તે હવેા પ્રથમ મોહનીયાદિ કર્મ હિપર વિજય મેળવવા આહે
 છે કે જે મોહનીય કર્મમાંથી રાગદ્વેષની પરિણતિ ઊભી થાય છે, ને
 રાગદ્વેષની પરિણતિથી ક્રપાય ને વિષય ઊભા થાય છે. ક્રપાય વિષય
 અને અજ્ઞાનનાં રજકણો જ્યારે તોડાને ચઢે છે, ત્યારે આત્મા પરવશ
 અને છે અને ત્યાગપછી એ સાને કર્મોની સાંકળ વધતી જાય છે. આથી
 જૈન દર્શન કહે છે કે હવ સ સારમાં રોકાઈ ગયો છે. સંસારની મીઠાશ
 થવાનું કાગળુ હવમા મોહનીયાદિ કર્મો છે કોઈ વખત હવને વીતરાગ વચન
 સાંભળવાનો વખત મળે અથવા સહજે અંતરમાં નિર્મળ વૃત્તિ થાય તો
 હવને વીતરાગ ધર્મ હિપર રચિ થાય છે જેમ કોઈ હવને જ્વર આદિ
 વ્યાધિ હોય ને ઔપધ આપના ને દયાય છે, કે કોઈને વખત જતાં
 વ્યાધિ સહજે દયાય છે ને અન્ન હિપર રચિ થાય છે, તેમ હવને
 મોહનીય કર્મની મૂળ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષયોપશમ થતા વીતરાગ ધર્મ
 હિપર રચિ-ત્રેમ થાય છે. આ વખતે હવને ન્યાયશાળી વીતરાગ
 ધર્મ હિપર અહોભાવ આવે છે. વીતરાગ દર્શન કહે છે કે હવ
 આ વખતે પોતાનો મૂળ સ્વભાવ શું છે અને તે હિપર મેલ સમાન
 ાડી ગયેલો કૃત્રિમ સ્વભાવ શું છે ને સમજે છે, વિચારે છે ને વધારે
 તપાસ કરે છે આવી સ્થિતિ જ્યારે આવે સારે તેને સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન

ભય છે. જેમ તેમને ગળે ઊતરે તેમ વાહવાહની વાતો કરતા હોય છે. અનાજનું કણસણું દેખી જેમ સૂયર આવે છે, તેમ માનપાન વાહવાહ ભક્તિ વિગેરે જોઇ સાધુઓ લલચાય છે. અર્થ એ છે કે સાધુપુરુષોએ આવી સ્થિતિમાંથી ઉગરી જવા માટે ધર્મ ધ્યાનની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઇએ ધર્મ ધ્યાનમાં રમણ કરવું એ આત્માનો સ્મરણનો વિષય છે. આત્મામાં રમણ કરનારને સંસારની ખટપટ ગમતી નથી. સંસારનું જીવન મોહમય છે. મોહાસક્ત જીવો સંસારને અમૃત તુલ્ય જીએ છે, ત્યારે જે સાધુપુરુષો જ્ઞાનમાં રમણ કરે છે, તેમને એ ઝેર તુલ્ય લાગે છે. અનંત કાળથી સંસાર અને મોક્ષ બન્ને ચાલુ છે. સંસારનો ઉચ્છેદ થવાનો નથી તેમ મોક્ષની નિવૃત્તિ થવાની નથી; એટલે જે જીવો પૌદ્ગલિક સુખમાં-વિષયસુખમાં રસ લે છે, તેમને વીતરાગ માર્ગદર્શનમાં રસ નથી આવતો. જવરવાળા જીવને અન્નની રૂચિ થતી નથી, તેમ તે લોકોને ન્યાયશાળી વીતરાગધર્મની મીઠાશ સ્પર્શી શકતી નથી. પૌદ્ગલિક સુખાભિલાષી જીવો સુખની પાછળ શુ ન્યાયશે તે સમજી શકતા નથી. અપાર દુઃખના સમૂહ એ સુખની પાછળ હોય છે, એવું જ્ઞાની પુરુષો સ્પષ્ટ સમજી ગયા છે. તેથી તે લોકો પૌદ્ગલિક પ્રપંચથી પાછા હટી આત્મીય શાન્તિમાં આરામ લે છે. આથી આ લોકો હિંસા અસત્ય-ચૌર્ય વિષય પરિગ્રહરૂપ મહાપાપ-આસવના ભંડારથી ખસી ગયા છે સ્વપ્નમાંએ એ વસ્તુને ચાહતા નથી. હિંસા એ કોઈ પણ જીવને ભય કરનાર છે, ત્રાસ આપનાર છે, અને ક્ષણે ક્ષણે અસંતોષ વધારનાર છે, તેવું તે લોકો સમજી લાંથી દૂર ભાગ્યા છે. આત્માને તેઓ પળે પળે સમજાવે છે કે અહો! સદ્ભાગી આત્મન! તારા સ્વાભાવિક-સદ્ગુણ સામું જો! કોઈ પણ જીવની હિંસા કરવી, કોઈ પણ ઉપર-ક્રોધ કરવો, ક્રોધનું પણ અપ્રિય બોલવું, એ સાધુતાનો ગુણ નથી

જૈન દર્શન એ જ આત્માનો ગુણ-સિદ્ધાંત છે. આત્માના ગુણમાં રહેતાં વિદ્વો આવે છે. એ વિદ્વો બીજાં નહિ પરંતુ વિષયો

તે છે શ્રુતધર્મથી જીવાજીવાદિ પદાર્થોને યથાતથ સ્વરૂપને જીવ સમજે છે. જે જ્ઞાનથી આત્માને શાન્તિ મળે છે, એ જ્ઞાન જ શ્રુતધર્મ છે. એ શ્રુતધર્મ અંગ અને અંગ બહારના પુસ્તકોથી જીવ હૃદયમાં લાવે છે. અંગ અને અંગ બહારના પુસ્તકો, પદ્મ, છકાય જીવનું સ્વરૂપ, સાત નય, સાત ભંગ, ચાર પ્રમાણ, ચાર નિષેધ, દ્રવ્ય, ભાવ, વ્યવહાર અને નિશ્ચય વિષે વિશેષ વિશેષ રીતે સમજાવે આપે છે. એ શ્રુતધર્મ જીવને મોક્ષે જવામાં આલંબન છે. જીવ ચારિત્ર પાળે, પરંતુ શ્રુતધર્મની થોડી પણ સમજણ ન હોય તો જીવ ચારિત્રધર્મને ન જ પાળી શકે. સ સારસ્વી સમુદ્રને ઉલ્લંઘવાને એ શ્રુતધર્મ નૌકા સમ કાર્ય કરે છે. શ્રુતધર્મ ચારિત્રધર્મ લાવવાને અગ્રણીય સ્થાન મોગવે છે.

ચારિત્રધર્મ તે જીવને દુર્ગુણમાંથી બહાર કાઢે છે. ચારિત્રધર્મ આવતાં હિંસા, અસત્ય, ચોરી, અપ્રહયર્થ, પરિગ્રહ વિગેરે મોટા લુટાગ ચોરથી જીવ બચી જાય છે. ચારિત્રધર્મ જીવને સદ્ગુણવાદીમા આરામ લેવરાવે છે. જગત્તા જીવને જે કષાય વિષયો હચમચાવી મારે છે તે ક્ષેશ-ક કાસમાં નાંખી દે છે, તે કષાય વિષયો ચારિત્રધર્મમાં રહેવાથી દૂર ભાગતા હોય છે. આ ચારિત્ર મુનિ દશા કે સાધક દશા આપે છે. વીતગમ દર્શન કહે છે કે હે જીવ! જો મોક્ષ જોઈતો હોય તો આ કષાય અટવીમાં નિવાસ ન કર. હકીકત એ છે કે શ્રુતધર્મ અને ચારિત્રધર્મ બન્ને સાધક જીવને મોક્ષે જવામાં પાંખ તુલ્ય કાર્ય કરે છે. 'પક્ષીને ઉડવું' હોય પણ જો પાંખ ન હોય તો એ પોતાના ધારેલા સ્થાને જઈ શકતું નથી. તેમ જીવને મોક્ષે જવું હોય પરંતુ બન્ને પાંખો તુલ્ય ધર્મ ન હોય તો ત્યાં જીવ પહોંચી શકતો નથી. જીવને શ્રુત હોય પરંતુ ચારિત્ર ન હોય, સારે કોઈ જીવને ચારિત્ર હોય, પરંતુ શ્રુતજ્ઞાન ન હોય, તો એ મોક્ષરૂપ કાર્ય સાધી શકે કે નહિ? એમ કદાચ કોઈ સકા લાવે તો કહેવાનું એ કે એક પાંખથી પક્ષી જેમ ઉડ્યન કરી શકતું નથી તેમ જીવ એક વસ્તુથી મોક્ષે પહોંચી શકતો નથી. પક્ષીને

કે દીએ અને બહુ લાંબા વિચારમાં ન ઉતરીએ તોપણ સમંભય છે કે ‘મોમે રોગમય’-ભોગ એ જ રોગનું મૂળ છે. સંસાર એ જ વિષય છે, અને વિષય એ જ સંસાર છે. એટલે પ્રતિબોધની વૃત્તિ ન્યાં કરે છે તે જ સંસારને તે જ બ્રમણ છે આવી સ્થિતિમાં રહેવું સૌ જીવને ગમ્યુ છે, અને આખો સંસાર એકખીજાને એમ વળગીને રહ્યો છે જૈન દર્શન કહે છે કે જીવો એકખીજાના સ્નેહનો આશ્રય કરીને રહ્યા છે. જો પુત્ર હોય તો કહેશે કે આ મારા પિતા છે, આ મારી માતા છે, અને આ બધા મારા સ્નેહીઓ છે એમ જ પુત્ર હોય તો કહેશે કે આ મારી પત્ની છે, પત્ની હોય તો કહેશે કે આ મારો પતિ છે; આમ પતિ-પત્ની, પિતા-માતા, બહેન-ભાઈ વિગેરે અગણિત સંબંધોથી એક ખીજાના પ્રતિ એક ખીજાઓ ધસડાય છે. પોતાને કાંઈ થાય તો તે એના સામું જીએ છે. સુખ દુઃખમાં તેઓ એક ખીજાઓમાં ભાગ લે તેવો દેખાવ કરે છે. એક ખીજાના સ્નેહમાં પરસ્પર તેઓ મુગ્ધાય છે. પરંતુ જૈન દર્શન કહે છે કે જીવની કસોટીનો ખરો વખત આવે ત્યારે તેઓમાંથી કોઈ ખડું રહેતું નથી. સૌ સૌના કાર્યમાં રોકાઈ ગયા હોય છે, અથવા કહો કે તેમને દુઃખથી છોડાવવા આવતા નથી ત્યારે જીવને ખરી ખાતરી થાય છે કે તેનું કોઈ નથી અથવા તે પણ કોઈના થઈ શકતો નથી. અસખત, સૌ કોઈ ઉપરના દેખાવો કરે છે, પરંતુ સાચી મુશ્કેલીને ટાળે કોઈ ઊભા રહેતા નથી. આહું સંસારનું સ્વરૂપ છે એમ સાચા સાધુ પુરૂષો ન્યારે અનુભવમાં ઊતારે છે, ત્યારે તેમને સંસારમાં પડવાની તૃષ્ણા થતી નથી, પરંતુ તેઓ સંસારમાંથી નિકળવાનો રસ્તો શોધતા હોય છે.

સમાધિમાં વ્રમણ

વીતરામ આમ પુરૂષો કહે છે કે આત્માને સમાધિ હોય તો કોઈ વખત તે દુઃખને માને નહિ. જૈન શાસનમાં રહેનાર વ્યક્તિ સહજો કેટલીક વખત ‘દુઃખને-વેદે છે, દિલ નાંખુસ કરે છે, અને-

જૈન લેખાસ જીવને ઉંચે ચડવા માટે અગત્યનો છે, અને ધણુઓ જીવે ઉંચે ચડી ગયા છે. પરંતુ વર્તમાન કાળે ધણુઓ જીવે કાંઈક સફળુષ આવતાં ભૂલા પડ્યા હોય એમ જણાય છે; એટલે પૂજ્ય પંન્યાસ કે આચાર્યની પદવી પર આવતાં માનના મદભર હાથી ઉપર સવારી કરતા હોય તેવા તેઓ દેખાય છે. જે ઉપદેશથી ગરીબ ને તવંગરનું હિત કરવાનું હોય, તે ઉપદેશથી તેઓ વાધુના વેગે માનના શિખરે ચડતા હોય છે. મૂઢીફારને દેખતાં તેમની સેવા કરતા હોય છે. વિદ્વતા કે મૂઢી-દારનો ચાંદ જેમની પાસે ન હોય તેમની સાથે તેઓ વાત કરવાનો વખત પણ લેતા નથી. નમ્રતા ને મીઠાશ મનુષ્યનો મૌલિક ગુણ છે, તથાપિ પોતે અહંતાના આવેશમાં આવી ખીજઓ સાથે ધિક્કારથી અમુકાના ચસ્મે જોતા હોય છે. જૈન દર્શન કહે છે કે જે પુરુષો ખીજઓને પરાભવે છે, પાછા પાકે છે, ને પોતાથી બીતરતા જીવે છે, તેઓ સસાર પરિભ્રમણ કરે છે. (જીવો સૂત્રકૃતાંગ અધ્યયન ૨ જી.)

હરીકત એ છે કે જીવ ચારિત્રમાં કદાચ આવે છે, પરંતુ આત્માના વિરોધી ગોડીઆઓ જે ક્રોધ અને માન છે, તેઓ આત્માને ચારિત્રમાં રહેવા દેતા નથી. તેઓ ગોડીઆઓ થઈ આકરા દુઃખનનું કાર્ય કરે છે. જો જીવ આ બન્નેને દુઃખન માને અથવા પોતાનું અહિત કરનાર છે એમ જીવે, તો અવગ્ય તેમને પોતાના પગથીએ ચડવા ન આપે. પરંતુ આત્મા માનના શિખરે ચડેલો હોવાથી તે વાતની વિસ્મૃતિ કરે છે.

વીતરાગો કહે છે કે સાધુઓએ આત્માના આનંદમાં રહેવું જોઈએ. તેમણે આ જગતનાં જીવોની સોજત નહિ કરવી જોઈએ. જગતના જીવો સાધુઓ ને માનપાનના હાર પહેરાવવા હરવખત ખડા પડે જીભા હોય છે. લોકો જુલાવામાં નાંખવા તૈયાર હોય છે. લોકોમાં ક્રોધ એવું રંગ હોય છે. એ રંગ સાધુઓમાં બિતારવા તેઓ રાજ હોય છે લોકો તેમની રહેણીકરણી જોઈ પ્રશંસા કરવા લાગી

થવાને કાંઈ કારણ નથી બહુધા તેમનું કલ્યાણ તેમના જીવનની આત્મદશા ઉપર અવલંબે છે. મતલબ એ છે કે બધાથી છૂટા રહેવું ને એકત્વ સામી નજર રાખવી એ જ એમનું હિત છે

મુનિદશા

આચારાગ્ર સૂત્ર દ્વારા તીર્થંકરો કહે છે કે જગત્તા જીવો કે જેઓ અમુનિઓ છે તેઓ હંમેશાં મૃતા છે, અર્થાત્ ઉંધતા છે, ત્યારે મુનિજનો હંમેશાં જગતા છે, અર્થાત્ તેમની જ્ઞાનદષ્ટિ ખુલી છે. તેમના ઉપર વિષયો દ્વંદ્વો કબ્બા આવે છે, પરંતુ તેઓ જગતા છે, એટલે ચેતતા રહે છે. જગત્તા જીવોની તેવી સ્થિતિ નથી. તે તો જગતા છતાં વિષયજ્વાલામાં હોમાઈ ગયેલા છે. તેઓ પોતાનું અદિત વિષયોથી છે એવું સમજતા નથી. તેઓ વિષયોને અમૃત તુલ્ય માની તેમાં ખૂંચી ગયા છે. મુનિ જનોમાં એ તકાવત છે. તેઓ સમજ્યા છે કે જો એનો સ્પર્શ કરીશું, જિહ્વાથી આસ્વાદ લઈશું, અને એમ દરેક ઇન્દ્રિયથી અનુભવ કરીશું, તો એ એર જીવને અવસ્થ લાગી જશે, અને જીવ અવસ્થ મૃત્યુવશ થઈ જશે. પત્તી શું થશે એ કહેવું પણ દુષ્કર છે. વસ્તુ એ છે કે મુનિપુરુષો એ વસ્તુને ઝોળખી જગતા રહ્યા છે, એટલે વિષયોનો દ્વંદ્વો થતાં તેઓ સકંજમાં આવતા નથી. આ તેમની સમજણ છે. આ તેમનું જ્ઞાન છે. તીર્થંકરો કહે છે કે એ વિષયો-મંદસ્પર્શો છે. એકદમ ખચ્ચર પડે નહિ, પણ ધીમે ધીમે એ સ્પર્શો સાધુજનોને લોભાવે છે. સોપને જેમ ચમકે એવું છે, તેમ સાધુજનોને પ્રેમદ્વારા એ ચમકે તુલ્ય વિષયો પોતાનું ખેંચવાનું કાર્ય કરે છે. આથી જ સાધુજનો બહુ ચેતતા રહે છે. મુનિજનો ત્યાં ત્યાં પોતાનો પગ મૂકે છે, ત્યાં ત્યાં તેઓ અવસ્થ વિચાર કરે છે કે રખે અહીં સપડાઈ જવાય. જેમ પશુઓ ખાવાની લાલચે જરા આગળ ધસે છે કે પાશમાં ભરાઈ પડે છે, તેમ મુનિજનો વિચરતાં-જતાં આવતાં પૂરો ખ્યાલ ન રાખે તો પશુઓની જેમ સપડાઈ પડે છે. હકીકત એ છે કે મુનિજનો આવા વિચારમાં

એ, જેને ઉલ્લંઘી જવા ધણા આકરા છે. સંયત જીવનમાં રહેવું એ એટલું આકર્ષ છે. જે વિષયો સાફ લોકો ખૂબે છે, અશ્રુ પાડે છે ને પરિતાપના વેઠે છે, એ વિષયોને આ :સાધુપુરુષ કે જેનાં વિશાળ ચક્ષુ છે, લાંબી નજર છે, અધવર્ગ સમીપે જેનો ખ્યાલ છે, તે જીતી શકે છે. તે સાધુપુરુષો વિચારે છે કે વિશ્વમાં જે દૂરમાં દૂર સ્થાન છે તે જ મોક્ષ છે, અને જે મોક્ષ છે, તે સૌથી ઉચ્ચ સ્થાન છે. આ વિચારો હૃદયમાં રમતા હોય, પુનઃ પુનઃ ધુંટાતા હોય, તો વિષયોમાં વિચાર જાય નહિ. મુનિ પુરુષો સમજે છે કે મુનિ દશમાં રહેવા માટે તીર્થકરોએ દશ પ્રકારે સાધુધર્મ કહ્યો છે. ક્ષમા, નિર્દોષતા, ઝજીવતા, મૃદુતા, અહોપધિ, વિગેરેમાં રહેવાથી જીવો સહજે પોતાના સદ્ગુણમાં આવે છે. જેઓ દશ પ્રકારે આ ધર્મનું સેવન કરે છે, તેઓ દશ સામાચારીને પણ માન આપી વર્તે છે. મુનિદશા એ અનંત સંસારથી છૂટવાનો ઉંચામાં ઉંચો એક ક્રીમીઓ છે. આ ક્રીમીઓ જગતના જીવોને સમજાયો નથી. જેઓને ઘણા ભવની પરંપરા કરવી છે, તેઓ આ ક્રીમીઆને-તીર્થકરના દર્શાવેલ વિચારને હમી કહાડે છે. તેઓને મન સત્યનો વિશ્વાસ નથી આ પરસોક-ગામી જીવ છે તેનો પણ વિશ્વાસ નથી. મનુષ્ય શુદ્ધિથી રૂપ કારણ-કાર્યની વ્યવસ્થા સમજાય છે. કોઈ પણ કારણ કર્યું કે તેના પ્રમાણે કાર્યનો ઉદ્ભવ થઈ જાય છે. નાનું કારણ હોય તો નાનું કાર્ય થાય છે, મોટું કારણ હોય તો મોટું કાર્ય થાય છે. યાત્રી જોનારો વિષયોમાં આનંદ, રસ, મીઠાશ અને મસ્તી મેળવતા અનંત જીવોને જોયા છે. એ મસ્તી મીઠાશ ને સુખ લ્હાવો, તે રાગ, વ્યાધિ, પીડા, ત્રાસ, ક્લેશ, વિગેરેનાં કારણો છે. એ કારણો સેવ્યાં ન હોત તો જીવને એ કાર્યો સહેવા વખત ન આવત.

આથી જ સુર પુરુષો એ વિષયોથી દૂર નાહા છે. કારણ-કાર્યનો ભાવ સમજી તેઓ ત્યાગી થયા છે. ભોગ એ સહેજે દુઃખનું કારણ છે, અને ત્યાગ એ સહેજે સુખનું કારણ છે. બહુ શાસ્ત્રો ન

જેઓ યશોકીર્તિના અર્થી છે, દુનિયામાં પૂજવાની જેમને લાલસા લાગી છે, અંદરમાં કાંઈ ને બહારમાં-દેખાવમાં કાંઈ જેઓ કરતા હોય છે, તેઓની પાસે આ માયા હિંડાણમાં રહી હોય છે. જૈન દર્શન કહે છે કે માયાની લંછ પણ અંધી હોય કે તેની ચીણગારી હોય, ત્યાંમુધી જીવ ઉચ્ચ ને શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આવી શકતો નથી ત્યાંમુધી શુદ્ધિ ને નિર્મળતા ન હોય, ત્યાંમુધી જીવમાં એ શુદ્ધ ધર્મ રહી શકતો નથી સ્વતંત્રતાંગ કહે છે કે:

“ધારો કે બહુશ્રુતિ હોય, ધાર્મિક મહાભિક્ષુ હોય, પરંતુ માયાવશ કર્મ કરે છે, તીવ્ર કર્મથી તે ચિરાય છે. ધારો કે સાવ નમ્ર હોય, ધારો કે માસે માસે છેક સ્વસ્થ ખાય, પરંતુ જે માયામાં રહેતો હોય, તે મનુષ્ય પુનઃ પુનઃ ગર્ભમાં આવે છે.”

આવી માયા વસ્તુમાં પણ જીવ ઘણો કાળ રહેવા ઇચ્છા કરે છે. જીવનો એ સાલગરક દોષ છે કે પોતાની ઇચ્છા કે કૃતિ ખાનગીમાં ગમે તે હોય, પરંતુ તે કોઈની આગળ ખુલ્લી કરવા ઇચ્છતો નથી. તે સમજે છે કે ગમે તે હોય પરંતુ માટે કોઈ બાણતું નથી ગમે તેમ કરવું એ જીવની પ્રકૃતિ છે, છતાં એ વાત કોઈ ઉપાયે બહાર ન મૂકવી એ એની ઇચ્છા છે. કારણ કે બહાર મૂકાય છે, તો સમાજમાં-પડોશમાં તેની કીર્તિ ઘટે છે.

જીવને અંદરખાને કીર્તિની ઘણી ઇચ્છા હોય છે દુનિયામાં મૂર્ખ હોય તોપણ પંડિતમાં કેમ ખપવું એમ તે ઇચ્છતો હોય છે. થોડું દાન આપે ને પોતે કહ્યું જેવો દાનેશ્વરી છે એમ લોકોમાં ગુણગાન કરાવવા ઇચ્છતો હોય છે. ત્યાગ થોડો હોય પણ બાણે કેમ મહાન્ ધર્માત્મા ન હોય એમ સમાજમાં કહેવરાવવાની તેની ગણતરી હોય છે. આવી ગણતરીમાં રમતો જીવ માયા કરવી પસંદ કરે છે. માયા છોડી દે તો છોડી શકાય તેમ છે, પરંતુ તેમ કરવા જતા જીવ પોતાને ખુલ્લો પાડવા ખુશી નથી. માયા જેવો દોષ અંતરમાં ગમે છે, તેમ લોભ તૃષ્ણા દોષ પણ અંતરમાં રમે છે.

અંતરમાં ગળાપો કરે છે. ઉપરીનું-ચઠાનું કાર્ય કરવું કે નેમની
મેવા કરવી એ વાત નવદીક્ષિત સાધુને ધણી વખત ગમતી નથી
પરંતુ તીથેકરો કરે છે કે જેઓ પોતાનું દિત સમજે છે, ગુરૂદેવની
મેવા કરે છે, તેમને આવતા દેખી શિખા થાય છે, બે હાથ બેગા કરી
વિનયબાવે શુદ્ધ પાસે હાજર થાય છે, શુદ્ધ આવે તો આસન-પાટ-
પાટલા આપે છે, આવેા વિનય કરે તે મુનિ નવદીક્ષિત હોય તોપણ
ને પોતાને સમાધિમાં ગળી દે છે વિનય એ સમાધિ છે. મોક્ષની
અભિલાષા રાખનાર સાધુ પ્રથમ વિનયી હોવો જોઈએ વિનયી પોને
પોતાને સમાધિ આપે છે બીજા ગિણે-સાધુઓને જોતા પણ તેને
સમાધિ-ગ્યાન દાય છે જેનામા વિનય હોય તે શ્રુતધર્મના
અધિકારી થાય છે. ગુરૂદેવ એવા ગિણને શ્રુતજ્ઞાનની
સપ્તિ-શક્તી આપવા ખુશી હોય છે વર્તમાનકાળે અમતોપ
ને ઝગડા દોષ તો વિનયધર્મ ન હોવો એ તેનું મુખ્ય
કારણ છે એથી વીતરાગોએ પ્રથમથી કહ્યું છે કે મુનિજનોએ પ્રથમ
વિનય મેળવવો, ગુરૂદેવનો અધ્યાગ પ્રેમ મેળવવો, તેમની પ્રસન્નતાથી
પોતાનો આત્મા પ્રસન્ન થશે એ પ્રમન્નતાની છાયા બીજા બધામા
ગતરશે. ત્યાં વિનય છે ત્યાં શ્રુત છે, ત્યાં વિનય છે ત્યાં ગુરૂદેવનો
પ્રેમ છે, આ પ્રેમ અને શ્રુત બન્ને સાથે રહેવાથી ચારિત્ર આવે છે.
ચારિત્ર એ જ મોક્ષનું નિદાન છે. વિનયજાળી જીવો મોક્ષને મેળવી
નકે છે. બીજા વાવવાથી, તેનું રક્ષણ અને પોષણ કરવાથી, બીજાથી
જાળરખત વૃક્ષ થાય છે; એમ જ પરમ જે મોક્ષ છે તેનું બીજ
વિનય છે (જુઓ દશવૈકલિક સૂત્ર, અધ્યયન ૯ મુ.) “एव वमस्त
विणलो-मन्त परमो ते मोस्तो” અર્થાત્-ધર્મનું મળ વિનય છે. અને
છંદ કળ એ જ મોક્ષ છે.

વસ્તુ એ છે કે સમાધિનિષ્ઠ આત્મા પોતાના જીવનનું પ્રણું
સાર્વક્ય કરે છે. જગતમા ગમે તે સ્થિતિ હોય પરંતુ તેને તેની સાથે
કંઈ નિરંજન નથી. જગતના દુઃખથી કે સુખથી તેને ડાઘાયમાન

રહે છે. વીતરાગ તીર્થકરો કહે છે કે, હે સાધુજનો ! પૂજ્ઞ-સત્કારની ધાંધલમાં તણાશે નહિ એ અભિલાષા કાનિષ્ઠ શસ્ત્ર છે. એ શસ્ત્ર શરીરમાં ઊતરી ગયું, તો પછી બીજી શકાશે નહિ. જૈન દર્શન તો કહે છે કે ઉચ્ચ જીવન જીવતા સાધુઓ, લોકો સામા આવે, ઘણા ઉંચા સાદે મહારાજ મહારાજ કહે, મોટા રાજાઓ આવી નિમત્રણ કરે, પરંતુ તેથી ઉભરાઈ કે ફૂલાઈ જાય નહિ. કોઈ જગ્યાએ કહ્યું છે કે 'વદે ચક્રી તથાપિ ન મળે માન જ્ઞે.' ચક્રવર્તી ગેવાઓ આવે, વધાવે, સત્કાર સન્માનથી ઓવારણાં શે, પરંતુ સાધુઓ કે જોઓ વિશ્વની સંપત્તિને ધૂળ સમાન લેખે છે, તેઓ એ માનપાનમાં જરા પણ રાચતા નથી. જોઓ પ્રભુશક્તિ છે, તેઓને બોજન વિના નૃત્તિ થતી નથી, તેમ જોઓને એ માનપાનની તૃષ્ણા જાગી છે અને જોઓને માનપાન એ દુનિયાની ઉંચી વસ્તુ લાગી છે, જોઓને આ વસ્તુથી ઉંચી બીજી વસ્તુ સમજાણી નથી, તેઓને એ પૂજ્ઞ-સત્કાર સારાં લાગે છે અને ઘણાઓ તેમાં અટકી ગયા છે. પરંતુ જોઓ તીર્થકરના માર્ગના સાચા ઉપાસક છે, તેઓ પૂજ્ઞ-સત્કારની તૃષ્ણામાં તણાતા નથી જાની પુરૂષો જોઈ જ્યાં છે કે જોઓ પૂજ્ઞ-સત્કાર અને માન-માનના અભિલાષી છે, તેઓ ઉડાણમાં માયાને સેવતા હોય છે. બહારથી ઉંચા વૈરાગ્યને જાને તેવું બોલતા હોય છે, પરંતુ અંદર પૂજ્ઞની હોળી સળગતી હોય છે પૂજ્ઞ-સત્કારના અભિલાષી જીવો માયા સાથે યુક્તિ કરતા હોય છે એટલે અસત્યની પ્રણાલિકામાં પણ તેઓ ખૂંકતા હોય છે. આજે માનવસમાજમાં, રાજપ્રખ્યામાં અને અનેક સ્થળે એવા પૂજ્ઞ-સત્કાર માટે ચોપાટ રમાતી હોય છે; તેમ જ ત્યાગી થયા છતાં એ વસ્તુની ખંડાહેશ ઓછી થતી નથી બલકે વધતી જતી હોય છે પૂજ્ઞ-સત્કાર અને લોભને સાચવવામાં માયા હડી પેટીની જેમ કાર્ય કરે છે જૈન દર્શન કહે છે કે જીવો ઉચે ચડે છે, પરંતુ તેમને હિચે જતા રોકવા આ દોષો કોઈ અંદર કાર્ય કરે છે. જીવો ત્યાગ, ઉપવાસ,

અને સંસારથી ઔદાસિન્ય ભાવમાં રહે તો પોતાના જીવનને શાન્તિમાં રાખી શકે છે. છેક વિચારશૂન્ય ને નિર્ભયપણે વિચરે તો મૂષકને બિલાડીથી નાશ પામવાનું થાય છે, તેમ નાશ પામવાનું મુનિઓને માથે આવી પડે છે. જ્ઞાની પુરૂષો કહે છે કે જળથી ભરેલો દરિયો તરવો સુતર છે, પરંતુ ભવથી ભરેલો સંસારદરિયો તગવો ઘણો દુસ્તર છે. ધણા પુરૂષો સંસાર તરવાને નિકળી પડ્યા છે, પરંતુ વિપથરૂપી જળમાથી નિકળી શક્યા નથી. આ જળ અચાહ-અપાર છે, જેનો તાગ ક્ષેવા આહ પણુ ધણા જીવો વાતો કરતા કરતા ભાં જ રોકાયા છે.

માયા અને ક્ષોભ

માયા અને ક્ષોભ આ બન્ને પ્રકૃતિઓ જીવના સ્નેહી ચંદ્ર જીવની ઉપર ક્રાંતિલ કેર વર્તાવે છે. સાધુ પુરૂષોએ ગમે તેવા લાલચનો પ્રસંગ હોય પણ માયા નહિ મેવવી જોમ્નએ ક્ષોભ ને લાલચને અંગે જીવો માયા સેવે છે. સ્વાર્થ ન હોય તો જીવ માયા ન કરે. તેમ જીવમાં સાચી ઋણુતા આવી જાય તો માયા ન કરે. તેમ જીવ તદ્દન નિર્મોહ દશામાં આનંદ કરે તો કુટિલ માયા જેવી નીચ ગણાતી વસ્તુ ભીલી ન રહે. પરંતુ મનુષ્યોને અનુભવ મળે છે કે ગરીબમાં ગરીબ કે મૂર્ખમાં મૂર્ખ મનુષ્ય, માયાનો ચેપ કાઢી રીતે છોડતો હોતો નથી; તો ધનિક ને સુજ ગણાતા મનુષ્યોને માટે કહેવું જ શું? સંસારી જનો એ માયા રાણીની તાબેદારી કરતા હોય છે, તેમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી. બાવા, ચોગી, સન્યાસી, ત્રિદંડી વિગેરે પણ એની તહેનાતમાં હાજર હોય છે. પરંતુ જેઓ મોક્ષપથને માટે નિકળ્યા છે તેઓ પણ એ માયાસુદરીના સપાટામાં આવી જતા હોય છે. જૈન દર્શન કહે છે કે જીવો આગળ વધવા ચાહતા હોય છે, પરંતુ તેમને માયા શાકિની આગળ વધવા દેતી નથી. ધણા જ્ઞાની પુરૂષો એ વસ્તુને અગત્ય સમજી શક્યા છે, ને તેનાથી દૂર રહેવા વિચારી રહ્યા છે, પરંતુ

સંદર્ભના

આ જગતમાં સૌ જીવોને દેહ છોડવાનો હોય છે પાપીમાં પાપી જીવો હોય તોપણ તેમને મરવાનું છે, અને જેઓ સંપૂર્ણ જ્ઞાનીઓ છે તેમને પણ જવાનું છે. પરંતુ તદ્વાવત એ હોય છે કે પાપી જીવો ખરાબ અધ્યવસાયવશે અને દુર્બુદ્ધિવશે મરે છે, ત્યારે જ્ઞાની જીવો ઊંચા અધ્યવસાયે અને શાન્તપણે જ્ઞાનપૂર્વક મરતા હોય છે. પાપી જીવો મરતાં ઘોંઘાટ અને ખળભળાટ કરતા હોય છે. તેમને મગ્ધ ગમતું હોતું નથી. મરવાનું આવે છે, એમ બ્યારે તેઓ બનજો છે ત્યારે તેઓ ધમપછાડા કરતા હોય છે. જ્ઞાની જીવો મરતી વખતે આનંદ સેવતા હોય છે. એટલે જ્ઞાની જીવોનું પડિત મરણ હોય છે, ત્યારે અજ્ઞાની જીવોનું બાળમરણ કહેવાય છે. આથી પડિત જીવોને પડિત મૃત્યુ કેમ થાય એ સમજી ખાસ જૈન દર્શન સમજાવે છે. જૈન દર્શન કહે છે કે તે જીવને પ્રથમ પોતાના વિષે વિશ્વાસ આવે છે. તેને શુભ વિચારો હોય છે. તે માને છે કે હું એક છું, અને આ બધા મારાથી ભિન્ન છે. તેઓ બધા મારા સુખ કે દુઃખમાં ભાગ આપે તેમ નથી, તેમ હું તેમના સુખ કે દુઃખમાં ભાગ આપું તેમ નથી. તેઓ મારા થતા નથી, હું તેમનો થતો નથી. આમ સુઝ આત્માઓ પોતાના આત્માને શિખામણ આપતા હોય છે, જેથી કોઈ ઉપર તેના દ્વિષમાં રાગ કે દ્વેષ આવતા નથી. તે આત્મા માને છે કે આ વિશ્વમાં કંઈ કાળસુધી હું રખડ્યો પરંતુ કોઈએ મને સુખમાં કે આનંદમાં મૂક્યો નહિ. સુખમાં મૂકનાર માત્ર એક જ ધર્મ છે. જો હું ધર્મને સાચા દ્વિષથી એવું તો ધર્મ મને સાચા સુખના નિત્ય સ્થાનમાં મૂકે. સગાં વડાધાં, સ્ત્રી પુત્ર અને સર્વ સંબંધ માત્ર સ્વાર્થને લીધે છે સ્વાર્થ છૂટી જતા કોઈ કોઈનું શરણ થતું નથી. એટલે તેઓ બધા સુખનાં સ્થાન નથી, પરંતુ દુઃખ આપનારાઓ છે. તે જીવને કર્મરહિત થવામાં મદદ

વિશ્વમાં અનેક ચીજો છે, એ ચીજો મેળવવાને જીવને અનેક વખત જોતાં—
સાબળતાં—વાતો કરતાં ઈચ્છા થાય છે. ધન ધાન્ય જેવી ચીજો
કુતીયાદારીના કોડે કોડે તણાય છે. સાધુપુરુષોને તો તેવી ચીજો
ખપતી નથી, સાધુ પુરુષો તેના પૂર્ણ ત્યાગી છે, પરંતુ જે ચીજો
વપરાગમા આવતી હોય અથવા ખાદ્ય પેય અને સ્વીકાર્ય હોય તે
ચીજો ઉપર વૃત્તિ જાય છે. જોકે તેવી વધુ પડતી ચીજોનો સાધુઓએ
સમ્રદ કરવો ન જોઈએ, તથાપિ એ વસ્તુ તરફ તેઓ ખેંચાતા હોય
છે સંયમના ઉપકરણો હોય અને જે વસ્તુથી સંયમ સચવાતો હોય
તેમાં તીર્થંકરોએ પગિગ્રહ કર્યો નથી. આ વાત જરાજરા છે, પરંતુ
આ જ ઉપકરણો અને એ જ સંયમના સાધનો જે મોક્ષના હેતુઓ
છે, તેમાં જ જીવ સમ્રદ કરવા રોકાઈ જાય છે. એમાં જ મૂર્છા
ઉદભવે છે. એ વસ્તુ વધુ પડતી હોય તોપણ આગળ ઉપયોગમાં
આવશે એ વિચાર તેના દિલમાં રહી કરે છે. એ વસ્તુ ખીજીને
સ્તિકારક ને ઉપયોગમાં આવતી હોય તોપણ તે વસ્તુ તેના હાથથી
છૂટી શકતી નથી. તીર્થંકરો કહે છે, હું સાધુઓ ! એ ઉપકરણોથી
સંયમનું રક્ષણ કરે અને દેહને અનુકૂળ થાય તેમ કરે, પરંતુ તેમાં
મમત્વ નો નહિ જ કરે. વસ્તુ એ છે કે જીવ આમ બોલમાં મુગાયો
છે આટલેથી જીવ અટકી શક્યો નથી, પરંતુ એ ઉપકરણો વ્યા
હોય ત્યાંથી ગમે કોઈ એને કાઢી જાય, કંઈ એને
નાશ થાય એ વિચારમાં પણ જીવ રહી કરે છે.

તાત્પર્ય એ છે કે આવી માયા અને લોભ જીવની ચાં તરફ
કરી વળ્યા છે. સાધુ પુરુષોએ એ પાશથી મુક્ત રહેવું જોઈએ. એ
પાશ સાધુઓને કસાવતો ન હોવો જોઈએ, પરંતુ હિંદી નજર કરીએ
જોએ ત્યારે સમજાય છે કે સાધુપુરુષો ત્યા જ અટકી ગયા છે, યા
નેઓ એ પાશમાં જરાજરા કરાયા છે.

પૂજા-આકાર

આ ઉપગંત સાધુ પુરુષોને પૂજા-સત્કારની અભિલાષા બહુ

વિચારેાનુ પુનઃ પુનઃ સેવન કરતા જીવ-આત્મા પંડિત, મરણને યોગ્ય થઈ શકે છે.

જૈન દર્શનનો સાર

જૈન દર્શનનો આ ઉપદેશ જીવને નારક, તિર્યચ, મનુષ્ય અને દેવગતિ રૂપ સંસારથી છોડાવે છે અને મોક્ષમાર્ગનો રસ્તો બતાવે છે. જીવો પોતાના રાગ-દ્વેષ-કામ-ક્રોધ વિગેરે દોષોને મૂકે છે, પંચ-મહાવ્રત સાથે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિનું સાચા દિલથી ને જ્ઞાનપૂર્વક પાલન કરે છે, તો અવશ્ય જીવો મોક્ષમાં પહોંચી જાય છે. મનુષ્યસ્વભાવમાં અનેક વિચિત્રતાઓ અને ઘટનાઓ પ્રવર્તી રહી છે. એ સઘળા ઘટનાઓમાં વીતરાગની આજ્ઞા નથી તો સાચો માર્ગ લેશ પણ નથી જ્યાં વીતરાગની આજ્ઞા છે ત્યાં મોક્ષે પહોંચવાનો માર્ગ છે. આજે ધર્મનાયકો પોત-પોતાની અનુકૂળતામાં વીતરાગની આજ્ઞા બતાવે છે, અને 'ઉત્તરગર્ગ-અપવાદ માર્ગ'નું શરણ લે છે; પરંતુ જ્યાં અહાર પાપ-સ્થાનકનો અંશ છે, અથવા જ્યાં ચાલતાં એક પણ પાપસ્થાનક સેવાય છે, ત્યાં વીતરાગ દેવની આજ્ઞા નથી, પછી ત્યાં ભલે ભક્તિ હોય કે આવશ્યકતા હોય, પરંતુ વીતરાગવિહિત કથન નથી.

શરીરની અશુભ્રૂપા-ખીનસાચવણી વિગેરે તથા વૈરાગ્યનાં ઝરણાં દેખાડતા હોય છે, પરન્તુ આ દોષોથી તેઓ છૂટવા ઇચ્છતા હેતા નથી અતઃત જીવેનું ભૂંડું તે દોષોએ ગતકાળે ક્યું હોય છે, અને હમણાં એ દોષો જ મોક્ષમાર્ગમાં ચાલનાર જીવેનું ભૂંડું કરી રહ્યા છે જૈન દર્શન કહે છે કે જેઓ આ દોષોથી સાવધ રહ્યા છે કે ચેતતા રહ્યા છે તેઓ જ આ દોષોમાં ભૂલાવો ખાતા નથી

અ મોધિ-સમ્યક્ત્વ

જૈન દર્શન કહે છે કે જીવો ઘણા કાળથી રખડતા આવ્યા છે, પરન્તુ સમોધિ-સમ્યક્ત્વ પામવું અહુ દુર્લભ છે જીવો સાચી સમજણમાં આવતા નથી, અને કદાચ આવે છે, તો આવા દોષો તેમને ભૂલાવામાં નાખી દે છે. સમ્યક્ત્વ પામેલાઓ પણ આવા ભૂલાવામાં અહુએ પડી ગયા છે પૂજ-સત્કારની અભિલાષા, લોભ અને માયા, આ દોષો જેવા તેવા નથી. જેમ સામાન્ય મનુષ્યો રૂપીઆ દેખી અનેક લાલચોમાં કસાય છે, તેમ ત્યાગને પથે ચાલનારાઓ પૂજ-માનપાનને દેખી સહજે ભૂલા પડ્યા છે. એનો પૂરાવો પ્રભાવક ચગ્રિત્ર, પ્રઅંધ ચિંતામણિ વિગેરે ગ્રંથો વાચી જોશો તો સમજશે આથી જૈન દર્શન કહે છે કે, હે મુન જીવો ! આ મનુષ્ય ભવ, સાચી સમજણ, અને આગ્રિત્ર હસ્તગત થયા છે તો તેમાં પૂરી સાવધાનતા રાખો. મનુષ્યભવમાં પ્રમાદને ક્ષીયે જતુ કરશો, તો પછી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. અહીંથી જો ખસ્યા તો આવા શુભ વિચાર, આવી શુભ-હિતચિંતા સેવ્યા પુનઃ હાથમાં નહિ આવે આકાશમાંનાં વાદળોની જેમ અનેક દોષાવરણો ભૂલાવવા તૈયાર રહે છે જેઓ પુરુષાર્થના વખતે પુરુષાર્થ કરે છે તે ધીર પુરુષો આ પ્રમાદ જીવનમાં જીવવા ચાહતા નથી હરીકત એ છે કે જ્ઞાનપૂર્વક યથાતથ ચારિત્રમાં જેઓ નિવાસ કરે છે તેઓ મોક્ષમાં કે મોક્ષની નજીકમાં પહોંચી જાય છે.

નહિ કરે, પણ જીવને કર્મમાં સપડાવવામા મદદ કરે છે. મુન જીવો માને છે કે સંસાર એવો જ છે. સૌ કાઈ પોતાના સ્વાર્થ ને હિતને જીએ છે, તેમા શું ખોટું લગાડ્યું ?

વસ્તુ એ છે કે જે જીવો મુક્ત થવાને ઇચ્છતા હોય અને જેવટે મૃત્યુવખતે સંદેશખના કરવા ઇચ્છતા હોય તે જીવો આ સંસારના જીવોથી રાગ અને દ્વેષમા ભિતરવા ઇચ્છતા નથી. તેઓ પોતાની કચ્છી વિષે વિચાર કરતા હોય છે જે ક્રિયા-કચ્છી કે કર્મ છે, તે પોતાનાં જ છે, તેનો પોતે જ કર્તા છે, જે કર્તા છે તે જ ભોક્તા છે, એટલે તેમા બીજા કાઈ કારણ નથી, તેમાં બીજા કાઈનો દોષ નથી, એમ તેઓ માનતા હોય છે. આવું પડિત મૃત્યુ જીવને કદાચ કેટલીક વખત આવે છે, પરંતુ ઘણી વખત ન આવે. તો જેવટ ઓછામાં ઓછું એક વખત તો આવે છે. આ પડિત મગણ પુન્યવાન જીવોને આવે છે, ઉચામાં ઉચા આગ્નિવાન સંયત પુરુષોને આવે છે, અને એવા દૃઢ વ્રતવાન આવકજનોને પણ આવે છે. પરંતુ બધાય સાધુપુરુષોને કે બધાય આવકજનોને એવું પડિત મૃત્યુ આવતુ નથી. જૈન દર્શનનું કથન એ છે કે જેઓ સંસારસાગરને તરી ગયા છે તે પુરુષોને જ આ મૃત્યુ આવે છે. ઘણાએ સાધુ પુરુષો અને આવકજનો આવા મૃત્યુની ઇચ્છા કરતા હોય છે, પરંતુ એવા મૃત્યુને પામી શકતા નથી હકીકત એ છે કે એવા મૃત્યુને પામવાને જે યોગ્યતા જોઈએ અથવા જેવી અગાઉથી તૈયારીઓ જોઈએ એ વસ્તુ તેઓની પામે આવી ન હોય એટલે એવા પડિત મૃત્યુને પામ્યું એ સૌ કાઈ જીવનો હક છે, પરંતુ યોગ્યતા સિવાય એ વસ્તુ આવતી નથી. યોગ્યતા એ છે કે પડિત મૃત્યુની અભિલાષા થવા સાથે, ચારે કપાથની મંદતા આવવી જોઈએ સર્વ જીવો સાથે વર્ગના વ્રતિ નિર્મલ થવી જોઈએ. ઋણુભાવ તદન પશિયુગી જવો જોઈએ. માય અને લોભના કરી કરી ઉત્પન્ન થતાં મોહનો નરમ પડી જવો જોઈએ આવી સ્થિતિ ઉપર આવતાં અને દમેશા એ જ

પરિશિષ્ટ

‘શતપદી’માં મૂકેલ ઐતિહાસિક વર્ષો

- શ્રી વીગત ૧૬૪ વર્ષે ચંદ્રગુપ્ત રાજ થયો.
- „ ૪૭૦ વર્ષે વિક્રમ સંવત્ ચાલ્યો.
- „ ૬૦૫ વર્ષે શાલિવાહન રાજાનો શક ચાલ્યો.
- „ ૬૦૯ વર્ષે દિગંબર મત નીકળ્યો.
- „ ૬૭૦ વર્ષે સાયોરમાં વીર સ્વામીની પ્રતિમા રચાઈ.
- „ ૮૨૦ વર્ષે ચૌદશની તિથિએ પાખી ચાલી
(‘શતપદી’માં ચતુર્થી થયા પછી કેટલેક કાળે
ચતુર્દશી ચાલુ થઇ એમ કહે છે.)
- „ ૮૮૨ વર્ષે ચૈત્યવાસ શરૂ થયો, એટલે તે વખતના
સાધુઓએ ચૈત્યમાં ગહેવાની શરૂઆત કરી.
- „ ૯૮૦ વર્ષે દેવદિર્ઘ ગણિએ સૂત્રો પત્ર પર આરૂઢ કર્યાં.
- „ ૧૦૦૦ વર્ષે દેવદિર્ઘ ગણિ સ્વર્ગે ગયા તે પૂર્વનો વિચ્છેદ થયો.
- „ ૧૦૦૮ વર્ષે પૌષધશાલામાં વાસ કરવો શરૂ થયો
- વિક્રમાત્ ૬૨૧ મા વર્ષે વંડગચ્છ ચાલ્યો (ઉત્પાદક સર્વદેવસૂરિ)
- „ ૧૧૫૯ મા વર્ષે પૂર્ણિમા ગચ્છ રચાયો, (ઉત્પાદક
ચંદ્રપ્રભસૂરિ)
- „ ૧૧૬૯ મા વર્ષે અચલ ગચ્છ રચાયો
(ઉત્પાદક આર્યરક્ષિતસૂરિ)
- „ ૧૨૦૪ મા વર્ષે ખરતર ગચ્છ (ઉત્પાદક જિનદત્તસૂરિ)
- „ ૧૨૩૬ મા વર્ષે સાધુપૂર્ણિમા ગચ્છ.
- „ ૧૨૫૦ મા વર્ષે આગમિયા (ત્રિગુણિક) ગચ્છ નિકળ્યો.
- „ ૧૨૮૫ મા વર્ષે તપગચ્છ કહેવાયો (ઉત્પાદક જગત્ચંદ્ર સૂરિ)
- „ ૧૫૩૨ મા વર્ષે લુકાશાહથી પ્રતિમાનો નિષેધ થયો
- „ ૧૫૬૨ મા વર્ષે પાશ્વચંદ્ર ગચ્છ નિકળ્યો

